

Науково-дослідний інститут правового
забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

СУЧАСНІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНІ ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Монографія

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

**СУЧАСНІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ
РИЗИК-ОРІЄНТОВАНІ ЗАСОБИ
РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**

Монографія

За редакцією Н. М. Внукової, С. В. Глібка

Харків
2020

Монографію підготовлено в межах виконання Угоди Про співробітництво між Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України та Харківським національним економічним університетом імені Семена Кузнеця № 30/42 від 10.02.2015 р.

Рекомендовано до видання рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України (протокол № 4 від 29 травня 2020 р.)

Рецензенти:

Рекуненко І. І. – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ННІБГ «УАБС» СУМДУ;

Слав'юк Р. А. – доктор економічних наук, професор кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів Національного університету «Львівська політехніка»;

Чубенко А. Г. – доктор юридичних наук, директор Академії фінансового моніторингу Державної служби фінансового моніторингу України.

Авторський колектив:

Внукова Н. М., д.е.н., професор – вступ (у співав. з О. С. Безродною), висновки, підрозділи 1.1, 1.2, 1.4 (у співав. з О. М. Колодзієвим, І. М. Чмutowoю), 1.5 (у співав. з Ж. О. Андрейченко, Д. Д. Гонтар), 1.6, 1.7 (у співав. з Р. Й. Бачо, Д. Д. Гонтар), 1.8 (у співав. з Д. Д. Гонтар), 1.9, 2.2, 2.3, 2.5, 2.6, 3.2 (у співав. з М. М. Воротинцевим), 3.4 (у співав. з Р. Пукала), 3.5 (у співав. з О. С. Безродною, Р. Пукала); 3.6 (у співав. з О. С. Безродною); Колодзієв О. М., д.е.н., професор – підрозділи 1.4 (у співав. з Н. М. Внуковою, І. М. Чмutowoю), 3.1; Чмutowa І. М., д.е.н., професор – підрозділи 1.4 (у співав. з Н. М. Внуковою, О. М. Колодзієвим), 1.10 (у співав. з Ж. О. Андрейченко), 2.1, 3.7 (у співав. з Ж. О. Андрейченко); Жорнокуй Ю. М., д.ю.н., професор – підрозділ 2.4; Глібко С. В., к.ю.н., доцент – підрозділ 3.3; Р. Пукала, к.е.н. – підрозділи 3.4 (у співав. з Н. М. Внуковою), 3.5 (у співав. з Н. М. Внуковою, О. С. Безродною); Андрійченко Ж. О., к.е.н., доцент – підрозділи 1.5 (у співав. з Н. М. Внуковою, Д. Д. Гонтар), 1.10 (у співав. з І. М. Чмutowoю), 3.7 (у співав. з І. М. Чмutowoю); Бачо Р. Й., д.е.н., професор – підрозділ 1.7 (у співав. з Н. М. Внуковою, Д. Д. Гонтар); Безродна О. С., к.е.н. – вступ (у співав. з Н. М. Внуковою), підрозділи 3.5 (у співав. з Н. М. Внуковою, Р. Пукала), 3.6 (у співав. з Н. М. Внуковою), 3.8; Борисов І. В., к.ю.н. – підрозділ 1.3; Гонтар Д. Д., к.е.н. – підрозділи 1.5 (у співав. з Н. М. Внуковою, Ж. О. Андрейченко), 1.7 (у співав. з Н. М. Внуковою, Р. Й. Бачо), 1.8 (у співав. з Н. М. Внуковою); Воротинцев М. М., к.е.н. – підрозділ 3.2 (у співав. з Н. М. Внуковою).

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	5
Передмова	6
Вступ	7

Розділ 1. Міжнародний досвід, концептуальні положення та організаційно-методичні аспекти формування ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення

1.1. Застосування ризик-орієнтованого підходу до реформування системи фінансового моніторингу за міжнародними стандартами	13
1.2. Основні положення ризик-орієнтованого напряму правового регулювання фінансового моніторингу у оновленому законодавстві з урахуванням міжнародного досвіду.....	17
1.3. Спеціальні (функціональні) вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ на ринку фінансових послуг як інструмент зменшення ризиків в їх діяльності.....	28
1.4. Світовий досвід та оцінка ефективності застосування країнами ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення	42
1.5. Узагальнення рекомендацій розроблення концепції формування ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ	56
1.6. Ризик-орієнтований підхід і використання типологій у системі фінансового моніторингу	68
1.7. Теоретико-гіпотетичний базис Концепції формування РОС протидії ВК/ФТРЗ	72
1.8. Положення Концепції формування РОС протидії ВК/ФТРЗ	79
1.9. Фінансові розслідування у забезпеченні реалізації РОП у системі фінансового моніторингу	85
1.10. Нормативно-методичне забезпечення запровадження ризик-орієнтованого підходу на державному рівні	99
Висновки за розділом 1	111

Розділ 2. Оцінювання ризиків відмивання коштів при формуванні теоретико-методичного базису запровадження ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму, розповсюдження зброї масового знищення

2.1. Аналіз взаємозв'язку надійності банків України та їхньої здатності протистояти ризикам відмивання коштів	114
---	-----

2.2. Ризики використання електронних активів та неприбуткових організацій для відмивання коштів за міжнародними стандартами.....	129
2.3. Розвиток ризик-орієнтованого підходу у фінансовому моніторингу при здійсненні операцій з землею та об'єктами нерухомості	136
2.4. Ризики у сфері венчурного підприємництва	139
2.5. Побудова Карти ризиків щодо оцінки клієнтів фінансових установ у системі фінансового моніторингу	148
2.6. Дотримання умов належної обачності щодо клієнтів з високим рівнем ризику відмивання коштів та фінансування тероризму на ринку фінансових послуг.....	160
Висновки за розділом 2.....	172

Розділ 3. Комплаєнс-контроль у системі управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу та наглядові процедури за їх діяльністю

3.1. Удосконалення методичного інструментарію на етапі реалізації фінансового моніторингу та побудова узагальненої моделі функціонування системи комплаєнсу в банках	174
3.2. Особливості впровадження та розвитку комплаєнс-контролю ризиків ВК/ФТРЗ у СПФМ	187
3.3. Законодавство та судова практика щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг.....	193
3.4. Розвиток послуги аудиту фінансового моніторингу.....	215
3.5. Організаційне забезпечення реалізації оновлених наглядових функцій у сфері фінансового моніторингу на основі ризик-орієнтованого підходу	219
3.6. Аналіз тенденцій застосування заходів впливу Національного банку України за порушення банками вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.....	227
3.7. Розвиток системи банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу.....	237
3.8. Ризик-орієнтований підхід до обґрунтування наглядових режимів за діяльністю системно важливих банків	248
Висновки за розділом 3.....	258

Висновки	260
Список використаних джерел	265
Додатки	295

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- KYC (Know Your Customer) – принцип «Знай свого клієнта»
FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering) – Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей
ВВП – Валовий внутрішній продукт
ВК – відмивання коштів
ДСФМУ – Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг)
ЄС – Європейський Союз
КМУ – Кабінет Міністрів України
ЛДОЗШ – легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом
МВФ – Міжнародний валютний фонд
НБУ – Національний банк України
НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондових ринків
НОР – Національна оцінка ризиків
ПЕП – Публічні діячі
ПЛД/ФТ – протидія легалізації доходів та фінансування тероризму
ПФО – підозріла фінансова операція
ПФР – підрозділ фінансової розвідки
РЗ – розповсюдження зброї
РОП – ризик-орієнтований підхід
РОС – ризик-орієнтована система
РФП – ринок фінансових послуг
СДФМ – суб'єкт державного фінансового моніторингу
СПФМ – суб'єкт первинного фінансового моніторингу
СУО – спеціально уповноважений орган
ФГВФО – Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
ФТ – фінансування тероризму

ПЕРЕДМОВА

Національна академія правових наук України та всі її структурні підрозділи вже тривалий час успішно співпрацюють з міжнародними установами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування України та найкращими різнопрофільними закладами вищої освіти. Одним із таких закладів вищої освіти в Україні є Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Представлена Вашій увазі монографія «Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг» є одним з яскравих прикладів плідної наукової співпраці й присвячена десятирічному ювілею Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України та дев'яносторічному ювілею Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

У монографії зосереджено увагу на дослідженні економічних та правових проблем регулювання ринку фінансових послуг в Україні, які потребують системного вирішення. Наразі існує необхідність у розбудові сучасної системи фінансового моніторингу в Україні, зокрема, з урахуванням євроінтеграційних тенденцій сьогодення.

Сподіваємося, що ця наукова праця стане не лише результатом певних доктринальних напрацювань, але й змістовним підґрунтям для подальшої комплексної законопроектної роботи щодо удосконалення регулювання ринків фінансових послуг, запровадження ризик-орієнтованого підходу на державному рівні, удосконалення системи банківського нагляду на засадах такого підходу.

**Олександр ПЕТРИШИН,
Сергій ГЛІБКО**

ВСТУП

Реформа фінансового сектора в Україні та відповідно до Меморандуму співпраці з МВФ в рамках програми Стенд-бай, наприкінці 2019 року Президентом України підписано Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» [298], введення в дію якого передбачено з 01.07.2020 р. Даним Законом визначено так званий «спліт» – ліквідацію Нацкомфінпослуг та розподіл повноважень щодо регулювання ринку фінансових послуг між НБУ (стане регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій) та НКЦПФР (здійснювати регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів та фондів фінансування будівництва). Це в свою чергу зумовило необхідність удосконалення існуючого законодавства у сфері регулювання ринку фінансових послуг, зокрема, винесення на розгляд та громадське обговорення проекту Закону «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг», який оприлюднений НБУ [326].

З урахуванням змістовного навантаження проекту Закону «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг» за його розділами основні пропозиції у сфері функціонування та регулювання ринку фінансових послуг розглядаються з позиції трьох блоків: перший блок узагальнює принципи надання фінансових послуг, їх перелік та норми регулювання відносин із споживачами; другий блок включає вимоги до надавачів фінансових послуг (їх капіталу, структури власності, систем управління та контролю, бухгалтерського обліку та звітності); третій блок поєднує питання щодо регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ.

Однією з концептуальних основ проекту цього Закону є оприлюднена 2018 року Біла книга (розроблена робочою групою НБУ

разом із експертами з проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Трансформація фінансового сектору») щодо бачення НБУ базових положень та основних питань регулювання небанківського ринку фінансових послуг, який буде належати до його компетенції вже у найближчій перспективі. Як результат розвитку цієї ідеології для формування системного бачення щодо регулювання та нагляду НБУ вже представлені й додаткові Білі книги в контексті окремих сегментів небанківського ринку фінансових послуг («Майбутнє регулювання кредитних спілок» [221], «Майбутнє регулювання ринку страхування» [223], «Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями» [222], «Майбутнє регулювання ринку факторингу» [224]) та зазначено намір про видання інших у майбутньому часі (з питань регулювання лізингових компаній та ломбардів).

У Білій книзі «Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору» [225], в якій описано компетенції НБУ щодо регулювання діяльності небанківських фінансових установ, та у проекті Закону «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг» [326] відповідно, визначено курс на активне масштабне запровадження ризик-орієнтованого підходу (РОП), який вже декілька років успішно застосовується на банківському ринку. Ризик-орієнтований підхід згідно з проектом рамкового Закону [326] застосовується Регулятором при здійсненні нагляду за надавачами фінансових послуг для визначення (виявлення), оцінки (переоцінки) та розуміння ризиків, притаманних діяльності таких надавачів фінансових послуг, а також вжиття відповідних пропорційних наглядових заходів для їх мінімізації з урахуванням профілю ризиків, суттєвості виявлених ризиків, розміру, особливостей діяльності, бізнес моделі надавача фінансових послуг.

Особливості процедури нагляду на основі оцінки ризиків розглянуто у статті 34 «Пруденційний нагляд» проекту Закону. Зокрема, здійснення пруденційного нагляду шляхом оцінки та контролю рівня, характеру й особливостей ризиків об'єкта нагляду (в тому числі тих, які він створює для стабільності фінансової системи) та виявлення

фактів здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам клієнтів (в тому числі вкладників та інвесторів) та кредиторів об'єкта нагляду та запобігання здійсненню такої діяльності [326]. У статті 21 «Організація системи управління і контролю» [326], по-перше, зазначено, що надавачі фінансових послуг повинні організувати та забезпечити належне функціонування систем корпоративного управління, внутрішнього контролю, в тому числі управління ризиками та внутрішнього аудиту, з урахуванням особливостей виду своєї діяльності, характеру і переліку послуг, які ними надаються, та ризиків, які властиві такій діяльності. По-друге, окремо приділено увагу ризику легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ВК/ФТРЗ) та зазначено, що надавачі фінансових послуг та їх відокремлені підрозділи повинні дотримуватися вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.

Виходячи з цього, питання переходу на ризик-орієнтований підхід до нагляду за діяльністю надавачів фінансових послуг в цілому, так і у сфері ВК/ФТРЗ, є актуальними як тепер, так і не втратять своєї актуальності протягом наступних років. Зокрема, це зумовлено тим, що відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення є значними загрозами глобальній безпеці та цілісності фінансової системи, на захист від яких спрямовані нові міжнародні стандарти FATF. Вони націлені на досягнення балансу: з одного боку, вимоги особливо посилені щодо джерел підвищеного ризику, з іншого, зменшення витрат на контроль за суб'єктами з низьким ризиком, а також поліпшення практичної реалізації стандартів, які розширені з урахуванням нових загроз, таких як фінансування зброї масового знищення, і уточнені відносно прозорості й жорсткості заходів протидії корупції.

Імплементация міжнародних стандартів FATF та запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії ВК/ФТРЗ є сучасним трендом розбудови системи фінансового моніторингу. Тому проблема забезпечення протидії ВК/ФТРЗ перебуває у фокусі досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити таких:

N. Gilmour, Z. Hamin, R. Othman, N. Omar, H. S. Selamat, F. M. J. Teichmann, Y.-W. Xue, Y.-H. Zhang; О. В. Акімова, Р. О. Баранов, О. О. Глуценко, С. О. Дмитров, С. Б. Єгоричева, Л. М. Кобилянська, О. О. Куришко, К. Д. Левківська, О. В. Меренкова, О. М. Петрук, І. Б. Семеген, С. О. Хвалінський, О. В. Черевко та ін.

У систему протидії ВК/ФТРЗ Україна поглиблює запровадження ризик-орієнтованого підходу, і важливим є розроблення теоретичного, методичного і практичного інструментарію у цій сфері з метою подальшої імплементації міжнародних стандартів FATF. Зокрема, рекомендації щодо запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу.

Тому особливої ваги набуває загальна проблематика з необхідності удосконалення економіко-правових ризик-орієнтованих засобів регулювання ринку фінансових послуг, питання розроблення концепції формування ризик-орієнтованої системи (РОС) протидії ВК/ФТРЗ України та пошук моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії ВК/ФТРЗ через запровадження РОП. Це в свою чергу дозволило окреслити перелік основних завдань цього дослідження:

розглянути особливості застосування ризик-орієнтованого підходу до реформування системи фінансового моніторингу за міжнародними стандартами;

визначити основні положення ризик-орієнтованого напряму правового регулювання фінансового моніторингу у оновленому законодавстві з урахуванням міжнародного досвіду;

виокремити спеціальні (функціональні) вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ на ринку фінансових послуг як інструмент зменшення ризиків в їх діяльності;

провести оцінювання ефективності застосування країнами РОП у сфері протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення;

розробити концепцію формування РОС ПВК/ФТРЗ;

оглянути ризик-орієнтований підхід і використання типологій у системі фінансового моніторингу;

розглянути нормативні та організаційні аспекти здійснення фінансових розслідувань у системі фінансового моніторингу та нормативно-методичне забезпечення запровадження ризик-орієнтованого підходу на державному рівні;

проаналізувати взаємозв'язок надійності банків та їхньої здатності протистояти ризикам відмивання коштів;

визначити ризики використання електронних активів та неприбуткових організацій для відмивання коштів за міжнародними стандартами;

розвинути ризик-орієнтований підхід у фінансовому моніторингу на ринку землі та нерухомого майна;

визначити ризики у сфері венчурного підприємництва;

надати рекомендації до побудови Карти ризиків для оцінки клієнтів фінансових установ в системі фінансового моніторингу;

удосконалити положення щодо дотримання умов належної обачливості щодо клієнтів на підставі визначення вузьких місць, які можуть характеризувати високий рівень ризику ВК/ФТРЗ;

розвинути методичний інструментарій на етапі реалізації фінансового моніторингу та побудувати узагальнену модель функціонування системи комплаєнсу в банках;

узагальнити особливості впровадження та розвитку комплаєнс-контролю ризиків відмивання коштів у діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

провести аналіз законодавства та судової практики щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг;

розглянути особливості послуги аудиту фінансового моніторингу;

сформувати організаційне забезпечення реалізації оновлених наглядових функцій у сфері фінансового моніторингу на основі ризик-орієнтованого підходу;

провести аналіз тенденцій застосування заходів впливу Національного банку України за порушення банками вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу;

розглянути напрями розвитку системи банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу;

надати пропозиції для обґрунтування наглядових режимів за діяльністю системно важливих банків на основі ризик-орієнтованого підходу.

Монографія включає результати фундаментальної теми Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України «Нормативно-інституційне забезпечення господарської діяльності в інноваційному суспільстві» (№ 0118U00343) та фундаментальної науково-дослідницької роботи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця «Ризик орієнтований підхід у забезпеченні протидії відмиванню коштів, фінансування тероризму і розповсюдження зброї масового знищення» (№ 0118U000058). Теоретичні положення та окремі практичні розробки, що містяться у дослідженні, використовуються у навчальному процесі.

**Наталія ВНУКОВА,
Олена БЕЗРОДНА**

Розділ 1.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД, КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ, ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

1.1. Застосування ризик-орієнтованого підходу до реформування системи фінансового моніторингу за міжнародними стандартами

Система фінансового моніторингу регулюється міжнародними стандартами [55; 330] і спрямована на протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ) на основі використання ризик-орієнтованого підходу (РОП) [103] за статтею 3 Закону [302].

Ризики – небезпека (загроза, уразливі місця) за законом [302] для СПФМ бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності.

У теперішній час запроваджуються методики оцінки ризиків у сфері ПВК/ФТ на національному рівні. В Україні двічі здійснено Національну оцінку ризиків (НОР) у сфері запобігання та протидії

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, остання відбулась 2019 року [167], тому підвищується актуальність вивчення та аналізу застосування РОП до реформування системи фінансового моніторингу [273].

НОР за законом [302] – це система заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу, уповноваженими органами державної влади із залученням інших суб'єктів (за потреби) з метою визначення (виявлення) ризиків (загроз) ВК/ФТ, їх аналіз, оцінка та розроблення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків.

Управління ризиками фінансового моніторингу спрямоване на побудову гарантій стійкості фінансової системи в країні. НОР сприяє виробленню рекомендацій та визначенню пріоритетів щодо удосконалення системи фінансового моніторингу і посилення вимог на основі РОП до суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) певних видів фінансово-економічної діяльності.

На законодавчому рівні РОП визначений як оцінка (переоцінка) та розуміння ризиків ПВК/ФТ, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня. Високий ризик, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [302], – це результат оцінки ризику СПФМ, що базується на результатах аналізу сукупності критеріїв, передбачених законодавством та внутрішніми документами цього суб'єкта, та який свідчить про високу ймовірність використання його для ВК/ФТ. Особливістю законодавчих змін щодо запровадження РОП є введення поняття «неприйнятно високий ризик», який визначено як максимально високий ризик, що не може бути прийнятий СПФМ відносно клієнта, відповідно до внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу.

Для забезпечення від такого рівня ризику необхідна належна перевірка, для чого виділено у визначеннях посилені та спрощені заходи належної перевірки, які спрямовані на мінімізацію цих ризиків.

Поняття щодо ризиків – небезпеки (уразливі місця) для СПФМ – це загроза бути використаним з метою ВК/ ФТ під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності.

Відповідно до ст. 3 Закону [302] основним принципом запобігання та протидії ВК/ФТ є використання РОП під час проведення фінансового моніторингу. СПФМ зобов'язаний у своїй діяльності застосовувати РОП, враховуючи відповідні критерії ризику [207; 275], зокрема, пов'язані з його клієнтами, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, видом товарів та послуг, що клієнт отримує від СПФМ, способом надання (отримання) послуг.

З економічної точки зору РОП має бути пропорційний характеру та масштабу діяльності СПФМ і здійснюється в порядку, визначеному внутрішніми документами з питань фінансового моніторингу з урахуванням рекомендацій відповідних суб'єктів державного фінансового моніторингу за видами діяльності. Між тим СПФМ зобов'язаний здійснювати оцінку/переоцінку ризиків за критеріями, визначеними самостійно, тримати її в актуальному стані і мати як свій ризик-профіль, так і ризик-профіль своїх клієнтів.

При визначенні критеріїв ризиків СПФМ повинен враховувати типологічні дослідження у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ [107], підготовлені Держфінмоніторингом України, та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, результати НОР, рекомендації суб'єктів державного фінансового моніторингу, підготовлених з урахуванням міжнародних стандартів, які зокрема, звертають велику увагу на неприбуткові організації, щодо яких СПФМ зобов'язаний вживати заходів для мінімізації ризику бути використаним з метою відмивання коштів.

При проведенні фінансового моніторингу враховуються міжнародні рекомендації [55; 330] щодо ризиковості країн, визначених FATF як таких, де не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою заходи з ПВК/ФТ.

Для забезпечення ефективного управління ризиками внутрішні документи з питань фінансового моніторингу повинні містити процедури, достатні для запобігання використанню послуг та продуктів

СПФМ для відмивання коштів. Держфінмоніторинг, інші органи державної влади та правоохоронні органи здійснюють пріоритизацію міжнародного співробітництва з урахуванням результатів НОР.

Відповідно до ст.32 Закону [302] визначена кримінальна відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Рівень та суть такої відповідальності має бути криміналізована за міжнародними вимогами [330]. До СПФМ можуть бути застосовані штрафи за незабезпечення належної організації та проведення первинного фінансового моніторингу, відсутність відповідної системи управління ризиками, повторне невиконання вимог суб'єктів державного фінансового моніторингу про усунення виявлених порушень та/або про вжиття заходів для усунення причин, що сприяли їх вчиненню, – у розмірі до 10 відсотків загального річного обороту, але не більше 7 950 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [302].

За результатами НОР [167] встановлено основні показники результатів аналітичної та контрольно-перевірочної роботи ДФС за 2016-2018 рр., які свідчать, що кількість складених повідомлень про фінансові операції, які можуть бути пов'язані з ВК, зростає від 1221 (2016) до 2305 (2018). Між тим динаміка складених матеріалів з ознаками кримінальних правопорушень уповільнилась з 1573 (2016) до 1191 (2018), а з ознаками злочинів ВК (ст. 209 КК України) знаходилась на рівні 400 одиниць з незначними коливаннями. Загальна сума виявлених легалізованих доходів зростає з майже 6 млн грн. (2016) до приблизно 43 млн грн (2018).

Пріоритетним нововведенням у змінах законодавства щодо ПВК/ФТ відповідно до міжнародних стандартів FATF є запровадження повною мірою РОП у діяльності всіх рівнів системи фінансового моніторингу [104]. Покарання за злочинну діяльність, пов'язану з ВК/ФТ, представлено у статтях Кримінального кодексу України, і має як довгі терміни позбавлення волі, так і штрафні санкції щодо посадових осіб СПФМ. Завданням РОП є превентивна діяльність щодо мінімізації ризиків і запобігання та попередження такої злочинної діяльності.

1.2. Основні положення ризик-орієнтованого напряму правового регулювання фінансового моніторингу у оновленому законодавстві з урахуванням міжнародного досвіду

У ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [302] надано визначення термінів, які стосуються запровадження ризик-орієнтованого підходу (РОП), який схарактеризовано як визначення (виявлення), оцінку (переоцінку) та розуміння ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також вжиття відповідних заходів щодо управління ризиками у спосіб та в обсязі, що забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня.

Уведено терміни високий та неприйнятно високий ризик та належна перевірка клієнта і посилені заходи належної перевірки, що відзначає особливу увагу до ризикової складової фінансового моніторингу.

Високий ризик визначено, як результат оцінки ризику СПФМ, що базується на результатах аналізу сукупності критеріїв, передбачених законодавством та внутрішніми документами суб'єкта первинного фінансового моніторингу, та який свідчить про високу ймовірність використання суб'єкта первинного фінансового моніторингу для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення. А неприйнятно високим є максимально високий ризик, що не може бути прийнятий СПФМ відповідно до внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу, отже, посилюється увага до побудови внутрішньої системи фінансового моніторингу на ризик-орієнтованому принципі.

Закон [302] визначає, що СПФМ зобов'язаний встановити **високий ризик** ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) щодо певного переліку клієнтів:

1) місцем проживання (перебування, реєстрації) яких є держава (юрисдикція), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Цей перелік держав (юрисдикцій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, формується в порядку, визначеному *Кабінетом Міністрів України* на основі висновків міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, та оприлюднюється на офіційному веб-сайті спеціально уповноваженого органу;

2) включених до переліку осіб, які є представниками осіб, включених до переліку осіб, якими прямо або опосередковано володіють або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, включені до переліку осіб;

3) іноземних фінансових установ (крім фінансових установ, зареєстрованих у державах-членах Європейського Союзу, державах-членах групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), крім держав, що здійснюють збройну агресію проти України у значенні, наведеному у ст.1 Закону України «Про оборону України»), з якими встановлюються кореспондентські відносини;

4) іноземних публічних діячів, членів їх сімей та осіб, пов'язаних з такими політично значущими особами, а також клієнтів, кінцевими бенефіціарними власниками яких є зазначені особи;

5) стосовно яких (кінцевих бенефіціарних власників яких) застосовані спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до ст.5 Закону України «Про санкції»;

6) місцем проживання (перебування, реєстрації) яких є держава, віднесена *Кабінетом Міністрів України* до переліку офшорних зон.

Щодо неприйнятно високого ризику СПФМ зобов'язаний його встановити для ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) стосовно клієнтів у разі:

1) неможливості виконувати визначені Законом [302] обов'язки або мінімізувати виявлені ризики, пов'язані з таким клієнтом або фінансовою операцією;

2) наявності обґрунтованих підозр за результатами вивчення підозрілої діяльності клієнта, що така діяльність може бути фіктивною.

За ст.15 Закону [302] при встановленні клієнту **неприйнятно високого ризику** або ненадання клієнтом необхідних для здійснення належної перевірки клієнта документів чи відомостей може бути відмовлено від встановлення (підтримання) ділових відносин, проведення фінансової операції

Для підтвердження подібних обставин вводиться належна перевірка. Стосовно належної перевірки, це заходи, що включають: проведення на постійній основі моніторингу ділових відносин та фінансових операцій клієнта, що здійснюються у процесі таких відносин, щодо відповідності таких фінансових операцій наявній у суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про клієнта, його діяльність та ризик (у тому числі, в разі необхідності, про джерело коштів, пов'язаних з фінансовими операціями). Якщо відзначаються підозри щодо максимізації ризику, то відбуваються посилені заходи належної перевірки, які вживаються СПФМ на основі РОП стосовно клієнтів, ділові відносини з якими (фінансові операції без встановлення ділових відносин яких) становлять високий ризик, є пропорційними виявленим ризикам та спрямовані на їхню мінімізацію, у тому числі шляхом збільшення частоти та обсягу дій з моніторингу ділових відносин та збору додаткової інформації щодо ділових відносин. Але є і протилежна спрямованість РОП, це менша витрата ресурсів на низький ризик, отже, можуть бути і спрощені заходи належної перевірки, що здійснюються СПФМ на основі РОП стосовно клієнтів, ділові відносини з якими (фінансові операції без встановлення ділових відносин яких) становлять низький ризик, є пропорційними виявленим ризикам та можуть передбачати, зокрема,

зменшення частоти та обсягу дій з моніторингу ділових відносин та збору додаткової інформації щодо ділових відносин.

Особливістю запровадження РОП є проведення **Національної оцінки ризиків (НОР)** як системи заходів, що вживаються суб'єктами державного фінансового моніторингу, уповноваженими органами державної влади із залученням інших суб'єктів (за потреби) з метою визначення (виявлення) ризиків (загроз) легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, їх аналіз, оцінка та розроблення заходів, спрямованих на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків. В Україні відбулось дві НОР, остання 2019 року [167].

За ст.25 Закону [302] завдання щодо проведення НОР покладене на спеціально уповноважений орган, яким в Україні є Держфінмоніторинг. Розділ VI Закону [302] присвячений вимогам НОР, яка проводиться систематично, але не рідше одного разу на три роки. Вона проводиться з урахуванням, зокрема, вимог рекомендацій та документів FATF, положень звітів та рекомендацій з питань оцінки ризиків відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму Європейської Комісії, інших міжнародних аналітичних оглядів, звітів та рекомендацій з питань, пов'язаних з проведенням національної оцінки ризиків. Збирання, оброблення й аналіз інформації щодо результатів діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, інших державних органів, що беруть участь у роботі системи запобігання та протидії ВК/ФТ, схвалення та оприлюднення результатів НОР та здійснення заходів за її результатами відбуваються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України спільно з Національним банком України.

За ст.29 Закону [302] джерелами інформації, необхідної для проведення НОР, є, зокрема, комплексна адміністративна звітність у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ, аналітичні огляди та довідки учасників НОР, відповіді учасників НОР на запитальники спеціально уповноваженого органу, результати вибіркового аналізу судових рішень у кримінальних справах, результати наукових досліджень, результати вивчення громадської думки, а також звіти Європейської

Комісії із визначенням, аналізом та оцінкою ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та/або фінансування тероризму на рівні Європейського Союзу та рекомендації Європейської Комісії щодо заходів, прийнятних для усунення визначених ризиків.

За результатами НОР відповідно до ст.31 Закону [302] спеціально уповноважений орган, СДФМ, інші органи державної влади та правоохоронні органи здійснюють пріоритизацію міжнародного співробітництва.

Запровадження РОП передбачає створення системи управління ризиками як заходів, що вживаються СПФМ щодо створення та забезпечення її функціонування, що передбачає, зокрема, визначення (виявлення), оцінку/переоцінку (вимірювання), моніторинг, контроль ризиків, з метою їх мінімізації.

За ст. 7 закону [302] щодо застосування РОП СПФМ зобов'язаний у своїй діяльності застосовувати РОП, враховуючи відповідні критерії ризику, зокрема, пов'язані з його клієнтами, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, видом товарів та послуг, що клієнт отримує від суб'єкта первинного фінансового моніторингу, способом надання (отримання) послуг. Ризик-орієнтований підхід має бути пропорційний характеру та масштабу діяльності суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Застосування РОП здійснюється в порядку, визначеному внутрішніми документами з питань фінансового моніторингу суб'єкта первинного фінансового моніторингу, з урахуванням рекомендацій відповідних суб'єктів державного фінансового моніторингу, які згідно із Законом [302] виконують функції державного регулювання і нагляду за такими СПФМ, які зобов'язані здійснювати оцінку/переоцінку ризиків, у тому числі притаманних його діяльності, документувати їх результати, а також підтримувати в актуальному стані інформацію щодо оцінки ризиків, притаманних його діяльності (ризик-профіль суб'єкта первинного фінансового моніторингу), та ризику своїх клієнтів таким чином, щоб бути здатним продемонструвати

своє розуміння ризиків, що становлять для нього такі клієнти (ризик-профіль клієнтів).

Враховуючи, що критерії ризиків визначаються СПФМ самостійно з урахуванням критеріїв ризиків, встановлених органом державного регулювання (НБУ, Держфінмоніторингом та ін.), тому при визначенні критеріїв ризиків СПФМ повинен враховувати типологічні дослідження (п.1.6 монографії) у сфері запобігання та протидії, підготовлені спеціально уповноваженим органом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, результати НОР, а також рекомендації суб'єктів державного фінансового моніторингу.

Проведення первинного фінансового моніторингу забезпечується безпосередньо СПФМ, його філіями, іншими відокремленими підрозділами та дочірніми компаніями, у тому числі тими, що розташовані в державах, в яких рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою, в межах, визначених законодавством такої держави.

СПФМ щодо філій, інших відокремлених підрозділів та дочірніх компаній, розташованих у державах, в яких рекомендації FATF не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою, зобов'язаний провести оцінку заходів запобігання та протидії ВК/ФТ, що здійснюються в таких державах.

У разі якщо здійснення зазначених заходів не дозволяється законодавством такої держави, СПФМ зобов'язаний повідомити відповідному суб'єкту державного фінансового моніторингу, що відповідно до Закону [302] виконує функції державного регулювання та нагляду за СПФМ, про відповідні запобіжні заходи, що СПФМ буде вживати для мінімізації ризиків використання діяльності філій, інших відокремлених підрозділів та дочірніх компаній з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

СПФМ вживає відповідних запобіжних заходів, спрямованих на здійснення **посилених заходів належної перевірки** до встановлення

ділових відносин з особами або компаніями таких держав; повідомлення спеціально уповноваженого органу про фінансові операції з клієнтами відповідних держав; попередження клієнтів про те, що операції з фізичними або юридичними особами, трастами або іншими подібними правовими утвореннями у відповідних державах можуть містити ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

За ст.11 Закону [302] СПФМ зобов'язаний здійснювати кожен із заходів належної перевірки, обсяг дій яких визначається ним з урахуванням **ризик-профілю** клієнта, зокрема рівня ризику, мети ділових відносин, суми здійснюваних операцій, регулярності або тривалості ділових відносин. Вводиться новий напрям роботи щодо створення цього профілю. При цьому враховуються умови здійснення належної перевірки залежно від рівня ризику проведення фінансової операції, зокрема, у разі проведення клієнтом кількох фінансових операцій, що можуть бути пов'язані між собою, на загальну суму, що дорівнює або перевищує суму, визначену частиною першою ст. 20 Закону [302].

Обов'язковою умовою первинного фінансового моніторингу є ідентифікація та верифікація клієнта, яка здійснюються до встановлення ділових відносин, вчинення правочинів (крім випадків, передбачених Законом [302]), проведення фінансової операції, відкриття рахунка.

Важливою частиною процесу протидії ВК/ФТ є верифікація клієнта, яка має часові межі. З метою не перешкоджання звичайній діловій практиці вона може здійснюватися за необхідності під час встановлення ділових відносин, навіть, після відкриття рахунка, але до проведення по ньому першої фінансової операції. Тут все залежить від ефективно побудованої системи управління ризиками щодо протидії ВК/ФТ у конкретного СПФМ, коли верифікація відбувається на підставі офіційних документів або інформації, отриманої з офіційних та/або надійних джерел. Але обсяг дій СПФМ щодо заходів з управління ризиками має бути **пропорційним ри-**

зику ділових відносин (фінансової операції без встановлення ділових відносин) з клієнтом.

Особлива увага приділяється останнім часом щодо встановлення СПФМ кінцевого бенефіціарного власника клієнта. Органи регулювання наполягають на тому, що не треба покладатися виключно на Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, а СПФМ формує власну достовірну систему та вимоги щодо встановлення кінцевого бенефіціарного з використанням РОП.

СПФМ зобов'язаний додатково під час належної перевірки мати систему управління ризиками з метою виявлення факту належності клієнта або кінцевого бенефіціарного власника клієнта до політично значущих осіб, членів їх сімей та осіб, пов'язаними з політично значущими особами.

У разі якщо політично значуща особа перестала виконувати визначні публічні функції, СПФМ зобов'язаний продовжувати не менше ніж протягом дванадцяти місяців враховувати її триваючі ризики та вживати заходів з переконання в тому, що такі ризики відсутні.

За ст. 12 Закону [302] посилені заходи належної перевірки клієнта СПФМ зобов'язаний здійснювати щодо клієнтів, ризик ділових відносин з якими (ризик фінансової операції без встановлення ділових відносин яких) є високим. Як один із критеріїв ризику окремо виділені страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери щодо потреби у здійсненні посилених заходів належної перевірки клієнтів при вираховуванні вигодоодержувача (вигодонабувача) за договором (страховим полісом, свідоцтвом, сертифікатом) страхування життя. Якщо ним є юридична особа, траст або інше подібне правове утворення, що становить високий ризик, тоді посилені заходи належної перевірки клієнта на час виплати повинні включати ідентифікацію та верифікацію кінцевого бенефіціарного власника такого вигодоодержувача (вигодонабувача) (у разі його наявності).

На протипагу посиленим заходам належної перевірки передбачені ст.13 Закону [302] спрощені заходи належної перевірки клієнтів, ризик ділових відносин з якими (ризик фінансової операції без вста-

новлення ділових відносин яких) є низьким. Для цього у побудованій системі управління ризиками для прийняття цього рішення СПФМ зобов'язаний пересвідчитися, що **ризик ділових відносин з клієнтом** (ризик фінансової операції без встановлення ділових відносин) є низьким, тобто мати критерії оцінки такого ризику, які визначають суб'єкти державного фінансового моніторингу.

Ст.8 Закону [302] визначає завдання, обов'язки та права СПФМ щодо запровадження РОП. СПФМ (крім спеціально визначених СПФМ, що провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи) з урахуванням вимог законодавства, **результатів НОР** та оцінки ризиків, притаманних його діяльності, розробляє, впроваджує та оновлює правила фінансового моніторингу, програми проведення первинного фінансового моніторингу та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу і призначає відповідального працівника за його проведення.

Внутрішні документи з питань фінансового моніторингу повинні містити процедури, достатні для забезпечення **ефективного управління ризиками**, а також для запобігання використанню послуг та продуктів СПФМ для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

СПФМ зобов'язаний забезпечувати відповідно до вимог, встановлених відповідним СДФМ, придатну організацію та проведення первинного фінансового моніторингу, що належним чином надасть можливість виявляти порогові та підозрілі фінансові операції (діяльність) **незалежно від рівня ризику** ділових відносин з клієнтом (проведення фінансових операцій без встановлення ділових відносин) та повідомляти про них спеціально уповноважений орган, а також запобігати використанню послуг та продуктів СПФМ для проведення клієнтами фінансових операцій з протиправною метою; забезпечувати **функціонування належної системи управління ризиками**, застосування у своїй діяльності РОП та вжиття належних заходів з метою мінімізації ризиків; здійснювати належну перевірку нових клієнтів, а також існуючих клієнтів; забезпечувати моніторинг фінансових операцій

клієнта (у тому числі таких, що здійснюються в інтересах клієнта) на предмет відповідності таких фінансових операцій наявній у СПФМ інформації про клієнта, його діяльність **та ризик**, включаючи в разі необхідності інформацію про джерело коштів, пов'язаних з фінансовою(ими) операцією(ями); документувати заходи, вжиті з метою виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії шляхом створення (ведення) відповідних документів (у тому числі електронних), записів у такий спосіб, щоб сприяти працівникам СПФМ, залученим до проведення первинного фінансового моніторингу, найбільш раціонально та ефективно виконувати свої обов'язки та бути здатним довести СДФМ, що рішення, прийняті з метою дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ, зокрема, щодо оцінки ризиків, здійснення належної перевірки, моніторингу та повідомлення про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, ґрунтуються на змістовних фактах та результатах комплексного і належного аналізу; **здійснювати управління ризиками**, пов'язаними із запровадженням чи використанням нових та існуючих інформаційних продуктів, ділової практики або технологій, у тому числі таких, що забезпечують проведення фінансових операцій без безпосереднього контакту з клієнтом.

За ст.18 Закону [302] щодо повноважень та обов'язків СДФМ, він повинен здійснювати **з урахуванням РОП** регулювання та нагляд у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються СПФМ, для мінімізації ризиків під час їх діяльності, у тому числі встановлювати ознаки неналежної системи управління ризиками (система управління ризиками вважається неналежною, зокрема, у разі встановлення фактів багаторазового, у великих обсягах, проведення фінансових операцій, щодо яких є підозри використання СПФМ для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, фінансування розповсюдження зброї масового знищення чи вчинення іншого кримінального правопорушення). Факт неналежності системи управління ризиками відповідного СПФМ встановлюється за наявності визначених відповідним СДФМ ознак у порядку, встановлено-

му цим СДФМ, який визначає і розробляє процедуру застосування відповідних запобіжних заходів щодо держав (юрисдикцій), що не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міждержавних організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, зокрема щодо попередження СПФМ нефінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами, трастами або іншими правовими утвореннями у відповідній державі можуть **мати ризик** відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

СПФМ щодо *неприбуткових організацій*, у тому числі благодійних, зобов'язаний вживати заходів **для мінімізації ризику** бути використаним з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення, зокрема з урахуванням рекомендацій відповідного СДФМ.

За Законом [302] (Розділ VIII) передбачена відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ, яка застосовується у разі невиконання (неналежного виконання) СПФМ (його уповноваженою (посадовою) особою) вимог законодавства, зокрема, щодо адекватності побудованої системи управління ризиками у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ до нього адекватно вчиненому порушенню протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення.

До СПФМ можуть бути застосовані штрафи (див. приклади у підрозділі 3.6 та у Додатку А) за незабезпечення належної організації та проведення первинного фінансового моніторингу, **відсутність належної системи управління ризиками**, повторне невиконання вимог СДФМ про усунення виявлених порушень та/або про вжиття заходів для усунення причин, що сприяли їх вчиненню, – у розмірі до 10 відсотків загального річного обороту, але не більше 7 950 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Введення заходів впливу сприяло внесенню змін у Закон України «Про банки і банківську діяльність» [295] щодо укладення письмової угоди з банком, за якою банк зобов'язується сплатити визначене грошове зобов'язання та вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності **функціонування системи управління ризиками** тощо. За невиконання або неналежне виконання банком умов письмової угоди Національний банк України має право застосувати інші заходи впливу.

1.3. Спеціальні (функціональні) вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ на ринку фінансових послуг як інструмент зменшення ризиків в їх діяльності

Становлення й розвиток ринку фінансових послуг (далі – РФП), а ним охоплюються ринки банківських, страхових, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інші види ринків, що забезпечують обіг фінансових активів, є однією з передумов ефективного функціонування всіх сфер і ланок економіки країни. Процеси, які відбуваються на РФП, зумовлюють необхідність встановлення на рівні законодавства тих економіко-правових вимог, які, з метою покращення загальної ситуації на цьому ринку, а також зменшення ризиків в діяльності учасників РФП, зокрема, фінансових установ, держава висуває до їх створення і функціонування. При цьому, якщо у міжнародній практиці застосовуються три моделі організації здійснення державного регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ: секторальна, модель концентрації всіх наглядових функцій в єдиному наглядовому органі та модель поділу повноважень щодо нагляду за ринком, то в Україні сформована секторальна модель регулювання і нагляду за діяльністю фінансових установ. Кожний компетентний орган здійснює регулювання і нагляд за певним сектором (Національний банк України – щодо банків, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку – щодо ринку цінних па-

перів, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг – щодо інших фінансових послуг).

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [325] (далі – Закон про фінпослуги) містить перелік учасників РФП, що включає: осіб, які мають право надавати фінансові послуги на території України; осіб, які здійснюють діяльність з надання посередницьких послуг на РФП; об'єднання фінансових установ, які включені до Реєстру саморегульованих організацій; споживачів фінансових послуг, хоча, безумовно, законодавством в частині регулювання окремих фінансових ринків перелік їх учасників може варіюватися.

За Законом про фінпослуги фінансова установа – юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг (п. 1 ч. 1 ст. 1).

Фінансові установи за своєю правовою природою є спеціальним, обов'язковим учасником відносин у сфері господарювання, що складаються у межах РФП. Вважаємо, що слід погодитися із тим, що спеціальний характер діяльності цих суб'єктів зумовлений особливостями:

- а) господарсько-правового статусу цих установ, як посередників РФП;
- б) їх господарської правосуб'єктності;
- в) майнової основи господарювання;
- г) реалізації ними діяльності у сфері фінансів, а також
- д) спеціального нормативно-правового регулюванням їх діяльності.

Зазначені особливості об'єктивуються в економіко-правових вимогах, які містяться в загальному та спеціальному законодавстві, що

регулює порядок організації діяльності та функціонування як РФП в цілому, так і окремих його суб'єктів, зокрема, фінансових установ.

Функціональні економіко-правові системні вимоги до фінансових установ поділяються на *основні* та *додаткові* (супутні) вимоги.

Основні вимоги – це закріплені в нормативних актах імперативні приписи щодо правового статусу фінансових установ, які відбивають виключний характер їх господарської діяльності. Дотримання їх є обов'язковим на етапі створення та початку діяльності фінансової установи як фінансового посередника. До них відносяться вимоги: а) до організаційно-правової форми (далі – ОПФ) фінансової установи, б) реєстраційні та в) ліцензійні.

Незважаючи на очевидну правозастосовну значимість ОПФ господарюючого суб'єкта, ні Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ), ні Господарський кодекс України (далі – ГКУ) не дають легального визначення даного поняття, не розкривають критеріїв, за якими розмежовуються ОПФ різних господарюючих суб'єктів, включаючи і фінансові установи, не містять їх системи.

Вважаємо, що ОПФ фінансової установи – правовий механізм узгодження економіко-правових інтересів основних учасників РФП, а ведуча, системоутворююча роль у формуванні особливостей їх ОПФ, вимог які до них пред'являються, відводиться приватним і громадським інтересам учасників правовідносин, що виникають в межах РФП. Безумовно, ми не наполягаємо на тому, що узгодження інтересів учасників РФП в рамках одного з його суб'єктів – фінансової установи, знімає проблему існування інших правових засобів регулювання відносин на цьому ринку, оскільки арсенал правового інструментарію, який створює повноцінний правовий механізм регулювання відносин на РФП, безумовно, набагато ширше.

Зупинимось на основних вимогах до ОПФ фінансових установ, звернувши увагу на наступне. Якщо відповідно до Закону про фінпослуги фінансова установа – це юридична особа, що може надавати одну чи декілька фінансових послуг, то Класифікатор інституційних секторів економіки України [349] дає таке ж визначення фінансової установи, але вже з уточненням того, що фінансові установи можуть

бути і компанією, і корпорацією. Однак, якщо проаналізувати визначення фінансової компанії, що міститься в інших нормативно-правових актах, зокрема, в Положенні про державний реєстр фінансових установ [265] (далі – Положення про держреєстр), то виявиться, що не всі фінансові установи охоплюються поняттям фінансової компанії. До них не відносяться фінансові установи, що надають послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, юридичні особи публічного права, кредитні установи, в тому числі кредитні спілки та ломбарди тощо (п. 2 Розділу 1). При цьому фінансові установи можуть бути корпоративного, унітарного і кооперативного типу, виступаючи суб'єктами як публічного, так і приватного права. Наприклад, корпоративні інвестиційні фонди, а також компанії з управління активами створюються у формі господарських товариств, тобто вважаються фінансовими установами корпоративного типу. Отже, можна зробити висновок про широке застосування законодавцем терміну «установа» стосовно до учасників РФП, а найголовніше, що установа не може відповідно до такого учасника як «фінансова установа» виступати його ОПФ. До того ж в сфері приватного права виключається можливість ототожнення таких самостійних ОПФ юридичних осіб як товариство і установа.

Таким чином, це свідчить про невідповідність окремих положень спеціальних нормативно-правових актів в частині правового регулювання діяльності фінансових установ, положенням Закону про фінпослуги, а, отже, і про спірність позначення поняттям «фінансова установа» всіх учасників РФП, які здійснюють операції з фінансовими активами. Виходячи з того, що категоріальний апарат складає основу будь-якої науки, визначаючи її особливості, доцільно замість поняття «фінансова установа» використовувати поняття «організація, що створюється з метою надання фінансових послуг», наприклад, кредитна організація, фінансова організація тощо, тим більше що в вищезгаданому Положенні законодавцем така термінологія використовується. В такому разі не буде викликати заперечень і можливість надання, наприклад, послуг з фінансового лізингу юридичними особами, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами,

однак наділяються на РФП спеціальною компетенцією, поєднуючи спеціальну діяльність з наданням фінансових послуг. Відомо, що для цього організація повинна бути суб'єктом господарювання, а в предметі її діяльності, визначеному установчим документом, має бути передбачено здійснення діяльності з надання послуг з фінансового лізингу, і крім того така організація має дотримуватися вимог щодо можливості суміщення фінансових послуг, а також інших вимог, які встановлені законодавством [268].

Слід враховувати і те, що фінансові установи – це і юридичні особи, [327] і суб'єкти господарювання, а звідси вони повинні відповідати ознакам, що пред'являються до них ЦКУ та ГКУ відповідно. Дефініція юридичної особи, що дана в ст. 80 ЦКУ, дозволяє виділити сукупність ознак, які характеризують юридичну особу: організаційна єдність; майнова відокремленість; здатність виступати в господарському обороті від свого імені; самостійна майнова відповідальність; публічність виникнення і припинення [367]. Однак, ми згодні з тим, що правова категорія ОПФ в змістовному відношенні є більш широким явищем у порівнянні з сукупністю ознак юридичної особи, які є лише частиною структурних елементів ОПФ. Це обґрунтовується тим, що зазначені ознаки потрібні для визнання за суб'єктом правових властивостей юридичної особи, а елементи ОПФ (сама ця форма в цілому) необхідні для відмежування одного виду юридичних осіб від інших [257].

Загальні ознаки, які характерні для суб'єктів господарювання, встановлено в ст. 55 ГКУ. До них відносяться: господарська компетенція; майнова відокремленість; самостійна відповідальність за своїми зобов'язаннями. Разом із тим наукові джерела розширюють перелік зазначених ознак, відносячи до них: визначення ОПФ, тобто сукупності майнових та організаційних відмінностей, засобів формування майнової бази, особливостей взаємодії власників, засновників, учасників і легітимацію суб'єкта господарювання, тобто державне підтвердження законності входження останнього в господарський оборот [150].

За своєю правовою природою фінансові установи є спеціальними, обов'язковими учасниками відносин у сфері господарювання, що

складаються в межах РФП і пов'язаних з акумуляцією, розподілом та перерозподілом вільних фінансових ресурсів серед галузей економіки і населення. Вони забезпечують функціонування інфраструктури фінансової системи та РФП і належать в цілому до фінансових посередників. При цьому серед фінансових установ слід виділяти і тих суб'єктів господарювання, які одночасно виконують функції інвесторів в разі використання ними, з метою надання фінансових послуг, власних фінансових активів.

Додаткові вимоги – це встановлені нормативно-правовими актами приписи обмежувального характеру, що висуваються до діяльності фінансових установ під час надання ними фінансових послуг. Незважаючи на їх похідний характер ці вимоги не можна визначити як факультативні, оскільки дотримання додаткових вимог також є обов'язковою умовою функціонування професійних посередників на РФП, хоча порівняно з основними, вони не носять установчого характеру. Додаткові вимоги до фінансових установ спрямовані на забезпечення дотримання інтересів всіх учасників фінансового ринку, особливе значення серед яких мають забезпечення фінансової стабільності держави та дотримання інтересів споживачів фінансових послуг як потенційно найменш захищеної сторони на РФП.

Провідна, системоутворююча роль у формуванні особливостей ОПФ фінансових посередників, вимог, які до них висуваються, відведена приватним та публічним інтересам учасників правовідносин, що виникають в межах РФП. Інтереси інвестора (індивідуального та колективного), реципієнта інвестиції (який у відносинах з фінансовою установою виступає споживачем її послуг) та фінансового посередника виступають універсальним регулятором, що синтезує появу зазначених відносин, а певна конструкція, сукупність таких інтересів щодо створення, функціонування та припинення суб'єкту господарювання детермінує ту чи іншу його ОПФ.

Розглядаючи категорію ОПФ з позицій системного підходу, можна виділити ряд елементів, які, базуючись на конструкції інтересів учасників РФП, є системоутворюючими для досліджуваної категорії:

1) *порядок створення/реорганізації/ліквідації фінансової установи*, який імперативно визначається в спеціальному законодавстві і є однією із гарантій ефективного виконання функцій, покладених на неї економічною системою та діючим законодавством;

2) *правовий статус її засновників/учасників*, який у загальному порядку визначається ГКУ та ЦКУ, Законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про кооперацію»; у спеціальному порядку – відповідними законами, що регулюють порядок організації діяльності окремих фінансових установ;

3) *система органів тієї чи іншої фінансової установи*. Аналіз загальних та спеціальних нормативних актів, що регулюють порядок надання фінансовими установами фінансових послуг, дає підстави стверджувати, що обраний законодавцем підхід до визначення системи органів фінансових установ є однотипним для їх різних видів, що є виправданим з точки зору того, що за невеликим виключенням більшість фінансових установ створюються у формі господарських товариств, а це передбачає наявність органів управління та контролю у фінансовій установі, однак їх перелік може бути відкритим або закритим. Так, *органи контролю* – органи, що не беруть участі у поточному управлінні справами, створюються для контролю за діяльністю виконавчих органів: ревізійна комісія здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю фінансової установи (банку); наглядова/спостережна рада – орган, що здійснює контроль над діяльністю виконавчого органу та захист прав акціонерів; *спеціальні органи*: – кредитний комітет – орган відповідальний за кредитну діяльність кредитної спілки;

4) *правовий режим майна*. Центральним елементом зазначеної конструкції є статутний капітал як першочергове джерело фінансування господарської діяльності фінансових установ, тобто виділені або залучені ними на засадах, визначених законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, що закріплені за ними на праві власності або повного господарського відання. За рахунок статутного капіталу суб'єкт формує свої власні (основні та оборотні) кошти. Серед

вимог фінансової спроможності фінансової установи можна виділити: законодавчо передбачений мінімальний розмір статутного капіталу; наявність сплаченого статутного фонду, а також необхідність створення резервних, гарантійних та інших фондів; створення систем управління ризиками (діяльність кредитних комітетів у банках); організація здійснення внутрішнього аудиту тощо;

5) *розподіл відповідальності між засновниками та фінансовою установою.* За загальним правилом, засновники суб'єкта господарювання не відповідають за зобов'язаннями цього суб'єкта, крім випадків, передбачених законом або установчими документами про створення даного суб'єкта (ч. 2 ст. 219 ГКУ). Але наявність додаткової відповідальності засновника за зобов'язаннями фінансової установи та її розмір напряму залежить від того, у формі якого господарського товариства вона функціонує.

Ліцензійні вимоги. Одним із видів основних вимог, які пред'являються до фінансових установ, є ліцензійні вимоги. Це пов'язано із необхідністю для окремих видів фінансових установ отримати ліцензії для початку та здійснення тих чи інших фінансових послуг, тобто надання певних фінансових послуг потребує ліцензування, а фінансова установа має право на здійснення таких послуг лише після отримання відповідних ліцензій (ч. 2 ст. 7 Закону про фінпослуги).

Ліцензування відбувається на засадах Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [317] у ст. 7 якого зазначено, що банківська діяльність, а також діяльність з надання фінансових послуг підлягають ліцензуванню. Однак, дія цього закону не поширюється на порядок видачі, переоформлення та анулювання ліцензій банків, який, у свою чергу, регулюється нормативними актами НБУ.

Також існують спеціальні вимоги, які передбачені нормативно-правовими актами і визначають особливі вимоги до фінансових установ та/або їх діяльності стосовно, наприклад, обмеження щодо суміщення здійснення видів господарської діяльності; розміру статутного капіталу тощо.

Аналіз *основних економіко-правових вимог*, які висуваються щодо фінансових установ і до яких відносяться: вимоги до організаційно-правової форми фінансової установи, загальні і спеціальні реєстраційні вимоги та вимоги до ліцензійних умов, свідчить, що вони визначають правовий статус та організаційну основу діяльності цих суб'єктів господарювання, а їх дотримання є відправними засадами функціонування зазначених суб'єктів. Таким чином, розпочати діяльність з надання фінансових послуг не виконавши окреслені вимоги неможливо.

Оперативна, поточна діяльність фінансових установ також регламентується чинним законодавством. Як зазначалося попередньо, до безпосередньої діяльності таких суб'єктів встановлюються *додаткові економіко-правові вимоги*, які за своєю природою є обмеженнями похідного характеру, яких має дотримуватися фінансовий посередник у ході реалізації своєї господарської правосуб'єктності під час здійснення господарської діяльності. Поряд з дотриманням основних економіко-правових вимог, дотримання додаткових економіко-правових вимог є обов'язковою умовою функціонування фінансових посередників, хоча порівняно з основними вимогами, додаткові вимоги не носять установчого характеру.

Аналіз чинного законодавства дає можливість встановити такі групи додаткових вимог до суб'єктів ринку фінансових послуг щодо: а) обліку та звітності фінансової установи; б) проведення аудиту; в) здійснення фінансового моніторингу; г) управління ризиками; д) інформаційного забезпечення. Розглянемо їх більш докладно.

А. Вимоги щодо обліку та звітності фінансової установи. Фінансова установа зобов'язана вести облік своїх операцій і надавати звітність відповідно до вимог законів та нормативно-правових актів державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від **16.07.1999 р. № 996-XIV [297]** поширюється на всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності. Бухгалтерський облік та фінансова звітність

ґрунтуються на таких принципах: *повного висвітлення; автономності; послідовності; безперервності; нарахуванні; превалюванні сутності над формою; єдиного грошового вимірника* та інших принципах, визначених міжнародними стандартами або національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

За правило, звітність подається в електронній формі з дотриманням вимог Законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» [300] та «Про електронні довірчі послуги» [299].

Разом із тим законодавством встановлюються окремі вимоги до звітності тих чи інших фінансових установ. Так, Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III [296] передбачає особливості звітності банків, зокрема, Національний банк України (далі – НБУ) встановлює для банків, банківських груп форми звітності та методика її складання; періодичність та строки подання звітності; мінімум відомостей, що підлягають опублікуванню, та строки їх подання; методика складання консолідованої і субконсолідованої звітності тощо. Банк зобов'язаний: подавати фінансову і статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, а також інформацію афілійованих осіб банку з метою оцінки фінансового стану банку; звіт про фінансові результати банку та примітки до звітів, перелік яких визначається НБУ; протягом місяця, наступного за звітним періодом, розповсюджувати на своєму веб-сайті, а також розміщувати у приміщеннях банку, до яких мають доступ клієнти, у тому числі вкладники, квартальний баланс тощо. В окремих випадках НБУ має право вимагати подання разової та тимчасової звітності від банків та банківських груп, а також подання консолідованої і субконсолідованої звітності (ст. 69).

Такі фінансові установи, як банки, довірчі товариства, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії – зобов'язані не пізніше 1 червня наступного за звітним року оприлюднити річну фінансову звітність та консолідовану звітність шляхом публікації у періодичних виданнях або розповсюдження її у вигляді окремих друкованих видань.

Б. Вимоги щодо проведення аудиту. Аудит фінансової звітності – аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності фінансової установи, яка подає фінансову звітність з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам [294].

Чинним законодавством встановлені додаткові, порівняно з іншими юридичними особами, вимоги проведення аудиту фінансових установ. Так, аудит таких установ може проводитися аудиторськими фірмами або аудиторами, що мають відповідний сертифікат, не мають взаємовідносин щодо права власності на те чи інше майно з фінансовою установою, діяльність якої перевіряється, не мають заборгованості перед цією установою або іншого конфлікту інтересів (зовнішній аудит).

Законодавством передбачені і особливості проведення внутрішнього аудиту (контролю) фінансових установ (крім недержавних пенсійних фондів). Так, фінансова установа протягом одного місяця з дати внесення відповідного запису про неї до Державного реєстру фінансових установ зобов'язана створити структурний підрозділ, що проводить її внутрішній аудит (контроль), або визначає для цього окрему посадову особу [274].

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV [318] передбачена необхідність проведення планових аудиторських перевірок діяльності пенсійних фондів, адміністраторів, компаній з управління активами, зберігачів, страхових організацій та банків, що надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення, не рідше ніж один раз на рік за рахунок юридичних осіб, що перевіряються (ст. 5).

В. Вимоги щодо здійснення фінансового моніторингу. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»

від 14.10.2014 р. № 1702-VII [303] фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу (п. 48 ст. 1). Фінансові установи, а саме банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи та юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги, належать до суб'єктів первинного фінансового моніторингу (п. 1 та п. 8 ст. 5).

Первинний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог вищевказаного закону, що включають проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу з урахуванням вимог законодавства розробляють, впроваджують та постійно з урахуванням законодавства оновлюють правила фінансового моніторингу, програми здійснення фінансового моніторингу та інші внутрішні документи з питань фінансового моніторингу і призначають працівника, відповідального за його проведення.

Кожен із цих суб'єктів зобов'язаний запровадити систему фінансового моніторингу в порядку, встановленому Положенням про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами (далі – Положення про фінмоніторинг), затвердженому Розпорядженням Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України (на сьогодні – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг) від 05.08.2003 р. № 25 [267].

Положенням про фінмоніторинг встановлюються вимоги щодо: призначення працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу, його прав та обов'язків; основних вимог до кваліфікації; встановлення Правил проведення фінансового моніторингу

(далі – Правила) та розроблення Програм його проведення (далі – Програми). Зазначені документи розробляються і затверджуються керівником установи або особою, яка виконує його обов'язки, не пізніше дня проведення першої фінансової операції. Строк, на який вони складаються, визначається установою самостійно з урахуванням змін у законодавстві з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Ці документи постійно оновлюються відповідальним працівником з урахуванням вимог законодавства.

Правила і Програми є документами з обмеженим доступом; виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу та які можуть бути пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму; ідентифікації та вивчення клієнтів (осіб), що здійснюють фінансові операції, зберігання відповідних документів; управління ризиками у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; порядку зупинення та поновлення фінансових операцій; підготовки персоналу установи з метою виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу; проведення внутрішніх перевірок діяльності установи.

Г. Вимоги щодо управління ризиками. Складовою будь-якої діяльності на ринку фінансових послуг є ризик, оскільки саме цій діяльності властиві високий рівень залежності прийняття управлінських рішень від впливу значної кількості факторів та дій контрагентів, котрі важко передбачити з необхідною точністю. Саме з невизначеністю, або з імовірнісними процесами, зумовленими неможливістю точного передбачення перебігу подій у майбутньому, як правило, пов'язується їх виникнення. У теорії ризик найчастіше розглядають як можливість відхилення кінцевого результату від запланованого, кількісно оцінену можливість невідповідності очікуванням економічних параметрів функціонування об'єкта, і визнають невід'ємною складовою всіх аспектів соціально-економічного буття, оскільки ризик властивий будь-якій сфері поширення фінансових відносин. Поява ризику спричиняється відсутністю достатньо повної інформа-

ції про подію чи явище та неможливістю прогнозувати розвиток подій. Слід погодитися з тим, що можна приймати рішення та запроваджувати дії, які спрямовані на зменшення ризику, але завадити, позбутися його неможливо.

Фінансові установи повинні здійснювати регулювання та управління ризиками, що являє собою постійний процес, а саме певну послідовність дій (етапи) у його здійсненні: визначення (виявлення) ризиків, їх оцінку (вимірювання), моніторинг, контроль, впровадження заходів, направлених на їх зменшення, а також забезпечувати контроль за ризиками та включати відповідні процедури до Правил та Програм. При виявленні фінансової операції, що має високий ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, установа повинна: забезпечити управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму відповідно до Правил; прийняти рішення щодо направлення повідомлення Державній службі фінансового моніторингу України про таку операцію.

Оцінювання ризиків клієнтів суб'єктом первинного фінансового моніторингу здійснюється за певними критеріями: за типом клієнта, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів, послуг, які клієнт отримує від суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний також здійснювати переоцінку ризиків клієнтів, з якими встановлені ділові відносини, а також в інших випадках, встановлених законодавством, не рідше ніж один раз на рік з метою її підтримання в актуальному стані та документувати результати оцінки чи переоцінки ризиків (ст. 11 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»).

Д. Вимоги щодо інформаційного забезпечення. Здійснення діяльності з фінансовими активами, в тому числі залученими і які належать іншим особам, зумовлює встановлення до фінансових установ вимог

інформаційного характеру, зокрема: а) фінансовим установам забороняється поширювати у будь-якій формі рекламу та іншу інформацію, що містить неправдиві відомості про їх діяльність на РФП; б) фінансові установи повинні дотримуватися вимог розкриття інформації, що містяться у ст. 12¹ Закону про фінпослуги, зокрема щодо розкриття фінансової та консолідованої звітності, звіту про корпоративне управління тощо; в) фінансові установи зобов'язані під час розкриття інформації дотримуватися вимог законодавства про мови, а також приписів Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. № 2297-VI, [314] як власники персональних даних.

Нерівне становище на РФП його учасників, перш за все, реципієнтів та фінансових установ, стало підставою для введення додаткових гарантій прав споживачів фінансових послуг шляхом визнання права доступу до інформації щодо діяльності фінансової установи, перелік якої міститься у ст. 12 Закону про фінпослуги.

1.4. Світовий досвід та оцінка ефективності застосування країнами ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення

Відмивання коштів (ВК), фінансування тероризму (ФТ) та фінансування розповсюдження зброї масового знищення (РЗ) є значними загрозами глобальній безпеці та цілісності фінансової системи, на захист від яких спрямовані міжнародні стандарти FATF (Рекомендації FATF).

Відповідно до висновків Третього раунду взаємної оцінки своїх членів FATF переглянула і оновила Рекомендації FATF. Перегляд рекомендацій націлений на досягнення балансу: з одного боку, вимоги особливо посилені в тих областях, які є джерелом підвищеного ризику, або де може бути поліпшена практична реалізація. Вони розширені з урахуванням нових загроз, таких як фінансування зброї масового знищення, і уточнені відносно прозорості й жорсткості

заходів протидії корупції. З іншого боку, вони стали більш цілеспрямованими. Ризик-орієнтований підхід дозволяє фінансовим установам і іншим секторам використовувати свої ресурси більш ефективно, фокусуючись на зонах підвищеного ризику, у той час як у областях зниженого ризику можлива більша гнучкість застосування спрощених заходів. Оскільки Україна лише починає запроваджувати ризик-орієнтований підхід у систему протидії ВК/ФТРЗ, важливим є узагальнення міжнародного досвіду у цій сфері з метою подальшої імплементації міжнародних стандартів FATF.

Теоретичні засади фінансового моніторингу, практичні аспекти впровадження механізмів протидії ВК/ФТРЗ досліджували сучасні вітчизняні і зарубіжні учені: О. В. Акімова, Ж. О. Андрійченко, Р. О. Баранов, О. М. Ващенко, С. С. Гасанов, Т. І. Єфименко, О. В. Льєва, С. О. Дмитров, Я. Х. Занг (Y.H. Zhang), В. М. Каднічанська, Л. М. Кобилянська, М. В. Колдовський, О. Є. Користін, Я. В. Ксу (Y.-W. Xue), О. О. Куришко, Л. Л. Лазебник, К. Д. Левківська, О. В. Меренкова, Т. А. Медвідь, Н. Омар (N. Omar), Р. Отман (R. Othman), О. М. Петрук, Т. О. Ромась, Х. С. Селамат (H. S. Selamat), З. Хамін (Z. Hamin), М. І. Худокормова, О. В. Черевко, Д. В. Шиян та ін.

При цьому значну увагу приділено розкриттю міжнародних стандартів і досвіду у сфері протидії ВК/ФТРЗ [67; 83; 185; 192; 214; 259; 375]. Так, О. В. Акімовою [67] досліджено окремі інструменти внутрішнього фінансового моніторингу і визначено типології, які повинні використовуватися в фінансових установах згідно з рекомендаціями міжнародних організацій. У роботі [83] викладено досвід країн світу щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також виявлено особливості моделей національних систем фінансового моніторингу. У [214], крім цього, визначено напрями використання світового досвіду в процесі реформування системи фінансового моніторингу в Україні. О. М. Петрук, К. Д. Левківська [259] визначили тенденції розвитку системи протидії ВК/ФТ у світовому аспекті, Д. В. Шиян [375] відслідкував еволюцію стандартів FATF та їх останні зміни, а у роботі [192] подано порівняльну характеристику банківських систем країн у розрізі боротьби з відмиванням

грошей. Л.М. Кобилянською [185] зроблено акцент на досвіді організації підрозділів фінансового моніторингу та заходах протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Майже усі перераховані праці стосуються аналізу зарубіжної практики протидії відмиванню коштів, у той час як досвід застосування країнами ризик-орієнтованого підходу залишився поза увагою учених.

Розвитку системи оцінювання та управління ризиками, пов'язаними з ВК/ФТ, присвятили свої дослідження Ж. О. Андрійченко [74], С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Т. А. Медвідь, О. М. Ващенко [146], Т. І. Єфименко, С. С. Гасанов, О. Є. Користін [157], Я. Х. Занг (Y.-H. Zhang), Я. В. Ксу (Y.-W. Xue) [64], В. М. Каднічанська, Т. О. Ромась [174], Л. Л. Лазебник [218], М. І. Худокормова [365], О. В. Черевко [369] та ін.

Ж. О. Андрійченко [74] визначено місце фінансового моніторингу в системі управління ризиками ринків фінансових послуг та застосовано системний підхід до управління ними, у монографії [146] запропоновано методика експрес-оцінки внутрішньобанківських ризиків використання послуг банків та їх підрозділів для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму, колективом авторів [157] розроблено підхід до оцінювання ризиків у сфері антилегалізаційного стримування, у роботі [64] здійснено оцінювання та визначення рівнів ризиків клієнтів стосовно відмивання коштів у межах реалізації ризик-орієнтованого підходу. О. В. Черевко [369] обґрунтовано критерії ризику використання банку для легалізації злочинних доходів, порядок його оцінювання та заходи обмеження або зниження, Л. Л. Лазебник [218] визначено напрями розвитку бізнес-процесів у банку з точки зору комплаєнс-ризиків. Дещо з іншої позиції розглянуто ризик-орієнтований підхід В. М. Каднічанською і Т. О. Ромась [174], які доповнили класифікацію ризиків у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, за рахунок виділення груп ризиків сприяння «відмиванню» доходів працівниками банку.

Попри наявність різних підходів та методик оцінки й управління ризиками в системі фінансового моніторингу, слід зазначити, що вони

переважно стосуються ризиків відмивання коштів з використанням банківських установ. Питання застосування ризик-орієнтованого підходу для протидії фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, а також оцінювання ефективності ризик-орієнтованого підходу та запровадження його положень у вітчизняну практику залишаються поки що практично не дослідженими.

Виходячи з цього, необхідним є узагальнення ключових змін міжнародних стандартів FATF, аналіз застосування країнами ризик-орієнтованого підходу у забезпеченні протидії ВК/ФТРЗ, систематизація положень управління ризиками ВК/ФТРЗ у зарубіжній практиці.

Рекомендації FATF є основою для всіх країн у досягненні загальної мети – блокувати відмивання коштів, фінансування тероризму й фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Рекомендації передбачають: заходи, які країни повинні застосовувати в карному судочинстві й правових системах; запобіжні заходи, що вживаються фінансовими установами, спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу і професіями; заходи, що гарантують прозорість власності юридичних осіб і утворень; заснування компетентних органів з відповідними функціями, повноваженнями й механізмами взаємодії; заходи щодо співробітництва з іншими країнами [232].

Зміни стандартів FATF стосуються наступного:

1. Ризик-орієнтований підхід: FATF запровадив ризик-орієнтований підхід, який дасть можливість країнам і фінансовим установам розподіляти свої ресурси більш ефективно. Країнам необхідно чітко розуміти ризики відмивання грошей і фінансування тероризму, під які вони підпадають, і адаптувати свої системи протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму (ПВК/ФТ) з урахуванням природи цих ризиків, передбачивши посилені заходи в тих випадках, коли ризики перевищують припустиму межу застосування спрощених заходів при знижених ризиках. Цілеспрямовано організований ризик-орієнтований підхід означає, що система ПВК/ФТ буде більш ефективною.

2. Прозорість: недостатність прозорості відносно володіння й контролю з боку юридичної особи або відносно сторін електронних грошових переказів піддає вразливості ці процеси щодо зловживань із боку злочинних елементів і терористів. FATF підсилив прозорість вимог у цій сфері. Це означає наявність вимоги про доступність достовірної інформації про бенефіціарне володіння й контроль над фінансовими установами, трастами й іншими юридичними особами. Це також означає, що посилення прозорості, проведене на глобальному рівні, ускладнить діяльність злочинців і терористів.

3. Міжнародне співробітництво: з урахуванням зростаючої глобалізації загроз відмивання грошей і фінансування тероризму FATF також розширив межі й підсилив застосування механізмів взаємодії між правоохоронними органами. Переглянуті Рекомендації передбачають більш ефективний обмін інформацією з метою проведення розслідувань, здійснення нагляду й винесення обвинувачення.

4. Операційні стандарти: Рекомендації FATF значно розширилися стосовно питань правоохоронних органів і підрозділів фінансової розвідки. За результатами перегляду уточнена роль і функції операційних агентств, відповідальних за протидію відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, передбачена низка технік проведення розслідувань і повноважень, які їм необхідні, наприклад, одержання й аналіз фінансової інформації про кримінальні рахунки й операції, які викликають підозру.

На думку [375, с. 319], найважливішими нововведеннями міжнародних стандартів FATF 2012 року є такі: оцінка ризиків та застосування підходу, заснованого на управлінні ризиками; інтеграція в міжнародні стандарти заходів, спрямованих на протидію фінансуванню тероризму; встановлення цільових фінансових санкцій за розповсюдження зброї масового знищення.

Для перевірки належності виконання країнами міжнародних стандартів розроблена та у лютому 2013 р. прийнята Методологія з оцінки відповідності ним та ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Методологія стосується двох складових оцінки впровадження міжнародних стандартів FATF:

1) технічна відповідність; 2) результати, індикатори, дані та інші фактори, що використовуються для оцінки ефективності їх впровадження.

Технічна відповідність є компонентом Методології, яка відповідає за впровадження конкретних вимог FATF, включаючи законодавчу базу та обов'язкові правозастосовні заходи; існування, повноваження та процедури правоохоронних органів. Вона не включає конкретні вимоги щодо стандартів, які стосуються ефективності. Вони оцінюються окремо, через компонент ефективності Методології [39].

Існує чотири ступеня технічної відповідності: відповідає (відсутні недоліки), переважно відповідає (є лише незначні недоліки), частково відповідає (існують помірні недоліки) та не відповідає (існують значні недоліки).

Ефективність – це ключовий компонент в оцінці ступеня відповідності країни міжнародним стандартам FATF. Процес оцінки повинен розглядати оцінку ефективності рівною мірою з оцінкою технічної відповідності. Оцінка ефективності спрямована на посилення уваги FATF до результатів і визначення, якою мірою національна система ПФК/ФТ досягла цілей міжнародних стандартів FATF, та виявлення системних недоліків. Це дозволить країнам приділити пріоритетну увагу заходам поліпшення своєї системи. Для цілей Методології ефективність визначається як «ступінь досягнення певних результатів» [39]. У контексті ПФК/ФТ ефективність – це ступінь, з яким фінансові системи та економіки зменшують ризики та загрози відмивання коштів та фінансування тероризму, а також борються з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Для оцінки ефективності FATF прийняла підхід, орієнтований на ієрархію певних результатів. На найвищому рівні, мета впровадження заходів ПФК/ФТ оцінюється як «Фінансові системи та економіка в цілому захищені від загрози відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, тим самим забезпечено підвищення прозорості фінансової системи і сприяння безпеці та захищеності». Для правильного балансу між загальним розумінням ефективності системи ПФК/ФТ країни та детальною оцінкою того, як позитивно її компоненти функціонують,

FATF оцінює ефективність, переважно базуючись на одинадцяти «Безпосередніх результатах». Кожен з них представляє одну з ключових цілей, яку ефективна система ПВК/ФТ повинна досягти.

Для кожного Безпосереднього результату є чотири можливі рейтинги ефективності, засновані на рівні розкриття основних питань та характеристик: високий рівень ефективності (ступінь досягнення Безпосереднього результату високий, необхідно здійснити незначні удосконалення); значний рівень ефективності (ступінь досягнення Безпосереднього результату значний, необхідно здійснити помірні удосконалення); середній рівень ефективності (Безпосередній результат досягнуто лише деякою мірою, необхідно здійснити значні удосконалення) та низький рівень ефективності (ступінь досягнення Безпосереднього результату незначний, необхідно здійснити фундаментальні удосконалення).

Безпосередній результат 1: «Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму усвідомлюються і, за необхідності, здійснюється координація дій на національному рівні з метою ПВК/ФТРЗ» відображає ефективність ризик-орієнтованого підходу, а індикатор R1 характеризує технічну відповідність вимогам FATF щодо використання цього підходу, тобто Рекомендації 1 «Оцінка ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків». Отже, ці два індикатори характеризують застосування у країні ризик-орієнтованого підходу з двох позицій: технічної відповідності та ефективності.

За результатами 4-го раунду оцінки відповідності міжнародним стандартам FATF (Рекомендації 1) та ефективності систем ПВК/ФТ, проведеного у 31 країні, авторами зроблено висновок про переважно часткову відповідність міжнародним стандартам та середню ефективність систем ПВК/ФТ стосовно застосування ризик-орієнтованого підходу – 42 % країн характеризуються такими рівнями (рис. 1.1).

Як видно з рис. 1.1, жодна з країн, які підлягали оцінюванню, не мають високого рівня ефективності ризик-орієнтованого підходу. Разом із цим, Іспанія повністю відповідає, а Бельгія, Канада, Італія, Малайзія, Сінгапур, Швейцарія переважно відповідають конкретним вимогам FATF стосовно Рекомендації 1, включаючи законодавчу базу,

повноваження та процедури правоохоронних органів; у цих країнах встановлено значний рівень ефективності досягнення цілей системи ПВК/ФТ у сфері ідентифікації та управління ризиками.

Рівень ефективності за Безпосереднім результатом 1	Високий рівень				
	Значний рівень		США, Австралія	Бельгія, Канада, Італія, Малайзія, Сінгапур, Швейцарія	Іспанія
	Середній рівень		Австрія, Бангладеш, Вірменія, Коста-Ріка, Туніс, Гондурас, Фіджі, Норвегія, Ямайка, Самоа, Сербія, Шрі-Ланка, Тринідад і Тобаго	Куба, Гватемала, Швеція	
	низький рівень	Бутан, Ефіопія, Уганда, Вануату, Зімбабве	Угорщина		
		Не відповідає	Частково відповідає	Переважно відповідає	Відповідає

Технічна відповідність Рекомендації 1 (R1)

Рис. 1.1. Розподіл країн за результатами оцінки країнами застосування ризик-орієнтованого підходу у ПВК/ФТ (складено на основі даних [7])

Слід зазначити, що не зважаючи на відсутність чіткої взаємозалежності між технічною відповідністю та ефективністю, країни, які частково відповідають вимогам FATF, характеризуються в основно-

му середнім рівнем ефективності (їм слід здійснити значні удосконалення системи ПВК/ФТ), а у країн, що не відповідають Рекомендації 1 (Бутан, Ефіопія, Уганда, Вануату, Зімбабве), присутній низький рівень ефективності, що вимагає здійснення фундаментальних удосконалень системи ПВК/ФТ. У той же час, країни, які мають помірні недоліки у законодавчій базі та правозастосовних заходах, все ж можуть досягти значного рівня ефективності ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії ПВК/ФТ, як це продемонстрували США та Австралія.

Вимоги міжнародних стандартів FATF щодо фінансування розповсюдження зброї масового знищення представлено Рекомендацією 7 («Цільові фінансові санкції за розповсюдження зброї масового знищення»). У контексті оцінки ефективності, всі вимоги, пов'язані з фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, включені в Результат 11, за винятком національного співробітництва та координації, які входять в Безпосередній Результат 1 [39].

На рис. 1.2 подано результати оцінки відповідності країн міжнародним стандартам FATF стосовно протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

У сфері ефективності систем протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення найвищий рівень мають США, значним рівнем характеризуються Австралія, Швейцарія (законодавство яких повністю відповідає вимогам Рекомендації 7), а також Сінгапур, Бангладеш, Австрія, Італія, Вірменія. Слід відзначити, що 14 країн (45,2%) з тих, які підлягали оцінюванню, мають низький рівень ефективності досягнення цілі, пов'язаної з протидією фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що додатково підкреслює важливість розроблення дієвих заходів усіма країнами.

В Україні з 27 березня по 8 квітня 2017 року проводилася оцінка національної системи ПВК/ФТРЗ Комітетом експертів Ради Європи з питань оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму MONEYVAL, результати якої планується прийняти на Пленарному засіданні FATF у поточному році.

Рівень ефективності за Безпосереднім результатом П

Високий рівень			США	
Значний рівень		Австрія, Італія, Вірменія, Швеція	Сінгапур, Бангладеш	Австралія, Швейцарія
Середній рівень		Бельгія, Іспанія, Норвегія, Малайзія, Гватемала, Угорщина	Канада, Куба	
Низький рівень	Бутан, Ефіопія, Уганда, Вануату, Зімбабве, Коста-Ріка, Туніс, Фіджі, Самоа, Сербія, Шрі-Ланка, Тринідад і Тобаго	Гондурас, Ямайка		
	Не відповідає	Частково відповідає	Переважно відповідає	Відповідає

Технічна відповідність Рекомендації 7 (R7)

Рис. 1.2. Розподіл результатів оцінки країнами ефективності систем протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (складено на основі даних [7])

Першу Національну оцінку ризиків (НОР) ВК/ФТ проведено в Україні у 2016 р., за результатами якої виявлені ключові ризики та визначено їх рівні (табл. 1.1, складено на основі даних [166]).

Таблиця 1.1. Ризики національної системи ПВК/ФТ

Рівень ризику	Характеристика ризику
Високий	Низький рівень доходів населення; недостатнє матеріально-технічне забезпечення підрозділу фінансової розвідки (ПФР); низька заробітна плата персоналу ПФР; низький рівень довіри до фінансової системи; неосучаснена (неефективна) система аналізу інформації про підозрілі фінансові операції; неефективна система розслідування матеріалів ПФР; невідповідність міри покарання тяжкості злочинів ВК/ФТ; відсутність правового регулювання діяльності деяких представників визначених нефінансових установ та професій (ВНУП); прояви тероризму та сепаратизму
Значний	Прогресування політичного ризику та політичної нестабільності; неналежне виявлення та санкціонування підозрілих фінансових операцій національних публічних діячів; неефективні заходи із встановлення кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) і контролю над ними; неналежне виявлення та неналежне нівелювання чинників тінізації та офшоризації фінансової системи; високий обіг готівки; відтік фінансового капіталу з країни; недостатньо ефективні заходи компетентних органів у протидії фінансуванню тероризму та сепаратизму; невідповідність організаційно-правової форми Навчально-методичного центру ДСФМУ вимогам Закону; недостатня взаємодія правоохоронних органів з ПФР; неефективні санкції за порушення вимог законодавства у сфері ПФК/ФТ; неефективне розслідування злочинів ВК; неефективне розслідування злочинів організованої злочинності (ОЗ); неефективне розслідування податкових злочинів; неефективне розслідування предикатних до ВК злочинів; неподання ВНУП інформації про підозрілі фінансові операції; використання неприбуткових організацій з метою ВК/ФТ; зростання організованої злочинності; недостатність кадрів та ресурсів для ефективного здійснення нагляду; неефективне розслідування терористичних злочинів; ВК/ФТ через дистанційні послуги; недостатній рівень розуміння ризиків ВК/ФТ; неможливість перевірити представниками ВНУП інформації, що надається клієнтом
Помірний	Недосконала система первинного виявлення підозрілих фінансових операцій; непрозоре фінансування політичних партій; недостатній рівень підготовки учасників системи ПВК/ФТ; відсутність секторальної оцінки ризиків СПФМ у сфері ПВК/ФТ; здійснення ВК/ФТ через гральний бізнес

Рівень ризику	Характеристика ризику
Незначний	Неповна імплементація в національне законодавство положень Директиви ЄС 2015/849 Європейського Парламенту і Ради щодо запобігання відмиванню грошей та боротьби з тероризмом

Високий та значний рівні ризику в основному пов'язані із загальною та державною складовими. За результатами НОР виявлено наступні загрози для приватного сектору: загроза використання новітніх технологій для ВК/ФТ; загроза не виявлення підозрілих фінансових операцій. Обидві з перерахованих загроз безпосередньо пов'язані з фінансовою системою. Важлива роль у їх мінімізації належить оцінюванню ризиків ВК/ФТ у банківському секторі. З огляду на це, доцільним є систематизація міжнародного досвіду у цій сфері (табл. 1.2) для розвитку ризик-орієнтованого підходу у забезпеченні ПВК/ФТ в Україні.

Таблиця 1.2. Використання країнами ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі для протидії ВК/ФТ (складено на основі [53])

Країна	Основні положення ризик-орієнтованого підходу
Австралія	Використання ризик-орієнтованого підходу при здійсненні нагляду за діяльністю банківського сектора на рівні банківських груп. Фактори, що враховуються при визначенні ризиків ВК/ФТ: 1) здійснення діяльності групою установ в сегменті, що визначений як основний або істотний канал ВК; 2) схильність групи фінансових установ до ризиків ВК/ФТ.
Німеччина	Оцінка потенційно ризикової ситуації на основі п'яти критеріїв ризику (місцезнаходження, масштаб діяльності, структура продукту, структура клієнтської бази, структура каналів надання) та складання рейтингу за кожним критерієм.2. Оцінка якості запобіжних заходів у сфері ПВК/ФТ.

Країна	Основні положення ризик-орієнтованого підходу
Нідерланди	Аналіз ризиків, що стосуються цілісності і бездоганності установ, на макро-, мезо- і мікро- рівнях. Виявлення ризиків на основі: 1) використання типологічних досліджень, розв'язувальної інформації, даних міжнародних та національних комітетів та інших наглядових органів, які займаються питаннями попередження ВК/ФТ; 2) використання інформації, отриманої за підсумками виїзних наглядових перевірок; 3) моніторинг інформації з відкритих джерел. Аналіз ризиків на основі визначення їх ступеня (враховуються фактори географічної зони діяльності, клієнтської бази, продуктів та каналів їх надання) та визначення рівня заходів контролю ризиків (належне функціонування служби контролю, ефективність виконання вимог, якість запобіжних заходів).
США	Оцінка наявності у фінансових установ належної політики та процедур, розроблених з урахуванням їх ризиків, пов'язаних з ВК/ФТ, та ступеня деталізації інформації, що міститься у їх повідомленнях.
Південно-Африканська Республіка	Центральний банк вимагає від банків проведення власної оцінки ризиків ВК/ФТ та здійснює перевірку правильності такої оцінки. Здійснюється розподіл діяльності установи, її продуктів, географічного розташування та типів клієнтів на категорії високого, середнього та низького ризику. Визначаються можливі зміни в режимі ПВК/ФТ.
Сінгапур	Модель оцінки ризиків за двома індикаторами: 1) вплив – розглядається вплив фінансової установи на фінансову систему країни у разі, якщо така установа буде відчувати фінансові або інші труднощі; 2) ризик – розглядаються види ризиків, можливості установи щодо їх контролю, ефективність системи управління ризиками, достатність фінансових ресурсів для поглинання збитків і збереження фінансової стійкості. При оцінці ризиків враховуються зв'язки між різними групами, а також між фінансовими установами і її залежними організаціями.

Узагальнюючи викладені у табл. 1.2 положення ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі для протидії ВК/ФТ, можна визначити доцільні напрями для використання у вітчизняній системі банківського нагляду:

1. Врахування фактору пов'язаності банківських установ між собою та з клієнтами при виявленні ризиків ВК/ФТРЗ.

2. Проведення аналізу ризиків, що стосуються надійності банківських установ, на макро-, мезо- і мікро- рівнях.

3. Здійснення оцінки банківськими установами ризиків ВК/ФТРЗ на основі співставлення їх ступеня та рівня заходів їх контролю.

4. Створення банківськими установами власних систем оцінки ризиків ВК/ФТРЗ та розроблення ними належної документальної політики та процедур, з урахуванням їх ризиків.

Це буде сприяти підвищенню ефективності імплементації ризик-орієнтованого підходу у вітчизняну систему протидії ВК/ФТРЗ.

Викладене вище надало можливість зробити наступні висновки.

1. Ключові зміни міжнародних стандартів FATF здійснені у відповідь на загострення загроз глобальній безпеці і стосуються: 1) введення ризик-орієнтованого підходу у систему протидії ВК/ФТ; 2) введення Рекомендації 7 щодо протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; 3) посилення уваги до заходів протидії фінансуванню тероризму.

2. Оцінка ефективності застосування у 31 країнах ризик-орієнтованого підходу у сфері ПВК/ФТРЗ на основі співставлення ступеня технічної відповідності Рекомендації 1 («Оцінка ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків») та досягнутого рівня ефективності за Безпосереднім результатом 1 («Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму усвідомлюються і, за необхідності, здійснюється координація дій на національному рівні з метою ПВК/ФТРЗ») продемонструвала переважно часткову технічну відповідність (існують помірні недоліки) та середній рівень ефективності (результат досягнуто лише деякою мірою, необхідно здійснити значні удосконалення) систем ПВК/ФТРЗ. При цьому 29 % досліджених країн мають значний рівень досягнення цілей стосовно управління ризиками; 51,6 % – середній рівень; 19,4 % – низький рівень.

3. Для мінімізації загроз ВК/ФТРЗ з боку фінансової системи узагальнено міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі. Запропоновано враховувати у вітчизняному банківському нагляді фактор пов'язаності фінансових установ при оцінюванні ризиків ВК/ФТРЗ; здійснювати аналіз ризиків

діяльності банків на макро-, мезо- і мікро- рівнях; в процесі оцінки ризиків враховувати не лише їхній ступінь, а й рівень ефективності заходів управління ними; розробляти у банках власну систему оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ.

Оскільки проведена оцінка ефективності систем протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за Рекомендацією 7 та Безпосереднім результатом 11 підтвердила наявність значних загроз (45,2 % оцінених країн мають низький рівень ефективності), подальші дослідження можуть бути пов'язані з розвитком підходів до ідентифікації таких загроз і розробленням заходів щодо їх попередження та нейтралізації.

1.5. Узагальнення рекомендацій розроблення концепції формування ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ

Запровадження відповідно до законодавства України [303] ризик-орієнтованого підходу до суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ) та формування ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення є необхідною вимогою міжнародних стандартів FATF [233].

За міжнародними стандартами FATF з боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення (2012) [331] політика та координація в сфері протидії «відмиванню» коштів та фінансуванню тероризму у першій рекомендації (стандарту) стосується оцінки ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику. Необхідно оцінити наскільки країна усвідомлює свої ризики «відмивання» коштів, а надалі формує національну політику та заходи з протидії цим діям.

Відмивання коштів (ВК), фінансування тероризму (ФТ) та фінансування розповсюдження зброї масового знищення (РЗ) є значними загрозами глобальній безпеці та цілісності фінансової системи, на

захист від яких спрямовані міжнародні стандарти FATF (Рекомендації FATF) [233].

Один з головних акцентів нового звіту, оприлюдненого 30 січня 2018 року експертами MONEYVAL [245], є те, що Україна має проблеми зі збиранням інформації про фінансові шахрайства та злочини, які не використовуються як основа для кримінальних проваджень, тому створення основ концепції формування ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ є актуальним завданням із адаптації міжнародних стандартів FATF до їх запровадження в Україні.

Актуальними напрямками сучасних досліджень українських учених є встановлення відповідності національного законодавства у сфері ПВД/ФТ міжнародним стандартам (Н. М. Внукова, О. М. Колодізев, І. М. Чмутова, [119]), оцінювання й управління ризиками відмивання коштів, фінансування тероризму та запровадження РОП (О. О. Глущенко, І. Б. Семененко [128]), визначення напрямів інституційних змін для забезпечення функціонування ризик-орієнтованого підходу (Ж. О. Андрійченко [69]) також простежується посилені увага до теоретичного обґрунтування (Н. М. Внукова [61; 108], С. Б. Єгоричева [154]) та практичного запровадження (І. М. Чмутова, Є. О. Ткачова [372]; А. Г. Чубенко [373]) ризик-орієнтованого підходу у сферу фінансового моніторингу.

Разом із наявністю значної кількості наукових робіт з проблематики запровадження РОП у сфері фінансового моніторингу, слід звернути увагу на відсутність цілісного концептуального підходу до запровадження **ризик-орієнтованої системи** протидії ВК/ФТРЗ.

Метою підроздаду є розробка теоретичних положень щодо формування концептуальних засад із запровадження ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ.

Держфінмоніторингом досягнуто певних результатів протягом останнього часу у боротьбі з легалізацією брудних коштів і фінансуванням тероризму [130]. Передусім це пов'язано з проведенням першої Національної оцінки ризиків [167], блокуванням підозрілих фінансових операцій на суму понад 1,5 млрд дол. США, які конфісковано в бюджет України, та ін.

Нааявність різних підходів та методик оцінки й управління ризиками в системі фінансового моніторингу, актуалізація питання застосування РОП для протидії фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, проведені оцінювання ризиків фінансового моніторингу є недостатніми з точки зору визначення ефективності РОП та запровадження його положень у вітчизняну практику, для чого необхідна розробка концептуальних засад процесу формування ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ.

Ще 2005 року Кабінетом Міністрів України (КМУ) прийнято Розпорядження № 315 «Про схвалення Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005–2010 рр.» [323]. Цим нормативним актом передбачалося, що розвиток системи запобігання та протидії легалізації незаконних доходів і фінансуванню тероризму повинен здійснюватися за такими напрямками: запобігання виникненню передумов для легалізації незаконних доходів і фінансування тероризму; запобігання використанню слабких сторін фінансової системи з метою легалізації незаконних доходів і фінансування тероризму; удосконалення механізму регулювання та нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу; підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів; створення ефективної системи взаємодії між зацікавленими органами виконавчої влади; підвищення кваліфікаційного рівня спеціалістів і рівня їх технічного забезпечення; участь у міжнародному співробітництві; формування у населення усвідомлення необхідності запобігання та протидії легалізації незаконних доходів і фінансуванню тероризму.

Нормативно-правове забезпечення державних механізмів детінізації доходів фізичних осіб полягало в основному в прийнятті Держфінмоніторингом підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на сприяння виконанню приписів законів і правових актів вищих органів державної влади, та укладанні меморандумів і договорів про співпрацю з іншими державами.

Ризик-орієнтовані заходи з'явилися у нормативних документах вже 2015 року, коли прийнято КМУ «Стратегію розвитку системи

запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року» (далі Стратегія) [324], спрямовану на адаптацію міжнародних стандартів FATF, у якій йдеться про передбачені заходи, направлені на запобігання виникненню умов для ВК/ФТРЗ, мінімізацію ризиків використання фінансової системи з метою ВК/ФТРЗ, підвищення ефективності діяльності правоохоронних та інших уповноважених органів державної влади і розвиток міжнародного співробітництва. Для реалізації положень цієї Стратегії авторами розроблено Концептуальні засади формування ризик-орієнтованої системи (далі Концепція) забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

За результатами першої Національної оцінки ризиків у сфері протидії ВК/ФТРЗ [168] виділено широкий **перелік ризиків**, пов'язаних з недосконалістю системи державного та первинного фінансового моніторингу, серед яких: недосконалість системи первинного виявлення підозрілих фінансових операцій; неосучаснена (неефективна) система аналізу інформації про підозрілі фінансові операції; неефективна система розслідування матеріалів фінансових злочинів; неефективні санкції за порушення вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТРЗ; недостатність кадрів та ресурсів для ефективного здійснення нагляду у сфері протидії ВК/ФТРЗ; відсутність секторальної оцінки ризиків у сфері протидії ВК/ФТРЗ; недостатня взаємодія правоохоронних органів; неефективне розслідувань злочинів ВК; неефективне розслідування податкових злочинів; неефективне розслідування терористичних злочинів; неефективне розслідування предикатних до ВК злочинів; невідповідність міри покарання тяжкості злочинів ВК/ФТРЗ.

Всі ці недоліки свідчили про необхідність формування системного підходу до запровадження РОП до протидії ВК/ФТРЗ.

Розробка та впровадження **Концепції** посилили б дії у сфері протидії ВК/ФТРЗ, а також прискорили подальшу інтеграцію у світовий безпековий простір. За таких обставин надзвичайно важливим є розробка базових основ цієї Концепції, які б визначили складові поняття та проблеми і окреслили основні напрями їх вирішення.

РОП націлений на досягнення балансу щодо посилення вимог до джерел підвищеного ризику та зменшення витрат на контроль за суб'єктами з низьким ризиком, а також поліпшення практичної реалізації міжнародних стандартів, які розширені з урахуванням нових загроз, таких як фінансування зброї масового знищення, і уточнені відносно прозорості й жорсткості заходів протидії корупції.

Стратегія запровадження РОП у систему протидії ВК/ФТРЗ в Україні спрямована на розроблення теоретико-методичного і практичного інструментарію імплементації міжнародних стандартів FATF у сфері фінансового моніторингу.

Досліджуючи перелік нормативних документів, що мають стратегічний характер для функціонування системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ в Україні, виокремлено три їх види: концепцію, стратегію, програму. Незважаючи на те, що документи стратегічного характеру різняться між собою змістовим наповненням та метою створення, в Україні і стратегії, і програми розвитку містять елементи, притаманні концепціям, особливо це стосується закладених у цих документах принципах [230].

Під концепцією (від лат. *conceptio* – розуміння, система) розуміють систему поглядів, систему опису певного предмета або явища щодо його побудови, функціонування, що сприяє його розумінню, тлумаченню, вивченню головних ідей [134].

Стратегія (від лат. *strategia* – веди військо) є узагальненням послідовних аналітичних заходів, концепцій, методик, аргументів та дій, що покликані знайти таке рішення проблеми, яке дозволить суттєво вплинути на ситуацію та виправити її [339].

На думку К. Стрельникова, стратегія як програмний документ повинна включати задум, вказувати на кінцеву мету, способи та засоби їх досягнення, засоби та ресурси, що можуть бути витрачені на її реалізацію [352]. Відмінність стратегії від концепції полягає в тому, що поряд з «теорією» розвитку в ній відображаються основні засоби і методи досягнення цілей розвитку. Під концепцією у даному дослідженні розуміється система поглядів на обрану проблему, яка складається з кількох взаємопов'язаних гіпотез та положень, що їх розкривають.

Для розробки концепції формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ визначено комплекс гіпотез; означено принципи, які стануть основою її побудови; опрацьовано низку концептуальних положень розвитку цієї системи, для чого використано алгоритм, запропонований К. А. Стрижиченком [353].

На рис. 1.3 подано запропоновану послідовність розробки **Концепції** формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

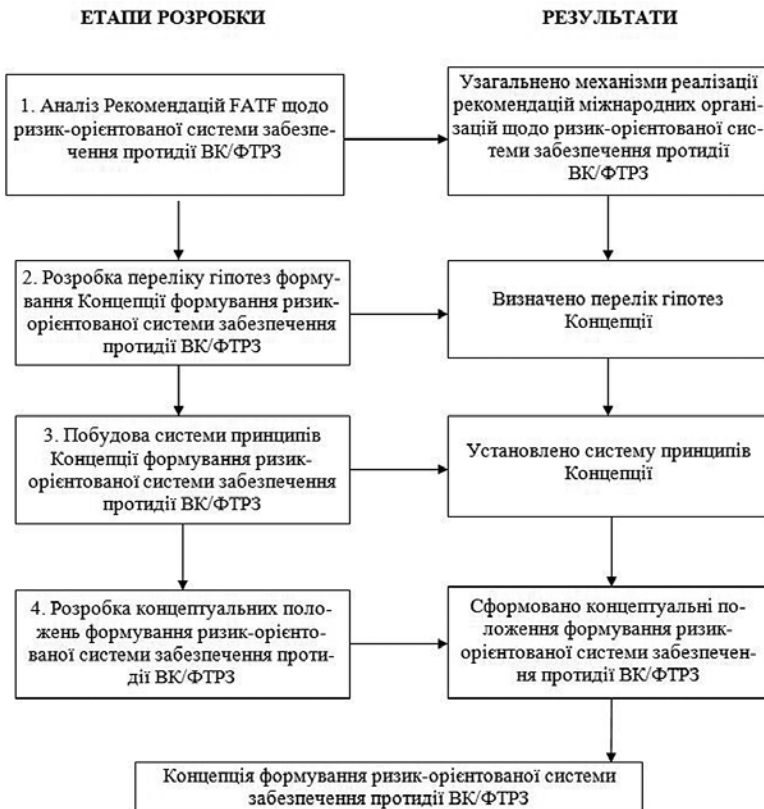

Рис. 1.3. Послідовність розробки Концепції формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ

З рис. 1.3 видно, що розробка Концепції проходить у чотири етапи, які послідовно розкривають процес її створення.

Для адаптації міжнародних стандартів FATF з метою реалізації підходів держави щодо системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ проаналізовано існуючі Рекомендації міжнародних організацій щодо ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ [164; 180; 181; 182; 275; 276; 277; 278; 279] (табл. 1.3).

Таблиця 1.3. Узагальнення рекомендацій міжнародних організацій щодо ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ

Джерело (документ)	Мета	Пріоритетні принципи	Механізми реалізації
1	2	3	4
Керівництво FATF щодо застосування ризик-орієнтованого підходу до передплачених карток, мобільних платежів і послуг онлайн-платежів [181]	Стимулювання дискусії про реалізацію ризик-орієнтованого підходу до передплачених карток, мобільних платежів, послуг онлайн-платежів та ін.	Виведення поза досяжністю правоохоронних та інших компетентних органів операцій з віртуальними валютами, які стають потужним інструментом для переміщення та зберігання грошових коштів та використовуються для фінансування тероризму	Пропонується концептуальна основа для розуміння і зниження ризиків у сфері протидії ВК / ФТ, пов'язаних з одним звидів систем онлайн-платежів, зокрема, віртуальними активами.
Керівництво із застосування ризик-орієнтованого підходу "Віртуальні валюти" [180; 236]	Роз'яснення щодо застосування ризик-орієнтованого підходу у межах заходів ПВК/ ФТ, що реалізуються відносно віртуальних валют	Основна увага приділена центрам, в яких перебувають різні види діяльності і забезпечується можливість доступу до регульованої державою фінансової системи, зокрема, провайдером послуг з обміну конвертаційних віртуальних активів	Застосування ризик-орієнтованого підходу до ризиків ВК / ФТ, що пов'язані з платіжними продуктами і послугами на основі віртуальних активів, а не іншими видами фінансових послуг, заснованих на них, таких як цінні папери і ф'ючерси у віртуальній валюті

1	2	3	4
Керівництво FATF щодо використання ризик-орієнтованого підходу для банківського сектора [181]	Сприяння країнам, компетентним органам і банкам у виробленні та впровадженні ризик-орієнтованого підходу у сфері ПВК / ФТ через надання загальних керівних вказівок і прикладів із сучасної практики	При наявності підвищених ризиків ВК / ФТ банку будь-якому випадку повинні вживати посилені заходи належної перевірки, хоча в національному законодавстві або нормативних актах може не завжди бути вказівка на те, яким чином знижувати такі підвищені ризики (наприклад, шляхом підвищення ступеня постійного посиленого фін. моніторингу)	Оцінка ризиків повинна забезпечити розуміння банком того, яким чином і якою мірою він вразливий з точки зору ВК/ФТ. Розробка класифікації ризиків для визначення обсягу ресурсів у сфері ПВК / ФТ, необхідних для зниження ризиків
Звіт FATF "Ризики фінансування тероризму" [164]	Надання сприяння юридикам і представникам приватного сектора у створенні надійних систем протидії ФТ, що враховують ризики, які змінюються, тенденції та способи ФТ	Розглянуто і проаналізовано деякі нові ризики, виявлені членами глобальної мережі FATF	Визначення механізму дії різних типів терористичних організацій, які отримують, використовують і управляють коштами, для виявлення, припинення і покарання за терористичну діяльність і за ФТ
Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в сфері надання грошових послуг [277]	Підтримка створення єдиного поняття того, що передбачає підхід, що ґрунтується на оцінці ризику	Ухвалення підходу, заснованого на оцінці ризику передбачає ухвалення процесу управління ризиком для протидії ВК/ФТ, який охоплює визнання існування ризику(ів), здійснення оцінки ризику(ів) та розробки стратегій для управління та пом'якшення ідентифікованих ризиків	Аналіз ризиків та їх оновлення для визначення місць, в яких ризики ВК/ФТ є найбільшими, ідентифікація основних слабких місць. Надавачам грошових послуг необхідно ідентифікувати клієнтів, продукти та послуги із найвищим рівнем ризику, включаючи канали доставки та географічне положення.

1	2	3	4
Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму у сфері надання грошових послуг [277]	Підтримка створення єдиного поняття того, що передбачає підхід, що ґрунтується на оцінці ризику. Розробка ефективних принципів, які використовуються при застосуванні підходу, що ґрунтується на оцінці ризику. Визначення кращої практики щодо розробки	Ухвалення підходу, заснованого на оцінці ризику передбачає ухвалення процесу управління ризиком для протидії ВК/ФТ, який охоплює визнання існування ризику(ів), здійснення оцінки ризику(ів) та розробки стратегій для управління та пом'якшення ідентифікованих ризиків	Аналіз ризиків та їх оновлення для визначення місць, в яких ризики ВК/ФТ є найбільшими, ідентифікація основних слабких місць. Надавачам грошових послуг необхідно ідентифікувати клієнтів, продукти та послуги із найвищим рівнем ризику, включаючи канали доставки та географічне положення
Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику відмивання коштів та фінансування тероризму	та запровадження підходу, що ґрунтується на оцінці ризику	Розуміння та реагування на загрози і недоліки: національна оцінка ризику; законодавча/регуляторна система, яка підтримує застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику; розробка системи моніторингу з метою підтримки застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику; визначення головних учасників та забезпечення дотримання міжнародних стандартів; обмін інформацією між державним та приватним сектором	Чітке розуміння брокерами ризиків та їх здатності проводити об'єктивну оцінку. Постійне збагачення досвіду, наприклад, через навчання, запрошення експертів з надання професійних порад та навчання діям на практиці
«Принципи та процедури для брокерів по операціям з нерухомістю» [278]			Корисним є обмін інформацією між відповідними органами та саморегулювальними організаціями
Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику відмивання коштів та фінансування тероризму [279]			Ідентифікація та перевірка клієнтів/контрагентів перед встановленням ділових відносин, наприклад, перед прийняттям контрактних зобов'язань.

1	2	3	4
			<p>Ідентифікація бенефіціарів та вжиття необхідних заходів з перевірки їх особи для визначення торговцем справжню особу бенефіціара</p> <p>Одержання інформації щодо сфери діяльності клієнта/ контрагента, включаючи очікуваний тип та рівень запропонованих операцій</p>
<p>Посібник FATF "Стратегії оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму" [276]</p>	<p>Забезпечення інформацією щодо розробки національної системи оцінки ризиків ВК/ ФТ</p>	<p>Корисність запровадження оцінки ризиків для розробників політики при визначенні пріоритетів протидії ВК/ФТ. Оцінка має бути пов'язаною зі стратегічним плануванням та спеціальними діями</p>	<p>Визначення високоризикованих клієнтів та високо-ризикованих операцій.</p> <p>Координація національної стратегії протидії ВК/ФТ</p>
<p>Посібник FATF "Ризики відмивання коштів та фінансування через комерційні веб-сайти та платіжні системи Інтернету" [275]</p>	<p>Підвищення проінформованості учасників приватного і державного секторів щодо ризиків ВК/ ФТ, пов'язаними із комерційними веб-сайтами та платіжними системами Інтернету, та ознайомлення світової спільноти з методами ВК/ФТ при використанні цих каналів</p>	<p>Висвітлено різноманітні недоліки комерційних веб-сайтів та платіжних систем: опосередкована реєстрація, що може призвести до ідентифікаційних проблем; швидкість здійснення операції; обмежене втручання особи та велика кількість операцій, через що можуть виникнути проблеми з проведенням аудиту, здійсненням моніторингу та виявленням підозрілих операцій та ін.</p>	<p>Створення спеціальних команд безпеки, які будуть обстежувати сайти для виявлення випадків шахрайства та зловживань.</p> <p>Застосування заходів належної перевірки (спрощені або посилені).</p> <p>Визначення ризику, який становить клієнт, при відкритті рахунку.</p> <p>Перевірка інформації, яку надають клієнти. Автоматичні дзвінки, вибіркові інспекції для перевірки особи клієнтів</p>

Як видно з табл. 1.3, міжнародні організації, зокрема, FATF, узгальнили та розробили рекомендації щодо запровадження ризик-орієнтованого підходу при застосовуванні платіжних карток, мобільних платежів і послуг онлайн-платежів, зокрема, через комерційні веб-сайти та платіжні системи Інтернету, використанні віртуальних активів, у роботі банків, протидії фінансуванню тероризму, наданні грошових послуг, операціях з нерухомістю та ін.

Процедури щодо протидії ВК/ФТРЗ, які застосовуються у приватному секторі та компетентними органами, можуть надати відповідну інформацію та інструкції, на яких ґрунтуватиметься Національна оцінка ризиків відмивання коштів та/або фінансування тероризму. Звіт щодо фінансування тероризму звертає увагу на те, що під час розробки міжнародних стандартів протидії ВК/ФТ фінансові установи та інші визначені нефінансові установи робили кроки для вивчення своїх клієнтів та ведення обліку [108], значення фінансової інформації у розслідуваннях по боротьбі з тероризмом значно зросло за останні роки [279].

При запровадженні механізмів реалізації пропонується створити концептуальну основу для протидії ВК/ФТ з координацією затвердженої національної стратегії через визначення можливих положень досягнення запланованих результатів.

Результат 1. Встановлено у процесі дослідження існуючих нормативних документів, що мають стратегічний характер для функціонування системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ в Україні, що в Україні не було розроблено концепції, яка б сприяла всебічному вирішенню проблеми створення ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

З даних табл. 1.3 зроблено висновок про те, що існує значна кількість цільових індикаторів і цілей документів стратегічного характеру, з чого витікає ряд проблем.

По-перше, неможливість формулювання точних цільових індикаторів, що одночасно відповідають вимогам найбільш важливих стратегічних цілей і набувають конкретної форми прояву (можуть бути виміряні), що дозволяє об'єктивно оцінити досягнення певного цільового індикатора.

По-друге, виникає невідповідність між цілями й завданнями розвитку, з одного боку, і шляхами їх реалізації – з іншого. Подальша некоректна оцінка рівня виконання стратегій підсилює невірні сигнали й лише віддаляє досягнення поставлених цілей, тобто знижує ймовірність досягнення цілей і цільових індикаторів.

По-третє, виникає абстрактність (неконкретність) цілей і завдань (постановка постійних загальних завдань, що не мають прямої причетності до поточних конкретних проблемних ситуацій) [134].

Крім виявлених проблем визначено найпоширеніші недоліки стратегічних документів, наведених у табл. 1.3, що можуть гальмувати створення концепції формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ: відсутність взаємозв'язку між різними стратегіями розвитку відповідних складових системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ України; недостатнє врахування існуючого світового досвіду, відсутність активних дій щодо взяття зобов'язань з його впровадження у систему фінансового моніторингу. Невідповідність цілей і завдань вітчизняних стратегічних документів, присвячених системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ, теоретично обґрунтованим і рекомендованим міжнародними організаціями цілям і завданням регулювання; постійне превалювання тактичних цілей на противагу заходам, спрямованим на вирішення стратегічних завдань і проблем системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ. У переважній більшості такий пріоритет надається виконанню певних цільових завдань. Конкретні заходи, спрямовані на забезпечення розвитку системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ, є результатом необхідності оперативного вирішення нових проблем; формулювання цілей, що можуть бути досягнутими, але на практиці не сприятимуть розвитку системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

Питання комплексного розвитку системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ не є пріоритетним. Ні органами державної влади, ні об'єднаннями професійних учасників ринків фінансових послуг, які є суб'єктами первинного фінансового моніторингу не запропоновано до обговорення стратегічно важливого документа, який би акцентував

увагу на цьому. Між тим, КМУ прийнято Розпорядження № 601-р від 30 серпня 2017 р. «Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року» [322], у якому передбачено заходи, спрямовані на запобігання виникненню та/або зменшення негативних наслідків ризиків системи запобігання та протидії ВК/ФТ. Серед них виділено заходи, спрямовані на подолання таких ризиків: непрозоре фінансування політичних партій; неналежне виявлення та санкціонування підозрілих фінансових операцій національних публічних діячів; неефективні заходи із встановлення кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) і контролю над ними; неналежне виявлення та неналежне нівелювання чинників тінізації та офшоризації фінансової системи; низький рівень довіри до фінансової системи; високий обіг готівки; вплив фінансового капіталу з країни та ін.

Всі виділені ризики мають макроекономічний характер, отже, потребують формування концептуальних засад розробки системи протидії ВК/ФТРЗ.

1.6. Ризик-орієнтований підхід і використання типологій у системі фінансового моніторингу

Зміни у законодавстві [302] щодо реформування системи фінансового моніторингу пов'язані з загальним процесом підвищення рівня небезпеки у світі та відповідно до Рекомендацій FATF зобов'язанням із застосуванням РОП [56]. Проникнення (легалізація) в національну економіку «відмитих» доходів, зокрема, в умовах глобалізації призводить до ризиків у функціонуванні як правової, так і фінансово-економічної системи будь-якої держави.

Метою є розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій з ефективного застосування РОП і типологій у системі фінансового моніторингу фінансових установ.

У процесі запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, в Україні важливим є розбірливе визначення критеріїв ідентифікації операцій фінансовими установами та механізмів передачі інформації про них у Держфінмоніторинг. Для ефективного функціонування системи внутрішнього фінансового моніторингу необхідно застосовування результатів типологічних досліджень, що може бути частиною РОП для виявлення підозрілих операцій.

Важливість використання міжнародних стандартів [109; 330] та типологій [356] полягає у розробці заходів із запобігання та протидії проникнення коштів, отриманих злочинним шляхом, до різних галузей економіки, зокрема, ринку фінансових послуг. Міжнародна практика фінансового моніторингу може бути трансформована і реалізована в Україні через аналіз і адаптацію типологій міжнародних організацій [109], а також узагальнень, здійснених Держфінмоніторингом з урахуванням національних особливостей.

З початку експлуатації інформаційно-аналітичної системи Держфінмоніторингу отримано та оброблено більше 20 млн. повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу. З прийняттям 2019 року нового законодавства (ст.20) щодо запобігання та протидії легалізації доходів щорічна кількість повідомлень може зменшитись, враховуючи встановлення порогового рівня контролю в системі фінансового моніторингу на рівні 400 тисяч гривень [302].

База дослідження – типологічні звіти міжнародних організацій та національного регулятора, які використовуються фінансовими установами для запобігання фінансовим операціям, які можуть носити незаконний характер та сприяти легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

2016 року Міністерство фінансів наказом затвердило новий підхід до Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, де визначило повноваження фінансових установ щодо створення власних Карт ризиків [307]. Зі змінами у законодавстві 2019 року щодо пріоритетності

запровадження РОП удосконалення та розширення критеріїв ризику легалізації коштів буде посилюватися.

Наявність Критеріїв ризику [307] не є вичерпним, отже, у цій сфері узагальнення міжнародних практик, типологій, судових рішень є актуальним напрямом досліджень для удосконалення фінансового моніторингу, зокрема, внутрішнього, який є менш структурованим, покладеним на відповідальність фінансових установ, і відзначається більшою ймовірністю виникнення ризику.

Емпіричною основою дослідження є інформаційні джерела, які містять Стандарти, Типологічні звіти та Рекомендації таких професійних організацій, як FATF, Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму (ЕАГ), Держфінмоніторинг України та ін.

Ризик відмивання коштів і фінансування тероризму може бути оцінений різними засобами, але у сукупності вони мають надати можливість фінансовій установі здійснювати відповідний контроль за клієнтами та їхніми операціями за трьома критеріями [307]: країни (географічний); клієнта; продукту (послуги). Питома вага кожного у сукупній оцінці потенційного ризику відмивання коштів може різнитися залежно від визначеної фінансової установи.

Стратегію управління ризиком використання фінансових послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму необхідно обирати, ураховуючи специфіку кожної конкретної фінансової установи: її розміри, наявність філійної мережі, пріоритетні напрями діяльності тощо. Тому, наприклад, кожен банк повинен розробити власну систему оцінки ризиків, що має враховувати особливості його діяльності та виявлені типології [107].

Типологічні дослідження за аналізом різних операцій проводяться постійно як міжнародними організаціями, так і Держфінмоніторингом. Наприклад, у Типологічних дослідженнях за 2017 рік виділено ознаки раннього виявлення схем для ВК/ФТРЗ [357]: щодо учасників фінансових операцій, щодо змісту фінансових операцій.

Перелік ознак є широким щодо учасників фінансових операцій, наприклад, одна особа одноособово є засновником, керівником та

бухгалтером підприємства; засновниками є особи, що проживають в регіоні, який відмінний від регіону реєстрації суб'єкта; часта зміна засновників, власників, посадових осіб суб'єкта господарювання, неможливість встановлення місцезнаходження посадових осіб; невеликий статутний капітал суб'єкта та ін.

Типології щодо змісту фінансових операцій – це заплутаний або незвичайний характер комерційної угоди, що не має економічного сенсу або очевидної законної мети; невідповідність угоди діяльності суб'єкта господарювання, передбаченій статутними документами; багаторазове здійснення операцій або угод, характер яких дає підстави вважати, що метою їх проведення є ухилення від процедур обов'язкового контролю, передбаченого національним законодавством; великий обсяг готівкових коштів, отриманих від комерційної діяльності, яка не характеризується інтенсивністю операцій з готівкою; в угоді не передбачена сплата штрафних санкцій за недотримання термінів платежів, постачання товарів та не передбачено забезпечення ними виконання своїх зобов'язань та ін.

У типологічних дослідження за 2017 рік наведений наступний приклад переведення безготівкових коштів у готівкову форму [357]. Приклад: встановлено, що на рахунки 10 юридичних осіб надходили кошти від інших юридичних осіб у якості фінансової допомоги, оплати за вторинну сировину, цінні папери. Надалі кошти акумулювались на банківських рахунках зазначених підприємств та знімались готівкою довіреними особами через каси банків на закупівлю товарів. Загальна сума коштів, переведених в готівку, складала більше 2 млрд. грн.

Більшість із зазначених юридичних осіб мають одноосібний посадово-засновницький склад, переважна більшість підприємств новостворені та зареєстровані в один день, деякі юридичні особи мають спільну адресу реєстрації. Зазначені підприємства, маючи значні обсяги задекларованих валових доходів, до бюджету сплачують мінімальні суми податків.

Привертає увагу те, що зазначені довірені особи є засновниками, керівниками або бухгалтерами групи інших підприємств, деякі

фізичні особи отримували одночасно кошти у значних розмірах від одного і того ж підприємства, залученого до схеми, які надалі знімали готівкою.

Таким чином, СПФМ повинен проводити аналіз відповідності фінансових операцій, що проводяться клієнтом, наявній інформації про зміст його діяльності та фінансовий стан з метою раннього виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу.

Внутрішня побудова системи фінансового моніторингу в кожній фінансовій установі має будуватися, серед іншого, на принципі «знай свого клієнта».

Як під час встановлення ділових (договірних) відносин, так і в процесі подальшого обслуговування клієнтів СПФМ повинен вивчати свого клієнта та здійснювати аналіз фінансових операцій, які ним проводяться.

1.7. Теоретико-гіпотетичний базис Концепції формування РОС протидії ВК/ФТРЗ

Методологічною основою концепції формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ є системний, інституціональний та функціональний підходи. Дослідження [231] вказало, що системний підхід до формування будь-якої системи, в тому числі і ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ, полягає у забезпеченні цілісності розвитку системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ; систематизації передачі та отримання інформації між суб'єктами системи як за ієрархією взаємозв'язків, так і для зовнішнього користування іншими СПФМ.

Інституціональний підхід [231] спрямований на формування ефективної інституційної структури ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ шляхом включення законодавчо-обмежувальних, регуляторних, правоохоронних органів, що забезпечить зменшення асиметричності інформації в системі та дозволить

сформувати ефективний внутрішній і зовнішній інституційні механізми на основі обмінно-розподільних потоків між ними.

Функціональний підхід дозволяє розглядати ризик-орієнтовану систему забезпечення протидії ВК/ФТРЗ у динамічному, тобто діяльнісному аспекті.

Елементом методологічного підґрунтя розроблення Концепції є гіпотези, які враховують особливості ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ у сучасних умовах реформування державного регулювання ринків фінансових послуг та їх інтеграції у європейський економічний простір.

Гіпотеза – це припущення, яке перевіряють експериментально з можливих розв’язань проблеми [230]. У науковій літературі існує низка правил висунення гіпотез (рис. 1.4).

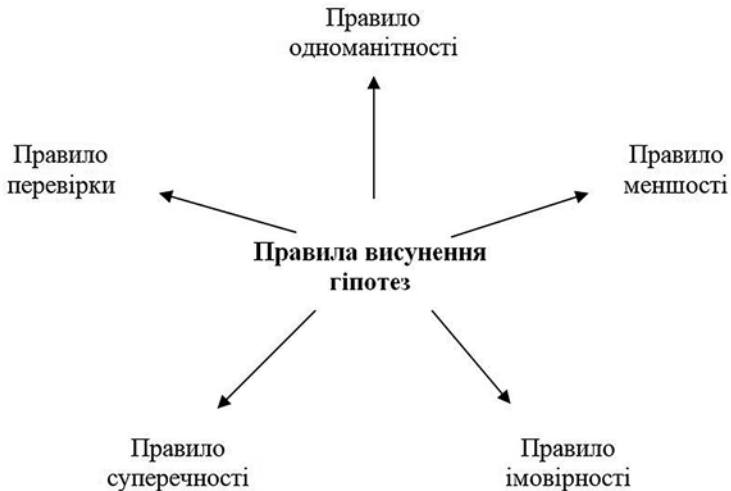

Рис. 1.4. Правила висунення гіпотез

Як видно з рис. 1.4, виділено п'ять правил:

одноманітності – з багатьох протилежних одна одній гіпотез, висунутих для пояснення серії фактів, переважною є та, яка одно-

манітно пояснює більше їх число. Оскільки кожна гіпотеза вимагає доведення, то, доводячи одноманітну гіпотезу, є можливість пояснення більшої кількості чинників;

меншості – для пояснення зв'язаної серії фактів потрібно висувати, можливо, менше гіпотез, і їх зв'язок повинен бути, по можливості, більш тісним. Це правило корелює з правилом одноманітності. Тобто розглядаючи сукупність гіпотез як систему, необхідно домагатися досягнення щільності зв'язку між елементами цієї системи, а не розширювати систему гіпотез за рахунок їхнього збільшення;

ймовірності – при висуненні гіпотези необхідно усвідомлювати характер ймовірності висновків. Характер ймовірності висновків гіпотези характеризується двома складовими: по-перше, більшість умов зовнішнього середовища, в яких приймаються управлінські рішення і здійснюється доведення гіпотез, мають стохастичний характер, по-друге, зовнішнє середовище є динамічним утворенням, тому гіпотези, які були чітко сформульовані і доведені в певних умовах, можуть бути неактуальними в нових умовах функціонування економічних систем;

суперечності – неможливо керуватися суперечливими гіпотезами. Якщо існують дві гіпотези, що суперечать, то одна з них або неактуальна, або некоректно доведена;

перевірки. Гіпотеза має бути доступна перевірці в результаті дослідження. Будь-яка гіпотеза, яка не може бути перевірена, знаходиться на стадії припущення [230].

Результат 2. Дослідження наукових напрацювань з протидії ВК/ФТРЗ дозволили висунути та довести такі гіпотези наукового дослідження:

1. Процес оцінки ризиків ВК/ФТРЗ повинен надавати уявлення, чи відповідає чинне законодавство новим загрозам та чи поточні методи контролю та застосування права є тотожними. Там, де закон неадекватний, там існує вразливість. Там, де закон рівнозначний, але контроль та перевірка слабкі, правозастосування буде переважати. Там, де правозастосування слабке, закон має недостатній превентивний ефект [85].

2. Використання методології оцінки ризику через застосування комбінації підходів (ретроспективного та перспективного) з визначеними та невизначеними умовами. Ретроспективна оцінка ризику має перевагу отримання інформації про події, що сталися, щоб передбачити майбутні зміни.

3. Оцінювання ризиків системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ необхідно здійснювати на основі оцінки кількісних та якісних показників у динаміці. Визначення рівня ризиків повинно бути оцінене на основі широкого переліку показників, серед яких мають міститися як кількісні, так і якісні показники, що сприятимуть більш об'єктивній оцінці. Процес оцінки ризику за недостатньої кількості або відсутності інформації допускає використання інформації, яка могла би бути відома для передбачення реальних або потенційних наслідків. Даний підхід більше спирається на якісні, ніж кількісні показники.

4. Національна оцінка ризиків ВК/ФТРЗ має розглядатись як «фундаментальна базова інформація» для сприяння контролерам, правоохоронним органам, підрозділу фінансової розвідки та фінансовим установам. Це положення вимагає від компетентних органів періодичного поновлення їхньої обізнаності про поточні методи ВК/ФТРЗ та здійснення переоцінки ефективності встановлених заходів безпеки

5. Інтеграція системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ у світовий та європейський економічний простір вимагає посилення захисту від зовнішніх впливів на неї. Ця гіпотеза витікає з того, що приєднання України до СОТ та підписання Угоди про асоціацію України з ЄС [359], відкриття відповідних ринків призводять до можливої появи системних ризиків, а отже підвищує рівень фінансових ризиків. Ця проблема потребує комплексного вирішення на відповідних інституційних рівнях.

Існує необхідність зміни моделі регулювання системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ в умовах інтеграції в європейський економічний простір. Посилення дискусій щодо переходу до іншої моделі регулювання системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ почалася через негативний вплив фінансово-економічної кризи 2008 р., що вказала на неспроможність нівелювання державними органами регулювання

прояву системних криз на ринках фінансових послуг.

Активізація переходу країн ЄС з однієї моделі регулювання на іншу, починаючи з 2009 року з одночасним посиленням захисту прав споживачів фінансових послуг аргументовано підтверджує необхідність оцінки існуючих моделей регулювання у країнах ЄС з можливістю імплементації їх досвіду в практику України.

6. Велика кількість юрисдикцій самостійно або у співпраці розпочали дослідження глобальних незаконних грошових потоків (які часто містять інформацію про контрабанду готівки). Для юрисдикцій, де зустрічаються такі випадки (та для яких такі дослідження є достатньо розвинутими), такі дослідження можуть використовуватись для відображення вхідних та вихідних потоків (та країн – джерел/країн призначення) коштів від злочинної діяльності.

Так само як і запити про надання допомоги, інформація про незаконні грошові потоки може сприяти відповідному впорядкуванню юрисдикцій в певному році, а також щорічних змін. Ці дослідження та така інформація має бути обмеженою, якщо не закритою.

7. Складові ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ знаходяться у взаємодії одна з одною. Гіпотеза передбачає встановлення зв'язків та оцінку взаємодії між інституційними учасниками системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ відповідно до рівня їх розміщення в інституційній структурі, що підтверджується функцією та економічними зв'язками, які вони виконують у процесі функціонування системи.

8. Рівень державного регулювання впливає на розвиток ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ. Незважаючи на те, що з цим твердженням більшість науковців повною мірою погоджується, існує неоднозначність практичного доведення (підтвердження чи спростування). Така складність пов'язана з відсутністю достовірної інформаційної бази та неперервності показників, що можуть слугувати основою для доведення такої гіпотези.

Здійснюючи перевірку висунутих гіпотез (1-8) на суперечність (правило суперечності, рис. 1.4), зроблено висновок, що ці гіпотези не заперечують одна одну і взаємно не виключаються. На основі

аналізу праць з методології наукового пізнання обґрунтовано методи доведення гіпотез, що подано у табл. 1.4.

Таблиця 1.4. Методи наукового пізнання та стан доведення гіпотез Концепції формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ

Гіпотеза	Метод наукового пізнання	Стан (доведено / спростовано)
1. Процес оцінки ризиків відмивання коштів та/або фінансування тероризму повинен надавати уявлення, чи відповідає чинне законодавство новим загрозам та чи поточні методи контролю та застосування права є рівнозначними	Аналіз та синтез, індукції та дедукції, порівняння, монографічний.	Доведено
2. Використання методології оцінки ризику через застосування комбінації підходів (ретроспективного та перспективного) з визначеними та невизначеними умовами	Історико-логічний, аналіз та синтез, індукції та дедукції, порівняння, наукової абстракції	Доведено
3. Оцінювання ризиків системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ необхідно здійснювати на основі оцінки кількісних та якісних показників у динаміці	Аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняння	Доведено
4. Національна оцінка ризиків відмивання коштів та/або фінансування тероризму має розглядатись як "фундаментальна базова інформація" для допомоги контролерам, правоохоронним органам, підрозділу фінансової розвідки та фінансовим установам	Аналіз та синтез, індукції та дедукції, порівняння, наукової абстракції, історико-логічний	Доведено
5. Інтеграція системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ у світовий та європейський економічний простір вимагає посилення захисту від зовнішніх впливів на неї	Аналіз та синтез, індукції та дедукції, порівняння	Доведено
6. Інформація про незаконні грошові потоки може сприяти відповідному впорядкуванню юрисдикцій в певному році, а також щорічних змін учасників. Ці дослідження та така інформація має бути обмеженою, якщо не секретною.	Аналіз та синтез, індукції та дедукції, порівняння, наукової абстракції	Доведено

Гіпотеза	Метод наукового пізнання	Стан (доведено / спростовано)
7. Складові ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ знаходяться у взаємодії одна з одною	Аналіз та синтез, індукції та дедукції, порівняння, наукової абстракції	Доведено
8. Рівень державного регулювання впливає на розвиток ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ	Аналіз та синтез, індукції та дедукції, порівняння, наукової абстракції, історико-логічний, метод Т.Саати	Доведено

Як видно з табл. 1.4, всі висунуті гіпотези доведені.

Результат 3. На шляху реалізації концепції провідне місце займають принципи, що лежатимуть в основі впровадження кожного з елементів розробленої Концепції. Принцип – це таке положення теорії, що не потребує доведення. Для різних теорій та галузей наук характерними є свої принципи, які можуть носити фундаментальний характер чи бути притаманними певним наукам. Розробка концепції формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ базується на таких основних принципах, визначених на основі аналізу праці [230]:

1. Функціонального призначення – на кожній зі складових ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ здійснюється особливий системно-технологічний процес забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

2. Прозорості – максимальна відкритість системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ зовнішнім користувачам через доступ споживачів до основної інформаційно-аналітичної та статистичної інформації про її функціонування.

3. Єдності – характеризується наявністю єдиної законодавчої та нормативно-правової бази, єдиної методології формування фінансової та статистичної звітності всіх професійних учасників системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

4. Стійкості – ризик-орієнтована система забезпечення протидії ВК/ФТРЗ здатна протидіяти зовнішнім шокам та внутрішнім загро-

зам і ліквідувати останні за активної участі органів регулювання та нагляду.

5. Ефективності діяльності учасників системи – кожен з учасників на ринках переслідує таку поведінку, яка забезпечує йому максимізацію прибутку при мінімізації своїх ризиків.

6. Довіри – учасники системи здатні передбачати поведінку інших учасників, формуючи більш чи менш стійкі очікування стосовно ситуації.

7. Соціальної відповідальності – відповідальне ставлення учасників системи до своїх послуг, працівників, споживачів, власників, активна соціальна позиція, що реалізується через співіснування, взаємодію та постійний діалог з представниками підприємництва і суспільства, державної влади, зацікавленими сторонами для ефективного сприяння вирішенню гострих економічних, соціальних, гуманітарних та екологічних проблем.

1.8. Положення Концепції формування РОС протидії ВК/ФТРЗ

Доведення висунутих гіпотез та формування базових принципів дозволило сформуванню Концепцію розвитку ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ, враховуючи особливості висунутих гіпотез, що базується на таких положеннях:

Положення 1. Вищий орган нагляду за системою забезпечення протидії ВК/ФТРЗ (Держфінмоніторинг України) повинен мати нормативний характер [308] з метою забезпечення максимальної інституційної та власної незалежності. Так, Держфінмоніторинг є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ [308].

Держфінмоніторинг у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами

Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції України та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

Інституціональна та персональна незалежність у здійсненні контролю може бути реалізована з відомими обмеженнями.

Положення 2. Надмірна монолітність і централізація компетенцій із забезпечення протидії ВК/ФТРЗ призведе до порушення ізоморфізму інститутів, тому основними завданнями Держфінмоніторингу є [308]:

забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, Національним банком, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Положення про Держфінмоніторинг виходить з наступних міркувань [308]:

централізація повноважень із забезпечення протидії ВК/ФТРЗ можлива тільки за зміни моделі регулювання на ризик-орієнтовану, що у теперішній час є перспективною метою, однак її досягнення потребує значних перетворень в системі виконавчої влади, зокрема, в економічному – регулювання і правоохоронній діяльності;

концентрація повноважень, пов'язаних із забезпеченням протидії ВК/ФТРЗ, в частині перерозподілу функцій слідства означатиме перехід від адміністративної до поліцейської або прокурорсько-судової моделі організації системи фінансового моніторингу;

надмірна концентрація повноважень Держфінмоніторингу викличе інституційний дисбаланс, посилить ефект «ухилення» від дій та відповідальності за них з боку фінансових регуляторів;

організаційна трансформація системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ має відбуватися на ризик-орієнтовану в комплексі з орга-

нізаційною трансформацією всієї системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

Положення 3. Будь-який контроль, зокрема, за ВК/ФТРЗ має бути попередньо забезпечений визначенням норм і ознак позанормативності, а також доступом до інформації.

Необхідно принципово визначитися з напрямом реформування системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ – подальше секторальне або предметне розмежування або розмежування за ознакою функції державної фінансової політики.

Відповідно до цього можна здійснити розмежування предметно-об'єктної області реалізації контрольних функцій кожною системою забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

Положення 4. Інституційна спроможність і результативність системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ об'єктивно потребує удосконалення кадрового, фінансового, інформаційного та методичного забезпечення.

Положення 5. Ризик-орієнтована система забезпечення протидії ВК/ФТРЗ повинна відповідати вимогам єдиного економічного простору. Положення сформовано у зв'язку з обраним Україною євроінтеграційним вектором розвитку, що передбачає імплементацію її законодавства до норм ЄС, зокрема і стосовно забезпечення протидії ВК/ФТРЗ.

Положення 6. Необхідною умовою успішного функціонування системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ є посилення у вітчизняній практиці інституційного та саморегулювання, обмеження рівня державного регулювання.

Цьому сприяє реалізація Стратегії розвитку системи запобігання та протидії ВК/ФТРЗ на період до 2020 року [324].

Положення 7. Система забезпечення протидії ВК/ФТРЗ зазнає дії системних ризиків, завдяки глобалізованості фінансових відносин, що потребує вдосконалення державного регулювання цієї системи шляхом зміни моделі регулювання.

Комплекс наведених восьми гіпотез та семи запропонованих положень концепції (рис. 1.5), на основі встановлених взаємозв'язків між

ними, сприятиме розвитку системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ України в умовах зміни її інституційної структури.

Рис. 1.5. Структурно-логічна схема зв'язку гіпотез та положень, що є основою Концепції розвитку ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ

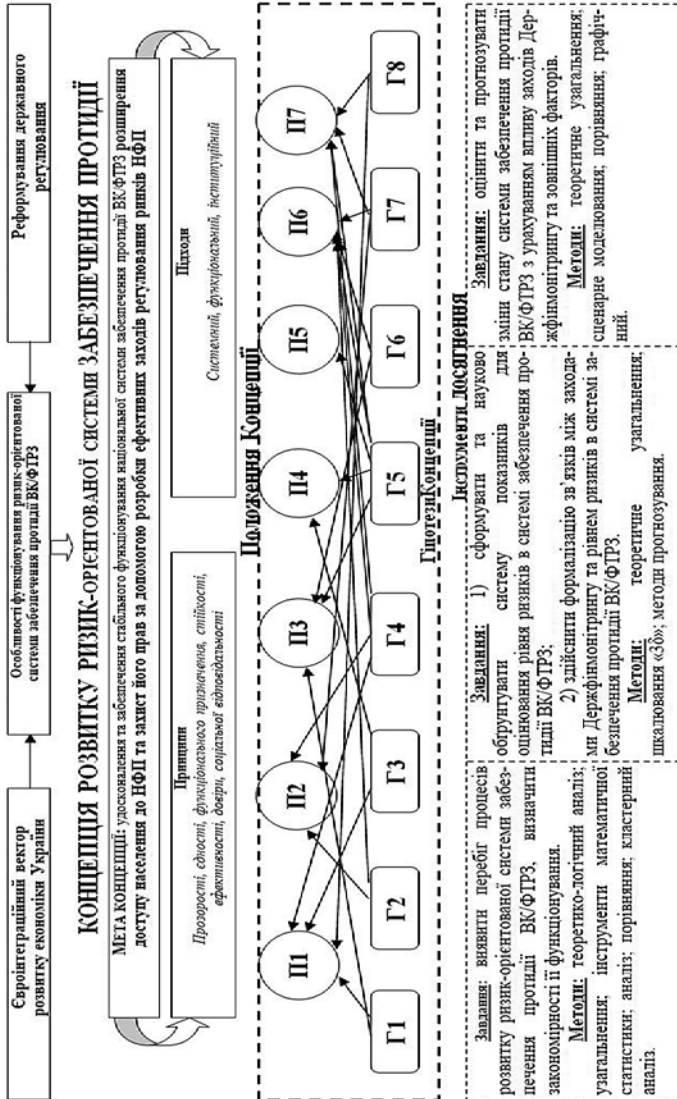

Рис. 1.6. Концептуальні засади сучасного розвитку ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ України

Концептуальні засади сучасного розвитку ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ з урахуванням зазначених принципів відображено на рис. 1.6.

Пріоритетними напрямками функціонування та розвитку ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ України, окрім зниження відповідних ризиків, будуть такі [85; 324]: забезпечення утвердження Україною статусу надійного партнера міжнародної спільноти у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ; запобігання виникненню умов для ВК/ФТРЗ;

удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ; удосконалення діяльності уповноважених органів державної влади у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ; удосконалення механізму регулювання та нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу; підвищення кваліфікації спеціалістів; організація ефективного міжнародного співробітництва; забезпечення інформування громадськості про вжиті заходи для запобігання та протидії ВК/ФТРЗ; зниження асиметричності інформації для учасників системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ України.

Кінцевим результатом розвитку ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ на середньострокову перспективу буде її якісна трансформація. Реалізація Концепції сприятиме розвитку України як демократичної, правової держави, а також забезпеченню захисту її національних інтересів, удосконаленню соціально-економічних відносин та формуванню засад громадянського суспільства.

Вона дасть змогу забезпечити: системну реалізацію державної політики у сфері протидії ВК/ФТРЗ; відповідність національної системи протидії ВК/ФТРЗ міжнародним правовим стандартам; дієву співпрацю та постійний інформаційний обмін з органами виконавчої влади, іншими державними органами – СДФМ, а також компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями в зазначеній сфері; дотримання та неухильне виконання комплексу вимог, визначених законодавством щодо діяльності спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу; своєчасне подання до уповноважених правоохоронних органів, а також розвід-

увальних органів України відповідних узагальнених матеріалів, які засвідчують підозри щодо ВК/ФТРЗ; підвищення якості роботи з перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади з питань фінансового моніторингу та працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу; стимулювання притоку інвестицій у національну економіку з боку економічно-розвинутих країн; здатність фінансової системи України протистояти загрозам відмивання злочинних доходів та можливим випадкам використання її для фінансування тероризму; сприяння наповненню дохідної частини державного бюджету.

1.9. Фінансові розслідування у забезпеченні реалізації РОП у системі фінансового моніторингу

Запровадження РОП посилило вимоги до збору, аналізу та оцінки результатів діяльності в системі фінансового моніторингу. Це викликало значну увагу до фінансових розслідувань, також з'явився новий напрям – це паралельні фінансові розслідування.

Авторами проведено дослідження щодо нормативного та організаційного забезпечення цього процесу [105].

Розслідування Держфінмоніторингу України Егмонтська Група 2018 року визнали найкращим у світі [337]. Справа стосувалась багатоступеневого та безпрецедентного за своєю складністю розслідування корупції та відмивання коштів колишніми високопосадовцями України. Це свідчить про те, що в Україні формується потужна практика фінансових розслідувань, яка забезпечується компетентними фахівцями у цій сфері.

Дослідження нормативних та організаційних аспектів здійснення фінансових розслідувань у системі фінансового моніторингу є актуальним завданням для науковців та має науково-практичне значення. 2017 року Національна академія внутрішніх справ підготувала узагальнені рекомендації щодо фінансових розслідувань у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні [371], які містять система-

тизовану добірку прикладів і характеристик щодо визначення місця фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності. В них розкрито ключові засади методики розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та проаналізовано практику використання інструментарію та процедур вилучення злочинних доходів [103].

Метою підрозділу є обґрунтування теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій з питань розвитку фінансових розслідувань у забезпеченні реалізації РОП у системі фінансового моніторингу.

Інформаційну основу та теоретичну базу дослідження становлять монографії, книги, наукові статті та доповіді вітчизняних і закордонних учених і практиків. Законодавчо-нормативним забезпеченням є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [302] та інші закони України, нормативні акти Кабінету Міністрів України, що регулюють фінансовий моніторинг в Україні.

Окремим питанням запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму присвячені роботи А. Ф. Болобуєва [90], С. О. Дмитрова [144], В. В. Коваленко [188], І. В. Коломійця [198] та ін. Між тим питання фінансових розслідувань в системі фінансового моніторингу розглянуті недостатньо.

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [302] система фінансового моніторингу є дворівневою. Виявлення та супроводжування непевних операцій мають здійснювати як безпосередньо надавачі фінансових послуг (первинний фінансовий моніторинг), так і державні органи (державний фінансовий моніторинг). СПФМ, тобто різні учасники фінансового сектора, зобов'язані проводити ідентифікацію осіб, що здійснюють підозрілі фінансові операції, забезпечувати виявлення та рестрацію таких

операцій, а також оперативне подання інформації про них спеціально вповноваженому державному органу [302].

Система фінансового моніторингу в Україні охоплює всіх надавачів фінансових послуг, а також деяких інших первинних та спеціально визначених суб'єктів фінансового моніторингу і передбачає певну взаємодію різних міністерств та відомств, які задіяні у регуляторних та контрольних функціях в системі фінансового моніторингу. Кожна з цих установ відіграє особливу, спеціально визначену роль у єдиній системі. Координація діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу та їхнє методологічне забезпечення покладено на спеціально уповноважений орган – Держфінмоніторинг України [253] та Міністерство фінансів України. Активну роль відіграє у регулюванні системи фінансового моніторингу НБУ.

Здійснення державного фінансового моніторингу на ринку фінансових послуг покладено на НБУ, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку. Саме ці інститути виконують функції регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ та юридичних осіб, що надають фінансові послуги, разом зі спеціально вповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу – Держфінмоніторингом, на який покладено не тільки збір, обробку й аналіз інформації про підозрілі фінансові операції, а й повноваження передавати узагальнені матеріали правоохоронним органам, за умов достатності підстав вважати фінансову операцію пов'язаною з ВК/ФТРЗ.

За міжнародними стандартами Держфінмоніторинг співпрацює з відповідними органами іноземних держав щодо обміну інформацією про ознаки легалізації (відмивання) доходів, у межах своєї компетенції забезпечує співробітництво з FATF та іншими міжнародними організаціями, діяльність яких спрямовано на співробітництво в запобіганні та протидії легалізації (відмиванню) доходів [161].

Розбудова та розвиток ефективної системи фінансового моніторингу спирається на обґрунтовану державну стратегію [324], яка передбачає діяльність спеціально вповноваженого органу з питань фінансового моніторингу як координуючого центру. Соціально-еко-

номічні перетворення спрямовані на вдосконалення фінансової системи України за міжнародними стандартами у сфері запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансуванню тероризму [198].

«Відмивання» коштів (ВК) – це діяльність, яка постійно трансформується, тому правоохоронні органи всього світу проводять роботи з визначення конкретних методів, які використовуються злочинцями. Протидія фінансуванню тероризму набуває першочергового значення після атаки в Нью-Йорку у вересні 2001 року. Протягом останніх років спостерігається активізація терористичних організацій майже у всьому світі. Постійний аналіз цих явищ є неухильною умовою розробки вчасних й ефективних контрзаходів [204].

Відповідно до Положення про Державну службу фінансового моніторингу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537, діяльність Держфінмоніторингу спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України [308].

Підґрунтям функціонування ефективної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є створення нормативно-правової бази, яка повинна відповідати вимогам міжнародних стандартів та правил FATF [133], міждержавного органу, який розробляє політику боротьби з відмиванням коштів та сприяє її виконанню, як на національному, так і міжнародному рівні.

Підвищення вимог FATF, Світового банку та Міжнародного валютного фонду є цілком правомірним результатом консолідації зусиль світової спільноти щодо запобігання та протидії ВК/ФТРЗ. Проникнення в легальний бізнес кримінальних доходів становить реальну небезпеку розвитку економічної діяльності суб'єктів господарювання, дестабілізації існуючих фінансової та валютної систем, зниженню добробуту населення та ін.

Одним з найбільш розвинутих в Україні є фінансовий моніторинг банківських установ [155], оскільки саме система фінансового моніторингу дозволяє передбачити виникнення факторів, що негативно

впливають на стійкість банків через потенційну можливість їх залучення у відмивання коштів.

З розвитком комп'ютерних та інформаційних технологій у банків та інших фінансових установ збільшились можливості для відмивання «брудних» коштів [187]. Запровадження зон звільнених від податкового навантаження теж сприяли можливим операціям із ухилення від податків і ВК [201]. Стрімкий розвиток міжнародних фінансових відносин сприяв формуванню потреби у здійсненні контролю за рухом коштів. Майже всі держави світу дійшли згоди, що боротьба з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, є досить проблемним завданням, вирішення якого потребує ефективного втручання контролюючих органів держави [205], отже, необхідно розвивати системи фінансових розслідувань, які ґрунтуються на застосуванні різних методів і засобів, але вони мають враховувати специфіку законодавства кожної держави. У процесі адаптації нормативно-правового забезпечення протилегалізаційного законодавства до світових стандартів створено національний орган державного фінансового моніторингу [354]. Прикладом позитивного досвіду функціонування служб фінансових розслідувань є Литва [235].

За Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [302] фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ, що включають проведення СДФМ та СПФМ.

Державний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, що вживаються СДФМ і спрямовуються на виконання вимог Закону та іншого законодавства у сфері запобігання та протидії.

Отже, з проведеного аналізу нормативно-правової бази України щодо трактування фінансового моніторингу наголошується на існуванні дворівневої системи фінансового моніторингу на державному та локальному (первинному) рівнях.

У науковій літературі посилилась увага до дослідження сутності фінансового моніторингу, чим займається багато вітчизняних та зарубіжних вчених: Т. О. Білько [88], І. М. Патюта [258], Е. Дмитренко [142], М. В. Дубина [149] та ін.

Розглянувши різні підходи до визначення сутності фінансового моніторингу, можна зробити висновок, що неоднозначність трактувань у наукових працях даного поняття свідчить про необхідність подальшого та глибокого розгляду його природи.

М. В. Дубина [149] поділяє підходи до визначення фінансового моніторингу на процесний, управлінський та структурний. Зазначені підходи за своїм змістом не суперечать один одному і повною мірою можуть використовуватися при дослідженні сутності фінансового моніторингу, але найбільш прийнятним є процесний підхід, тому що фінансовий моніторинг який є процесом ідентифікації фінансових операцій, які здійснюється суб'єктами господарювання у межах фінансово-економічної системи, на предмет відповідності їх реалізації встановленим у межах законодавства вимогам та застосування сукупності дій та заходів з метою запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму, що може бути більш наближено до сутності процесу фінансових розслідувань.

Для безпосереднього аналізу особливостей фінансового моніторингу потрібно з'ясувати головне його призначення, яке полягає у боротьбі з ВК/ФТРЗ.

Процес «відмивання» коштів, як зазначає М. Колдовський [191], може здійснюватися різними способами: за двох, трьох та чотирьох-фазною моделлю. Суб'єктом процесу відмивання брудних коштів може бути фінансова установа, здебільшого банк, що є загрозливим явищем на ринку фінансових послуг, оскільки продукує негативні наслідки та породжує низку ризиків для банку. Незважаючи на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) злочинних доходів, рівень глобальної загрози економічній та політичній безпеці країни залишається високим, тому контроль за цим видом злочинної діяльності потребує удосконалення його технологічного забезпечення у

системі фінансових розслідувань правоохоронних органів та органів фінансової розвідки більшості держав [92].

Діяльність державного фінансового моніторингу спрямована на реалізацію функцій і завдань держави у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [302].

Одним із СДФМ є Національний банк України, який здійснює щодо банків та інших фінансових установ з 01 липня 2020 року державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку спільно з Держфінмоніторингом здійснюють функції нагляду та контролю за відповідними СПФМ. Спеціально уповноваженому органу (Держфінмоніторингу) відповідно до законодавчого регулювання [302] передано функції збору, обробки й аналізу інформації про підозрілі фінансові операції, а також повноваження з передачі узагальнених матеріалів правоохоронним органам за умов достатності підстав вважати таку фінансову операцію пов'язаною з легалізацією «брудних» коштів або фінансуванням тероризму, отже, маючи таку інформацію вже на етапі первинної обробки відбуваються фінансові розслідування, які надалі класифікуються за відомчою приналежністю. Підрозділ фінансової розвідки (Держфінмоніторинг) має безпосередній зв'язок з представниками правоохоронних органів для здійснення заходів впливу на СПФМ у разі виявлення порушень у сфері протидії легалізації доходів та фінансуванню тероризму.

За міжнародними стандартами FATF процедури та методи фінансового моніторингу здебільшого спрямовані на вирішення трьох функціональних завдань: ідентифікацію учасників фінансової операції; фіксування відомостей про підозрювані операції та їх учасників; інформування спеціально уповноваженого органу про підозрілі операції [233].

Дослідники відзначають, що засоби, які виконують ці процедури, міжнародними стандартами не регламентовані [186]. Між тим учасники фінансового моніторингу у різних країнах здійснюють наступний комплекс процедур ідентифікації клієнта: встановлення його

особистості; збереження та оновлення про нього відомостей та про фінансові операції; фіксування відомостей про підозрілі операції; інформування спеціально уповноваженого органу.

Однією з важливих складових діяльності Держфінмоніторингу є налагодження конструктивної співпраці з іншими СДФМ, на які покладено відповідальність за організацію ефективної протидії ВК/ФТ, що посилює можливу взаємодію для досягнення результатів при фінансових розслідуваннях.

Банки здійснюють фінансовий моніторинг на підставі Положення НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу» [315], відповідно до якого суб'єктами цього процесу є банки, відокремлені підрозділи банків, платіжні організації та члени платіжних систем, що є банківськими установами, філії іноземних банків. Фінансовий моніторинг здійснюється з метою виявлення операцій, пов'язаних з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, що є злочином, а боротьба зі злочинами є функцією держави [82].

Необхідно зазначити, що банківські установи є основним джерелом надходження інформації про здійснення фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу [203], отже, це свідчить про значимість фінансових розслідувань у протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення у банківській системі [329]. За результатами перевірок саме банк готує висновки та пропозиції, які розглядаються спостережною радою банку або керівником філії іноземного банку [155].

Актуалізується пошук новітніх інформаційних технологій для практичного застосування ефективних рішень, що сприятимуть підвищенню дієвості внутрішньобанківської системи боротьби з ВК/ФТ [175].

Ще одним методом, який використовується при протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, є застосування на практиці червоних прапорців («red flags»), які допомагають виявити ризики, зокрема, у кредитній сфері [42]. Саме тому виникає необхідність пошуку підходів до їх аналізу та розробки тотожних інструмен-

тів оцінки і управління, що актуально при фінансових розслідуваннях.

Використовуючи підхід на основі оцінки ризиків, НБУ має визначити певні існуючі або потенційні проблеми, на які наражається банк або банківська система [139].

Необхідною складовою як механізму функціонування системи фінансового моніторингу в банку, так і нормативної бази для фінансових розслідувань у цій сфері є належні внутрішні документи, які розробляються банком з урахуванням вимог законів України, що регулюють питання запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; нормативно-правові акти Національного банку України, Держфінмоніторингу України; документи FATF [332] та Базельського комітету банківського нагляду [147].

Для формування ефективної системи фінансових розслідувань у сфері фінансового моніторингу необхідно звернути увагу на уникнення певних недоліків, зокрема, нижнє межування суми обов'язково фінансового моніторингу, що дозволяє розробляти різні схеми для ухилення від моніторингу особами, які здійснюють «відмивання» коштів [213; 215]. Зважаючи на постійну модернізацію різних технологій, запровадження типологізації [249] не досягає свого ефекту щодо виявлення таких операцій при фінансових розслідуваннях, тому що відбувається відставання у часі описаних і розслідуваних прикладів із змінами самих схем відмивання коштів. Також підлягає удосконаленню критеріальна база визначення потенційного ризику відмивання коштів.

Подальший розвиток системи фінансового моніторингу України має супроводжуватися адаптацією до міжнародних стандартів, підвищенням взаємодії з правоохоронними органами і судовою системою.

За звітними даними Держфінмоніторингу [172; 173] 2018 року підготовлено 934 матеріалів, які спрямовані до правоохоронних органів.

Державною службою фінансового моніторингу України, як підрозділом фінансової розвідки України, вживаються посилені заходи практичного характеру щодо протидії легалізації (відмиванню) до-

ходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Зокрема, за 2019 рік Держфінмоніторингом підготовлено **893** матеріали (з них 503 узагальнених матеріалів та 390 додаткових узагальнених матеріалів), які направлено до: органів прокуратури **117** матеріалів (з них 40 узагальнених матеріалів та 77 додаткових узагальнених матеріалів); Державної фіскальної служби України **218** матеріалів (з них 158 узагальнених матеріалів та 60 додаткових узагальнених матеріалів); – органів внутрішніх справ **173** матеріали (з них – 149 узагальнених матеріалів та 24 додаткових узагальнених матеріалів); Служби безпеки України **215** матеріалів (з них – 104 узагальнених матеріали та 111 додаткових узагальнених матеріалів); Національного антикорупційного бюро України **155** матеріалів (з них – 41 узагальнений матеріал та 114 додаткових узагальнених матеріалів); Державного бюро розслідувань **15** матеріалів (з них – 11 узагальнених матеріалів та 4 додаткових узагальнених матеріалів).

У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, та з учиненням іншого злочину, визначеного Кримінальним кодексом України, становить **92,2 млрд грн.**

Для порівняння у I кварталі 2019 року підготовлено 194 матеріали (з них 109 узагальнених матеріалів та 85 додаткових узагальнених матеріалів), які спрямовані до органів прокуратури 24 матеріали, Державної фіскальної служби України 35 матеріалів, органів внутрішніх справ 41 матеріал, Служби безпеки України 59 матеріалів Національного антикорупційного бюро України 35 матеріалів. У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, та з учиненням іншого злочину, визначеного Кримінальним кодексом України, становить 10 млрд. грн.

Протягом I кварталу 2020 року Держфінмоніторингом підготовлено 239 матеріалів (з них 95 узагальнених матеріалів та 144 додаткових узагальнених матеріалів). У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, та з учиненням іншого злочину, визначеного Кримінальним кодексом України, становить 14,8 млрд грн. [137].

Все це свідчить про помітну та більш ефективну в динаміці діяльність з фінансових розслідувань злочинів у сфері відмивання коштів.

Для попередження порушень у сфері фінансового моніторингу банків Національним банком України здійснюються перевірки цих фінансових установ з питань фінансового моніторингу та їх результатів. Виявлені основні порушення стосуються не дотримання строків проведення ідентифікації клієнтів, які мають високий ризик здійснення операцій з легалізації злочинних доходів; не ідентифікація фізичних осіб, які мають істотну участь в юридичній особі та ін. За допущені порушення вжито застереження та інші заходи впливу.

Між тим перспективним є подальше удосконалення НБУ механізмів контролю за здійсненням банками фінансового моніторингу. Отже, процес управління системою фінансового моніторингу у банківській діяльності перебуває на стадії розвитку та потребує наукових досліджень, поліпшення розробки прикладних рекомендацій, зокрема, у сфері управління ризиком.

У міжнародному просторі існує певна кількість профільних організацій, які розробляють принципи і стандарти для результативного здійснення політики протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а також кожна держава, впроваджуючи національну систему заходів боротьби з легалізацією злочинних коштів має відповідати вимогам міжнародних стандартів.

Держфінмоніторинг України активно співпрацює з міжнародними організаціями, які відповідають за протидію ВК/ФТ.

Науковці [336] виділяють три основні системи організації фінансового моніторингу за світовим досвідом: заборона великих за обсягом угод з готівкою без участі професійного посередника, обов'язкове повідомлення уповноваженого органу про всі угоди, сума яких перевищує певний обсяг, інформування про сумнівні угоди, тобто визначення сумнівності.

В Україні реалізується модель змішаного типу, обговорюються зміни до державного регулювання в частині зменшення критеріїв

обов'язковості фінансового моніторингу, збільшення сум щодо повідомлення уповноваженого органу.

У більшості країн світу [220], що активно втілюють протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, створено та функціонують спеціальні органи, які оцінюють правомірність здійснення фінансової операції з точки зору антилегалізаційного законодавства. Здебільшого вони створені протягом 90-х років ХХ ст., одним з перших був створений Australian Transaction Reports and Analysis Centre (Австралія) 1989 року. Підпорядкованість органів фінансового моніторингу різна: це Уряд або Міністерство фінансів, інколи інші органи державного управління.

Дослідження, проведені науковцями Школи економіки Утрехта (Нідерланди) у середині 2000-х р., засвідчили, що у світі щороку відмивається близько 2,8 трлн дол. брудних коштів [155], тобто масштаби є значними. Прикладом великої міжнародної мережі відмивання коштів може бути розслідування правоохоронних органів Молдови, Служби з фінансового моніторингу Молдови і Служби з попередження та боротьби з відмиванням грошей Національного центру з боротьби з корупцією Молдови може бути виведення з Росії через Молдову майже 700 млрд. руб., в якій брав участь 21 банк [109]. Для проведення такого масштабного розслідування передбачалось формування високопрофесійної команди фахівців і виконання стандартів таких процесів для зниження ризиків не доведення подібної роботи до закінчення у встановлені терміни.

Щодо протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення складність проблеми є високою в Україні, тому необхідно врахувати практику роботи зарубіжних фінансових інститутів у цій сфері [26] для запровадження її вітчизняними суб'єктами фінансового моніторингу [156].

На основі розвідки особливостей втілення міжнародних стандартів фінансового моніторингу в законодавстві провідних країн світу можна визначити найбільш перспективні напрями використання окремих прикладів світового досвіду в національній системі фінансового моніторингу в Україні [377], наприклад, використати досвід

Фінляндії щодо встановлення відповідальності уповноваженого органу за процес попереднього фінансового розслідування.

Дієва протидія легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснима за умови продуктивної міжнародної кооперації, діяльного обміну інформацією, поглиблення методичних засад проведення цієї діяльності.

Дослідження виконано з використанням програмного забезпечення «ЕКСПЕРТ-ФМ», яке використовується для заповнення форм обліку та подання інформації із здійсненням фінансового моніторингу до Держфінмоніторингу України [152].

Стрімке піднесення нових технологічних процесів, зокрема, автоматизації у глобальній економіці на сучасному етапі зумовлює необхідність тотожної ідентифікації нових ризиків [76] та пошуку відповідних інструментів їх вимірювання, мінімізації та попередження.

Для більш глибокого визначення чинників, які зумовили відповідний рівень ризику легалізації, проаналізовано фактори, які дозволяють встановити внутрішню структуру зв'язків у системі показників, знизити розмірність опису економічної події, виявити більш інформативні та значимі показники.

Відзначено, що первинні результати факторного аналізу довели, що на сучасному етапі діяльності фінансових установ не всі показники оцінювання рівня ризику їх використання для «відмивання» коштів є достатньо інформативними, значимими та актуальними (факторне навантаження $< 0,7$), а, тому не всі базові індикативні показники можна згрупувати, наприклад, такі показники як частка фінансових операцій, зареєстрованих за ознаками внутрішнього фінансового моніторингу, частка фінансових операцій, за якими прийнято рішення не надсилати повідомлення Держфінмоніторингу, кількість порушень, середньомісячна сума видачі на одного клієнта банку коштів на закупівлю сільськогосподарської продукції, середньомісячна сума видачі коштів на одного клієнта банку на інші цілі, частка надходжень готівкових коштів на рахунки за вкладками фізичних осіб від загальної суми надходжень на рахунки фізичних осіб та ін.

У зв'язку з тим, що за правилами факторного аналізу в подальших дослідженнях доцільно використовувати фактори, які пояснюють не менш 75 % дисперсії. Факторний аналіз є комплексом заходів, пов'язаних з переходом від вихідної інформації щодо легалізації доходів до узагальнюючих факторів впливу, які виступають результатом її агрегації та комбінації.

За проведенням дослідженням встановлено, що висока питома вага впливу на сукупний рівень ризику (19 %) є фактор визначення якості ідентифікації клієнтів фінансових установ. Фактор, який характеризує операції з готівковими розрахунками у національній валюті, визначає 23 % сукупного впливу на ризик відмивання коштів. Суттєвий вплив на сукупний ризик (25 %) має фактор, який визначає дієвість фінансового моніторингу на предмет виявлення сумнівних операцій з вивозу капіталу через переказ іноземної валюти за кордон із застосуванням, наприклад, фіктивного контракту. Виділено ще два фактори, що характеризують операції зі зняття готівкових коштів, що зумовлюють ризик легалізації кримінальних доходів та той, що відображає якість організації бухгалтерського обліку фінансової установи, що визначають відповідно 5 % та 4 % впливу на сукупний ризик.

Факторний аналіз є вагомим доповненням імовірнісної оцінки ризику легалізації та забезпечує отримання більш точних та повних результатів, зокрема, у експрес оцінці.

Фінансовим установам, які є СПФМ, доцільно приділяти особливу увагу виділеним факторам ризику відмиванню коштів під час проведення фінансових розслідувань, тому що складові цих факторів вже мають розроблені організаційно-методичні та аналітичні методики щодо скорочення рівня їх впливу на ризик використання у схемах легалізації злочинних доходів.

Розвитку фінансового моніторингу в Україні заважають нестабільна економічна ситуація, яка призводить до збільшення ймовірності легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Тому, для подальшого інтенсивного розвитку фінансово-

го моніторингу необхідні: підтримка держави, створення умов інституційного характеру, які прискорять цей процес, а також стабілізація фінансового ринку та економіки країни. Недостатня кількість кваліфікованих компетентних фахівців та незлагодженість якісних критеріїв віднесення фінансових послуг, які підлягають фінансовому моніторингу, до послуг з високим ризиком відмивання коштів та оцінки їх ризику є перспективним удосконаленням системи фінансового моніторингу.

Подальшою розвідкою має бути удосконалення управління фінансовим моніторингом у фінансовій установі для спостереження за проміжними результатами оцінки ризику, що визначає превентивну роботу щодо готовності цієї установи до можливості потрапляння у поле зору фінансового розслідування регулюючого органу.

1.10. Нормативно-методичне забезпечення запровадження ризик-орієнтованого підходу на державному рівні

Згідно із Стратегією розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року [324] одним із заходів удосконалення та забезпечення стабільного функціонування національної системи ПВК/ФТРЗ є удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення шляхом:

імплементатії в національне законодавство Директиви ЄС 2015/849 Європейського Парламенту і Ради щодо запобігання відмиванню грошей та боротьби з тероризмом;

подальшої імплементатії Рекомендацій FATF, Конвенції Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів, одержаних внаслідок провадження злочинної діяльності, та фінансування тероризму, а також інших міжнародних документів.

Саме ці нормативно-правові акти містять у собі вказівки на необхідність запровадження ризик-орієнтованого підходу, у зв'язку з тим, що старі підходи до виявлення ризиків у системі ПВК/ФТРЗ на думку, як представників фінансового сектору, так і AML органів, стали неефективними через значну інтелектуалізацію злочинності.

Тому, актуальними напрямками сучасних досліджень зарубіжних учених є питання пошуку додаткових критеріїв ризику для підвищення ефективності системи ПВК/ФТРЗ і зменшення кількості фактів ВК/ФТРЗ (Adebola Adeyemi, 2018 [5]), дослідження можливості оцінки системи ПВК/ФТРЗ без належних даних (Levi Michael, Reuter Peter and Haliday Terence 2017 [36]), адаптації національного законодавства з ПВК/ФТРЗ в умовах глобалізації до моделей ПВК/ФТРЗ, що існують в світі (Narayan Shannu, 2018 [43]), оцінки превентивного ефекту глобальної системи ПВД (Verhage, Antoinette, 2017 [57]), визначення основних показників ризику на основі ризик-орієнтованого підходу на прикладі Китаю (Mohammed Ahmad Naheem, 2018 [40]).

В роботах вітчизняних учених також простежується посилена увага до проблем визначення концептуальних засад формування ризик-орієнтованої системи ПВК/ФТРЗ (Н. М. Внукова, Ж. О. Андрійченко, Д. Д. Гонтар [58]), оцінка ризику причетності банку до легалізації доходів від злочинів (О. Лебідь, І. Чмутова, О. Зуєва, О. Вейтц [35]), оцінювання й управління ризиками відмивання коштів, фінансування тероризму та запровадження ризик-орієнтованого підходу (О. О. Глущенко, І. Б. Семеген [128]).

Незважаючи на наявність значної кількості публікації у сфері ПВК/ФТРЗ, необхідність запровадження ризик-орієнтованого підходу та постійні зміни у глобальній й національних економічних системах потребують нових досліджень. Тому, метою дослідження є систематизація положень нормативно-правового регулювання щодо реалізації ризик-орієнтованого підходу на державному рівні в системі ПВК/ФТРЗ України.

Підхід, що ґрунтується на оцінці ризику, не є надміру довільним варіантом для суб'єктів державного моніторингу та суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Ним передбачено прийняття рішень

на основі фактичних даних з метою виявлення ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму.

Міжнародні рекомендації FATF передбачають реалізацію ризик-орієнтованого підходу на трьох рівнях.

Так, у рекомендації 1 FATF зазначено, що ризик-орієнтований підхід має здійснюватися на двох рівнях:

національному («національна оцінка ризиків»);

приватному (фінансовими установами та визначеними нефінансовими установами й професіями – суб'єктами первинного фінансового моніторингу).

А у рекомендації 26 FATF додано ще третій рівень – державний (регуляторні та наглядові заходи мають застосовуватися до фінансових установ).

Директивою (ЄС) 2015/849 встановлено, що ризик орієнтований підхід має застосовуватися на чотирьох рівнях:

наднаціональний (рівень ЄС) – на цьому рівні передбачено, що Європейська Комісія повинна формувати звіт про визначення сфер внутрішнього ринку, які піддаються найбільшій загрозі, та ризики, пов'язані з кожним відповідним сектором кожні два роки;

національний (рівень держав-членів ЄС) – встановлюється потреба в національній оцінці ризику (НОР);

державний (рівень компетентних / наглядових органів – суб'єктів державного фінансового моніторингу) – визначають частоту та інтенсивність виїздного та невиїздного нагляду на основі профілю ризику суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму у цій державі-члені;

приватний (рівень зобов'язаних суб'єктів – суб'єктів первинного фінансового моніторингу) – виявлення та оцінка ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму, які властиві клієнтам, країнам чи географічним регіонам, продуктам, послугам, транзакціям або каналам доставки.

Для досягнення мети у роботі розглянуто реалізацію ризик-орієнтованого підходу на державному рівні (рівні компетентних/наглядових органів – суб'єктів державного фінансового моніторингу).

Згідно із ст.5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон № 1702) встановлено перелік суб'єктів державного фінансового моніторингу, які входять до системи ПВК/ФТРЗ України. Ними є: Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Згідно із ст. 14 Закону №1702, яка окреслює повноваження суб'єктів державного фінансового моніторингу, передбачений їх обов'язок здійснювати нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу, зокрема шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі безвиїзних, у порядку, встановленому відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу, який згідно з Законом № 1702 виконує функції регулювання і нагляду за суб'єктом первинного фінансового моніторингу.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу впроваджують ризик-орієнтований підхід під час планування та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Перелік суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ), які включаються до плану перевірок, визначається суб'єктами дер-

жавного фінансового моніторингу (СДФМ) на підставі ризик-орієнтованого підходу, у тому числі за результатами проведеної ними оцінки ризиків використання суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Порядки (критерії) оцінки ризиків використання суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, розроблені кожним державним суб'єктом фінансового моніторингу для своїх підвідомчих СПФМ, враховують особливості діяльності цих СПФМ і в деякій мірі різняться [206; 207]. Проте, методичний підхід, що поєднує усі розроблені на сьогодні Критерії ризику, передбачає використання, як правило, 3-х критеріїв оцінки ризику СПФМ бути залученим до ВК/ФТРЗ:

- строку здійснення СПФМ професійної діяльності;
- наявності фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ;
- наявності відокремлених підрозділів,
- та єдиної 3-бальної шкали ризику для поділу СПФМ на групи, відповідно до якої вирізняються:

- СПФМ з високим ризиком;

- СПФМ з середнім ризиком;

- СПФМ із незначним/низьким ризиком.

У табл. 1.5 наведено підходи різних суб'єктів державного фінансового моніторингу до визначення рівня ризику підвідомчих СПФМ і відображено належність СПФМ до полярних груп – с високим та низьким рівнем ризику.

Суб'єкти, які не належать ні до групи з високим ризиком, ні до групи з низьким ризиком, є суб'єктами із середнім ризиком і у табл. 1.5 не відображені, бо для них нормативно не встановлено спеціальних вимог віднесення до цієї групи. Перевірки у таких суб'єктів мають проводитися не частіше ніж 1 раз на 2 роки (за виключенням ріелторів, для яких Держфінмоніторинг встановив децю інші вимоги).

Таблиця 1.5. Нормативне регулювання ризик-орієнтованого підходу на рівні суб'єктів державного фінансового моніторингу

Критерії	СПФМ з високим ризиком	СПФМ із незначним/ низьким ризиком
Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку		
Вид професійної діяльності на РЦП	торговці ЦП; торговці ЦП + депозитарні установи	1) депозитарні установи; 2) фондові біржі 3) торговці цінними паперами, торговці цінними паперами + депозитарні установи (у частині діяльності з торгівлі ЦП);
Тривалість (строк) здійснення СПФМ професійної діяльності на РЦП	< 2 років	≥5 років
Наявність фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	протягом останніх 3-х років мають факти порушень законодавства, у тому числі факти притягнення сертифікованих фахівців до адміністративної відповідальності, у сфері ПВК/ФТРЗ, виявлені під час попередньої перевірки і за які застосовані санкції	відсутність протягом останніх 3-х років фактів порушень законодавства, у тому числі фактів притягнення сертифікованих фахівців до адміністративної відповідальності, у сфері ПВК/ФТРЗ
Виконання угод з цінними паперами за участю нерезидентів, які зареєстровані в офшорах	поза межами організатора торгівлі на фондовому ринку на суму ≥150 тис. грн /еквівалент в іноземній валюті 150 тис. грн	
Укладання договорів з нерезидентами, які мають місце реєстрації (місцезнаходження) в країнах-агресорах	+	
Здійснення операцій з цінними паперами поза межами організатора торгівлі на фондовому ринку	на суму ≥1 млрд. грн / еквівалент в іноземній валюті, 1 млрд. грн	
Частота перевірок	≤1 раз на 1 рік	≤1 раз на 5 років

Критерії	СПФМ з високим ризиком	СПФМ із незначним/ низьким ризиком
Міністерство фінансів України		
Строк здійснення СПФМ діяльності	< 3 років	>5 років
Наявність фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	протягом останнього року встановлено ≥ 2 порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	відсутність протягом останніх 3-х років фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ
Наявність відокремлених підрозділів	>3 відокремлених підрозділів	-
Частота перевірок	≤ 1 раз на 1 рік	≤ 1 раз на 3 роки
Держфінмоніторинг (діяльність із надання посередницьких послуг під час здійснення операцій з купівлі - продажу нерухомого майна)		
Строк здійснення СПФМ діяльності	< 3 років	>5 років
Наявність фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	протягом останнього року встановлено ≥ 2 порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	відсутність протягом останніх 3-х років фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ
Наявність відокремлених підрозділів	>3 відокремлених підрозділів	-
Частота перевірок	≥ 1 раз на 1 рік	≥ 1 раз на 3 роки
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України		
Строк здійснення СПФМ діяльності	< 3 років	>5 років
Наявність фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	протягом останнього року встановлено ≥ 2 порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	відсутність протягом останніх 3-х років фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ
Наявність відокремлених підрозділів	>3 відокремлених підрозділів	-
Частота перевірок	≤ 1 раз на 1 рік	≤ 1 раз на 3 роки
Міністерство юстиції		
Строк здійснення СПФМ діяльності	< 2 років	>5 років
Наявність фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	протягом останніх 3 років встановлено порушення законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	відсутність протягом останніх 3-х років фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ

Критерії	СПФМ з високим ризиком	СПФМ із незначним/ низьким ризиком
Наявність інформації щодо задіяння суб'єктів у фінансових операціях, визначених ч. 1 ст. 8 Закону № 1702	> 15 операцій протягом 6 місяців	≤ 5 операцій протягом 6 місяців
Частота перевірок	≤ 1 раз на 1 рік	≤ 1 раз на 3 роки
Нацкомфінпослуг		
Строк здійснення СПФМ діяльності	< 2 років	>5 років
Наявність фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	протягом останніх 3-х років встановлено ≥ 2 порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	відсутність протягом останніх 3-х років фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ
Наявність письмової інформації про ознаки можливого порушення вимог законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ, яка потребує перевірки	протягом останніх 3-х років наявність письмової інформації > 5 фактів, що мають ознаки можливого порушення законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	
Частота перевірок	≤ 1 раз на 1 рік	≤ 1 раз на 3 роки
Міністерство інфраструктури України		
Строк здійснення СПФМ діяльності	< 2 років	>5 років
Наявність фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	протягом останніх 3-х років встановлено ≥ 2 порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ	відсутність протягом останніх 3-х років фактів порушень законодавства у сфері ПВК/ФТРЗ
Частота перевірок	≤ 1 раз на 1 рік	≤ 1 раз на 3 роки

Табл. 1.5 складена в такий спосіб, що повна лінія означає достатність виконання будь-якого одного з наведених критеріїв для віднесення суб'єкту до групи з підвищеними ризиками. Пунктирна лінія означає, що для віднесення суб'єкту до групи з низькими ризиками, необхідно виконання у сукупності всіх наведених критеріїв.

Таким чином, як видно із сформованої табл. 1.5, наразі в Україні ризик-орієнтований підхід до здійснення фінансового моніторингу на публічному рівні більшістю регуляторів реалізовано. Однак здійснюється він за доволі формальними критеріями: строк діяльності,

кількість відокремлених структурних підрозділів, кількість порушень. Крім того, такий підхід передбачає наявність «доброї волі» і сумлінну поведінку СПФМ, тобто він спрямований на виявлення залучення їх до ВД/ФТРЗ поза їх відомом чи бажанням.

Проте, за даними попередньо оприлюднених результатів секторальної оцінки ризиків, проведеної НКЦПФР у 2019 р. в рамках НОР-2019, 2 з 4 прикладів досудових розслідувань свідчать саме про наявність умисного характеру дій у складі злочину СПФМ: «Досудовим розслідуванням встановлено:

причетність посадових осіб ТОВ «КУА «Інвест-Консалтинг», ТОВ «КУА «Українське Інвестиційне Товариство» до організації та функціонування злочинної схеми по ухиленню від сплати податків та легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом реальним сектором економіки в ході будівництва та реалізації нерухомості (ч. 1 ст. 366 КК);

службові особи банківських установ діючи за попередньою змовою зі службовими особами торгівців цінними паперами та їх клієнтів вчинили операції купівлі-продажу ОВДП, що спрямовані на маскування незаконного походження коштів, які одержані внаслідок вчинення злочину, що передувало легалізації (відмиванню) доходів (ч. 3 ст. 209 КК)» [347].

При цьому за самооцінкою НКЦПФР ризик відповідності діяльності СПФМ сектору ринку цінних паперів до актуальних міжнародних стандартів з питань протидії ВК нормативно-правової бази; та наявність високого рівня ризик-орієнтованого регулювання і нагляду становить 4 бали, що відповідає середньому рівню ризику [347].

НБУ за даними попередньо оприлюднених результатів секторальної оцінки ризиків, проведеної у банківській сфері у 2019 р. в рамках НОР-2019, оцінив ризик використання банків для ВК на 6 балів, що також відповідає середньому рівню ризику. Проте, як зазначає НБУ у секторальній оцінці ризиків-2019, значна кількість фінансових операцій, що містять ознаки ВК, і які виявлені НБУ за результатами нагляду, свідчить про ймовірну істотну кількість випадків ВК з використанням банків [346].

Тобто, при наявних фактах свідомої участі СПФМ у схемах з ВК/ФТРЗ, використання формального ризик-орієнтованого підходу, який існує зараз у небанківському секторі, взагалі не має сенсу, бо встановлені та оприлюднені критерії легко можна обійти, або, навіть, «пожертвувати» СПФМ заради реалізації злочинних намірів.

Тому, інтерес викликає нормативно-методичне забезпечення, розроблене НБУ, для оцінювання рівня ризику СПФМ-банку бути використаним із метою ВК/ФТРЗ. Аналіз чинної нормативно-правової бази показав відсутність навіть таких формулювань.

Про використання НБУ, як державним суб'єктом фінансового моніторингу, ризик-орієнтованого підходу свідчить лише п. 3¹, введений згідно з Постановою Національного банку № 111 від 22.08.2019 до Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, який встановлює, що перевірки здійснюються на підставі ризик-орієнтованого підходу, результатів проведеної Національним банком оцінки ризиків використання послуг банків/установ для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму [271]. В чому конкретно полягає ризик-орієнтований підхід НБУ, і в який саме спосіб Національним банком здійснюється оцінка ризиків використання послуг банків/установ для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму, в цьому документі не зазначається.

Натомість згідно із Положенням про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах № 64 [269] оцінка ефективності, комплексності та адекватності, створеної банком системи управління ризиками, що включає у себе і оцінку ризиків, в тому числі комплаєнс-ризиків фінансового моніторингу (тобто ризику юридичної відповідальності або ризику застосування заходів впливу НБУ, виникнення фінансових збитків та репутаційних втрат, що може зазнати банк у зв'язку з незабезпеченням належного рівня відповідності всім вимогам законів України, нормативно-правових актів, правил, внутрішніх документів банку, правил поведінки, що

можуть застосовуватись під час виконання банком обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу), здійснюється уповноваженими працівниками Національного банку шляхом: аналізу діяльності банку, внутрішньобанківських документів, результатів самооцінювання з боку банку; перевірки процесів, операцій, інструментів з управління ризиками; проведення інтерв'ю з керівниками банку та іншими працівниками банку; оцінки взаємодії ради банку і частоти проведення зустрічей із керівниками підрозділу з управління ризиками та підрозділу контролю за дотриманням норм (комплаєнс).

Як видно, на основі наданих банками даних та документів, іншої інформації, НБУ за власною методикою здійснює оцінку управління ризиками банками, в тому числі і оцінку комплаєнс-ризикау фінансового моніторингу. Отже, йдеться про внутрішні критерії НБУ щодо оцінки цього ризику. Відсутність у такого жорсткого регулятора, як НБУ, формальних критеріїв для оцінки ризику СПФМ-банку, аналогічних тим, що використовуються небанківськими регуляторами у сфері державного фінансового моніторингу, свідчить про розуміння їхньої неефективності і секторальний перехід до більш гнучких і менш наочних критеріїв.

Гучний скандал, коли з даних британської неурядової організації Earthsight, стало відомо, що Україна є головним експортером нелегальної деревини та продуктів її первинної переробки до Євросоюзу, продемонстрував наявність не лише системних проблем в Україні, а і в країнах ЄС, бо без співучасті національних урядів ЄС та найбільших в світі лісопереробних підприємств у корупційній кризі в лісовій галузі України ці схеми були б нездійсненими [293].

Те саме можна скати і про розслідування Держфінмоніторингу України, яке на Пленарному засіданні Егмонтської Групи підрозділів фінансової розвідки, яке відбулося в Австралії у 2018 р., визначено переможцем конкурсу «Найкраща справа Егмонтської Групи», яке стосувалась багатоступеневого та безпрецедентного за своєю складністю розслідування корупції та відмивання коштів колишніми високопосадовцями України на суму 1,5 млрд. USD, що конфісковані 2017 р. Завдяки активній міжвідомчій та міжнародній співпраці ПФР

України встановлено, що процесом виведення коштів з України та їх «інвестуванням» в Україну, управляли з одного керівного центру за допомогою значної кількості підставних компаній. Виявлено ознаки функціонування міжнародного професійного «майданчика» для відмивання коштів з мільярдними оборотами, який надавав послуги й іншим суб'єктам господарювання [338]. За таких умов важко розглядати існуючий державний нагляд як ефективний інструмент ризик-орієнтовного підходу.

Наведені приклади свідчать, що найбільші за масштабами злочини вчиняються з відома приватних суб'єктів та недостатнього чи неефективного нагляду державними регуляторами за підвідомчими ним приватними суб'єктами.

Тому, задля забезпечення запровадження якісного, дійсно ризик-орієнтованого підходу до виявлення і оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ в цілому на державному рівні слід переходити від формального оцінювання ризику до його об'єктивного, системного вимірювання на основі обробки та аналізу значної кількості показників діяльності СПФМ задля виявлення мережевих схем ВК/ФТРЗ.

Отже, чинне регулювання ризик-орієнтованого підходу у сфері ПВК/ФТРЗ на рівні компетентних органів в Україні не є в повній мірі ефективним, бо базується на встановлених і оприлюднених формальних критеріях виявлення і оцінки ризиків ВК/ФТРЗ. Для забезпечення реалізації ефективного ризик-орієнтованого підходу слід запроваджувати об'єктивне вимірювання ризиків СПФМ бути залученими до ВК/ФТРЗ на основі обробки та аналізу значної кількості показників їх діяльності задля виявлення мережевих схем ВК/ФТРЗ.

Висновки за розділом I

У першому розділі монографії розглянуто міжнародний досвід, концептуальні положення та організаційно-методичні аспекти формування ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення.

Як напрям реформування системи протидії ВК/ФТРЗ за міжнародними стандартами розглянуто особливості запровадження ризик-орієнтованого підходу. В межах реалізації РОП акцентовано увагу на наступних аспектах: запровадженні РОП у діяльності всіх рівнів фінансового моніторингу; мінімізації неприйнятно високих ризиків шляхом здійснення належної перевірки; масштабах діяльності СПФМ, використання ними критеріїв ризиків та результатів типологічних досліджень та ін.

В якості інструменту зменшення ризиків в діяльності фінансових установ на ринку фінансових послуг розглянуто функціональні вимоги до їх організаційно-правових форм.

Проведене оцінювання ефективності застосування у 31 країні ризик-орієнтованого підходу у сфері ПВК/ФТРЗ на основі співставлення ступеня технічної відповідності Рекомендації 1 («Оцінка ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків») та досягнутого рівня ефективності за Безпосереднім результатом 1 («Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму усвідомлюються і, за необхідності, здійснюється координація дій на національному рівні з метою ПВК/ФТРЗ») продемонструвало переважно часткову технічну відповідність (існують помірні недоліки) та середній рівень ефективності (результат досягнуто лише деякою мірою, необхідно здійснити значні удосконалення) систем ПВК/ФТРЗ. При цьому 29% дослідження країн мають значний рівень досягнення цілей стосовно управління ризиками; 51,6 % – середній рівень; 19,4 % – низький рівень. Проведене оцінювання ефективності систем протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за Рекомендацією 7 та Безпосереднім результатом 11 підтвердило наявність значних загроз (45,2 % оцінених країн мають низький рівень ефек-

тивності), з боку відмивання коштів, фінансування тероризму та розповсюдження зброї масового знищення.

За результатами дослідження обґрунтовано, що для удосконалення та розвитку вітчизняної системи запобігання та протидії відмиванню ВК/ФТРЗ необхідним є формування нового концептуального підґрунтя. До основних концептуальних положень формування ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ віднесено:

вищий орган нагляду за системою забезпечення протидії ВК/ФТРЗ (Держфінмоніторинг) повинен мати нормативний характер з метою забезпечення максимальної інституційної та особистої незалежності;

надмірна монолітність і централізація компетенцій із забезпечення протидії ВК/ФТРЗ призведе до порушення ізоморфізму інститутів;

будь-який контроль, в т.ч. над ВК/ФТРЗ, має бути попередньо забезпечений поняттям норми і ознаками позанормативності, а також доступом до інформації;

інституційна спроможність і результативність системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ об'єктивно потребує удосконалення кадрового, фінансового, інформаційного, методичного забезпечення;

ризик-орієнтована система забезпечення протидії ВК/ФТРЗ повинна відповідати вимогам ЄЕП;

необхідною умовою успішного функціонування системи забезпечення протидії ВК/ФТРЗ є посилення у вітчизняній практиці інституційного та саморегулювання, обмеження рівня державного регулювання;

система забезпечення протидії ВК/ФТРЗ зазнає дії системних ризиків, завдяки глобалізованості фінансових відносин, що потребує вдосконалення державного регулювання цієї системи шляхом зміни моделі регулювання.

Типологічні дослідження розглянуто як складову інформаційного підґрунтя для запобігання та протидії проникнення злочинних коштів до різних галузей економіки.

Визначено, що фінансовим установам, які є СПФМ, доцільно приділяти особливу увагу виділеним факторам ризику відмиванню ко-

штів під час проведення фінансових розслідувань, тому що складові цих факторів вже мають розроблені організаційно-методичні та аналітичні методики щодо скорочення рівня їх впливу на ризик використання у схемах легалізації злочинних доходів. У свою чергу для забезпечення запровадження якісного, дійсно РОП до виявлення і оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ в цілому на державному рівні слід переходити від формального оцінювання ризику до його об'єктивного, системного вимірювання на основі обробки та аналізу значної кількості показників діяльності СПФМ для виявлення мережевих схем ВК/ФТРЗ.

Основні висновки і пропозиції за першим розділом монографії знайшли своє відображення у таких публікаціях [8; 58; 60; 61; 70; 85; 102; 103; 104; 105; 106; 107; 109; 119; 121].

Розділ 2.

ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ТЕОРЕТИКО- МЕТОДИЧНОГО БАЗИСУ ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОЇ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ, ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ, РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ

2.1. Аналіз взаємозв'язку надійності банків України та їхньої здатності протистояти ризикам відмивання коштів

Операції з легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, мають значний негативний вплив на всіх суб'єктів фінансово-економічної діяльності, зокрема на банківський сектор.

Банківський бізнес, як і будь-який вид економічної діяльності, підкоряється загальним законам ринку і є вразливим по відношенню до численних загроз та ризиків. Протидія процесу виведення нелегальних коштів у законну площину присутності на ринку є завданням не тільки банківського сектора. Проте саме банкам притаманний найвищий ризик використання їх у якості основних гравців у процесі легалізації кримінальних доходів, адже банки посідають центральне місце у фінансовій системі, тому значна частина схем відмивання грошей пов'язана з банківськими операціями. При цьому банківський сектор стає все більш привабливим не лише для тради-

ційних, але й віртуальних схем, внаслідок впровадження фінансових інновацій та інтенсифікації електронних грошових розрахунків [143].

Ризики відмивання коштів є одним з видів банківських ризиків, а здатність протистояти їм значною мірою визначаються надійністю банків, що у свою чергу залежить від обсягу та структури власного капіталу.

Проблема капіталізації банків завжди була гострою в Україні. За всі 25 років незалежності нашої держави частка статутного капіталу банківської системи загалом не перевищувала 35 %, у той час як у країнах Центральної Європи даний показник сягає 40%, а у США – 80 %.

У липні 2014 р. Національний банк України підвищив вимоги до обсягу статутного капіталу банків з 120 до 500 млн. грн. Для цього розроблено й запроваджено 10-річний графік нарощення капіталу банківської системи. Даний крок дозволить в стратегічному плані підвищити стабільність банків до проявів зовнішніх та внутрішніх ризиків і загроз, що позитивно відобразиться на функціонуванні фінансово-кредитної системи.

Рис. 2.1. Графік нарощення статутного капіталу банків України (складено на основі [162])

До липня 2014 р. обсяг статутного капіталу банків регулювався НБУ на рівні 120 млн. грн. Законом України «Про внесення змін до

деяких законодавчих актів України щодо запобігання впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. № 1586-VII [162] змінено обсяг мінімального статутного капіталу з 120 до 500 млн. грн. НБУ затверджено графік нарощення капіталу банками України у такому порядку (рис. 2.1).

Основним макроекономічним фактором, що спричинив зміни вимог до статутного капіталу, стала криза 2014–2015 рр. та підписання угоди про Асоціацію України з Європейським Союзом.

Слід зазначити, що ідея підвищення обсягу статутного капіталу до 500 млн. грн. оприлюднена НБУ ще у 2010 р. Проте насамперед малі банки опротестували таке рішення, аргументуючи це неможливістю так швидко наростити капітал через відсутність вільних коштів. З такою позицією можна погодитися, оскільки НБУ та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку не створили на той момент (ситуація залишається такою і сьогодні) жодних інструментів для хеджування валютних ризиків. А нарощення статутного капіталу з великою ймовірністю могло бути реалізовано переважно через механізм залучення іноземного капіталу.

Динаміка співвідношення кількості зареєстрованих банків та обсягу їх статутного капіталу подана на рис. 2.2.

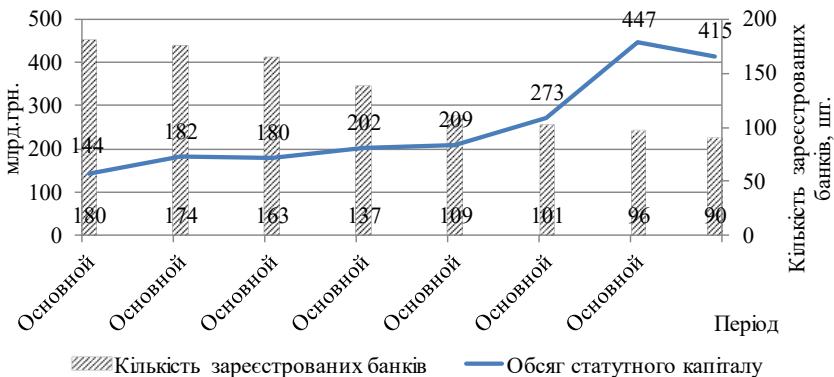

Рис. 2.2. Динаміка співвідношення кількості банків України та обсягу їх статутного капіталу

Тенденції свідчать про поступове підвищення рівня капіталізації банків України через зростання обсягу статутного капіталу при зменшенні кількості банків.

Існує декілька варіантів можливого підвищення обсягу капіталу банків України. По-перше, є доцільним використовувати інвестиції власників банків, наприклад, грошові кошти акціонерів, які вони готові вкласти у розвиток. По-друге, залучати субординований борг (запозичені кошти, які протягом 5 років банк зобов'язаний повернути власним кредиторам з урахуванням відсотків). По-третє, можливим варіантом є конвертація кредитних ліній, які раніше використовували акціонери або партнери. Даний механізм використовується найбільш активно з 2015 р. Таким чином власники банку дозволяють акціонерам не повертати отримані кредити. Так діють банки з іноземним капіталом – іноземні акціонери зараховують до капіталу кредити, які не повернули українські дочірні банки. Якщо до процесу кредитування була залучена третя сторона, яка кредитувала українській дочірній банк, тоді відбувається обмін кредитного боргу на акції банку. Такий підхід використовував ПАТ «Європейський банк реконструкції та розвитку». Четвертий варіант нарощення капіталу полягає у звичайній додатковій емісії акцій, які розміщуються серед нових акціонерів. Проте існує й інший варіант розвитку подій – активізація процедур злиття та поглинання, проте необхідного законодавчо-нормативного підґрунтя поки що не створено.

Аналіз динаміки та структури власного капіталу банків України за групами по типу власності протягом 2016 – 2017 рр. у розрізі півріччя наведено у табл. 2.1.

Як видно з табл. 2.1, власний капітал банків з державною участю має стійку тенденцію до збільшення, яка чітко простежується протягом останніх двох років, і на кінець 1 півріччя 2017 року становить 56 млрд. грн, що відповідає 41 % від усього банківського капіталу України. Спостерігається значний приріст в обсязі статутного капіталу: протягом 2016-2017 рр. він зріс у три рази і продовжує зростати. Це обумовлено, переважно, процесом націоналізації ПАТ «Приватбанк» на кінець 2016 – початок 2017 рр.

Таблиця 2.1. Аналіз динаміки та структури капіталу банків України

Показник	Питома вага				Темп приросту		
	01.01. 2016	01.07. 2016	01.01. 2017	01.07. 2017	1 пів- річчя 2016	2 пів- річчя 2016	1 пів- річчя 2017
Банки з державною часткою							
Статутний капітал	7,44	3,37	3,43	4,72	0,22	0,63	1,02
Інший додатковий капітал	-0,18	-0,07	-0,04	0,17	0,00	0,00	- 6,99
Резервні та інші фонди банку	0,08	0,03	0,06	0,12	0,00	2,35	1,98
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-6,39	-2,42	-5,04	-4,19	0,02	2,34	0,22
Усього капіталу по банках з державною часткою	0,09	0,16	0,31	0,41	1,68	0,60	0,47
Банки іноземних банківських груп							
Статутний капітал	9,77	5,73	3,80	2,68	0,57	0,07	0,04
Інший додатковий капітал	0,21	0,08	0,05	0,03	-0,01	0,06	-0,05
Резервні та інші фонди банку	0,71	0,27	0,17	0,14	0,03	0,01	0,18
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-11,06	-4,54	-3,10	-2,37	0,10	0,10	0,13
Усього капіталу по банках іноземних банківських груп	0,34	0,45	0,51	0,44	1,01	- 0,03	-0,05
Банки з приватним капіталом							
Статутний капітал	4,98	1,75	0,55	0,39	-0,06	-0,50	0,04
Інший додатковий капітал	0,02	0,01	0,01	0,00	0,31	0,81	-0,74
Резервні та інші фонди банку	0,55	0,19	0,08	0,05	-0,08	-0,36	-0,04
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-0,38	-0,04	-0,18	-0,11	-0,69	5,71	-0,13
Усього капіталу по банках з приватним капіталом	0,55	0,37	0,18	0,18	0,01	-0,58	0,09
Неплатоспроможні банки							
Статутний капітал	1,87	0,69	0,45	0,28	-0,02	0,04	-0,07

Показник	Питома вага				Темп приросту		
	01.01. 2016	01.07. 2016	01.01. 2017	01.07. 2017	1 пів- річчя 2016	2 пів- річчя 2016	1 пів- річчя 2017
Інший додатковий капітал	-	-	0,00	-	-	-	-1,00
Резервні та інші фонди банку	0,08	0,03	0,02	0,01	-0,06	0,14	-0,14
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	-1,89	-0,65	-0,46	-0,35	-0,08	0,15	0,10
Усього капіталу по неплатоспроможних банках	0,01	0,02	0,01	-0,02	0,81	-0,56	-3,35
Банківська система							
Усього капіталу по банківській системі	1,00	1,00	1,00	1,00	0,52	- 0,14	0,11

Наступною досить великою категорією є банки, які належать до іноземних банківських груп. Таких банків, станом на 01.07.2017 р. зареєстровано 25, їх капітал склав 44 % від загального обсягу капіталу банків України. Ці банки також продовжують нарощувати статутний капітал, однак значно повільнішими темпами – лише 4 % протягом 1 півріччя 2017 у порівнянні з 57 % за 1 півріччя 2016 року. Банки іноземних банківських груп є досить надійними і потужними та не потребують значних вливань коштів від материнських груп навіть не зважаючи на зростання обсягу збитків до з 118,2 млрд. грн. до 132,9 млрд. грн у 2017 році, що на 13 % більше, ніж протягом 2 півріччя 2016 року.

На відміну від попередніх груп, у банків з приватним капіталом спостерігається значне зменшення обсягу капіталу: на 01.07.2017 року він склав лише 18 % від усього банківського капіталу. Склалась негативна тенденція до зменшення обсягу статутного капіталу на початок 2017 року понад 50 %, що зумовлено ліквідацією більш ніж 20 банків з цієї категорії.

Однак, банки з приватним капіталом є єдиною групою банків, яка показує позитивну динаміку до зменшення обсягу збитків у 1 півріччі 2017 року на 0,13 %. Це свідчить про успішність процесу очищення банківської системи України від неплатоспроможних та нелегітимних банків.

Особливою групою банків є неплатоспроможні банки. Вони характеризуються значними збитками, які перевищують обсяг статутного капіталу на 3,6 млрд. грн. і мають негативну тенденцію до збільшення обсягу збитків на 10 % протягом останнього півріччя. Більшість таких банків ліквідується через нездатність відповідати за своїми зобов'язаннями перед клієнтами.

Окремо слід відзначити зростання обсягу резервних фондів, які становлять 12,98 % від загального обсягу капіталу. Більш активними ці процеси є у банків з державною власністю – їх резерви збільшились на 197,61 %. Дещо повільнішим темпом стосовно створення резервів і фондів характеризуються банки з іноземним капіталом – 18 %. Однак існуюча тенденція до збільшення обсягів резервів свідчить про намагання більшості банків створити захисний бар'єр на випадок погіршення фінансового стану.

Аналіз динаміки на структури капіталу банків протягом 2016-2017 рр. у розрізі півріч показує, що не зважаючи на ліквідаційні процеси та значні збитки, продовжується приплив капіталу до банківської системи України.

Оскільки прояви ризику відмивання коштів у банках можуть відображатись у втраті ділової репутації та відповідно їхньої надійності й фінансової стійкості, практичний інтерес має визначення рівня надійності банків України. Для цього слід виділити однорідні групи банків України за рівнем надійності, спочатку сформувавши склад її основних індикаторів. Як характеристики надійності банку виділяють: ліквідність [89; 216]; достатність капіталу [216; 260]; якість активів [89; 216].

Виходячи з цього, для групування банків України за рівнем надійності будуть використовуватись такі показники:

коефіцієнт миттєвої ліквідності, який характеризує можливість погашати «живими» грошми з коррахунків і каси зобов'язання за всіма депозитами;

співвідношення власного капіталу до дохідних (робочих) активів, який характеризує рівень захисту дохідних активів (що чутливі до зміни процентних ставок) власним капіталом;

співвідношення кредитного портфеля до резервів під знецінення кредитів. Слід зазначити, що традиційно для характеристики якості активів використовується співвідношення резервів під знецінення кредитів до кредитного портфеля. Проте з урахуванням економічної інтерпретації показника і забезпечення односпрямованості з попередніми показниками (тобто чим вони вище, тим вище і надійність банку), використано саме показник співвідношення кредитного портфеля до резервів.

Означені показники розраховано для 93 банків України, які функціонували станом на 01.01.2017 р., після чого підтверджено відсутність тісного кореляційного зв'язку між цими показниками (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. Коефіцієнти парної кореляції між показниками

Показник	Співвідношення власного капіталу до робочих активів	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	Співвідношення кредитного портфеля до резервів
Співвідношення власного капіталу до робочих активів	1,000000	-0,063938	0,321295
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	-0,063938	1,000000	-0,018816
Співвідношення кредитного портфеля до резервів	0,321295	-0,018816	1,000000

Усі показники надійності перевірено на інформаційну цінність за допомогою коефіцієнту варіації, що характеризує міру відхилення розрахованих значень показників від середнього арифметичного, який склав: для співвідношення власного капіталу до робочих активів – 72,37 %; для коефіцієнта миттєвої ліквідності – 57,59 %; для співвідношення кредитного портфеля до резервів – 119,83 %, що

свідчить про неоднорідність вихідної сукупності. Оскільки для окремих банків є характерним суттєве відхилення розрахованих значень показників від середнього арифметичного через особливості їх діяльності, для уникнення викидів у вибірці та отримання її однорідності ці банки виключено з вибірки, після чого остаточна вибірка склала 77 банків.

Для банків: Український банк реконструкції та розвитку, ПАТ «Розрахунковий Центр», ПАТ «Сітібанк», ПАТ «Дойче Банк ДБУ», ПАТ «СЕБКорпоративний Банк», ПАТ «Кредитвест Банк», АТ «Альтбанк», ПАТ «Альпарі Банк», ПАТ «КБ «Фінансовий Партнер», ПАТ «БТА Банк», ПАТ «Фінбанк», ПАТ «РВСБанк», ПАТ «Кредит Оптима Банк», ПАТ «КБ «Гефест», ПАТ «Банк Січ», ПАТ «Діві Банк» є характерним суттєве відхилення розрахованих значень показників від середнього арифметичного через відмінності в їх діяльності, а саме: Український банк реконструкції та розвитку надає банківські послуги та продукти підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю; виключною компетенцією ПАТ «Розрахунковий Центр» є проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, вчинених на фондовій біржі та поза фондовою біржею; ПАТ «Сітібанк» спеціалізується на певних секторах ринку та клієнтурі через приналежність до міжнародної фінансової групи Citigroup; ПАТ «Дойче БанкДБУ», ПАТ «СЕБКорпоративний Банк» та ПАТ «БТА Банк» спеціалізуються виключно на корпоративній клієнтурі; АТ «Альтбанк» надає комплекс банківських продуктів та послуг за допомогою дистанційних каналів; базові клієнти ПАТ «Альпарі Банк» – представники сучасного високодохідного бізнесу, а також фізичні особи середнього і більшого достатку; ПАТ «РВСБанк», ПАТ «Кредит Оптима Банк» та ПАТ «КБ «Гефест» мають незначний розмір власного капіталу у порівнянні з дохідними активами; ПАТ «Фінбанк» протягом 2016 р. має проблеми з платоспроможністю, а з квітня 2017 р. знаходився у стадії ліквідації.

Для розподілу банків України за рівнем надійності в роботі використано метод кластерного аналізу, метою якого є класифікація

об'єктів на відносно однорідні групи. Інформація, що присутня в даних, які описують ці об'єкти, є основою для кластерного аналізу. Метою аналізу є формування груп, всередині яких об'єкти мають бути якнайбільш подібними один до одного, у той самий час відрізняючись від об'єктів інших груп. Тому серед груп методів кластерного аналізу обрано агломеративну (об'єднуючу). Чим вище ступінь подібності всередині групи та чим більша різниця між групами, тим вищою є якість проведення кластеризації. Розрізняють ієрархічні та ітераційні процедури класифікації [190].

Сутність ієрархічних процедур полягає в об'єднанні двох найближчих одиниць сукупності. Інформаційною базою такого аналізу є матриця відстаней. На першому етапі об'єднання всі об'єкти сукупності розглядаються як окремі кластери, а після кожного етапу розмірність матриці зменшується на одиницю. Повна кластеризація n об'єктів відбувається за $(n - 1)$ етапів. Результати ієрархічних процедур класифікації оформлюються у вигляді деревоподібних діаграм – дендрограм. Дендрограма відображує ієрархію структур, оскільки кожний кластер можна розглядати як елемент іншого, із більшим значенням відстані. Ієрархічна кластерна процедура є простою та прийнятною для інтерпретації, проте для великої сукупності даних вона виявляється громіздкою.

На відміну від ієрархічної процедури, яка потребує розрахунку і збереження матриці подібності, ітераційна процедура оперує безпосередньо первинними даними, що суттєво відрізняє її від ієрархічної процедури. У результаті проведення ітераційної процедури формуються кластери одного рангу, що не є ієрархічно впорядкованими. Цю процедуру можна розглянути на прикладі методу k -середніх, що реалізує ідею утворення груп за принципом «найближчого центру». Основними етапами кластеризації за цим методом є такі: 1) орієнтовний поділ сукупності на класи та визначення їх центрів тяжіння, тобто багатовимірних середніх; 2) визначення відстані одиниць сукупностей до центрів тяжіння виділених кластерів, і кожна з них відноситься до того кластера, центр тяжіння якого найближчий; 3) розрахунок нових центрів тяжіння.

Етапи 2 та 3 повторюються до того моменту, поки склад кластерів не стабілізується. Ітерації за принципом *k*-середніх мінімізують внутрішньогрупові дисперсії, що забезпечує однорідність сформованих кластерів.

Таким чином, в умовах існування великої кількості банківських установ на фінансовому ринку, враховуючи, що кількість груп банків є відомою (вона відповідає трьом рівням надійності: високий, середній та низький), для проведення класифікації банків України більш доцільним є використання ітераційних процедур методом *k*-середніх.

Процедуру класифікації реалізовано у пакеті Statistica 8.0 в модулі Cluster Analysis. Як змінні для аналізу використані значення співвідношення власного капіталу до робочих активів та співвідношення кредитного портфеля до резервів, а також коефіцієнт миттєвої ліквідності. На наступному етапі кластерного аналізу потрібно обрати кількість кластерів. Як зазначено вище, банки необхідно розподілити за трьома рівнями надійності, тому для процедури кластерного аналізу обрано саме таку кількість груп банків.

Процедура класифікації 77 банків методом *k*-середніх дозволила отримати групи, кожна з яких характеризується певними рівнями означених показників, притаманних кожному рівню надійності.

Якість кластеризації проілюстровано даними табл. 2.3.

Таблиця 2.3. Характеристика кластеризації банків України за показниками надійності

Показники надійності банку	Міжгрупова дисперсія	Ступінь свободи	Внутрішньо-групова дисперсія	Ступінь свободи	F-критерій	p-рівень значущості F-критерію
Співвідношення власного капіталу до робочих активів	0,28	2	10,8	74	0,975	0,381917
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	10584,83	2	5727,28	74	63,381	0,00000

Показники надійності банку	Міжгрупова дисперсія	Ступінь свободи	Внутрішньо-групова дисперсія	Ступінь свободи	F-критерій	p-рівень значущості F-критерію
Співвідношення кредитного портфеля до резервів	7069,42	2	3946,44	74	66,28	0,00000

Міжгрупова і внутрішньогрупова дисперсії характеризують рівень кластеризації, *F*-критерій відображає внесок кожної ознаки в розподіл об'єктів на групи: чим більше його значення, тим більший внесок здійснює ознака в класифікацію об'єктів. Враховуючи, що *p*-рівень значущості *F*-критерію для співвідношення власного капіталу до робочих активів більше 0,05, цей показник не є значущим для кластеризації.

Тому наступна кластеризація проведена за двома показниками: коефіцієнтом миттєвої ліквідності та співвідношенням кредитів до резервів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4. Характеристика кластеризації банків України за показниками надійності

Показники надійності банку	Міжгрупова дисперсія	Ступінь свободи	Внутрішньо-групова дисперсія	Ступінь свободи	F-критерій	p-рівень значущості F-критерію
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	10457,00	2	5859,283	74	66,033	0,00000
Співвідношення кредитного портфеля до резервів	7182,47	2	3827,147	74	69,439	0,00000

Провівши процедуру класифікації методом *k*-середніх, отримано групи банків з певними рівнями означених показників, притаманних кожному рівню надійності (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Середні значення показників у виділених кластерах

Економічна інтерпретація кластерів за значеннями коефіцієнту миттєвої ліквідності та співвідношення кредитів до резервів, які є характерними для кожного із рівнів надійності, дозволила встановити, що перший кластер сформовано з 8 банків з високим рівнем надійності, другий кластер представлено 49 банками, які мають середній рівень надійності, у третій кластер входять 20 банків з низьким рівнем надійності (табл. 2.5).

Таблиця 2.5. Рівні надійності банків України

Кластер	Середні значення		Рівень надійності
	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	Співвідношення кредитного портфеля до резервів	
Кластер 1 (8 банків)	33,13	37,74	високий
Кластер 2 (49 банків)	16,89	8,24	середній
Кластер 3 (20 банків)	43,32	3,38	низький

Банки кластеру 1 характеризуються високим рівнем надійності, оскільки середні значення обох показників надійності у цій групі є найвищими: для коефіцієнта миттєвої ліквідності середнє значення дорівнювало 33,13, для співвідношення кредитного портфеля до резервів – 37,74. Банкам другого кластеру притаманний середній рівень надійності, оскільки середнє значення коефіцієнту миттєвої ліквідності є високим (16,89), а співвідношення кредитного портфеля до резервів – середнім (8,24). Банки третього кластеру мали найнижче значення співвідношення кредитного портфеля до резервів – 3,38, що свідчить про незадовільну якість активів і обумовлює низький рівень їх надійності, незважаючи на досить високе значення коефіцієнта миттєвої ліквідності.

Слід зазначити про відсутність вираженого зв'язку між структурою власності та надійністю банків. Так, кластер банків з високим рівнем надійності представлено переважно банками з приватним капіталом, які підтримують значний рівень ліквідності у поєднанні з низьким рівнем кредитного ризику. До банків з середнім рівнем надійності увійшли майже усі державні банки, незначна кількість банків з іноземним капіталом та більшість банків з приватним капіталом. Кластер банків з низьким рівнем надійності сформовано банками з іноземним та приватним капіталом, при чому іноземні банки складають 50 % від загальної кількості об'єктів даного кластеру. Це обумовлено тим, що попри високий рівень ліквідності ці банки мають досить ризиковий кредитний портфель. Банки цього кластеру більшою мірою наражаються на ризики легалізації кримінальних доходів.

Про наявність зворотного зв'язку між надійністю та ризиком відмивання коштів банками свідчить факт застосування НБУ за результатами перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення у травні 2018 року заходів впливу щодо банків, які потрапили до груп з низьким та середнім рівнем надійності:

до ПАТ «Укрсиббанк» застосовано заходи впливу у вигляді:

штрафу в розмірі 400 000,00 гривень за порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу у частині невиявлення фактів належності клієнтів банку до публічних діячів, їх близьких осіб або пов'язаних з ними осіб; незабезпечення надання НБУ повної та достовірної інформації у відповідних звітах;

письмового застереження за порушення інших вимог щодо ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів банку-публічних діячів, їх близьких осіб або пов'язаних з ними осіб;

до ПАТ «МТБ Банк» (до 05.03.2018 – ПАТ «Марфін Банк») застосовано захід впливу у вигляді письмового застереження за:

порушення вимог щодо ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів банку, у тому числі клієнтів банку-національних публічних діячів, осіб, пов'язаних з національними публічними діячами;

незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

неналежне виконання обов'язку забезпечувати у своїй діяльності управління ризиками та здійснювати переоцінку ризиків клієнтів;

незабезпечення безперешкодного доступу НБУ до документів або інформації, що міститься в них, у повному обсязі;

нездійснення обов'язку проводити з урахуванням рекомендацій НБУ у порядку, визначеному для клієнтів високого ризику, первинний фінансовий моніторинг фінансових операцій, учасником або вигододержувачем яких є особа, пов'язана із національним публічним діячем;

використання програмного забезпечення, яке не забезпечує автоматичне виявлення та зупинення в установлених законодавством випадках фінансової операції до її проведення;

порушення порядку зупинення фінансових операцій;

3) до ПАТ «Кредобанк» застосовано захід впливу у вигляді письмового застереження за неналежне виявлення публічних діячів;

4) до ПАТ «Промінвестбанк» застосовано захід впливу у вигляді письмового застереження за незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу; неналежне виявлення публічних діячів [363].

Таким чином, здатність протистояти ризикам відмивання коштів значною мірою визначається надійністю банків, що у свою чергу залежить від обсягу та структури власного капіталу. Аналіз динаміки та структури власного капіталу банків України протягом 2016-2017 рр. показав, що не зважаючи на ліквідаційні процеси та значні збитки, продовжується приплив капіталу до банківської системи.

За результатами аналізу виявлено, що станом на початок 2017 року 10 % банків України мали високий рівень надійності та відповідно меншою мірою наражалися на ризик відмивання коштів; 64 % банків характеризувалися середнім рівнем надійності та відповідно, ризику; 26 % банків знаходилися під значною загрозою проявів ризику відмивання коштів.

2.2. Ризики використання електронних активів та неприбуткових організацій для відмивання коштів за міжнародними стандартами

Прийняття нових міжнародних стандартів FATF (2012) передбачають перехід на РОП щодо боротьби з ВК/ФТРЗ. Відповідно до Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року, затвердженої КМУ, передбачено удосконалення форм та методів РОП у сфері фінансового моніторингу. Поява нових загроз щодо застосування криптовалют для «відмивання» коштів потребує додаткового дослідження щодо самої суті криптовалют та їх використання у протиправній діяльності.

Розробка теоретичних положень та практичних рекомендацій із визначення можливості використання криптовалют для «відмивання коштів» є важливою метою при формуванні РОС ПВК/ФТРЗ.

За ст.14 Закону [302] регулюється інформація, яка супроводжує переказ коштів або віртуальних активів. Фінансова установа з переказу коштів/СПФМ, що надає послуги переказу коштів отримувачу,

повинен запровадити процедури на основі РОП щодо прийняття рішення про здійснення, відхилення чи зупинення переказу коштів, що не містить інформації, передбаченої системою фінансового моніторингу.

Якщо фінансова установа з переказу коштів під час отримання переказу виявив факт відсутності даних про платника (ініціатора переказу) та/або отримувача, або такі дані заповненні з використанням символів, що не допускаються правилами відповідної платіжної системи, фінансова установа з переказу коштів має ухвалити рішення на **основі РОП** щодо відхилення такого переказу або подання запиту на отримання необхідної інформації до чи після здійснення переказу коштів.

Економічна суть та правовий статус криптовалют є дискусійними. В залежності від країни, криптовалюти розглядаються як платіжний засіб, особливий товар, нематеріальний актив, можуть мати обмеження в обігу та ін.

В Україні відповідно до Закону України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» [319] значення криптовалюти як валюти не визначено. Засобом набуття криптовалюти може бути майнінг, який є технологією створення нових блоків у блокчейні, яка забезпечує функціонування таких систем, за що творці нагороджуються деякою кількістю криптовалюти. Новим є те, що 2018 року урядовий комітет КМУ підтримав рішення доповнити Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД) пунктом майнінг [226], як діяльність з підтримки функціонування розподіленої бази даних. Отже, це може стати початком формування системи контролю за виробленням і обігом криптовалюти в Україні.

Ревізування майнінгу є важливим заходом попередження ризику застосування для майнінгу будь-яких комп'ютерів, зокрема, державних установ. Прикладом може бути те, як вірус примусив комп'ютери майніти криптовалюту. Ним заражені 4200 сайтів, які належали державним установам США і Великої Британії [358]. Вірус через майнінг «відмивав» гроші для хакерів. Керівництво ФРС США заявили про те, що цифрові валюти, «такі як біткоіни», становлять загрозу для фінансової стабільності в подальшому.

Питання щодо можливості використання криптовалют для «відмивання» коштів та фінансування тероризму має різні точки зору в Європі. Основні міжнародні організацій, які розробляють принципи і стандарти для результативного здійснення політики протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема, Європол, стверджує, що 3–5 % з 100 мільярдів фунтів стерлінгів з нелегальних джерел відмивається в Європі, торгуючи криптовалютами [32]. Глава Європолу підкреслив, що для вирішення цієї проблеми потрібна тісна співпраця регуляторів ринку та лідерів галузі. Наприклад, у Польщі основні фінансові регулятори КФН і НБП запустили попереджувальну кампанію проти ризиків інвестування в крипто валюти, стверджуючи, що віртуальні «валюти» не випускаються, та не гарантуються центральним банком та не є законним платіжним засобом [63]. Також Бюро з питань конкуренції та захисту прав споживачів виступило із заявою щодо попередження від шахрайства і «альтернативних» інвестицій, які можуть використовувати схеми моделі піраміди, в тому числі інвестиції в криптовалюту. У польській правовій системі відсутні правила щодо криптовалют. У польському парламенті 2018 року відбулося перше читання урядового законопроекту про зміни щодо протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, який був першим в польському законодавстві щодо визначення віртуальної валюти.

Побіжно, навіть ЦБ РФ попереджає, що, використовуючи криптовалюту, можна мимовільно стати співучасником «відмивання» грошей [246].

Банк Таїланду заборонив банкам будь-які операції з криптовалютами [355], а також заборонив рекомендувати своїм клієнтам використовувати її як інвестиційний інструмент. Регулятор пояснив ці обмеження тим, що криптовалюти можуть бути використані для фінансування тероризму та «відмивання» коштів.

Інша точка зору європейського дослідника – британської фірми Elliptic, яка відстежувала біткоїн-транзакції у період 2013-2016 рр., які пов'язані з кримінальними адресами. За їх оцінкою вони склали лише 1 % від усіх транзакцій на біткоїн платформах. Між тим, дослідники звернули увагу регуляторів на біткоїн-міксері.

Більшість критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму, залишаються неформалізованими і невизначеними.

Після прийняття оновленого 2014 року Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [303] Мінфін України наказом № 584 від 08.07.2016 затвердив Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Оцінювання ризику клієнта відбувається за такими критеріями: географічним розташуванням держави реєстрації клієнта, типом клієнта, видом товарів та послуг, які клієнт отримує від суб'єкта первинного фінансового моніторингу. Бажано внести доповнення щодо врахування ознак ризику використання операцій з криптовалютами. Це пов'язано з підвищеним ризиком їх використання для фінансування тероризму, що викрито СБУ як механізм грошових переказів на окуповані території на заборонені електронні гаманці невстановлених осіб поза митним контролем [345].

Щодо застосування РОП у запобіганні використанню неприбуткових організацій для «відмивання» коштів та фінансування тероризму слід зазначити, що безпека здійснення господарської діяльності є нагальним прагненням всіх підприємців, між тим рівень ризику щодо «відмивання коштів» та фінансування тероризму постійно зростає. НБУ за 2017 рік направив правоохоронцям інформацію про підозрілі операції клієнтів 41 банку, серед яких великомасштабні фінансові операції клієнтів трьох банків на загальну суму понад 200 млн грн, 28 млн дол. США та 7 млн євро [292]. У цей же рік банки надали до Держфінмоніторингу України інформацію про понад 7,9 млн фінансових операцій, які підлягали фінансовому моніторингу, що на 25 % більше аналогічного періоду 2016 року (понад 6 млн). У третьому кварталі 2018 року Держфінмоніторингом отримано та оброблено 2 697 216 повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, що більше на 28,42 % порівняно з

аналогічним періодом 2017 року [350]. Найбільш активними в системі звітування, в розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є банки, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

При цьому найбільшу кількість (понад 90 %) складала повідомлення про фінансові операції з готівкою, а також про фінансові операції осіб, щодо яких банками встановлено високий ризик відповідно до статті 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Отже, застосування ризик-орієнтованого підходу до запобігання виникненню передумов щодо «відмивання» коштів є актуальним.

Внутрішній фінансовий моніторинг здійснюється суб'єктами первинного фінансового моніторингу як сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому моніторингу із застосуванням підходу, що базується на проведенні оцінки ризиків «відмивання» коштів та ідентифікації та верифікації клієнтів (господарюючих суб'єктів, зокрема, підприємництва).

Оцінка ризиків є обов'язковим елементом формування системи запобігання «відмиванню» коштів та фінансуванню тероризму.

За міжнародними стандартами FATF з боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення (2012) [331] політика та координація в сфері протидії «відмиванню» коштів та фінансуванню тероризму у першій рекомендації (стандарту) стосується оцінки ризиків та застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику. Необхідно оцінити, наскільки країна усвідомлює свої ризики «відмивання» коштів, а надалі формує національну політику та заходи з протидії цим діям. Оцінюється, якою мірою використовуються результати оцінки ризиків для обґрунтування підтримки застосування посиленних заходів для випадків високого ризику або спрощених заходів для випадків низького ризику. Відзначається роль саморегульованих (неприбуткових) організацій для виявлення ризиків «відмивання» коштів.

Щодо дії неприбуткових організацій виокремлено 8 рекомендацію FATF, де відзначено що країни мають звернути увагу на високу чутливість неприбуткових організацій до «відмивання» коштів і забезпечити в національній політиці те, щоб вони не використовувались законними юридичними особами (підприємцями) для покриття або приховування незаконного переведення коштів, призначених для «відмивання» коштів та фінансування терористичних організацій.

Основним критерієм також виступає ризик-орієнтований підхід, який відзначає, що не всі неприбуткові організації за своєю суттю є високо ризиковими (деякі можуть становити незначний ризик чи взагалі не нести собою ризик), визначити, яка підгрупа організацій підпадає під визначення FATF, щоб мати можливість вживати відповідних та ефективних заходів з усунення виявлених ризиків та періодично здійснювати їх оцінку через одержання нової інформації.

Суб'єкти господарювання співпрацюють з неприбутковими організаціями (їх асоціаціями, союзами, об'єднаннями), отже вони повинні вивчати та удосконалювати кращі практики для усунення ризиків та вразливостей до «відмивання» коштів та фінансування тероризму і таким чином захистити їх та сприяти неприбутковим організаціям у здійсненні операцій через регульовані фінансові канали для зниження ризиків їх діяльності.

Як приклад, у I півріччі 2018 року Держфінмоніторингом направлено до правоохоронних органів 32 узагальнених матеріали стосовно підозрілих операцій, проведених за участю неприбуткових організацій. У складі таких матеріалів передано 1 524 повідомлення про підозри, які здійснені за участю 83 неприбуткових організацій на загальну суму 1 418,4 млн. грн. [247]. Серед них 13 громадських організацій, 11 благодійних фондів (організацій), 40 житлово-будівельних кооперативів, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, два недержавних пенсійних фонди, 6 інших юридичних осіб, діяльність яких не передбачає одержання прибутку, 11 інших неприбуткових організацій.

Усе це свідчить про існуючий ризик можливої участі таких організацій у мережах «відмивання» коштів, фінансування тероризму та

предикатних злочинах, що їм передували, та вимагає додаткових заходів для посилення безпеки підприємницької діяльності та об'єднань підприємців.

Предикатними злочинами за вказаними поданнями були наступні статті КК України що стосувалися господарської діяльності: 191 – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; 192 – заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою; 205 – фіктивне підприємництво; 210 – нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням; 212 – ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та ін. [247].

З метою ефективного управління ризиком, враховуючи результати Національної оцінки ризиків та проведеного Комітетом MONEYVAL 5-го раунду оцінки національної системи протидії «відмиванню» коштів Держфінмоніторинг рекомендує неприбутковим організаціям здійснювати посилені заходи з ідентифікації осіб під час прийняття в учасники чи члени та вживати заходи щодо фінансового контролю.

Проведений аналіз свідчить про наявність ризиків незаконного використання неприбуткових організацій, які здійснюють господарську діяльність, але без одержання прибутку, для «відмивання» коштів або фінансування тероризму.

Прикладами ознак ризику є переказ коштів на користь юридичних осіб, діяльність яких не має спільних інтересів; використання для відкриття банківських рахунків третіх осіб за дорученням та ін. Зазначені ознаки не є вичерпними, а є лише індикаторами для подальшого більш детального аналізу діяльності неприбуткових організацій.

Проаналізована інформація свідчить, що такі організації можуть використовуватися безпосередньо з метою вчинення предикатного злочину та/або для «відмивання» коштів та/або фінансування тероризму, а також бути прикриттям для незаконної діяльності інших пов'язаних суб'єктів господарювання. Перевагою у використанні неприбуткових організацій у злочинних мережах є те, що порушники

можуть отримати подвійну вигоду із засобу здійснення незаконних дій і забезпечення прикриття своєї діяльності.

Це може відбуватися при привласненні, розтраті майна або заволодіння ним; фіктивному підприємстві; ухиленні від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів); незаконному збагаченні та ін.

Найбільш поширеними є наступні способи та ризики злочинного використання неприбуткових організацій: перенаправлення фінансових потоків; невідповідність діяльності заявленим цілям та ін.

Проведене дослідження спрямоване на запобігання випадкам незаконної діяльності або використання неприбуткових організацій, зокрема, об'єднань підприємців у протиправних цілях для «відмивання» коштів та фінансування тероризму.

2.3. Розвиток ризик-орієнтовного підходу у фінансовому моніторингу при здійсненні операцій з землею та об'єктами нерухомості

Оцінка ризику операцій з землею та об'єктами нерухомості є важливою складовою діяльності служб фінансового моніторингу в усьому світі, тому процес її удосконалення через застосування інноваційних підходів залишається актуальним для сучасного ринку фінансових послуг та організації фінансового моніторингу.

Р. Баранов у своїй дисертації [84] відзначив, що є приклади легалізації (відмивання) коштів через здійснення шахрайських операцій з землею та об'єктами нерухомості при купівлі-продажі землі або об'єктів нерухомості, інвестиціях у будівництво житла, незаконному набутті права власності на землю або нерухомість тощо.

Для легалізації коштів на ринку землі або нерухомого майна особи використовують різноманітні методи та інструменти, переважна більшість з яких можуть бути цілком легальними, але кошти мають ознаку незаконного походження.

Такі операції можуть мати міжнародний характер, що пояснюється не тільки розміром ринку, але й суттєвим зниженням ризику викриття.

Метою дослідження є розвиток РОП до оцінки клієнта та розробка практичних рекомендацій із визначення рівня його ризику при фінансовому моніторингу на ринку землі та нерухомого майна.

Для досягнення визначеної мети використано систему загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, особливу увагу зосереджено на створенні карти ризиків, експертному оцінюванні (ранжуванні) та оптимізаційному моделюванні. На основі методичних матеріалів Держфінмоніторингу з виконання умов фінансового моніторингу на ринку нерухомого майна [229; 307; 333] окреслено напрями визначення високого рівня ризику клієнта.

Виконаний Держфінмоніторингом Звіт із секторальної оцінки ризиків на ринку нерухомості для відмивання коштів [165] показав, що на ринку купівлі-продажу нерухомого майна використовуються різноманітні методи, механізми та інструменти, переважна більшість з яких можуть рахуватися цілковито легальними, однак в них використовуються кошти нелегального походження.

Становлення позицій спеціально визначених СПФМ за законом 2014 року [303] відбувалось поступово. Субекти, що здійснюють діяльність на ринку нерухомості, для запобігання ВК/ФТРЗ зобов'язані послуговуватися певними заходами обачності при оцінці ризиків як теперішніх, так і наявних клієнтів та зобов'язані забезпечувати виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, при купівлі продажу нерухомості.

Оцінювання ризику клієнта здійснюється тепер СПФМ за відповідними критеріями, зокрема, за типом клієнта, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів, послуг, які клієнт отримує.

Аналіз авторами найбільш поширених методів та схем, дав право виокремити риси проведення ризикових операцій на ринку нерухомості, що можуть свідчити про перспективу проведення операцій з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або тих, що пов'язані з такими діями.

Міністерство фінансів разом з Держфінмоніторингом [229; 307] рекомендує ріелторам для виявлення фінансових операцій, що під-

лягають фінансовому моніторингу при укладанні угод звертати увагу на клієнтів, які підконтрольні нерезиденту і є новоствореним підприємством спеціально для придбання об'єкта нерухомості, є фізичною особою віком до 25 або понад 70 років, здійснення діяльності відбувається тільки через представників, розрахунок за операцію чиниться готівковими коштами та за ціною, що суттєво відрізняється від ринкової, та ін.

При проведенні операцій з нерухомим майном слід визначати походження капіталів і враховувати їх зв'язок з країнами, віднесеніми КМУ до переліку офшорних зон або тих, що підтримують міжнародну терористичну діяльність.

Нерухомість – це капітал, який зрощений із землею. Це означає, що цінність та вартість нерухомості обумовлена її прямою залежністю від землі [165]. Злочинність на ринку землі має економічну природу, яка виражається через земельні відносини власності. Економічна цінність землі як об'єкта права власності обумовлена тим, що її використання приносить додану вартість (земельну ренту). Визначальною ознакою цієї групи злочинів є заподіяння шкоди економічним інтересам землевласників і землекористувачів. Сукупний розмір хабарів, отриманих «в обмін на землю» чиновниками, яких викрили детективи НАБУ, перевищує 2,5 млн грн, 70 тис. дол. США та 300 тис. євро [165]. Ці кошти, з-поміж іншого, вимагалися та одержані посадовцями за позитивне «вирішення питань» про виділення чи передачу в оренду земельних ділянок. Як приклад, за даними розслідування детективами НАБУ голова сільради населеного пункту Васильківського району Київської області вимагав та отримав 300 тис. євро та 10 тис. дол. США за «вирішення питання» про надання в оренду земельних ділянок загальною площею 26 га [165].

Співробітники Служби безпеки України у лютому 2018 року під час реалізації комплексу завдань із контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки заблокували механізм незаконного відчуження нерухомості з використанням державних електронних інформаційних ресурсів.

Для попередження та протидії ВК/ФТРЗ на ринку нерухомого майна запропоновано врахувати основні критерії оцінки ризику клієнта за географічним розташуванням держави, типом клієнта та діловими стосунками для інтегрованого автоматизованого визначення рівня ризику клієнта. Розроблено шкалу рейтингування (вартості) критеріїв ризику та проведено оцінку клієнтів з високим ризиком на конкретних прикладах порушень законодавства з питань фінансового моніторингу на ринку нерухомого майна [103; 116; 117; 165].

На основі розрахунків у програмному продукті, системі підтримки ухвалення рішень Decision Making Helper [117] визначено рівень ризику для клієнтів та запропоновано рекомендації для запобіжних дій СПФМ на ринку нерухомості.

Доведено доцільність автоматизації процесу оцінки ризику клієнта для скорочення часу на ухвалення рішення щодо попередження порушень у сфері легалізації доходів і відмивання коштів.

Кримінальне середовище має істотний вплив на репутацію, фінансові показники та діяльність СПФМ сектору землі та нерухомого майна, його потенційних бенефіціарів та/або осіб, пов'язаних з суб'єктами фінансового моніторингу, що треба враховувати у протидії легалізації доходів.

2.4. Ризики у сфері венчурного підприємництва

В економічно розвинутих країнах венчурне інвестування є важливим механізмом в національній системі інновацій. У загальному значенні світової економіки венчурними інвестиціями є інвестиції в проекти технологій з певним ризиком для створення і впровадження новітніх продуктів. Такі інвестиції відрізняються від сучасного кредитування тим, що їх не треба повертати. Саме особисті кошти засновників зазвичай є головним джерелом формування майна венчурних компаній. Проте, нажаль, такої категорії коштів часто не достатньо для реалізації капіталоємної інноваційної підприємницької

діяльності. І тоді залучаються зовнішні джерела інвестування. Часто це має місце на початкових етапах виконання проекту, таких як етап створення і тестування новітніх технологій. Концепція «добровільного ризику» є «ідеологічною основою» для венчурного інвестування. Добровільний ризик означає, що інвестори початково не виключають негативний результат «ризикового» проекту і передбачають можливість втрати інвестованих коштів.

Венчурне інвестування інновацій напряму пов'язане з різноманітними ризиками, оскільки найчастіше за інші способи розміщення власних або залучених коштів має справу з інноваційними проектами, позитивний результат від реалізації яких передбачити досить складно. Для правильної оцінки та передбачення відповідних ризиків необхідно розглянути їх сутність, причини та підстави виникнення.

Ризики, що мають місце при венчурному інвестуванні інноваційної діяльності варто розглядати подвійно (без відриву між собою) – ризики інвестування та інноваційні ризики. Загалом, інвестиційні ризики розуміють як можливість виникнення непередбачуваних фінансових втрат (ризик неповернення розміщених ресурсів). Натомість інноваційні ризики – як можливість втрат, пов'язаних з інвестуванням у виробництво принципово нових товарів, послуг, розвитком нових технологій, які в силу власної новизни та якісних характеристик не отримують кінцевого споживача.

Основною проблемою венчурного підприємництва є високий ступінь ризику під час реалізації інноваційного проекту, що потребує оцінки можливих інноваційно-інвестиційних втрат. Відповідні фінансові витрати на проведення технічних заходів, а також часовий розрив між впровадженням нововведень і одержанням корисного результату та ймовірність втрат від нововведень вимагають оцінки ризику інноваційних рішень. Як наслідок, виникає потреба чіткого розмежування очікуваних збитків, що, як правило, не отримує належної уваги [122]. Якщо виникнення збитків від інновацій не викликає сумнівів і передбачається заздалегідь, то втрати від ризику мають визначений ступінь ймовірності, що пов'язано з факторами невизначеності. Тому при оцінці економічного ризику варто розра-

ховувати не лише наперед передбачувані збитки, але й непередбачувані ймовірні втрати.

Метою діяльності суб'єктів венчурного підприємництва є створення об'єкту творчої діяльності, тобто об'єкту венчурного підприємництва, до якого відносяться винаходи, корисні моделі, та інші нововведення, створення яких проводиться з певним ризиком. Результатом інноваційної діяльності виступає інтелектуальний продукт, який можна виділити як результат діяльності в галузі духовного виробництва, який необхідний для задоволення вимог (в матеріальній або нематеріальній формі) його споживачів [159].

Розглядаючи венчурне підприємництво як процес, в якому ця діяльність не завершується створенням об'єкта інтелектуальної власності, який, по своїй суті, є об'єктом ідеальним, маємо подвійний ризик проведення останньої [200]. Тому, на етапах дослідно-конструкторських та технологічних розробок цей «ідеальний об'єкт» повинен бути втілений у матеріальний носій, що може здійснюватись шляхом розробки зразка нового виробу або нового матеріалу, а також конструкторської документації на них, або шляхом розробки нової технології виготовлення вже відомих виробів або матеріалів. Однак і на відповідних стадіях інноваційного циклу не виключене створення об'єктів, поява яких є більше типовою на стадіях фундаментальних і прикладних наукових досліджень – винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторських творів тощо [200].

Розпочинаючи дослідження або розробку, необхідно, насамперед, ясно уявляти собі їх мету. Ці пошуки, перш за все, безперечно пов'язані з різним ступенем творчого ризику, тобто з ймовірністю негативного результату проведених робіт. Можливо передбачити, але не можна напевне знати шлях, по якому краще всього йти, способи, які слід використовувати, варіанти, які необхідно приймати. Творчі засади в науковій та науково-технічній діяльності роблять її процесом не повністю передбачуваним (або непередбачуваним) та суттєво залежним від особистісних факторів.

Сам процес проведення робіт, та й сама робота, в галузі науково-технічного прогресу характеризуються неповторністю. Наприклад, в

підрядних договорах ризик розглядається як зовнішня по відношенню до поведінки сторін обставина. Натомість, в договорах в галузі науково-технічної діяльності ризик розглядається в якості особливого випадку правомірної поведінки суб'єктів даних правовідносин.

Одним з елементів інвестиційних ресурсів, що може використовуватися під час інвестування у сфері інноваційної діяльності є венчурний капітал, під яким розуміють фінансове капіталовкладення у компанії з високим потенціалом росту, цінні папери яких не допущені до котирування на біржі, з метою отримання істотного доходу від приросту капіталу наряду з додатковим ризиком і неліквідністю інвестицій, які не можуть вільно продаватися у зв'язку із зобов'язаннями інвестора щодо фірми [140].

І хоча венчурне підприємництво характеризується підвищеним рівнем підприємницького ризику [227], проте є однією з важливих форм фінансування інноваційних проєктів, що не лише стимулює інноваційні процеси в окремих товариствах, але й загалом позитивно впливає на ринок інновацій [160; 376].

Венчурний капітал, використання якого навіть обмежено країнами ЄС, є важливим джерелом інвестування, особливо для компаній, що впроваджують інноваційні проєкти з великим ступенем ризику [159]. Беручи до уваги масштаби інвестиційного ринку, для венчурних інвестицій існує місце у системі джерел фінансування, порівняно з традиційними джерелами, що залучаються. Хоча з урахуванням великої потреби стартапів та венчурних підприємств, венчурний капітал складає незначну частку приватного капіталу і є найбільше затребуваним у Швеції, Фінляндії, Ірландії та Великій Британії. Ключовими інституціональними інвесторами у венчурному бізнесі є страхові компанії і пенсійні фонди як фонди капіталізації інвестицій.

Метою розміщення венчурного капіталу є досягнення значного доходу від капіталовкладень у формі приросту капіталу і продажу акцій за більшою ціною, ніж від отримання доходу з процентів або дивідендів. Продаж акцій як правило здійснюється шляхом первинного публічного розміщення, включаючи емісію акцій компанії на вільному ринку або галузевий продаж, в якому фонд венчурного

капіталу, як правило на рівні з іншими акціонерами товариства, продає такі акції іншій компанії [37].

Загалом виділяють різні види венчурного капіталу, найбільш обґрунтованими з яких є: 1) інституціональний венчурний капітал; 2) неформальний венчурний капітал; 3) державний венчурний капітал; 4) корпоративний венчурний капітал. При цьому, не зважаючи на зростання венчурних інвестицій у корпоративному та державному секторах, вказані види венчурного капіталу становлять відносно незначну частину вкладень в акціонерний капітал. Основну масу інвестиційної активності становлять інституційні венчурні капіталісти і неформальні інвестори [140].

Незважаючи на потенційно негативний зв'язок між активністю венчурного капіталу і бар'єрами до здійснення підприємницької діяльності, роль венчурних капіталістів зводиться до посередництва. У цій моделі системи венчурні капіталісти використовують знання з оцінки, сприяння і контролю компаній з високим ризиком отримання негативних результатів інноваційної діяльності. Підприємці потребують капіталу, а інвестори – досвіду і знань. Компанії венчурного капіталу підтримують перших і представляють інтереси других.

Венчурні капіталісти оперують в умовах, де їх відносна ефективність у виборі та контролі інвестицій дає їм певну перевагу перед іншими інвесторами. Венчурні капіталісти мають більше брати участь у галузях, де має місце важлива інформація про біотехнології, програмне забезпечення тощо, ніж у звичайних стартапах (наприклад, ресторани, роздрібні підприємства тощо) [6].

У економіці, що ґрунтується на фондовій біржі (наприклад, США і Велика Британія), великі компанії розглядають такі біржові майданчики як основне джерело інвестицій. Відповідно, банки відіграють обмежену роль у наданні ризикового капіталу, оскільки їх позики скоріше є транзакційними, ніж відносними [23]. Кожна позика вважається одноразовою, забезпеченою заставою або ліквідаційною вартістю активів компанії. У такого роду економіці венчурний капітал розглядається як альтернативне джерело ризикового капіталу для

тих компаній, які не мають коштів для виходу на біржу (з допуском їх цінних паперів до лістингу). І навпаки, в економіці, що ґрунтується на банках (Німеччина, Японія), досить незначна кількість компаній, які емітували цінні папери, допущена до лістингу на фондовій біржі, і ринок не є основним джерелом інвестування. Скоріше, компанії, у цьому разі, розраховують на приватні (іноді на державні) банки як на основне джерело зовнішнього інвестування.

Розв'язання існуючих проблем у сфері венчурного фінансування передбачає й розуміння того, що до її суб'єктний склад має містити не лише венчурні фонди, але й банки, страхові компанії, інвестиційні компанії, приватних інвесторів та державні інститути. Так, у країнах Західної Європи список учасників венчурних фондів доповнюють державні установи, комерційні і клірингові банки, університети тощо. При цьому основними суб'єктами цього ринку залишаються банківські структури та великі промислові компанії.

В Україні потенційними джерелами венчурного капіталу є вільні фінансові ресурси великих компаній, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, інститутів спільного інвестування та інших суб'єктів підприємництва. Очевидно, що порівняно з країнами Західної Європи спектр значно вужчий, що спричиняє дефіцит фінансування для розвитку венчурних фондів. На сьогодні в Україні склалася непроста економічна ситуація, а тому значні кошти з бюджетних фондів, зокрема у складі бюджетів розвитку, виділяють на інноваційні розробки не завжди. Банки та страхові компанії мають обмежений відсоток венчурних інвестицій у своїх активах. За цих обставин, як показує світовий досвід, одним із найефективніших заходів для пошкваллення інвестиційного процесу в умовах дефіциту власних коштів і низької кредитної активності комерційних банків є сприяння розбудові системи інститутів спільного інвестування, зокрема венчурних фондів [136].

Використання венчурного капіталу для інвестування інноваційної діяльності в Україні недостатньо розвинуто. Цьому не сприяє сучасний стан вітчизняного законодавства, яке не приділяє достатньої уваги венчурному підприємництву, його організаційним формам,

джерел походження капіталу, державній підтримці тощо. Зауважимо, що навіть відсутній системний підхід до розуміння побудови законодавства щодо основних засад формування та регулювання ринку венчурного капіталу в Україні [136].

Яким є основне джерело венчурного капіталу? Основна частка такого капіталу залучається від великих інституційних інвесторів – в основному пенсійних фондів, банків і страхових компаній. Типово, венчурний капітал становить лише незначну частину загальних інвестицій, якими володіють ці фонди, і є результатом вторинної (похідної) діяльності. Відповідно, надвисокий прибуток, обіцяний компаніями з венчурними інвестиціями, може бути привабливою інвестиційною можливістю, для обмеженої кількості загального фонду, якому протиставляється ризик і дохідність портфелю решти інвестицій. У науці зазначено, що у протигагу інституціональним інвесторам, академічні організації, уряд, приватні особи і корпоративні інвестори вносять органічний внесок у «видиму» або формальну діяльність венчурного капіталу [140].

Державні венчурні фонди інвестують безпосередньо у компанії зареєстровані у більшості країн-членів ЄС. Вони концентрують свої інвестиції в основному в інформаційно-комунікативні технології, біотехнології та передові технології виробництва. Хоча деякі з них прямо зосереджені на компаніях на стадії розширення, роблять спроби сприяти їх швидкому зростанню (наприклад, ранні стартапи становлять найбільшу частку державного венчурного капіталу у портфелі фондів). Такі схеми є як правило ефективним способом стимулювання до зростання та конкурентоздатності. Тим не менше, як і більшість схем до цих пір є відносно новими, не так багато відомостей є доступними. В деяких членах ЄС (наприклад, Німеччина і Фінляндія) державні фонди, що інвестують у приватні венчурні фонди отримують значні об'єми фінансування, ніж прямий державний венчурний капітал. Цей тип інвестиційного інструменту дозволяє збільшити портфель диверсифікації і, відповідно, можливість використовувати галузевий досвід менеджерів приватних фондів у декількох секторах. Тим не менше, не існує точних доказів економічного

впливу фондів венчурного інвестування на фірми-бенефіціари порівняно зі схемами прямого державного венчурного капіталу [54].

Слід звернути увагу, що від залучення венчурного капіталу обопільну вигоду отримують і інвестор, і підприємець-інноватор. Для інвестора вона виявляється у можливості отримання належної йому частки доходу шляхом відчуження належних цінних паперів (часток у статутному капіталі) після значного збільшення їх вартості у випадку успішної реалізації інноваційного проєкту. У свою чергу, підприємець-інноватор отримує переваги через фінансову підтримку інвестора, який зацікавлений у швидкому розвитку інноваційного проєкту, оскільки витрачає на нього власні кошти.

Рівень використання венчурного капіталу у сегменті малих та середніх підприємств є досить низьким (у дослідженнях зазначається близько 2–4 % від їх загальної кількості). Звідси незначна, навіть мала, кількість таких компаній мають значне зростання, а лише невелика кількість з них є досить привабливими для інвестування венчурних капіталістів. Реалії сьогодення свідчать про те, що в Україні венчурні фонди не характеризуються як ризикові, оскільки вкладають свої кошти у «перевірені» об'єкти (активи). Фактично, їх діяльність не відповідає сутності, яка вкладається у зміст розуміння ризикової інноваційної діяльності, пов'язаної з розробкою та впровадженням нових технологій [160]. Тобто в Україні переважна частина венчурних фондів зовсім не пов'язана з інвестуванням інноваційної діяльності, а зосереджена у секторі будівництва й операцій з нерухомістю.

Проте, слід враховувати, що саме венчурний механізм забезпечує практичну можливість фінансування нових інноваційних ідей і розробок на початкових етапах їх реалізації. Відповідно, від того, наскільки успішно він функціонує, багато в чому залежить швидкість впровадження нових перспективних наукових ідей і технологічних розробок. Як правило, ризики, які супроводжують діяльність по розробці та впровадженню новачій, по відновленню інноваційних ресурсів і закріпленню відповідного потенціалу фірми, слід розуміти як можливі збитки, виражені в кінці кінців у грошовій формі. Вони

можуть істотно зменшувати інноваційний потенціал, і відповідно, об'єм і якість інноваційних ресурсів підприємства або іншого суб'єкта господарювання. Про це варто пам'ятати під час управління інноваційною діяльністю і по можливості враховувати та попереджувати інвестиційно-інноваційні ризики.

З існуючого різноманіття методів оцінки ризиків венчурного інвестування кожен венчурний фонд обирає свою власну методику оцінки ризиків, а також стратегію управління ними. Відповідна стратегія, у свою чергу, містить заходи зі зменшення або усунення ризиків фінансування інноваційних проєктів, а також моніторинг існуючих і нових ризиків на всіх стадіях реалізації інноваційно-інвестиційного процесу [135].

Класифікацію, яка дозволить з'ясувати підстави та причини виникнення ризиків, що мають місце під час здійснення венчурного інвестування, слід проводити залежно від стадій інвестиційно-інноваційного процесу, що дозволить визначити, які саме ризики мають місце на кожній з них. Так, слід виділяти такі стадії:

прийняття рішення про створення та інвестування інноваційного проєкту (для неї характерними є: ризик новизни самого проєкту та об'єкту, отриманого від його реалізації; ризик економічної та соціальної обґрунтованості інноваційного проєкту; ризик вирішення питання про право власності на об'єкти, отримані в результаті реалізації проєкту);

проведення НДДКР і впровадження у виробництво (сферу послуг) їх результатів, що характеризується створенням об'єкта венчурного інвестування і активним використанням інвестиційних ресурсів (для неї характерними є: відсотковий ризик; ризик стабільності партнерства, виробничий і технологічний ризики);

комерціалізація та серійне виробництво (систематичне надання послуги) створеного об'єкта венчурного інвестування (для неї характерними є: ризик зміни законодавства, соціальний ризик, кредитний і валютний ризики, ринковий (кон'юнктурний) ризик) [132].

На кожному з етапів реалізації інноваційного проєкту ключове значення відіграє часовий фактор, оскільки тривалий характер

виконання кожної з вказаних стадій може зумовити виникнення певних ризикових ситуацій. Наприклад, тривалий процес комерціалізації і тиражування може призвести до ризику зміни законодавства, в результаті чого інноваційний продукт, що виготовляється, або послуга, що надається, можуть частково або повністю бути заборонені до випуску чи надання [364].

З урахуванням викладеного вважаємо, що ризики, які мають місце під час венчурного інвестування слід розуміти як можливість виникнення об'єктивних та суб'єктивних передумов, що перешкоджають реалізації інноваційного проєкту та несуть супутню загрозу суспільству. При цьому, систематизація ризиків венчурного інвестування дозволяє констатувати доцільність їх розгляду у симбіозі ризиків, що притаманні інноваційним та інвестиційним процесам.

Отже, підсумовуючи варто зазначити, що інноваційний ризик у сфері венчурного підприємництва частіше за все виникає під час: а) впровадження більш дешевого методу виробництва товару або надання послуги порівняно з тими, що вже використовуються; б) створення нового товару або надання послуги на старому обладнанні; в) виробництва нового товару або надання послуги за допомогою нової техніки та технології.

2.5. Побудова Карти ризиків щодо оцінки клієнтів фінансових установ у системі фінансового моніторингу

Оцінка ризику – це аналіз ідентифікаційних даних клієнта, інших наявних відомостей та інформації про клієнта та його діяльність, результатом якого є визначення рівня ризику ВК/ФТРЗ відповідно до Наказу Міністерства фінансів України № 584 від 08.07.2016 р. «Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» [207]:

Під час здійснення аналізу фінансових операцій клієнта банком або іншою фінансовою установою на постійній основі вживається

комплекс ризик-орієнтованих заходів, проведення яких дає змогу виявити підозрілі фінансові операції клієнта.

Одним із таких заходів є Програма ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів «Знай свого клієнта», яка включає розподіл обов'язків та визначення структурних підрозділів банку та/або працівників банку, відповідальних за проведення ідентифікації, верифікації клієнта (представника клієнта), оцінку фінансового стану клієнта та уточнення/додаткового уточнення інформації про клієнта та/або осіб, які діють від імені клієнта, та порядки щодо [144]:

ідентифікації, верифікації клієнта (представника клієнта), особи, від імені або за дорученням якої проводиться фінансова операція;

отримання інформації та/або документів для встановлення кінцевого бенефіціарного власника (контролера) клієнта, вигодоодержувача за фінансовою операцією, включаючи перелік відповідних процедур із визначенням запитуваної інформації та/або документів;

з урахуванням РОП здійснення поглибленої (належної) перевірки, уточнення/додаткового уточнення інформації про клієнта, зокрема про зміст його діяльності і фінансовий стан, оцінки репутації клієнта (при оцінці репутації клієнта враховується: тривалість ділових відносин із банком; історія співпраці з клієнтом; послуги, якими користується клієнт; галузь господарської діяльності; країна походження клієнта; фінансові проблеми; репутація контрагентів тощо); виявлення можливого факту належності клієнта або особи, яка діє від його імені, до публічних осіб, до осіб близьких або пов'язаних із публічними особами [305] на підставі отриманих від них документів та/або інформації з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою), надання дозволу на встановлення/підтримання/ продовження ділових відносин із такими особами;

вивчення фінансової діяльності клієнта, зокрема порядок проведення аналізу фінансових операцій клієнтів з урахуванням РОП на постійній основі з метою виявлення фінансових операцій, що не відповідають фінансовому стану (оцінці фінансового стану) та/або змісту діяльності клієнта, економічна доцільність (сенс) за якими відсутня, або можуть іншим чином наражати фінансову установу на

здійснення (залучення до здійснення) ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, та/або діянь, передбачених Кримінальним кодексом України. Під час здійснення аналізу фінансових операцій клієнта вживається комплекс заходів, проведення яких дає змогу зробити висновок про відповідність/невідповідність фінансових операцій фінансовому стану клієнта і змісту його діяльності, а також переоцінити рівень ризику клієнта.

Перевірки ідентифікаційних даних клієнта на збіг із реквізитами осіб, проти яких застосовано санкції ЄП, РНБО, ЕАТЕ, ООН, ЕіпСеп, ОГАС та ін.

Для більш глибокої перевірки клієнта з використанням програмного забезпечення враховується виявлення та зупинення безпосередньо до проведення фінансової операції, що здійснюється на користь або за дорученням клієнта банку, якщо її учасником або вигодоодержувачем за нею є особа, яку включено до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції.

СПФМ забезпечує ведення електронної анкети, яка покриває своєчасність, повноту та відповідність унесеної до неї інформації відомостям, що містяться в справі клієнта.

СПФМ може здійснювати відмову від установа (підтримання) ділових (договірних) відносин (зокрема через розірвання договірних відносин) або проведення фінансової операції.

СПФМ здійснює ідентифікацію, верифікацію клієнта (особи, представника клієнта) і вживає заходів до встановлення ділових (договірних) відносин, що оформлені в письмовій формі (укладення договорів), відкриття рахунку, здійснення разових фінансових операцій на значну суму та під час вивчення клієнта, уточнення/додаткового уточнення інформації про клієнта.

Якщо у СПФМ виникає сумнів у достовірності чи повноті наданої інформації щодо клієнта, він проводить поглиблену перевірку, яка включає отримання додаткової інформації (даних) стосовно клієнта та його представників та/або вигодоодержувачів, що стосується ідентифікації та вивчення клієнта (включаючи власників клієнта), за

проведеними фінансовими операціями, відомостей, копій документів щодо фінансових операцій з метою підтвердження або спростування підозри щодо ВК/ФТРЗ, що виникла під час обслуговування клієнта.

СПФМ у процесі проведення перевірки поданої клієнтом інформації може використовувати незалежні джерела інформації, зокрема офіційні веб-сайти уповноважених державних органів; засоби масової інформації; інформацію, отриману від органів державної влади, державних реєстраторів, інших банків; інших юридичних осіб або отриману з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою).

СПФМ проводить оцінку фінансового стану клієнта на підставі аналізу економічних та суспільних показників, враховуючи кількісні та якісні фактори, що можуть тією чи іншою мірою вплинути на визначення відповідності проведення операцій клієнта його фінансовим можливостям.

СПФМ зобов'язаний відмовитися від встановлення (підтримання) ділових відносин (у тому числі шляхом розірвання ділових відносин) або проведення фінансової операції у разі, коли здійснення ідентифікації та/або верифікації клієнта (у тому числі встановлення даних, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників (контролерів), є неможливим або якщо виникає сумнів стосовно того, що особа виступає від власного імені; у разі встановлення факту подання під час здійснення ідентифікації та/або верифікації клієнта (поглибленої перевірки клієнта) недостовірної інформації або подання інформації з метою введення в оману СПФМ.

СПФМ має право відмовитися від проведення фінансової операції у разі, якщо фінансова операція підлягає фінансовому моніторингу; від встановлення (підтримання) ділових відносин (у тому числі шляхом розірвання ділових відносин) або проведення фінансової операції у разі ненадання клієнтом необхідних для вивчення клієнтів документів чи відомостей або встановлення клієнту неприйнятно високого ризику за результатами оцінки чи переоцінки ризику; від проведення фінансових операцій (обслуговування) у разі коли клієнт на запит щодо уточнення інформації про клієнта не подав відповідну

інформацію (офіційні документи та/або належним чином засвідчені їх копії) [207; 302].

Програма управління комплаєнс-ризиком фінансового моніторингу включає порядок класифікації клієнтів та критерії (показники) для визначення рівня ризику клієнтів з урахуванням характеру здійснюваних фінансових операцій та їх регулярності, критерії (показники) для визначення рівня ризику використання послуг фінансової установи для ВК/ФТРЗ, моніторингу ризиків клієнтів та аналізу, визначення відповідних застережних заходів для попередження обмеження та/або зниження їх до прийняттого рівня [124].

Система управління ризиками протидії ВК/ФТРЗ банку може мати таку структуру, яка складається з трьох рівнів [238], але вона може бути модифікована відповідно до вимог нового законодавства [302].

Загальнобанківський рівень включає вищий менеджмент банку, який здійснює прийняття відповідних рішень для забезпечення попередження та мінімізації ризиків ВК/ФТРЗ.

Середній рівень представлений підрозділами комплаєнс-контролю, які здійснюють моніторинг відповідних ризиків та забезпечення інформування про ризики та можливі заходи щодо їх запобігання та зменшенню.

Операційний рівень складається зі структурних підрозділів банку, що безпосередньо вступають у ділові відносини – проводять ідентифікацію, верифікацію клієнтів, забезпечують здійснення операцій, проводять та супроводжують фінансові операції.

На останньому рівні безпосередньо визначається ризик клієнтів на всіх етапах їх обслуговування з урахуванням основних складових ризику, групи критеріїв ризику та інших вимог [207], зокрема:

за типом клієнта – загальна кількість критеріїв, на підставі яких банком визначається рівень ризику за цим показником, становить значну кількість критеріїв (наприклад, якщо клієнт є неприбутковою організацією; є публічним діячем, його близькою особою або пов'язаною з ним особою; є суб'єктом господарювання, що проводить лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино; надає послуги з обміну валют та/або переказу грошових ко-

штів (крім банків та операторів поштового зв'язку); є іноземним підприємством, контроль та керівництво яким здійснюється за довіреністю; юридична особа, власниками істотної участі, кінцевим бенефіціарним власником (контролером), посадовими особами якої є іноземні чи національні публічні діячі або пов'язані з ними особи; є трастом, фондом довірчого управління, або має складну структуру власності; є акціонерним товариством-нерезидентом, яке здійснило випуск акцій на пред'явника; є іноземною фінансовою установою (крім фінансових установ, які зареєстровані в державах-членах ЄС, державах-членах FATF, з якими встановлюються кореспондентські відносини); є політичною партією; є суб'єктом господарювання, діяльність якого пов'язана з виробництвом або реалізацією зброї; клієнт не надає відомостей, передбачених чинним законодавством України та/або відповідними нормативними документами Банка; має складну (багаторівневу за участю нерезидентів) структуру власності, яка ускладнює процес ідентифікації справжнього його власника чи вигодоодержувача; виникають сумніви у достовірності чи повноті наданої інформації; проводить фінансові операції, що не відповідають його фінансовому стану та/або суті діяльності; клієнт включений до Переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, що формується Держфінмоніторингом України; клієнт є особою, яку включено до переліку осіб, щодо яких застосовано санкції (якщо види та умови застосування санкцій передбачають зупинення або заборону фінансових операцій); щодо пов'язаних осіб клієнта застосовано заходи (санкції) Ради національної безпеки і оборони України);

за критерієм ризику послуг, щодо фінансових операцій, які можуть мати ризик легалізації ВК/ФТРЗ – загальна кількість критеріїв, на підставі яких банком визначається рівень ризику за цим показником, становить понад два десятки критеріїв (наприклад, істотне збільшення (у три та більше рази) залишку (щоденного) коштів на рахунку клієнта, який регулярно (три і більше разів на місяць) знімається готівкою через касу клієнтом або його представником; регулярне (три і більше разів на місяць) отримання клієнтом з рахунка (-ів)

коштів готівкою, що надходять в безготівковому вигляді від третьої (ix) особи (осіб), за винятком виплати заробітної плати, стипендій, пенсій та соціальних виплат; спроба клієнта перевищити граничну суму розрахунку готівкою, встановлену чинним законодавством України; переказ коштів за кордон як передплата за імпорт, якщо країна банку бенефіціара та країна резидентності бенефіціара – різні; вид продукції, робіт (послуг), що є предметом зовнішньоекономічного договору, не є характерним для звичайної діяльності клієнта; регулярне (три і більше разів на місяць) одержання/надання/повернення клієнтом фінансової допомоги, позики, кредиту та інших заборозичень; клієнт проводить фінансові операції, які мають заплутаний або незвичайний характер, або це сукупність пов'язаних між собою фінансових операцій, що не мають очевидного економічного сенсу або очевидної законної мети, клієнт неодноразово проводить фінансові операції, характер яких дає підстави вважати, що метою їх здійснення є уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу або ідентифікації (верифікації);

за географічним розташуванням держави реєстрації клієнта здійснюється стосовно клієнта, іноземна держава перебування (проживання) та/або реєстрації якого, або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, – загальна кількість критеріїв, на підставі яких банком визначається рівень ризику за цим показником, становить декілька критеріїв (якщо вона є державою, про яку з надійних джерел відомо, що вона, наприклад:

включена до переліку держав (територій), що не виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією ВК/ФТРЗ; віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон; підтримує терористичну діяльність, підпадає під санкції, ембарго або аналогічні заходи відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН та/або чинного законодавства України тощо);

за типом пріоритетності (забезпечення дотримання встановлених обмежень щодо проведення банківських операцій; оперативне реагування на внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на рівень ризику).

Загальна кількість критеріїв, на підставі яких банком визначається рівень ризику становить декілька критеріїв (наприклад, при встановленні клієнту сумнівного чи негативного рівня репутації; при неможливості з'ясування факту відповідності/невідповідності фінансової операції фінансовому стану та /або суті і мети фінансової операції клієнта; у разі існування підозри, що фінансова операція або її учасники, їх діяльність чи джерела походження активів пов'язані із легалізацією ВК/ФТ чи пов'язані із вчиненням іншого суспільно небезпечного діяння, яке визначене Кримінальним кодексом України як злочин або за яке передбачені міжнародні санкції; при відмові від встановлення (підтримання) ділових відносин тощо).

На підставі критеріїв, які вибрані фінансовою установою, здійснюється класифікація клієнтів щодо ризику можливого використання банку для ВК/ФТРЗ за чотириступеневою шкалою: неприйнятно високий рівень ризику (підкатегорія високого ризику); високий рівень ризику; середній рівень ризику; низький рівень ризику.

Банк може використовувати бальний метод оцінки ризику, який полягає у встановленні показника рівня ризику, шляхом визначення суми балів, встановлених для кожного критерію ризику.

Показник бального рівня ризику, запропонований науковцями [335], може набувати значень від нуля включно і більше (табл. 2.6).

Таблиця 2.6. Визначення критеріїв присвоєння рівнів ризику легалізації ВК/ФТ під час здійснення фінансової операції

Критерії ризику	Рівень ризику			
	Низький	Середній	Високий	Неприйнятно високий
Ризик географічний	0	1-3	4-9	Більше 10
Ризик за типом клієнта				
Ризик за видом товарів та послуг				
Ризик за типом пріоритетності				

Щодо шкали, наведеної в табл. 2.6, вона може бути змінена відповідно до умов взаємодії з колом існуючих клієнтів. Підрозділи комплаєнс-контролю можуть переглядати показник балів, присвоєних кожному критерію за результатами проведення моніторингу ризику клієнтів, аналізу та оцінки ризику фінансових послуг.

Під час встановлення/зміни рівня ризику клієнта, якщо клієнт підпадає хоча б під один із критеріїв високого ризику, рівень ризику такого клієнта не може визначатися як «низький».

У разі встановлення клієнту середнього рівня ризику та виявлення тенденції щодо його зростання (включаючи досягнення високого рівня ризику) у клієнта виникає підвищений ризик проведення фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією ВК/ФТ.

Встановлений щодо клієнта рівень ризику може змінюватися (переоцінюватися) на постійній основі за результатами проведеного фінансовою установою моніторингу ризику клієнта, у тому числі з урахуванням здійснення ризикових фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу та їх регулярності.

Банк уносить до анкети інформацію (дані), достовірність якої (яких) підтверджується наявними в банку документами щодо вивчення клієнта, іншими документами.

Анкета є внутрішнім документом в електронному вигляді банку і містить всю інформацію, отриману банком за результатами ідентифікації, вивчення клієнта, уточнених даних щодо ідентифікації та вивчення клієнта, поглибленої перевірки клієнта, а також висновки банку щодо оцінки репутації клієнта та оцінки ризику клієнта із зазначенням дат здійснення таких оцінок.

Банк зобов'язаний забезпечити відображення (у разі потреби формування паперової форми анкети) усіх даних електронної анкети з обов'язковим зазначенням інформації, пов'язаної з ідентифікацією, поглибленою перевіркою клієнта та вивченням фінансової діяльності клієнта, а також зі зміною рівня ризику клієнта чи висновку щодо його репутації, дати внесення до анкети доповнень щодо ідентифікації та вивчення.

Банк зобов'язаний встановити високий рівень ризику стосовно клієнта, якщо встановлено: негативний рівень репутації; факт невід-

повідності фінансової (их) операції (ій) фінансовому стану та/або змісту діяльності клієнта; неможливість з'ясування факту відповідності/невідповідності фінансової(их) операції(ій) фінансовому стану; неможливість з'ясування суті і мети фінансової (их) операції(ій) за результатами заходів, ужитих банком, відповідно до вимог чинного законодавства (зокрема, шляхом витребування додаткових документів і відомостей, що стосуються фінансової операції з обов'язковою фіксацією дати отримання документів і відомостей); виникнення сумнівів у достовірності чи повноті наданої інформації клієнта, у тому числі за результатами поглибленої перевірки такого клієнта; факт належності клієнта до національних, іноземних публічних діячів та діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, близьких або пов'язаних з ними осіб; є особою, на рахунки якої зараховані кошти, не санкціоновано списані з рахунків інших осіб; клієнтів, місцем проживання (перебування, реєстрації) яких є держава, у якій не застосовуються або застосовуються недостатньою мірою рекомендації FATF та інших міжнародних організацій, що здійснюють діяльність у сфері запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму; іноземних фінансових установ (крім фінансових установ, які зареєстровані в державах-членах ЄС, державах-членах БАТЕ), з яким установлюються кореспондентські відносини; держава включена до Переліку держав (територій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з ВК/ФТРЗ та ін. У цьому випадку сукупний рівень ризику клієнта визначений в межах від 4 до 9 балів.

Банк може встановлювати неприйнятно високий рівень ризику клієнту, якщо: встановлено неприйнятний рівень репутації (клієнт та/або пов'язані з ним особи мають відношення до провадження терористичної діяльності та/або по відношенню до клієнта та/або пов'язаних з ними осіб застосовані міжнародні санкції (згідно з даними ДСФМУ); клієнт/посадові особи клієнта та/або пов'язані з клієнтом особи знаходяться у розшуку; надані до банку документи, що посвідчують особу, стосовно фізичних осіб є не чинними (у тому

числі, наявна інформація щодо втрати документа; встановлено факт подання клієнтом (під час ідентифікації, верифікації клієнта, поглибленої перевірки клієнта) недостовірної інформації або подання інформації з метою введення в оману банку; клієнт відмовився надати інформацію та/або документи (у тому числі схематичне зображення структури власності клієнта) з метою розкриття структури власності, встановлення всіх наявних кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) або факт їх відсутності, встановлено неприйнятно високий ризик за результатами оцінки чи переоцінки ризику); клієнт не надає відомостей, передбачених чинним законодавством України та/або відповідними нормативними документами банку;

існує підозра, що фінансова операція або її учасники, їх діяльність чи джерела походження активів пов'язані із ВК/ФТРЗ; клієнт є особою, яку включено до переліку осіб, щодо яких застосовано санкції (якщо види та умови застосування санкцій передбачають зупинення або заборону фінансових операцій); клієнта включено до Переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, що формується спеціально уповноваженим органом та ін.. Клієнту встановлено сукупний рівень ризику в 10 балів та більше.

Забезпечення управління ризиками протидії ВК/ФТРЗ покладається безпосередньо на відповідального працівника СПФМ.

У табл. 2.7 подано приклад шкали визначення рівнів ризику використання послуг банку для ВК/ФТРЗ, яка розроблена на основі джерела [366].

Як видно з табл. 2.7, встановлений рівень у 75 % може бути змінний за результатами оцінки ризику і його аналізу, але за наведеною шкалою, якщо за результатами аналізу ризику використання послуг фінансової установи для ВК/ФТРЗ кількість клієнтів з високим рівнем ризику, які користуються однотипною фінансовою послугою становить 75 % і більше від загальної кількості клієнтів з високим рівнем ризику, відповідальними працівниками управління фінансового моніторингу банку мають визначатися заходи (порядок та строки їх проведення), спрямовані на зниження рівня ризику до прийняттого.

Таблиця 2.7. Визначення рівнів ризику використання послуг банку для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом/фінансування тероризму

Рівні ризику ВК/ФТРЗ	
Прийнятний рівень ризику	Високий рівень ризику
Кількість клієнтів з високим рівнем ризику, яка користується однотипною фінансовою послугою становить менше 75% від загальної кількості клієнтів з високим рівнем ризику	Кількість клієнтів з високим рівнем ризику, яка користується однотипною фінансовою послугою становить більше 75% від загальної кількості клієнтів з високим рівнем ризику

До переліку заходів для обмеження та/або зниження до прийнятного рівня ризиків ВК/ФТРЗ можуть відноситися наступні за [138] та інші:

належне вивчення клієнтів з урахуванням встановлених, відповідно до нового законодавства [302], змінених та доповнених критеріїв ризику; з'ясування додаткових відомостей про особу клієнта та його контрагентів; звертання уваги на достовірність та адекватність отриманої від клієнта інформації; перевірка правильності визначення критеріїв ризику ВК/ФТРЗ; проведення повторного підтвердження критеріїв ризику при перевірці; зміна рівня ризику, коли при перевірці правильності визначення критеріїв ризику ВК/ФТРЗ з'ясувано необхідність уточнення ідентифікації та ін.

Таким чином, зважаючи на потреби підвищення ефективності фінансового моніторингу з метою попередження ВК/ФТРЗ, міжнародні організації рекомендують застосовувати РОП.

Оновленим законодавством [302] встановлено необхідність оцінки ризику клієнтів СПФМ за такими критеріями, як: за типом клієнта, за ризиком фінансової послуги та за географічним ризиком та ризиком за типом пріоритетності. Визначено необхідність та важливість визначення рівня ризику легалізації злочинних доходів СПФМ, оскільки вони можуть як безпосередньо проводити фінансові операції з легалізації незаконних доходів, так і сприяти їх проведенню внаслідок умисних дій чи недостатньої компетентності працівників,

відповідальних за проведення внутрішнього фінансового моніторингу.

Оприлюднене НБУ Положення про здійснення небанківськими фінансовими установами фінансового моніторингу 28 липня 2020 року [248] імплементує у здійснення фінансового моніторингу зміни законодавства [302].

Основні концептуальні підходи Положення – це використання РОП, саме побудова кожним СПФМ належної системи управління ризиками; поділ на посилені та спрощені заходи належної перевірки клієнтів; введення методів віддаленої ідентифікації та верифікації; адаптований перелік критеріїв ризику та індикаторів ризиковості; РОП до політично значущих осіб, членів їх сімей та пов'язаних осіб (PEPs).

Розглянута бальна методика визначення рівня ризику ВК/ФТРЗ має низку переваг: доступна у користуванні, дає достатньо достовірну оцінку, поєднує врахування кількісних та якісних показників, може оперативно вдосконалюватися. Ця бальна методика визначення рівня ризику ВК/ФТРЗ може бути використана як банком, так і іншою фінансовою установою з метою визначення ефективності системи управління ризиками ВК/ФТРЗ чи для потреб встановлення комплексного ризику конкретної фінансової операції. Також вона може бути основою розробки Карти ризиків та створення ризик-профілів клієнтів СПФМ.

2.6. Дотримання умов належної обачності щодо клієнтів з високим рівнем ризику відмивання коштів та фінансування тероризму на ринку фінансових послуг

Система фінансового моніторингу України – це структура, яка має гнучко реагувати на виклики та загрози в режимі реального часу. В умовах становлення економіки України та її інтеграції з міжнародними фінансовими системами, боротьба з ВК/ФТРЗ набуває особливої актуальності, оскільки стратегічним напрямом у боротьбі з орга-

нізованою злочинністю є підрич її економічного підґрунтя, створення та реалізація комплексної системи правових, організаційних та інших заходів щодо виявлення та ліквідації каналів відмивання кримінальних коштів [155].

ДСФМ України 21.07.2014 ухвалила Рекомендації для СПФМ щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України, якими передбачається, що СПФМ повинен виявляти фінансові операції, стосовно яких є достатні підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму, інформувати про це Держфінмоніторинг України та правоохоронні органи, та посилити систему управління ризиками, а саме здійснювати організаційно-правові заходи щодо клієнтів, діяльність яких свідчить про підвищений ризик проведення ними операцій [334].

Зважаючи на євроінтеграційну стратегію Україну, важливим нормативно-правовим актом в сфері фінансового моніторингу була Третя Директива ЄС (2005 р.), яка вперше визначила заходи боротьби з фінансуванням тероризму. Найважливішим пунктом стали нові підходи до перевірки клієнтів (з англ. «customer due diligence») – «належна обачність». Цей термін порівняно новий для української системи фінансового мінторингу. Це так заний правовий аудит клієнта на предмет відповідності його діяльності вимогам законодавства і правилам фінансової установи, визначення його надійності та привабливості. Для банківського сектору due diligence є складовою процедури «compliance» [18] та передбачає комплекс заходів щодо вивчення потенційних клієнтів, їхньої діяльності, джерел походження капіталу та визначення ступеня ризику для банку у разі встановлення відносин з таким клієнтом.

У тепершній час в Україні в оновленому законодавстві враховано положення Четвертої Директиви ЄС [22], між тим у ЄС вже обговорюються зміни до нових Директив з фінансового моніторингу.

Принцип «належної обачності» передбачає заборону фінансовим установам відкривати анонімні рахунки, встановлення повної структури власності юридичних осіб до бенефіціарних власників

(включаючи компанії-трасти), визначення цілей та характеру ділових відносин, постійний моніторинг операцій клієнта, формування фінансовими установами власної системи оцінки ризиків, РОП до перевірки клієнта [123].

Саме останній передбачає дотримання умов належної обачності щодо клієнтів на підставі визначення вузьких місць, які можуть характеризувати високий рівень ризику ВК/ФТ [253].

Про заходи обачливості згадується і в Міжнародних стандартах FATF, а саме прописані правила обачливості щодо клієнтів (рис. 2.4), що розроблені на основі джерела [233].

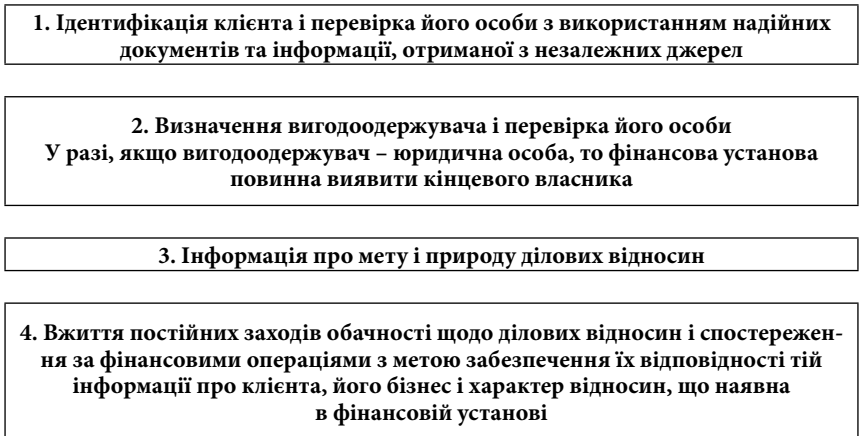

Рис. 2.4. Правила обачності щодо клієнтів для додержання фінансовими установами

Фінансові установи повинні застосовувати правила обачності, представлені на рис. 2.4, але можуть визначати міру застосування залежно від ступеня ризику, пов'язаного з типом клієнта, діловими відносинами та здійснюваними операціями. Заходи, що застосовуються, повинні відповідати рекомендаціям державних органів регулювання. До операцій з високим ризиком фінансові установи повинні використовувати більш жорсткі правила обачності.

Банки мають більш високі вимоги щодо формування системи фінансового моніторингу. Чи буде сприяти реалізації принципи високої обачності нове Положення НБУ щодо організації системи фінансового моніторингу небанківських фінансових установ покажуть результати його впровадження [248], тому оцінка і аналіз буде відбуватися у майбутньому. Окремі вимоги до фінансових установ є спрощеними порівняно з банками, наприклад: більшості установ рекомендовано мати систему автоматизації процесів із фінмоніторингу, проте обов'язковою вона є лише для платіжних систем, які здійснюють перекази коштів у режимі онлайн; оцінка ризику клієнтів відбувається за спрощеними методами, в тому числі установам надано можливість оцінювати ризик не кожного клієнта окремо, а на груповій основі, що знижує ефективність заходів з обачності щодо ризиків ВК/ФТРЗ; установлено особливі заходи з належної перевірки клієнтів та вигодоодержувачів для страхових компаній; небанківські установи не погоджують із НБУ кандидатуру відповідального працівника за фінансовий моніторинг (до того ж відповідальному працівнику дозволяється суміщення та сумісництво за посадою).

У табл. 2.8 наведено дані про дотримання обраними для аналізу банками виконання заходів належної обачності щодо клієнтів з високим рівнем ризику ВК/ФТ на ринку фінансових послуг [250; 251; 256].

Таблиця 2.8. Дотримання обраними банками виконання заходів належної обачності щодо клієнтів з високим рівнем ризику ВК/ФТ на ринку фінансових послуг

Захід щодо протидії ВК/ФТРЗ	ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»	АТ «Альфа Банк»	АТ «ProCredit Bank»
Призначення відповідального співробітника з фінансового моніторингу	+ Підзвітний тільки керівнику банку	Відсутня інформація	+ Звітує перед Головою Правління банку, а також перед відповідальним співробітником ПроКредит Холдингу

Захід щодо протидії ВК/ФТРЗ	ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК»	АТ «Альфа Банк»	АТ «ProCredit Bank»
Дотримання принципу «KYC»	+	+	+ Також має місце політика «Знай свого кореспондента»
Навчання та підвищення кваліфікації	+	+	+
Класифікація клієнтів за рівнем ризику	+ Групи клієнтів за рівнем ризику: низький, середній, високий та неприйнятно високий	+ Групи ризику: Ризик за типом клієнта; Ризик послуг, які отримує клієнт; Географічний ризик	+
Повідомлення про підозрілі операції	+	+	+
Щорічний внутрішній аудит перевірок вимог законодавства у сфері AML/CFT	+	Відсутня інформація	+
Заборона ведення анонімних рахунків банків-оболонок	+	+	+

Отже, зважаючи на табл. 2.8 та вищевикладену інформацію варто відмітити, що досліджені банки дотримуються виконання заходів належної обачності щодо клієнтів з високим рівнем ризику ВК/ФТРЗ на ринку фінансових послуг. Використовуючи у своїй діяльності РОП, фінансові установи значну увагу приділяють політиці «Знай свого клієнта», відповідно до якої вони зобов'язані встановити особу свого клієнта до проведення операцій з ним. Разом з повагою права клієнтів на конфіденційність, фінансові установи змушені дотримуватися даного принципу, щоб уникнути фінансових, репутаційних і правових ризиків.

В Україні елементом системи фінансового моніторингу є належна ідентифікація клієнтів.

За новим Законом [302], виходячи з пояснень працівників Міністерства юстиції [101], обмежуються операції без відкриття рахунку, коли фізична особа могла за певних умов не ідентифікуватися, але практично ніяких змін для операцій між власниками рахунків, коли особи ідентифіковані. Введено кількісне обмеження неідентифікованих операцій типу поповнення рахунку через термінал до 5 тис. грн., на більшу суму – тільки на власну картку за умови додаткової ідентифікації особи, переказ готівкою через термінал можливий без обмежень, якщо особа буде ідентифікована. Між тим не потрібна додаткова ідентифікація для переказів з картки на картку, чи онлайн-платежів карткою.

Настав кінець анонімності й для електронних гаманців (власники мають пройти ідентифікацію до кінця 2020 року, про криптовалюту поки неочевидно). Йдеться про запровадження РОП для здійснення моніторингу фінансових операцій, з'являються нові суб'єкти фінмоніторингу: поштові оператори, адвокати, ріелтори, бухгалтери, емітенти електронних грошей (будуть перевіряти й певною мірою відповідати за легальне походження коштів, наприклад, сторін угоди) [101].

Положенням НБУ «Про здійснення небанківськими фінансовими установами фінансового моніторингу», затвердженого постановою Правління Національного банку від 28 липня 2020 року № 107 [248] представлено Порядок дистанційної ідентифікації та верифікації клієнта, яка можлива в декількох варіаціях. Крім фізичної присутності та копії оригіналів документів для небанківських установ, як і для банків, також доступна дистанційна ідентифікація та верифікація клієнта.

Справжніми моделями верифікації є: використання BankID НБУ, кваліфікованого електронного підпису (КЕП), сеансу відеотрансляції, а також верифікація з використанням ресурсу державних онлайн-послуг «ДІЯ». Спрощеними моделями верифікації є: BankID НБУ, КЕП, зчитування даних із чипа біометричного документа, верифікація даних із бюро кредитних історій.

Побіжно Положення визначає порядок ідентифікації клієнта із залученням агента та використання інформації щодо належної перевірки клієнта, отриманої від третьої сторони.

Відтепер для укладення договору страхування або оформлення позики у фінансовій компанії чи кредитній спілці візит до відділення або особиста зустріч із представником установи непотрібна.

Відсутність належних та дієвих механізмів перевірки клієнтів може завдати суттєвої матеріальної та нематеріальної шкоди установі, особливо, коли мова йде про використання її послуг, активів чи ресурсів для неправомірних цілей, зокрема, для викрадення персональних даних, ВК/ФТРЗ.

Нині банки в усьому світі запроваджують суворі вимоги до розкриття клієнтами даних про кінцевого бенефіціара та зміст своїх операцій. Це те, що називається «знай свого клієнта» (KYC) – комплекс процедур для ідентифікації та перевірки клієнтів установи, що спрямовані на забезпечення своєчасного виявлення та ефективного запобігання можливим ризикам. Такий принцип є основою РОП банку з фінансового моніторингу [128].

Вимоги і стандарти, спрямовані на його реалізацію, встановлюються національним законодавством [302], нормативними документами регуляторів, зокрема, НБУ, міжнародних організацій, таких як FATF (принцип «Знай свого клієнта» отримав розвиток у стандартах Базельського комітету банківського нагляду «Належне ставлення банків до клієнтів»). Така вимога щодо ведення банками анкет клієнтів запроваджена ще 2003 року. Такі анкети мають містити інформацію про фінансовий стан клієнта, оцінка якого проводиться згідно з внутрішніми процедурами банку. Банки зобов'язані щоквартально здійснювати аналіз відповідності операцій клієнта його фінансовому стану та суті діяльності [255].

Основне завдання цієї політики – отримання інформації про клієнтів та джерела їх коштів, щоб упевнитися у тому, що останні не мають злочинного походження й не використовуються зі злочинною метою.

Кожна фінансова установа, відповідно до Стандартів Базельського комітету банківського нагляду «Належне ставлення банків до клієнтів» (2001 р.), розробляє власну програму ідентифікації клієнтів з метою отримання від них відповідних документів і відомостей, а

саме місця постійного перебування, професійної діяльності, джерел походження коштів, мети відкриття рахунку тощо [142].

Така процедура обов'язкова і здійснюється не лише при відкритті рахунку, а й під час проведення транзакцій (поповнення рахунку, обміну валюти, переказу коштів тощо).

Відбулись зміни з квітня 2019 для юридичних осіб-нерезидентів, в рамках програми «Знай свого клієнта» також необхідно довести, що вони не є фіктивними компаніями, («компаніями – оболонками»).

Це також стосується компаній, які є контрагентами клієнтів банку. Варто відмітити, що поступове впровадження практики КУС призвело до поступової заборони обслуговування анонімних банківських рахунків.

У табл. 2.9 подано переваги цього принципу як для клієнта, так і для фінансової установи.

Таблиця 2.9. Переваги принципу «Знай свого клієнта»

Переваги КУС для клієнта
Фінансовий консультант знайде для клієнта краще рішення для управління активами
Менеджер банку зможе запропонувати клієнту оптимальний пакет фінансових послуг відповідно до завдань
Брокер фондової біржі зможе дати інвестиційні рекомендації, враховуючи реальний фінансовий стан клієнта
Переваги КУС для фінансової установи
Ідентифікація контрагента і розуміння суті його діяльності
Визначення ступеню ризику залучення клієнта в незаконну діяльність
Визначення типу і кількості транзакцій для клієнта
Відстеження незвичайних клієнтських транзакцій
Забезпечення виконання вимог державних органів у сфері протидії ВК/ФТ; перешкодження ухиленню від сплати податків
Захист репутації фінансових установ шляхом зменшення вірогідності їх перетворення у засіб фінансового злочину
Зменшення ймовірності шахрайства

Спираючись на інформацію з табл. 2.9, видно, що сутність КУС стосується [239]: політики прийняття нових клієнтів; проведення

ідентифікації клієнтів; постійного моніторингу високоризикових рахунків; загальної системи управління ризиками.

Щодо недоліків такої практики, то для банків – це додатковий час та ресурси, які можна було б витратити, наприклад, на залучення нових клієнтів. Для клієнта це створює певні незручності, забирає час і буквально змушує шукати альтернативні способи та канали для вирішення своїх фінансових завдань.

За умови ненадання запитуваних документів клієнтом, або надання тих, що не пройшли перевірку первинного фінансового моніторингу, можна очікувати зупинку видаткових операцій, відмову у вчиненні транзакцій або здійсненні угоди, відмову від встановлення ділових відносин та їх розірвання, а також зупинення фінансової операції з подальшим повідомленням СДФМ.

У світі KYC – звичайна практика для фінансових організацій, бухгалтерських, юридичних, букмекерських контор, за якою учасники фінансових ринків протидіють шахрайству, розкраданню, відмиванню грошей і фінансуванню незаконних операцій [91].

Не менш важливим аспектом ефективної роботи внутрішньобанківської системи запобігання ВК/ФТРЗ є наявність поточних програм навчання для своїх працівників, щоб персонал фінансових установ був відповідно навчений процедурам KYC [175].

Інновацією в банківському секторі стало те, що НБУ дозволив фізичним особам дистанційно відкривати банківські рахунки та отримувати інші банківські послуги, що передбачають ідентифікацію особи. Для надання такої можливості в Україні впроваджено механізм віддаленої ідентифікації клієнтів банків через створену НБУ систему BankID [255].

Така система дозволить будь-якому клієнту, який вже пройшов процедуру KYC в одному банку та отримав національний Bank ID, використати його для відкриття рахунків у будь-якому іншому банку. При цьому відповідальність за належну ідентифікацію та вивчення клієнта в рамках міжнародних стандартів і законодавства України покладається на банк, що здійснював ці операції, а також на банк, який використовує інформацію з системи BankID [255].

Проте, запобіжні заходи КУС виходять за межі простого відкриття рахунків і ведення обліку та вимагають від банків розробки політики визначення благонадійності клієнта і програми багаторівневої ідентифікації клієнта, яка включає всебічну ретельну перевірку клієнтів та операцій підвищеного ризику, а також профілактичний моніторинг підозрілої діяльності [123].

Між тим правники з Міністерства юстиції України вважають ключовими ризиками те, чи будуть виконуватися нові вимоги до фінансового моніторингу [302] СПФМ, зокрема, банками [101].

На рис. 2.5 представлені статистичні дані щодо повідомлень про фінансові операції, отримані Держфінмоніторингом протягом 2014–2019 рр. [253].

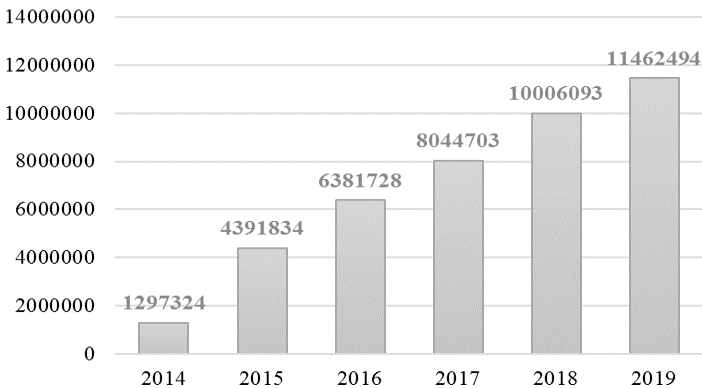

Рис. 2.5. Динаміка інформування про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу за період 2014–2019 рр.

Усього з початку експлуатації інформаційно-аналітичної системи Держфінмоніторингу отримано та оброблено 48,84 млн. повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, з яких понад 10 млн. та 11 млн. повідомлень отримано протягом 2018 та 2019 рр. Відповідно. За період 2018–2019 рр. цей показник зріс в 1,15 р.

Основну частину таких повідомлень надсилають здебільшого банківські установи, що наочно представлено на рис. 2.6, який розроблений на основі джерела [253].

З рис. 2.6 видно, що за весь досліджуваний період, у порівнянні з небанківськими установами, банки були більш активними в звітуванні. Так, у 2014 р. банки надіслали 97,16 % загальної кількості повідомлень про фінансові операції, у 2015 р. – 98,2 %, у 2016 р. – 98,1 %, у 2017 р. – 98,1 %, у 2018 р. та 2019 рр. – 98,7 % та 99,04 % відповідно [253].

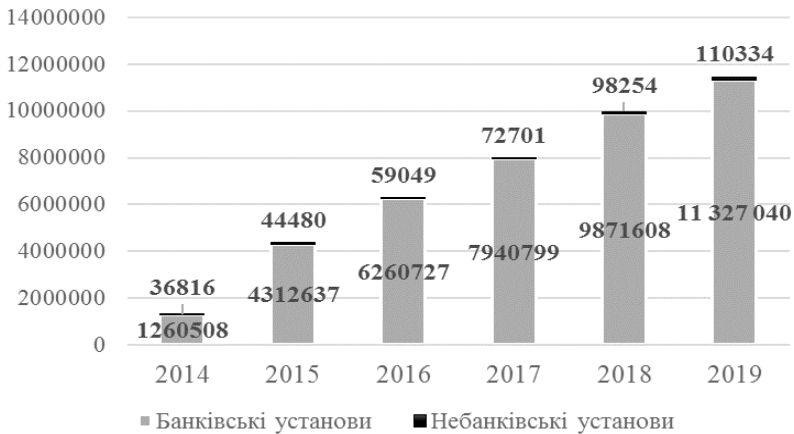

Рис. 2.6. Динаміка кількості повідомлень про фінансові операції, взятих Держфінмоніторингом на облік у 2014–2019 роках (в розрізі банківських та небанківських установ)

Серед небанківських установ найбільш активними у поданні повідомлень є професійні учасники фондового ринку. Питома вага таких повідомлень у загальному обсязі взятих на облік повідомлень про фінансові операції, що надійшли до Держфінмоніторингу від небанківського сектору, трохи менше 50 %.

Статистику кількості повідомлень від небанківського сектору надано у табл. 2.10 [253].

Таблиця 2.10. Загальна кількість повідомлень про фінансові операції небанківського сектору Держфінмоніторингу протягом 2018–2019 рр.

Тип установи	2018		2019	
	Кількість повідомлень, од.	Питома вага, %	Кількість повідомлень, од.	Питома вага, %
Страхові установи	40 021	40,76	44 577	40,40
Інші суб'єкти господарювання, що надають фінансові послуги	6 810	6,94	12 783	11,59
Професійні учасники фондового ринку	45 805	46,65	51 318	46,51
Суб'єкти господарювання, які проводять лотереї	600	0,61	648	0,59
Нотаріуси	21	0,02	11	0,01
Інші СПФМ	4 927	5,02	997	0,90

Згідно з табл. 2.10, найбільше повідомлень серед небанківських установ надсилають професійні учасники фондового ринку та страхові установи (в сумі майже 90 %). Важливо відзначити, що серед СПФМ, які подавали інформацію, вже є і нотаріуси, також розширений ринок інших учасників, і він може збільшуватися щодо наданих повідомлень.

Висновки за розділом 2

У другому розділі монографії висвітлено питання оцінювання ризиків відмивання коштів при формуванні теоретико-методичного базису запровадження ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму, розповсюдження зброї масового знищення.

Здатність протистояти ризикам відмивання коштів значною мірою визначається надійністю банків (через їх зворотній зв'язок), що у свою чергу залежить від обсягу та структури власного капіталу. За результатами проведеної кластеризації методом k-середніх отримано три групи банків України та виявлено: 10 % банків України мали високий рівень надійності та відповідно меншою мірою наражалися на ризик ВК; 64 % банків характеризувалися середнім рівнем надійності та відповідно, ризику; 26 % банків знаходилися під значною загрозою проявів ризику ВК.

Загальна світова практика та вимоги міжнародних стандартів FATF підтверджують високий ризиковий зміст використання криптовалют для «відмивання» коштів та фінансування тероризму внаслідок їх беззвітності, незабезпеченості, низької контрольованості, децентралізації і швидкості електронного обігу, що вимагає об'єднання зусиль всіх органів регулювання та правопорядку для створення системи контролю за майнінгом і обігом криптовалют.

Для попередження та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, на ринку нерухомого майна запропоновано врахувати основні критерії оцінки ризику клієнта за географічним розташуванням держави, типом клієнта та діловими стосунками для інтегрованого автоматизованого визначення рівня ризику клієнта.

Ризики венчурного інвестування розглянуто з позиції виникнення об'єктивних та суб'єктивних передумов, що перешкоджають реалізації інноваційного проекту та несуть супутню загрозу суспільству. Симбіоз ризиків, що притаманні інноваційним та інвестиційним процесам, визначає особливості ризиків, які мають місце під час венчурного фінансування.

Надано пропозиції щодо побудови Карти ризиків для оцінки клієнтів фінансових установ в системі фінансового моніторингу, що сприятиме підвищенню рівня обачливості фінансових установ, що є СПФМ, та впровадженню в систему ризик-контролю рекомендацій до запровадження РОП. Запропоновано використання бальної системи оцінювання та контролю ризиків клієнтів.

Узагальнено рекомендації для дотримання умов належної обачливості щодо клієнтів фінансових установ на підставі визначення вузьких місць, які можуть характеризувати високий рівень ризику ВК/ФТРЗ на основі підходів до аналізу клієнтів, залежно від рівня ризиків ВК/ФТРЗ. Зазначено, що стрижнем державного механізму оцінки ризиків відмивання коштів є робота Держфінмоніторингу з повідомленнями про підозрілі та сумнівні фінансові операції. Проведений аналіз показав, що упродовж останніх років діяльність з подання такої інформації інтенсивно розвивається. Про це свідчать зростання кількості повідомлень, перехід до електронного способу передачі даних, низький відсоток помилок у повідомленнях. Всі отримані повідомлення розподіляються за ступенем ризику та підлягають ґрунтовному аналізу з урахуванням всієї наявної інформації.

Основні висновки і пропозиції за другим розділом монографії знайшли своє відображення у таких публікаціях [33; 108; 110; 116; 372].

Розділ 3.

КОМПЛАЄНС-КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ТА НАГЛЯДОВІ ПРОЦЕДУРИ ЗА ЇХ ДІЯЛЬНІСТЮ

3.1. Удосконалення методичного інструментарію на етапі реалізації фінансового моніторингу та побудова узагальненої моделі функціонування системи комплаєнсу в банках

Банківський ринок є структурою, яка розвивається достатньо динамічно. З огляду на активні євроінтеграційні процеси важливим аспектом є приведення у відповідність усіх нормативно-правових актів, які регулюють банківську діяльність. Даний процес має назву комплаєнс та наразі є об'єктом активного наукового пошуку.

У дослідженнях вчених І. А. Астраханцева, О. І. Береславська, Н. М. Внукова, О. Б. Деревська, Я. Жарій, Л. Л. Калініченко, Л. А. Ключко, Л. М. Правдива проведено детальний аналіз механізму побудови системи комплаєнсу в банківських установах, а також загальні принципи управління комплаєнс-ризиками в рамках системи ризик-менеджменту банку [75; 87; 110; 158; 176; 184; 344]. Проте, питання впровадження та ефективного використання системи комплаєнс в умовах активної глобальної інтеграції вітчизняної банківської системи у міжнародні ринки розглянуто неповністю та потребує подальшого вивчення.

Комплаєнс є елементом корпоративного управління. Організація економічного співтовариства та розвитку у своєму документі «Принципи корпоративного управління» визначає корпоративне управління як структуровану систему, яка передбачає як аналіз, так і контроль за досягненням бажаних результатів. У той же час даний процес може розглядатися як функція комплаєнсу [44].

Вперше термін «комплаєнс» у банківському секторі був запропонований Базельським комітетом з банківського нагляду у документі «Комплаєнс і його функції в банках». В Україні першим документом, в якому використовується цей термін була Постанова Правління НБУ № 98 «Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» від 28 березня 2007 р. Так, комплаєнс – необхідність знати, розуміти та дотримуватися всіх вимог законодавства України, нормативів, положень і правил, внутрішніх політик, стандартів та кодексів з питань діяльності банку. Але 29 грудня 2014 р. Правлінням НБУ затверджено Постанову № 867 «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України», яка зобов'язує банки до створення системи комплаєнс як одного з елементів внутрішнього контролю банківської діяльності.

Для уточнення сутності цього поняття був використаний метод морфологічного аналізу, запропонований Ф. Цвіккі.

Комплаєнс як науково-економічна категорія розглядається авторами з таких позицій: 1) як процес управління; 2) відповідність нормам; 3) процес виявлення проблемних ситуацій у банківській діяльності; 4) система заходів, направлених на захист інтересів банку та його контрагентів; 5) елемент структури управління банком; 6) комплекс заходів.

За результатами проведення морфологічного аналізу 26 трактувань цього поняття, виділено 3 групи ключових характеристик, які наведені у табл. 1.1. Так, групами ключових характеристик є роль, підходи та ризики. Роль – це ті функції, які має виконувати комплаєнс в рамках банківської установи. Підходи – це точки зору, з яких трактуються поняття. Ризики – це види ризиків, на запобігання яких спрямований комплаєнс.

Результати узагальнення спеціалізованої літератури показали багатогранність та відсутність єдиного підходу до тлумачення поняття «комплаєнс». Тому, виділено істотні ознаки трактування цієї дефініції: дотримання норм (Z_1), здійснення внутрішнього контролю (Z_2), елемент структури управління банком (Z_3), запобігання невиконання законодавства (Z_4) та запобігання корупції і відмиванню коштів (Z_5).

За результатами проведеного аналізу міри подібності визначень сутності поняття «комплаєнс» у роботах науковців та нормативно-правових актів, можна стверджувати, що, незважаючи на достатню кількість подібних трактувань, існує необхідність у визначенні єдиного підходу до конкретизації його сутності з метою впровадження комплаєнсу в сучасну банківську практику. Важливим фактом є те, що визначення «комплаєнс», наведені у Постанові НБУ № 867, документах Базельського комітету та Міжнародної Асоціації Комплаєнсу не мають жодних ознак подібності. З огляду на те, що комплаєнс – це відповідність законодавства, норм та правил, першочерговим завданням є приведення у відповідність вітчизняних норм та правил міжнародним стандартам.

Автором наведено власне тлумачення поняття комплаєнс, яке сформовано на результатах узагальнення існуючих поглядів і підходів, а отже вирішує основну проблему відсутності уніфікованого підходу до визначення його сутності. Отже, «комплаєнс» – це процес управління комплаєнс-ризиками, що виступає однією з функцій банку і банківської системи в цілому та на меті якого є контроль за відповідністю державних та внутрішньобанківських норм і правил міжнародним для захисту фінансової безпеки банку.

Такий підхід дозволяє у подальшому використовувати уточнене трактування сутності поняття «комплаєнс» для розуміння і визначення нових властивостей забезпечення фінансової стабільності банку на сучасному етапі глобалізаційного розвитку фінансових відносин.

У закордонній фаховій літературі поняття комплаєнс (англ. compliance) як окрема дефініція не є досить поширеною. Проте окре-

мі науковці такі як Дж. фон Остерхоут, П. Дікман, С. Бейнбрідж та інші роблять акцент на необхідності створення системи-комплаєнс на рівні суб'єкта господарювання, яка б попереджувала компанії та банки від дій, що не відповідають діючому законодавству. Це, у свою чергу, підвищить репутацію та лояльність клієнтів до бізнес-структури і дозволить забезпечити стабільне функціонування.

Базельський комітет з банківського нагляду розробив звіт під назвою «Комплаєнс і функція комплаєнс в банках» (Compliance and the compliance function in banks) і яким визначено принципи інституційної організації комплаєнсу (рис. 3.1) [19].

Комплаєнс розглядається як ризик виникнення юридичних санкцій, фінансових втрат, втрати репутації банку внаслідок невідповідності законам, регулятивним нормам, правилам у сфері банківської діяльності [344, с. 88].

Наведені принципи побудови ефективної системи комплаєнс є узагальненими та базовими, що дозволяє використовувати їх. Кожен банк, враховуючи власну специфіку діяльності та пріоритети, визначені державою, суспільством, співзасновниками і керівництвом та, орієнтуючись на ринок споживачів банківських послуг та конкурентів, розробляє і запроваджує відповідні правила, що визначають особливості його комплаєнс-політики. Це може відбуватися в рамках побудови структури департаментів, системи взаємодії із клієнтами тощо. Детальніше даний аспект буде розкритий далі по тексту.

Впровадження системи комплаєнс у практику вітчизняних банківських установ знаходиться лише на початковому етапі, в той час як зарубіжний досвід свідчить про те, що такі системи використовуються банками дуже активно, забезпечуючи позитивний фінансовий результат.

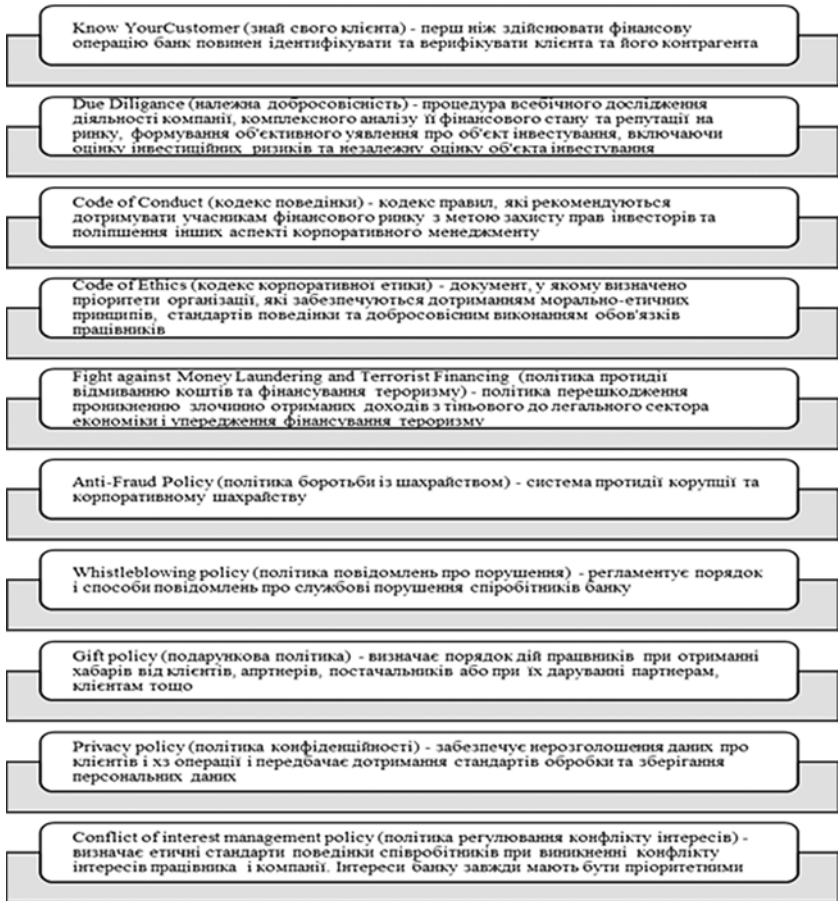

Рис. 3.1. Принципи інституційної організації системи комплаєнс, згідно з Базельським комітетом [19]

Комплаєнс як процес зустрічається у практичній банківській діяльності у вигляді системи-комплаєнс (рис. 3.2). Метою цієї системи є здійснення ефективного контролю за виникненням комплаєнс-ризиків та ефективно управління ними у банківській установі.

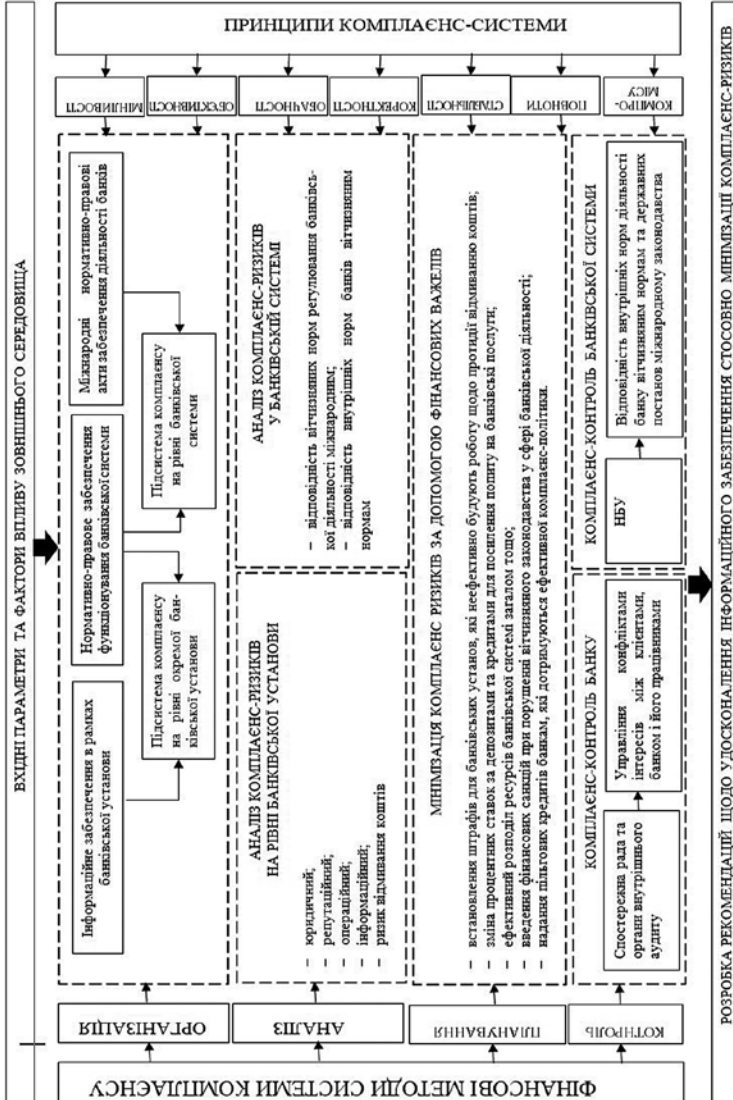

Рис. 3.2. Узагальнена модель структури системи комплаєнсу в банках

На банк як на структурний елемент економічного середовища впливають певні зовнішні фактори, такі як: політичні – зміна сутності та структури нормативно-правових актів, положень, інструкцій щодо діяльності банківської установи тощо; економічні – зміна економічного клімату в країні, зміни у рівні платоспроможності населення, поява конкурентних продуктів інших суб'єктів фінансового ринку тощо; соціальні – підвищення або зниження довіри з боку населення до банківської установи, відтік людського капіталу з банківського сектору до інших сфер діяльності через незадовільні умови праці тощо; фінансові – зміна основних нормативів регулювання банківської діяльності (розмір регулятивного капіталу, розмір облікової ставки тощо); юридичні – використання банківських установ для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму тощо.

Усі наведені вище та інші фактори позитивно або негативно впливають на діяльність фінансової установи, створюючи ризик виникнення комплаєнс-ризиків.

Згідно з А. М. Поддєрьогіним, будь-яка фінансова система має використовувати 4 загальні методи для організації своєї роботи: організація, облік (аналіз), планування та контроль.

Організація як один із фінансових методів системи комплаєнс включає в себе інформаційне забезпечення та організаційні забезпечення як на рівні банківської установи, так і на рівні банківської системи в цілому.

Інформаційне забезпечення включає в себе внутрішньобанківські, всеукраїнські та міжнародні нормативно-правові документи, положення, інструкції, які регламентують порядок управління ризиками та встановлюють правила і принципи побудови системи ризик-менеджменту. Перелік нормативно-правових актів, які використані для дослідження наведено нижче.

Серед основних міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють банківську діяльність, є Рекомендації Базельського комітету (Basel I, Basel II, Basel III, Basel IV). Зазначені нормативні документи містять в собі детальні положення щодо порядку розрахунку

регулятивного капітал, порядку управління кредитним, ринковим та операційним видами ризиків.

Наступна група документів, яка визначає важливі положення у сфері протидії відмиванню коштів, є рекомендації Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей. Більше 90 нормативно-правових документів окреслюють загальні методи управління ризиком відмивання коштів, правила впровадження системи протидії даному процесу, етапи ідентифікації та верифікації клієнта, зокрема банківською установою тощо.

Серед основних державних нормативно-правових актів, які стосуються питання фінансової стабільності банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Цей документ визначає банки як суб'єктів первинного фінансового моніторингу, надає перелік їх прав та обов'язків, встановлює порядок ідентифікації і верифікації клієнта у рамках порядку оцінки ризику відмивання коштів через банківську систему.

Більш детальні положення у цій сфері визначає Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу». Порядок розрахунку регулятивного капіталу та економічних нормативів регламентується Постановою Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні».

Законодавством України на національному рівні регулюється лише питання оцінки кредитного ризику, згідно з Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». Ця постанова надає детальну інформацію щодо порядку оцінки розміру кредитного ризику, згідно з методологією, представленою у Basel II, на основі рейтингового підходу. Оцінка інших видів ризиків, таких як операційний та ринковий, не регулюються збоку регулятора на державному рівні.

Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України» надає загальні рекомендації щодо контролю за відповідністю внутрішньої діяльності банків національному законодавству та міжнародним нормам.

Організаційне забезпечення на рівні банку як елемент такого фінансового методу системи комплаєнс як організація, являє собою ті структурні підрозділи, які на рівні окремого банку загалом забезпечують управління комплаєнс-ризиками. Згідно з документу «Комплаєнс та функція комплаєнсу в банках» («Compliance and the compliance function in banks») compliance function вживається як департамент комплаєнсу [19]. Роль та місце зазначеного департаменту у діяльності окремого банку залежить від його розміру. Так, у великих банках департамент комплаєнсу має диверсифікувати свою роботу за кожним із банківських продуктів. Банки, які функціонують на міжнародній арені мають створювати також і регіональні комплаєнс-офіси. Невеликі банки можуть створити лише один департамент комплаєнсу, який включатиме в себе напрями діяльності як захист інформації та протидія відмиванню коштів.

Банк може самостійно регулювати роль та місце департаменту комплаєнсу залежно від ступеня прояву окремого виду ризику (наприклад, операційного або інформаційного тощо). Наприклад, якщо менеджмент банку вважає, що інформаційний ризик є найбільш загрозливим, то функція комплаєнсу може бути одним із функцій служби безпеки банку. Або департамент комплаєнсу може бути відокремленим підрозділом, проте його діяльність повинна узгоджуватися із загальною системою ризик-менеджменту банку.

Спеціалісти департаменту комплаєнс повинні слідкувати за розробкою базових принципів у розрізі комплаєнсу, які повинні виконуватися на усіх рівнях системи банківського менеджменту. Важливо розробити загальні положення, які регламентують дії усіх працівників банку у рамках управління комплаєнс-ризиками. Також, топ-менеджменту банку із допомогою департаменту комплаєнс: мінімум раз на рік ідентифікує та оцінює комплаєнс-ризиками, з якими банк

стикається; мінімум раз на рік подає звіт до Правління банку або Комітету комплаєнс-ризиків щодо ступеня ефективності проведення комплаєнс-політики банком; звітувати Правлінню банку з приводу будь-яких негативних ситуацій, які можуть спричинити додаткові перевірки збоку контролюючих органів, матеріальні та фінансові втрати або втрати репутації.

Розподіл функціональних обов'язків між структурними підрозділами банку в рамках системи комплаєнс може відбуватися за різними сценаріями. У деяких банках, наприклад, юридичний департамент може бути відповідальним за моніторинг нормативно-правових актів у сфері комплаєнс, за підготовку правил та стандартів підготовки інструкцій персоналу. У той час, коли департамент комплаєнс може бути відповідальним за відповідність системи-комплаєнс банку встановленим політикам та правилам міжнародними правилами. У інших банках частина функцій комплаєнс департаменту може бути перекладена на відділ операційного ризику або департамент ризиків в цілому. У будь-якому випадку необхідно забезпечити ефективну співпрацю департаментів.

Організаційне забезпечення комплаєнсу на рівні банківської системи полягає у забезпеченні відповідності та поступової імплементації міжнародних стандартів, норм і правил до системи вітчизняного законодавства у сфері регулювання банківської діяльності. Основним суб'єктом комплаєнсу на рівні банківської системи виступає НБУ.

Комплаєнс-ризик є одним із елементів системи комплаєнсу та є об'єктами обліку та планування в рамках фінансових методів структури системи комплаєнс. Упровадження комплаєнсу передбачає обов'язкову відповідальність комплаєнс-менеджера перед керівництвом і співробітниками за ідентифікацію та управління комплаєнс-ризиками. Проте в рамках вітчизняного законодавства немає чіткої регламентації щодо видів ризиків, які класифікуються як комплаєнс. Тому банківські установи повинні самостійно ідентифікувати ризики банківської діяльності як такі, що є об'єктами для обліку системи комплаєнс, а також розробляти системи управління ними. Проте

необхідно відмітити, що ті ризики, які найчастіше включаються до комплаєнс-ризиків (а саме – юридичний, інформаційний, репутаційний, операційний та ризик відмивання коштів), завжди мають негативний ефект на банківську діяльність. Тому метою управління ними є не оптимізація, а мінімізація.

Слід відзначати, що наявність комплаєнс-ризиків не завжди є критичним для банку. Вони завжди присутні у будь-якій сфері банківської діяльності, а також не завжди піддаються виміру. Важливим є проведення кваліфікованого аналізу ризиків, ефективні рекомендації щодо зниження та управління ризиками.

За результатами аналізу спеціалізованої літератури, зроблено висновки, що до комплаєнс ризиків вітчизняні автори відносять операційний, репутаційний, юридичний, інформаційний ризики та ризик відмивання коштів. Розгляд даних видів ризиків є логічним з точки зору сутності комплаєнс-контролю, в рамках якого комплаєнс-ризиками виступають об'єктом уваги. Так, система комплаєнс-контролю має на меті: управління конфліктами інтересів між клієнтами та банком і його працівниками; захист інформації та протидія використанню банку для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму.

У нормативно-правових документах «комплаєнс-ризик» визначено як «ризик юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати репутації внаслідок невиконання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх документів банку» [199]. Невиконання банком законодавчих актів або порушення норм фінансової етики може бути спричинено людським фактором, тобто спричинити виникнення операційного ризику [87, с. 314].

Оскільки комплаєнс-ризик є багатоаспектним явищем, його можна розглядати як сукупний прояв основних видів функціональних ризиків, які формують і підвищують ризик та посилюють негативний вплив на фінансову безпеку (табл. 3.1).

Отже, синергетичний ефект від виникнення юридичного, репутаційного, операційного, інформаційного ризику та ризику відмивання коштів є об'єктом аналізу та планування в системі комплаєнс

на рівні банківської системи. Необхідно зазначити, що дані та інші види ризиків завжди існують для банківської установи. В рамках цього менеджмент повинен розробляти ефективні заходи щодо мінімізації ризиків, які повинні відповідати міжнародним та вітчизняним стандартам, нормам та інструкціям, а також діловій етиці банківської діяльності.

Таблиця 3.1. Характеристика сукупного прояву основних видів функціональних ризиків, які входять до комплаєнс-ризиків

Ризик	Причини формування ризику	Наслідки виникнення ризику
Юридичний	зміни законодавчої бази; прийняті судові рішення щодо банків-банкрутів; довгий час розгляду законів, важливих для банківської сфери тощо	неефективна адаптація діяльності банку до зміни законодавства; зниження кредитної активності; неможливість оптимізації банківської діяльності з огляду на обмеженість законодавства
Репутаційний	недотримання банком і його персоналом законодавства, етичних норм тощо; недостатня прозорість діяльності банку; невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами	зниження привабливості банківського продукту для клієнтів; зниження лояльності клієнтів до банку; погіршення репутації банку у банківській сфері в цілому
Операційний	недосконале корпоративне управління; застарілі технології; зловживання повноваженнями працівниками банку	отримання збитків; повільна та неефективна робота; зниження лояльності клієнтів до банку та втрата ним репутації
Інформаційний	відсутність відкритої або доступної для банку інформації; навмисне надання клієнтами неправдивої інформації; проблеми, що виникають під час посиленню співпраці або поглинанню декількох банків	втрата банком репутації; неякісна ідентифікація клієнтів; помилки та перебої у роботі банку

Ризик	Причини формування ризику	Наслідки виникнення ризику
Відмивання коштів	неефективна система ідентифікації клієнтів; відсутність структурного підрозділу фінансового моніторингу; нечітко встановлені ліміти за активними банківськими операціями	санкції з боку суб'єктів державного фінансового моніторингу.

У спеціалізованій літературі поняття «комплаєнс» та «комплаєнс-контроль» можуть ототожнюватися. Проте дефініція «комплаєнс-контроль» є структурним елементом системи комплаєнс і зводиться лише до контролю за дотриманням вимог і правил з боку НБУ до банківської установи, а також сукупність заходів та засобів, спрямованих на виявлення проблемних ситуацій та моніторинг діяльності банківської установи [184; 189].

Комплаєнс-контроль здійснюється за трьома напрямками: управління інформаційними потоками; управління взаємовідносинами із клієнтами; управління механізмами протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом [289, с. 88].

Управління інформаційними потоками передбачає встановлення єдиних внутрішніх правил щодо використання службової інформації під час укладання угод із клієнтами та проведення банківських операцій. Менеджмент має контролювати розповсюдження службової інформації не тільки у рамках відносин банку із зовнішніми контрагентами, але й у рамках підрозділів та департаментів. Управління взаємовідносинами із клієнтами та управління механізмами протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, потребує двосторонньої співпраці клієнт-банк, яка регулюється Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

3.2. Особливості впровадження та розвитку комплаєнс-контролю ризиків ВК/ФТРЗ у СПФМ

Комплексний підхід до дослідження системи фінансового моніторингу є предметом вивчення як економістів, так і юристів. Науковці звертаються до опрацювання різних питань, пов'язаних з управлінням ризиком фінансового моніторингу, зокрема, запровадженням комплаєнс контролю. Певний внесок в цій галузі зробили О. В. Київець [183], С. О. Дмитров з співавт. [145], О. О. Куришко [214], В. Рисін [335], М. В. Селезньова [348], Ж. О. Андрійченко з співавт. [71] та ін.

Держфінмоніторингом України затверджено Критерії ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансування тероризму [306], але більшість положень залишаються неформалізованими і невизначеними. Поняття «комплаєнс» зафіксовано Положенням про організацію внутрішнього контролю в банках України, затвердженим Постановою Правління Національного банку України № 867 від 29.12.2014 року як дотримання банком законодавчих норм, ринкових стандартів, а також положень та внутрішніх документів банку, зокрема, процедур щодо організації системи фінансового моніторингу [312].

У рекомендаціях Базельського комітету з питань банківського нагляду термін «комплаєнс-контроль» закріплено як самостійну діяльність, що здійснюється в банках щодо оцінки, визначення, консультування, контролю та повідомлення про комплаєнс-ризик банку. Отже, під комплаєнс-ризиком означено ризик виникнення правової відповідальності, фінансових збитків, репутаційних втрат фінансової установи в результаті порушення законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, що мають відношення до організації внутрішнього фінансового моніторингу [13; 14].

У науковій літературі розробляються підходи до комбінування напрямів комплаєнсу, тому що окремим безпековим спрямуванням є компленс-контроль ризиків фінансового моніторингу. М. В. Селез-

ньова [348] вважає, що комплаєнс можна розглядати як принцип надання послуг фінансовою установою відповідно до застосування законодавства, правил, кодексів та стандартів, що встановлюються компетентними органами, професійними асоціаціями та внутрішніми документами даної фінансової установи. Між тим, деякі науковці вважають, що об'єктивно існує гостра необхідність розробки і прийняття типового положення про структурний підрозділ з комплаєнс, введення посад комплаєнс-офіцерів [41], що співвідноситься з вимогами до фахівців, відповідальних за фінансовий моніторинг.

Комплаєнс формує основу контролю будь-якої фінансової установи, що функціонує за тими чи іншими правилами і є обов'язковою складовою системи управління [360], зокрема, щодо попередження ризиків фінансового моніторингу. Сутність комплаєнс-контролю втілюється в його основних функціях: аналітичній, інформаційній, попереджувальній, забезпечення та ін. Він є новим механізмом фінансового контролю за фінансовими послугами, що є предметом контролю системи фінансового моніторингу.

Впровадження комплаєнсу передбачає обов'язкову відповідальність комплаєнс-менеджера перед керівництвом та співробітниками за ідентифікацію та управління комплаєнс-ризиками, до яких належить контроль за можливими спробами ВК/ФТРЗ. За проведеними дослідженнями виявлено, що НБУ розроблені певні вимоги до комплаєнс [305], але значна роль належить фінансовим установам, які самостійно впроваджують системи управління даними ризиками. Між тим, слід зазначити, що саме мінімізація є метою управління ними, а не оптимізація, тому що вони характеризуються негативним впливом на діяльність фінансової установи.

Комплаєнс-ризиками мають прямий зв'язок з правильністю організації здійснення внутрішніх бізнес-процесів, зокрема, щодо протидії ВК/ФТРЗ, що є додатково одним із предметів інспектування у межах системи управління операційним ризиком.

При здійсненні операцій на ринках фінансових послуг фінансова установа встановлює ділові відносини з клієнтами на принципах розкриття потрібної інформації, реалізації завдань клієнта в його

діяльності. Фахівці фінансових установ, зокрема, банків під час проведення операцій клієнта до початку їх виконання зобов'язані проінформувати його про потенційну загрозу виникнення будь-якого пов'язаного з договором ризику.

При проведенні операцій на ринках фінансових послуг банк вживає заходи із запобігання легалізації грошових коштів, іншого майна, одержаних злочинним шляхом. Фахівці банку повинні повідомляти комплаєнс-контролеру про відхилення від уніфікованої практики споживання фінансових послуг, зокрема: про незвично ускладнені процеси розрахунків та інвестицій, що відходять від стереотипної практики проведення операцій. Фінансовим установам (банкам) рекомендується звертати особливу увагу на своєчасне інформування комплаєнс-контролером про такі операції, що можуть бути пов'язані з ВК/ФТРЗ, наприклад, купівля-продаж цінних паперів з оплатою готівкою у великих сумах та ін. У травні 2017 року НБУ оприлюднив 15 критеріїв для вияву споживачів фінансових послуг, операції яких можуть мати ознаки фіктивності, серед яких, наприклад, невідповідність фінансових ресурсів обсягам здійснюваної діяльності [378].

Виходячи з досвіду зарубіжних банків, пріоритетним у системі комплаєнс-контролю нового типу є комплексність, що передбачає поруч з організацією управління комплаєнс-ризиками, управління також операційним ризиком та ризиком репутації (іміджу).

Постійний моніторинг дій персоналу фінансової установи за виконання законодавства та внутрішніх принципів, запобігання негативному впливу на репутацію банку сприятиме мінімізації ризику використання банку з метою ВК/ФТРЗ та забезпечить стабільність довіри до банку на ринку [342].

У теперішній час в Україні сформовано дворівневу систему фінансового моніторингу, яка виконує покладені на неї функції.

Передові банки України, зокрема, ті, що активно займаються зовнішньоекономічною діяльністю, запроваджують в свою діяльність систему управління ризиком комплаєнс [340; 341; 342]. Так, СПФМ ПАТ «Укрексімбанк» – затвердив власну систему, яка передбачає контролювання дотримання законодавства України, корпоративних

процедур, вимог і політик, встановлених у банку, та основних морально-етичних засад надання фінансових послуг. Пріоритетними функціями при організації комплаєнс-контролю є: запобігання та протидія ВК/ФТ, оперативне врегулювання конфлікту інтересів [341].

При запровадженні системи управління ризиком комплаєнс у ПАТ «Креді Агріколь Банк» керівництво банку керувалось наступним: управління ризиком комплаєнс – провідний напрям діяльності фінансової групи Credit Agricole Group, до якої входить даний банк; стандарти реалізації процесу комплаєнс-контролю обов'язкові для виконання; наявність системи комплаєнс-контролю не перешкоджає розвитку бізнесу, а лише забезпечує його безпеку та ін. [342]. До організаційної структури підрозділу, що здійснює комплаєнс-контроль в цьому банку, входить департамент фінансового моніторингу, управління деонтології, відділи фінансового моніторингу в філіях банку та ін.

У ПАТ «КРЕДОБАНК» впроваджено систему управління ризиком комплаєнс. Під ризиком комплаєнс припускають ризик виникнення санкцій, можливу появу фінансових збитків, або втрати іміджу чи довіри до банку чи його партнерів, або пов'язаних осіб, невиконання діючого законодавства, внутрішніх прийнятих стандартів та етичних правил [340].

На думку науковців, головні ризики фінансової установи, що можуть бути пов'язані з відмиванням грошей, полягають у наступному [362]: встановленні ділових відносин з особою, причетною до легалізації злочинних доходів, присутності службовців, які свідомо підтримують канали відмивання доходів; наданні фінансових послуг, пов'язаних з відмиванням грошей; невиконанні (неповному виконанні) обов'язків з протидії відмиванню доходів, визначених законодавчо.

Основні обов'язки фінансової установи, як СПФМ, визначено нормативними актами [266; 309; 310], в яких сформульовано вимоги до призначення відповідального співробітника за проведення фінансового моніторингу; затверджено умови до внутрішніх правил і програм фінансового моніторингу; передбачено порядок проведення

ідентифікації клієнтів та ведення реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу; порядок обов'язкового сповіщення Держфінмоніторингу України про певні фінансові операції.

Ризик СПФМ з невиконання нормативних вимог щодо організації системи фінансового моніторингу має кримінальну відповідальність з фінансовими санкціями і може привести до припинення діяльності фінансової установи, отже, він має бути мінімізований.

Для забезпечення реалізації ефективної системи управління ризиками у системі фінансового моніторингу є підготовка кадрів за компетентністним підходом [111]. З цією метою розроблено фаховий тренінг для формування необхідних компетентностей у системі взаємодії з Держфінмоніторингом України. Тренінг з фінансового моніторингу – активний спосіб навчання, що є спеціальною формою запланованого процесу перетворення знань, умінь, комунікаційних навичок діючих чи потенційних відповідальних з фінансового моніторингу відповідно до фахових вимог органу регулювання [71].

Особливість тренінгу полягає у використанні спеціального програмного забезпечення «ЕКСПЕРТ-ФМ» [343] для вирішення завдань з обробки анкет фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб (табл. 3.2), що підлягають первинному фінансовому моніторингу, заповненні форм обліку та подання інформації до Держфінмоніторингу України.

Таблиця 3.2. Інформація, що зазначається в анкеті з фінансового моніторингу

Юридична особа	Фізична особа
Повне найменування	Прізвище, ім'я, по батькові та дата народження
Місцезнаходження (проживання)	
Чи є юридична особа благодійною або неприбутковою організацією	Громадянство
Ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ	Паспортні дані та реєстраційний номер ОКПП
Номер банківського рахунку та реквізиту банку в якому цей рахунок відкрито	

Юридична особа	Фізична особа
Характер та зміст діяльності (для фізичної особи-підприємця обов'язково)	
Мета та характер ділових відносин	
До якої категорії <i>рівня ризику</i> належить клієнт (<i>низький, середній, підвищений, високий</i>), що визначає відповідальний працівник	
Чи є юридична особа такою, що зобов'язана оприлюднювати річну фінансову звітність	Чи обіймає особа пост державного службовця, співробітника органу місцевого самоврядування першої або другої категорії, претендує на зайняття чи займає виборчу посаду в органах влади.
Дані про органи управління та їх склад	-
Дані про ідентифікацію осіб, які мають право на розпорядження рахунками і майном.	
Дані про володарів істотної участі та контролерів в юридичній особі	
Можуть додаватись доповнення до Анкети у разі необхідності до, під час та в процесі обслуговування клієнта у разі наявності нової інформації за результатами здійснення ідентифікації та вивчення особи	

Організаційно-методичне забезпечення проведення тренінгу є об'єктом інтелектуальної власності. Програма тренінгового навчання спрямована на досягнення необхідного рівня оволодіння професійними якостями відповідального працівника фінансової установи за фінансовий моніторинг із забезпеченням набуття всіх складових кваліфікаційних компетентностей щодо знань, умінь, комунікацій, автономності та відповідальності.

Система комплаєнс-контролю ризиків потребує розвитку і має бути адаптована до вимог сучасної міжнародної практики. Впровадження та ефективне здійснення комплаєнс-контролю ризиків сприятиме позитивній діловій репутації, мінімізації витрат та збереженню активів банку через систему фінансового моніторингу, який ґрунтується на зарубіжному досвіді.

Банки, які мають розроблені та впроваджені системи ризик-менеджменту, включають ризик-комплаєнс у перелік ризиків, застосовуючи інноваційні методи контролю ризику з обробкою великих

масивів інформації за системою комплаєнс-контролю, що забезпечить стабільну роботу фінансової установи.

Професійними тренінгами встановлено, що ризики, пов'язані з ВК/ФТРЗ, є зростаючими у фінансовій сфері, мають свої особливості і потребують компетентного фахового забезпечення, серед якого є аудиторські послуги.

3.3. Законодавство та судова практика щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг

Законодавче забезпечення фінансового моніторингу будується на врегулюванні різноманітних ризиків та одночасній випадковості появи тих чи інших прецедентів. Правова оцінка потребує вироблення усталених положень, які в майбутньому доцільно буде закріпити як норми законодавства про фінансовий моніторинг. Для дослідження цієї тематики проаналізовано судову практику, погляди науковців та нормативно-правові акти, що регулюють відповідні відносини.

Для дослідження судової практики ми використовуємо шаблон, відповідно до якого відмічали суб'єктів розрахункових правовідносин, права яких порушено; в чому полягало порушення; які правовідносини можуть бути об'єктом фінансового моніторингу; зміст ризику при проведенні відповідної розрахункової операції.

Розглянемо деякі судові рішення, які містять необхідну практику на досліджувану тематику.

Між недержавним банком та Товариством з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) укладено договір еквайрингу. 10.10.2014 р. до недержавного банку від іноземних банків – емітентів почали надходити вхідні претензії. Для їх відхилення він повинен був надати документи на підтвердження легітимності списання грошових коштів і участі держателя платіжної картки у здійсненній операції по його платіжній картці. Такими документами мали бути, зокрема, чеки платіжного терміналу, які у відповідності до умов Договору (п. 5.8)

зберігалися у ТОВ та мали передаватися недержавному банку на його вимогу. Організацією надані чеки, але без підпису клієнтів. Згодом нею надані витребувані документи, які при наданні відповідей на претензії надіслані іноземним банкам – емітентам. У ході судового розгляду виявилось, що підписи на чеках були підробленими. Даний факт свідчив про те, що оскаржувані операції проведені за відсутності користувачів платіжних карток, що є порушенням як постанов Національного банку України (далі – НБУ), так і договору. Внаслідок неправомірних дій ТОВ недержавному банку завдано 7297308,11 грн збитків. Суд за результатом розгляду справи задовольнив касаційну скаргу банку [288].

У цій, як приклад, справі наявний операційний ризик. Крім того, факти по справі свідчать про потребу розробки питання усунення правових ризиків у розрахункових операціях банків. Крім того, на час розгляду цієї справи діяв Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 р. №1702-VII (далі – Закон України від 14.10.2014 р. №1702-VII) [303], де виокремлювалися фінансові операції, які підлягали обов'язковому фінансовому моніторингу та сумнівні фінансові операції (ст. 15 Закону). На даний час є чинним Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX (далі – Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX), відповідно до якого виокремлюються порогові та підозрілі фінансові операції (ст. 20, 21) [302]. Якщо проаналізувати дану справу відповідно до чинного Закону, то фінансова операція класифікувалася як підозріла і могла бути об'єктом фінансового моніторингу (ч.1 ст. 21 Закону). Таким чином, прогалина закону щодо характеру ризику надала змогу не розповсюджувати на операції законодавство про фінансовий моніторинг.

16.06.2010 р., 30.05.2013 р. між двома недержавними банками був укладений договір про встановлення кореспондентських відносин.

У період з 08.06.2015 р. по 26.08.2015 р. банком 2 з кореспондентських рахунків банку 1, відкритих на підставі вказаних договорів, списано грошові кошти в сумі 2 176 501,86 грн. 05.06.2015 року Правлінням НБУ прийнято постанову №358/БТ «Про віднесення банку 1 до категорії неплатоспроможних». Виконавчою дирекцією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб 05.06.2015 року прийнято рішення № 114 «Про запровадження тимчасової адміністрації у банку 1» з 08.06.2015 р. по 07.09.2015 р. включно. На час списання банком 2 грошових коштів з кореспондентських рахунків банку 1, останній був кредитором банку 2, а тому на нього поширювались обмеження, встановлені п. 1 ч. 5 ст. 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» і, самостійне списання ним з рахунків банку 2 вартості послуг, наданих за вказаними договорами, було неправомірним [285].

На думку авторів, у цьому прикладі мета операції не співпадає з метою Закону України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ, тому у такому випадку не проводиться фінансовий моніторинг. Відповідно до положень названого закону наведена операція не підпадає під критерії порогової чи підозрілої. У даній справі наявний правовий ризик, який має самостійну класифікацію та пов'язаний з несумлінним виконанням обов'язків уповноваженою особою банку. Не завжди несумлінні дії працівників банків підпадають під фінансовий моніторинг, хоча мають характер правового ризику.

Між недержавним банком та ФОП укладено договір еквайрингу. При перевірці банком наявності шахрайських транзакцій в його еквайринговій мережі в електронному звіті виявлено таку операцію, яка здійснена у платіжному терміналі торгового підприємства, що належить ФОП, внаслідок чого банку завдано збитків у розмірі 3 577,16 дол. США (за офіційним курсом НБУ на день операції – 101 054,76 грн). Суд, за результатами розгляду цієї справи задовольнив вимоги банку, оскільки за умовами договору, укладеного між сторонами не передбачено обов'язку еквайра відшкодовувати торговцю понесені збитки внаслідок визнання шахрайськими, проведених ним операцій [282].

На думку авторів, для попередження подібної ситуації необхідно в умовах договору визначити суб'єкта, який має нести відповідальність у разі здійснення шахрайських дій при проведенні операцій, які несуть додаткові ризики. Банку необхідно затвердити для власного користування додаткову типізацію підозрілих здійснюваних операцій.

На час розгляду цієї справи діяв Закон України від 14.10.2014 р. №1702-VII, де виокремлювалися сумнівні фінансові операції, від таких, які підлягали обов'язковому фінансовому моніторингу (ст. 15 Закону). На даний час є чинним Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX, відповідно до якого виокремлюються порогові та підозрілі фінансові операції (ст. 20, 21). Якщо проаналізувати дану справу відповідно до чинного Закону, то фінансова операція класифікувалася як підозріла і могла бути об'єктом фінансового моніторингу (ч.1 ст. 21 Закону), але у даній справі банк не здійснив такої кваліфікації цієї операції. Таким чином, зміст рішення у справі підкреслює, що відсутність в банку своєчасного фінансового моніторингу з причин недостатнього визначення сумнівних операцій в банківських документах може призвести до значних збитків.

Предметом наступного спору була вимога ПрАТ про розірвання договору банківського рахунку від 29.02.2012 р., укладеного між ним та недержавним банком, про стягнення з банку грошових коштів, що знаходяться на рахунку ПрАТ 2 438 000,00 грн. пені та 200 383,56 грн. 3 % річних. 29.02.2012 р. між ПрАТ та недержавним банком був укладений договір про банківське обслуговування з використанням програмно-технічного комплексу «Банк-Клієнт». 08.07.2015 та 09.07.2015 р. ПрАТ передало через засоби програмно-технічного комплексу «Банк-Клієнт» недержавному банку на виконання електронні платіжні доручення на загальну суму 53 000 000,00 грн.

08.07.2015 р. та 09.07.2015 р. листами № 05-20/1268 та № 05-20/1291, посилаючись на п. 5.1 договору про банківське обслуговування з використанням програмно-технічного комплексу «Банк-Клієнт» від 29.02.2012 № W085, банк звернувся до ПрАТ з проханням надати йому оригінали вказаних платіжних доручень (на паперовому носії). У відповідь на це прохання йому направлені по одному примірнику

оригіналів вказаних платіжних доручень кур'єрською службою, які залишені банком без виконання, що було незаконним та суперечило умовам договору [284]. На думку автора, мета такої операції не співпадає з метою Закону України від 06.12.2019 р. № 361-IX, тому фінансовий моніторинг є неможливим. Відповідно до його положень наведена операція не підпадає під критерії порогової чи підозрілої. У даній справі наявний правовий ризик або операційний ризик пов'язаний з умисним або неумисним невиконанням обов'язків уповноваженою особою банку. Таким чином, порушення банком правил платіжних систем та договірних умов проведення операцій не ведуть до такого наслідку, як віднесення операції до такої, що підлягає фінансовому моніторингу.

17 вересня 2012 р. року з платіжної картки фізичної особи, виданої недержавним банком у м. Бангкок Королівства Таїланд знято грошові кошти у розмірі 2 417,88 доларів США (за офіційним курсом НБУ – 19 326,11 грн.), про що йому стало відомо з смс-повідомлень. У ході судового розгляду встановлено, що у цей час фізична особа перебувала на території України, сама кошти зі своєї картки не знімала та не уповноважувала будь-яких осіб вчиняти такі дії. Судом встановлено, що 17 вересня 2012 року в період часу з 21 год. 33 хв. по 21 год. 35 хв. проведено дев'ять операцій, п'ять з яких були успішними. Усі зазначені операції проведені через банкомат в м. Бангкок (Таїланд) та супроводжувались коректним вводом ПІН-коду. У ході судового розгляду суд задовільнив вимоги фізичної особи, адже банк не зміг довести обставини, які безперечно доводять, що фізична особа своїми діями чи бездіяльністю сприяла втраті, незаконному використанню ПІН коду або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції [283].

На час розгляду цієї справи діяв Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2012 р. № 249-IV [301], де виокремлювалися фінансові операції, які підлягали обов'язковому фінансовому моніторингу та ті, що підлягають внутрішньому моніторингу (ст. 15, 16 Закону). На даний час є чинним

Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX, відповідно до якого виокремлюються порогові та підозрілі фінансові операції (ст. 20, 21). Якщо проаналізувати дану справу відповідно до чинного Закону, то фінансова операція класифікувалася як підозріла і могла бути об'єктом фінансового моніторингу (ч.1 ст. 21 Закону). Тобто, ця справа підкреслює необхідність додаткового локального регулювання. Як висновок необхідно відмітити, що банком не було належним чином враховано законодавство про фінансовий моніторинг при наявності для цього усіх підстав.

20 лютого 2014 року недержавний банк відкрив фізичній особі 2 карткових рахунка. 16 вересня 2014 року о 3 год. 35 хв. особі надійшло два sms-повідомлення про те, що з обох рахунків списано 10 000 грн 00 коп. та 4 000 грн 00 коп., додатково також нараховано комісію у розмірі 160 грн 00 коп. У зв'язку з тим, що списання коштів відбулось несанкціоновано, фізична особа за телефоном гарячої лінії повідомила про факт шахрайства, звернулась з вимогою заблокувати відкриті на її ім'я картки, повернути списані з поточних рахунків грошові кошти. У ході судового розгляду встановлено, що списання коштів з фізичної особи здійснено через «фітінгову» систему шахраїв, яка розрахована не тільки на неухважність користувачів системи «Приват 24», а й на наявність особливостей деяких сервісів системи «Приват 24», які шахрай може використовувати для обману користувачів системи. Ураховуючи відсутність обставин, які безспірно доводять, що фізична особа своїми діями чи бездіяльністю сприяла втраті, незаконному використанню пін-коду або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції, суд зобов'язав банк повернути кошти [281].

У даній справі наявний технічний ризик, який полягає у наявності особливостей деяких сервісів системи «Приват 24», які шахрай може використовувати для обману користувачів системи. На час розгляду цієї справи діяв Закон України від 14.10.2014 р №1702-VII, де виокремлювалися фінансові операції, які підлягали обов'язковому фінансовому моніторингу та сумнівні фінансові операції (ст. 15 Закону). На даний час є Закон України від 06.12.2019 р № 361-IX,

відповідно до якого виокремлюються порогові та підозрілі фінансові операції (ст. 20, 21). Якщо проаналізувати дану справу відповідно до чинного Закону, то фінансова операція класифікувалася би як підозріла і могла бути об'єктом фінансового моніторингу (ч.1 ст. 21 Закону). В той же час, окрема типова операція, що повинна бути підозрілою не врахована при моніторингу працівниками банку у зв'язку з прогалинами у локальних нормативно-правових актах. Як висновок по справі можна зазначити, що банком не віднесено до операцій, що підлягають фінансовому моніторингу певних дій з фінансовими інструментами, які чітко були правовими ризиками банківських послуг.

Між фізичною особою та недержавним банком підписано заяву про відкриття поточного рахунку, оформлення картки зі зразками підписів та відбитка печатки. Протягом 11.03.2015 р. по 20.03.2015 р. з рахунку особи поступово списувалися кошти з кредитного ліміту. Як наслідок, вона вимагала відшкодувати завдані їй збитки. Дана вимога, на думку суду, була необґрунтованою, зважаючи на наступне. У ході судового розгляду встановлено, що в акаунті Приват 24 особи до 12.03.2015 р. вхід здійснювався за логіном та статичним паролем, платіжні доручення підписувались ЕЦП клієнта. Ключ та пароль зберігався на накопичувачі і на жорсткому диску комп'ютера. Враховуючи те, що ключами та паролями доступу програмного комплексу «Приват24», як і самим комп'ютером користувалася не тільки фізична, а й треті особи, обмеження на вхід за IP-адресами не встановлювалося, користувач своїми діями (бездіяльністю) сприяв втраті, незаконному використанню інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції [287].

У цій справі наявний технічний ризик. Для його усунення клієнт має стежити за безпекою даних, які дозволяють здійснювати розрахунки за допомогою електронних платіжних засобів (унеможливити доступ третіх осіб до пристроїв, де зберігаються такі дані), а також встановити обмеження на вхід за IP адресами. На час розгляду цієї справи діяв Закон України від 14.10.2014 р № 1702-VII від 14.10.2014 р, де виокремлювалися фінансові операції, які підлягали обов'язковому фінансовому моніторингу та сумнівні фінансові

операції (ст. 15 Закону). На даний час є чинним Закон України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ, відповідно до якого виокремлюються порогові та підозрілі фінансові операції (ст. 20, 21). Якщо проаналізувати дану справу відповідно до чинного Закону, то фінансова операція класифікувалася би як підозріла і могла бути об'єктом фінансового моніторингу (ч.1 ст. 21 Закону). Отже, банком не застосовані своєчасні заходи для усунення правового та технічного ризиків, що призвело до завдання збитків клієнтам банку при користуванні його послугами.

На користь фізичної особи стягнуто з недержавного банку 1 грошові кошти в розмірі 355 250,00 доларів США. У ході примусового виконання рішення суду, що здійснювалось державним виконавцем звернуто кошти, що належать недержавному банку 1 з рахунку недержавного банку 2 шляхом направлення платіжної вимоги на суму 390 775,00 доларів США, яка отримана ним у той же день. Проте 26 листопада 2014 року недержавний банк 2 повернув платіжну вимогу без виконання. У зв'язку з цим державний виконавець був змушений вдатися до більш складної та тривалої процедури звернення на кошти боржника в національній валюті, що перебувають в інших фінансових установах, та подальшої закупівлі іноземної валюти. Під час подальшого виконавчого провадження з боржника стягнуто кошти в гривнях, на які державним виконавцем закуплено іноземну валюту в сумі 235 382,88 доларів США. Залишок нестягнутої з недержавного банку 1 грошової суми становив 119 867,12 доларів США. У подальшому, у зв'язку із ініціюванням Національним банком України та Фондом гарантування вкладів фізичних осіб відкриття банківської ліцензії та його ліквідації, виконавче провадження закінчено, і вказана сума залишилась нестягнутою. За результатами розгляду справи суд установив, що платіжна вимога повернена недержавним банком 2 без виконання без підставно [280].

На думку авторів, риси наведеної операції не співпадають з ознаками фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу, тому Закон України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ, не розповсюджується на таку операцію. Відповідно до його положень наведена операція не

підпадає під критерії порогової чи підозрілої. У даній справі наявний операційний ризик пов'язаний з несумлінним виконанням обов'язків уповноваженою посадовою особою банку, що виникають з вимог функціонування платіжних систем. Таким чином, операція підтверджує несумлінне виконання або навмисне невиконання службовцями банку своїх обов'язків.

ПАТ та недержавний банк уклали договір банківського рахунку інституту спільного інвестування. 26.09.2013 р. недержавним банком з депозитного рахунку ПАТ списані грошові кошти в сумі 128 000,00 грн. та перераховані на поточний рахунок ПАТ, а в подальшому – перераховані на рахунок сторонньої фізичної особи. Згодом, під час службового розслідування виявилось, що переказ коштів був несанкціонований. У ході судового розгляду проаналізовано вимоги чинного законодавства, договору та з'ясовано, що на недержавний банк покладался обов'язок перевірити зміст розрахункового документа на списання коштів. Внаслідок незабезпечення банком належного збереження коштів клієнта, йому завдано збитків в розмірі 128 000,00 грн [274].

У даній справі, на думку автора, наявні два ризики – правовий та операційний. Для усунення правового ризику необхідно на законодавчому рівні передбачити обов'язок банку у випадку надходження розрахункового документу на списання коштів з рахунку для обслуговування активів у грошовій формі здійснити перевірку відповідності такого списання вимогам чинного законодавства України, а за результатами перевірки не пізніше наступного робочого дня з дати надання йому відповідних розрахункових документів надати згоду на списання коштів з рахунку, відкритого для обслуговування активів в грошових коштах або, в той же строк надати мотивовану письмову відмову від такого списання. Щодо операційного ризику, на думку автора, у внутрішніх правилах роботи банку необхідно передбачити алгоритм поведінки працівників у випадку виникнення подібної ситуації. На час розгляду цієї справи діяв Закон України від 14.10.2014 р. №1702-VII, де виокремлювалися фінансові операції, які підлягали обов'язковому фінансовому моніторингу та сумнівні фінансові операції (ст. 15 Закону).

На даний час є чинним Закон України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ, відповідно до якого виокремлюються порогові та підозрілі фінансові операції (ст. 20, 21). Якщо проаналізувати дану справу відповідно до чинного Закону, то фінансова операція класифікувалася б як підозріла і могла бути об'єктом фінансового моніторингу (ч.1 ст. 21 Закону). Таким чином, в діях банку присутнє нехтування обмеженнями для колективних активів, що потребує додаткового договірної регулювання. Як висновок, операція одночасно підпадає під фінансовий моніторинг як підозріла, а її проведення стало результатом порушення обов'язків службовцями банку.

Фізична особа 1 викрав у фізичної особи 2 близько 04.30 год. 20.12.2015 р. цінне майно, зокрема кредитну карту недержавного банку, з якої через банкомат зняв грошові кошти в сумі 7 357,10 гривень, чим спричинив потерпілому – фізичній особі 2 матеріального збитку на загальну суму 16 326,63 гривень. Він же, 12.03.2016 р. приблизно з 11.00 години до 18.00 год., знаходячись в кафе-барі спільно з фізичною особою 3, викрав у останньої банківську карту недержавного банку та мобільний телефон, в якому було вказано код на вхід на цю картку. Після цього фізична особа 1 через банкомат згаданого вище банку отримав грошові кошти двома операціями 200 та 500 гривень, які використав на власні потреби. Суд, з'ясувавши всі обставини справи та дослідивши докази, визнав винуватим Особу 1 за ч. 1 ст. 361, ч. 2 ст. 185, ч. ст. 186 КК України [100].

Злочинна спрямованість цих операцій не співпадає з метою регулювання Закону України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ, тому фінансовий моніторинг є неможливим. Відповідно до його положень наведена операція не підпадає під критерії порогової чи підозрілої.

У даній справі наявний операційний ризик пов'язаний з втратою контролю над карткою банку та засобами доступу до неї та ступеня вини потерпілої фізичної особи 1. Таким чином, збитки фізичній особі завдані у зв'язку з наявністю операційного та правового ризиків при крадіжках банківських карт, при цьому відсутні достатні методи захисту доступу до коштів, а вина за збереження паролів перекладається на користувачів банківських карт.

Фізична особа 1 без наміру здійснення статутної діяльності підприємства, придбав на території м. Києва два суб'єкти господарської діяльності з метою прикриття незаконної діяльності, і вирішив за-реєструвати їх на третіх осіб. З цією метою фізична особа 1 у лютому 2015 року з кола своїх знайомих підшукав фізичну особу 2 з метою реєстрації на нього ТОВ, запевнивши його, що він буде власником та директором підприємства, яке буде здійснювати статутну діяльність. Проте фактично, керівництвом займалась фізична особа 1, встановивши над ним повний контроль, отримавши у володіння установчі, реєстраційні документи та печатку підприємства поштою за адресою свого проживання.

Фізична особа 1 відкрив поточні рахунки в банківських установах, отримав ключі доступу до систем електронних платежів «Клієнт-Банк» та отримав електронний цифровий підпис для підпису та подання податкової звітності. Подібна схема здійснена фізичною особою 1 й у березні 2015 року, коли та підшукала з кола своїх знайомих малозабезпечену особу, з метою реєстрації на неї підприємства ТОВ 2. За результатами розгляду справи між прокурором та обвинуваченим укладено угоду про визнання винуватості за ч.1 ст.205 КК України. Сторони узгодили покарання у виді штрафу у розмірі 8 500 грн [99].

На думку авторів спрямованість операції не співпадає з метою регулювання Закону України від 06.12.2019 р. № 361-IX, тому фінансовий моніторинг є неможливим на етапі створення фіктивного підприємства. Але при організації діяльності ТОВ банк не міг знати, який суб'єкт господарювання та його посадові особи здійснюють операції. Відповідно до його положень наведена операція не підпадає під критерії порогової чи підозрілої. На думку автора у даній справі наявний технічний ризик. Для його подолання керівники підприємств мають забезпечити доступ до електронного цифрового підпису, ключу доступу до системи електронних платежів «Клієнт-Банк». Отже, цей приклад свідчить про наявність технічного та, як наслідок, правового ризику, при яких банком не передбачено механізму моніторингу власників рахунків та доступу до них.

Фізична особа 1, перебуваючи на посаді старшого касира недержавного банку, вчинила розтрату майна, що було їй ввірене, при наступних обставинах: начальник недержавного банку фізична особа 2, з метою заволодіння коштами клієнта банку (фізичної особи 3), що перебували на поточному рахунку, вступила в попередню злочинну змову із своєю підлеглою фізичною особою 1, надавши вказівку останній видати їй з поточного рахунку фізичної особи 3 грошові кошти в сумі 8800 доларів США, шляхом складання заяви на видачу готівки на вказану суму та проведення відповідної операції без відома останньої. З метою відображення операції по видачі готівки з каси банку з рахунку фізичної особи 3, фізична особа 1 в програмному комплексі «Flex Cube» підтвердила вчинення касової операції з видачі готівки, склала та роздрукувала заяву на видачу готівки, яку підписала від свого імені у графі «Підпис банку» та передала фізичній особі 2 для вчинення підпису в графі «Підпис отримувача». Остання у свою чергу вчинивши підпис, передала фізичній особі 1 заяву на видачу готівки для формування касових документів. Окрім того, між фізичною особою 2 та фізичною особою 4 укладено договір банківського вкладу про відкриття депозитного рахунку в сумі 8 000 євро з нарахуванням 7 % річних. По закінченні дії договору кошти автоматично перераховані на поточний рахунок фізичної особи 4. Остання звернулася до фізичної особи 2 для отримання свого депозиту в розмірі 8 000 євро та нарахованих відсотків. Однак остання з метою незаконного заволодіння коштами клієнта вмовила його укласти два нові договори банківського вкладу. Складаючи їх, фізична особа 2 один з них не зареєструвала. Згодом вона, не маючи прямого доступу до коштів, що перебувають у касі банку, вступила в попередню злочинну змову із фізичною особою 1, надавши вказівку останній провести касову операцію з видачі коштів в сумі 8 046 євро з поточного рахунку фізичної особи 4, провести вказану операцію в програмному комплексі «СБОН+». Фізична особа 2 надала незаконну вказівку економісту недержавного банку внести в програмний комплекс банку «Flex Cube» дані щодо дострокового розірвання укладених із фізичною особою 4 не повідомляючи останню, у зв'язку з чим кошти в

сумі 87 671,31 грн. автоматично перераховані на поточний рахунок фізичної особи 2 [98].

На думку автора, спрямованість операції не співпадає з метою Закону України від 06.12.2019 р. № 361-IX. Тому фінансовий моніторинг є неможливим. Відповідно до його положень наведена операція не підпадає під критерії порогової чи підозрілої. У даній справі наявний операційний ризик пов'язаний з умисним невиконанням посадових обов'язків працівників банку. Приклад показує, що деякі операції щодо переказу коштів та депозитні операції не підпадають під дію законодавства про фінансовий моніторинг, і в цьому випадку не можуть бути відслідковані, хоча мають злочинне походження.

Фізична особа 1 зареєструвалася як фізична особа-підприємець та звернулася у філію державного банку із заявою про відкриття поточного рахунку, внаслідок чого укладено договір банківського рахунку та відкрито поточний розрахунковий рахунок. 24.02.2014 р. фізична особа 1 у приміщенні філії державного банку, уклала договір на еквайрингове обслуговування та договір оренди устаткування, згідно якого отримала електронний пристрій та прийняла у строкове тимчасове користування устаткування POS-термінал, після чого звернулася із відповідною заявою до банку про підключення до системи клієнт-банк. 04.03.2014 р. з фізичною особою 1 укладено договір на виконання розрахункових операцій системою дистанційного обслуговування «Інтернет-Клієнт-Банк». У подальшому вона, придбавши у невстановлених осіб підроблені банківські картки, з використанням банківського програмного забезпечення та орендованого POS-терміналу, заволоділа грошовими коштами, які знаходились на банківських картках, здійснивши 84 трансакції, наслідком яких стало перерахування на його поточний рахунок грошових коштів в загальній сумі 4 865 805,00 грн., що завдало державному банку шкоди в особливо великих розмірах [97].

На час розгляду цієї справи діяв Закон України від 14.10.2014 р. №1702-VII, де виокремлювалися фінансові операції, які підлягали обов'язковому фінансовому моніторингу та сумнівні фінансові операції (ст. 15 Закону). На даний час є чинним Закон України від

06.12.2019 р. № 361-ІХ, відповідно до якого виокремлюються пороги-ві та підозрілі фінансові операції (ст. 20, 21). Якщо проаналізувати дану справу відповідно до чинного Закону, то фінансова операція класифікувалася як підозріла і могла бути об'єктом фінансового моніторингу (ч.1 ст. 21 Закону).

У даній справі наявний операційний ризик, який чітко може бути відслідкований засобами фінансового моніторингу. Для його подолання, на думку авторів, банку необхідно здійснювати моніторинг підозрілої активності (у справі відбулося 84 трансакції з іноземних банківських карток на один банківський рахунок на суму більше 4 000 000). Вищенаведені операції здійснені у період чинності Закону України від 14.10.2014 р. №1702-VII. У цей період проаналізовані операції були об'єктом обов'язкового фінансового моніторингу, але з прийняттям нового Закону України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ за своїми ознаками вони можуть бути класифіковані як підозрілі (ст. 21 Закону, п. 2.1.3. розділ 2 Типологічного дослідження «Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму від 2012 р.) [68].

11.06.2018 р. прийнято «Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», затверджене Постановою Національного банку України № 64 [270] (далі – постанова НБУ від 11.08.2018 р. № 64). У зазначеному нормативному акті виокремлено поняття операційного ризику, а саме: «операційний ризик – імовірність виникнення збитків або додаткових втрат або недоотримання запланованих доходів унаслідок недоліків або помилок в організації внутрішніх процесів, навмисних або ненавмисних дій працівників банку або інших осіб, збоїв у роботі інформаційних систем банку або внаслідок впливу зовнішніх факторів. Операційний ризик включає юридичний ризик, однак має виключати ризик репутації та стратегічний ризик». На думку авторів, з метою удосконалення даної проблематики, необхідно окремо виділити правові ризики, оскільки вони можуть мати самостійну класифікацію, наприклад, в кримінальному праві та окремий склад ознак ризиків. Окрім того наведений у визначенні юридичний ризик не охоплює всі мож-

ливі правові ризики, оскільки стосується порушень умов договору, проте не включає заборонені та злочинні дії працівників банків.

Розглянемо погляди науковців, що досліджували дану тематику. Окремі з них констатують появу проблем в управлінні ризиками платіжних систем у зв'язку з необхідністю їхнього функціонування в умовах ринкової економіки. Зокрема О. Г. Череп наголошує на появі нових факторів ризику, пов'язаних зі впровадженням сучасних технологій розрахунків на базі новітньої техніки та засобів зв'язку, що в свою чергу ускладнює внутрішню структуру системи. Конкретний вид ризику дослідником не визначається, однак, ці фактори відносяться до технічного ризику. Серед способів управління ризиками він пропонує виокремити дві групи: організаційно-технічні та фінансово-договірні способи [370].

І. Пищик та А. Дорошкевич пропонують класифікацію з чотирьох видів ризиків: правового, операційного, розрахункового та системного. Окрім того, автори наводять фактори впливу цих ризиків, а також процедури управління кожним названим видом. Більша частина статті приділяється висвітленню інституційних проблем та рішень (наприклад, функціонуванню системи АС МБР чи поєднанню валових розрахунків з нетто розрахунками). Розглядаючи питання правового ризику, дослідники аналізують білоруське законодавство та вказують на високий рівень урегульованості даного питання, про що свідчить наявність структурної правової бази з підтримки та обробки електронних платежів; повнота та обов'язковість договірних відносин; заходи безпеки, що передбачають заставні механізми, операції РЕПО, визначений час остаточних розрахунків, відсутність «нульового часу» тощо.

Окрема увага присвячена й безпеці розрахункової системи, зокрема, впровадженню криптографічного шифрування інформації, сертифікації електронного підпису, використанню засобів розмежування прав доступу, діяльності системи реагування на спроби несанкціонованого доступу, застосуванням заходів об'єктові безпеки. На думку авторів, згадані засоби усунення ризиків представляють сукупність правових засобів протидії ризикам в платіжних системах [261].

Д. Угнур пропонує класифікацію ризиків, що складається з правового ризику, ризику ліквідності, кредитного та операційного ризику, а також системного ризику. Д. Угнур також наголошує на особливостях діяльності небанківських постачальників послуг (поштові відділення, телекомунікаційні компанії, пристрої самообслуговування). Окремо вказується на необхідність запровадження «обмежувачів» роздрібних платежів (використання фінансових лімітів; ідентифікаційного коду та сертифікованого обладнання, аутентифікація користувача через інфраструктуру відкритих ключів тощо). Однак зауваження автора стосуються сфери економічних відносин, пов'язаних з платіжними послугами, й не розглядають правові ризики, а пропозиції носять більш технологічний характер, які переважно усувають уразливості операційних ризиків [361].

С. В. Діденко слушно наголошує на необхідності побудови системи ризик-менеджменту на основі оцінки якісних та кількісних характеристик ризиків, а також шляхів їх оптимізації та мінімізації. С. В. Діденко заострює свою увагу на теоретичних поняттях ризику (зокрема його зв'язку з «невизначеністю»; трактуванні ризику як самостійної величини та окремого об'єкту торгівлі) та математичних (фінансових) методах його розрахунку. Корисним також є наведення розгалуженої системи класифікації ризиків. На окрему увагу заслуговує таблиця щодо механізму легалізації незаконних доходів, яка виділяє фінансовий, операційний та бізнес-ризик, а також категорії «ризик клієнта», «ризик послуги» та «ризик країни». Втім автор не використовує термін «правовий ризик», називаючи це «ризиком легалізації», та не приділяє увагу правовим аспектам даної проблеми, звертаючи свою увагу лише на попереджувальну політику банку [141].

І. Б. Чайкін, розглядаючи питання класифікації ризиків, сформулював категорію юридичного ризику, якому надав наступне визначення: юридичний ризик – це суб'єктивно-об'єктивна обумовлена категорія, яка характеризується ймовірністю настання негативних наслідків, що виникає через порушення або недотримання вимог законів, нормативно-правових актів, угод, прийнятої практики або етичних норм, а також через можливість двозначного їх тлумачення [368].

Н. М. Внукова розглядає питання впровадження для управління ризиками фінансового моніторингу системи комплаєнс-контролю, яка закріплена в рекомендаціях Базельського комітету з питань банківського нагляду. Вчена зазначає, що комплаєнс формує основу контролю будь-якої фінансової установи, що функціонує за тими чи іншими правилами і є обов'язковою складовою системи управління, зокрема, щодо попередження ризиків фінансового моніторингу. У праці науковець виділяє функції комплаєнс-контролю, а саме аналітичну, інформаційну, попереджувальну, наводить приклади запровадження управління ризиком комплаєнс у банках ПАТ «КРЕДОБАНК», ПАТ «Креді Агріколь Банк». Водночас вона звертає увагу на те, що система комплаєнс-контролю ризиків потребує розвитку і має бути адаптована до вимог сучасної міжнародної практики. Впровадження й ефективне здійснення комплаєнс-контролю ризиків сприятиме позитивній діловій репутації, мінімізації витрат та збереженню активів банку через систему фінансового моніторингу, який ґрунтується на зарубіжному досвіді [110, с. 65]. На наш погляд, у діяльність банків доцільно впроваджувати інформаційні технології, наприклад, автоматизовані системи управління, які дозволять контролювати потоки фінансів правильність проведення транзакцій сум залишків на рахунках [27, с. 171].

Автор пропонує впроваджувати у діяльність банків інформаційні технології, наприклад, автоматизовані системи управління, які дозволять контролювати потоки фінансів правильність проведення транзакцій сум залишків на рахунках [27, с. 171].

Крім того, розглянуто проблеми відкриття рахунків у банках та використання інновацій банками при використанні мережі Інтернет. Висновками з цих питань стали: важливого впливу зазнає послуга розрахунково-касового обслуговування від публічних зобов'язань банків, які виникають під час обслуговування клієнта на підставі законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, валютного та податкового законодавства (зокрема, ст. 69 Податкового кодексу України) та касових операцій тощо [126, с. 130]. Також зроблено висновок, що одним із завдань для забезпечення інтересів платників при переказі коштів

є визначення загальних технологічних норм і стандартів щодо проведення банківських операцій та інших фінансових послуг для усунення конфліктів [125, с. 165].

Таким чином, в наукових працях виокремлюються різноманітні види ризиків, серед яких є: правовий ризик, економічний ризик, операційний ризик, розрахунковий ризик (що включає кредитний ризик та ризик ліквідності) (І. Пищик та А. Дорошкевич), системний ризик, фінансовий ризик (з його валютним, ринковим та менеджмент аспектами) (С. В. Діденко), бізнес-ризик.

Різногалузеві дослідження ризиків платіжних послуг свідчать про відсутність єдиного розуміння в правовій та економічній доктринах системи заходів, що усуває ці ризики. Завданнями у цій сфері є розроблення теоретичних моделей захисту прав та інтересів платників та прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Що стосується відображення класифікації ризиків в нормативно-правових актах України та попередження їх настання, то в вітчизняному законодавстві цим питанням присвячений ряд норм, що розміщені у різних законах та підзаконних актах.

Нормативне визначення терміну «правовий ризик» надається в Положенні про оверсайт платіжних систем та систем розрахунків в Україні, затвердженого Постановою Національного банку України від 28.11.2014 р. № 755 (далі – Постанова НБУ від 28.11.2014 № 755) закріплює, що правовим ризиком є ризик відсутності правового регулювання, зміни або непередбачуваного застосування положень законодавства, що можуть призвести до виникнення збитків платіжної організації платіжної системи та/або її учасників [311].

Деякі нормативно-правові акти конкретизують даний вид ризику, адаптуючи його до цілей конкретного акту. Наприклад, термін «ризик» в Законі від 06.12.2019 р. № 361-IX говорить про небезпеку (загрозу, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності.

Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затверджене Постановою Правління Національного банку України від 26.06.2015 р. № 417 запроваджує базові механізми контролю за ризиками при здійсненні фінансових операцій, а також визначає критерії такого контролю. Окремий інтерес представляють Додатки до даного Положення. Додатки 1-3, 6, 7 та 11 регулюють належну перевірку та ідентифікацію клієнтів (зокрема з використанням сучасних технологій: відеоверифікацію). Додаток 4 присвячений встановленню кінцевих бенефіціарних власників. Додаток 9 регулює особливості обслуговування рахунків політично значущих осіб, членів їх сімей та осіб, пов'язаними з ними. Додаток 14 встановлює Порядок замороження активів в разі підозри на ФТ чи розповсюдження зброї масового знищення. Додаток 15 встановлює Порядок моніторингу фінансових операцій. Уваги заслуговують Додатки 19 та 20, що встановлюють критерії Ризику ВК/ФТ, а також Індикатори підозрілості фінансових операцій. Переважна частина запроваджених контрольних механізмів спрямована на подолання можливих правових ризиків [266].

Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX регулює ряд важливих положень у сфері контролю за ризиками здійснення фінансових операцій. Зокрема Закон надає визначення (та критерії) таким термінам як «ризик», «високий ризик», «належна перевірка», «підозрілі фінансові операції», «управління ризиками», «верифікація», «банк-оболонка», «фінансовий моніторинг», «ідентифікаційні дані», «кінцевий бенефіціарний власник», «національна оцінка ризиків» тощо. Окрім того нормативно-правовий акт проголошує застосування ризик-орієнтованого підходу як принципу. Інструментарій, який надається цим актом, передбачає можливість зупиняти операції та заморожувати активи, що здійснюється з метою попередження можливих правових ризиків кримінального характеру.

Постанова НБУ «Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України» від 28.09.2017 р. № 95 встановлює обов'язкові мінімальні вимоги щодо забезпечення інформаційної безпеки та кіберзахисту, принципи управління інформаційною безпекою, а також вимоги до інфор-

маційних систем банку. Даний акт надає визначення ряду технічних термінів: «багатофакторна аутентифікація», «зловмисний код», «пристрої уніфікованого управління загрозами». Положення також запроваджує ризик-орієнтований підхід й визначає поняття критичних бізнес-процесів банку. Окрім того акт передбачає Принципи криптографічного захисту НБУ, заходи безпеки інформації та передумови та вимоги впровадження СУІБ у діяльності банків, а також обов'язкові сфери її застосування. Основна частина нормативних положень стосується недопущення технічних ризиків у діяльності банків [313].

На увагу також заслуговує ДСТУ ISO/IEC 27001:2015, що був затверджений Наказом від 18.12.2015 р. № 193 з метою гармонізації нормативних актів України з міжнародними актами. Всі терміни, використані в даному акті, походять з ISO/IEC 27000. Перш за все цей ДСТУ регулює технічні аспекти ризиків та способи їх попередження: визначає принципи та сферу застосування системи управління інформаційною безпекою; регулює зобов'язання вищого керівництва; планування, яке передбачає дії щодо можливих ризиків та можливостей, оцінку ризиків інформаційної безпеки, оброблення ризиків; оцінку результативності, що включає моніторинг, аналіз, внутрішній аудит; тощо. ДСТУ також містить Додаток «А», що передбачає цілі та конкретні заходи безпеки (наприклад, норми віддаленої роботи, управління ресурсами СУІБ, поводження з носіями, контроль доступу, доступ користувача, криптографію, контроль програмного забезпечення, безпеку комунікацій тощо) [148].

Постанова НБУ від 28.11.2014 р. № 755 заслуговує на увагу, оскільки приділяє значну увагу регулюванню ризиків в платіжних системах та надає багато нормативних визначень, пов'язаних з ними. Зокрема, дане Положення використовує та тлумачить терміни «депозитарний ризик», «загальний комерційний ризик», «інвестиційний ризик», «кіберризик», «кредитний ризик», «операційний ризик», «правовий ризик», «ризик ліквідності», «розрахунковий ризик», «системний ризик». Окрім того нормативно-правовий акт застосовує поняття «управління операційним ризиком», «спільний оверсайт платіжних систем», «кіберстійкість платіжної системи», «кіберзагроза» тощо. Для перевірки

виконання нормативних вимог дане Положення покладає на НБУ повноваження здійснювати моніторинг платіжних систем [311].

Методика комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем, схвалено Постановою Правління Національного банку України від 24.09.2015 р. № 635 визначає методологію перевірки платіжних систем на предмет дотримання міжнародних стандартів нагляду (оверсайта) та законодавства України. Методика визначає ряд принципів, які стосуються правил діяльності платіжних систем, процедур та стандартів передавання інформації в платіжній системі, діяльності системи комплексного управління ризиками тощо. Зокрема названий акт регламентує управління кредитним ризиком, ризиком ліквідності, комерційним ризиком, операційним ризиком, депозитарним та інвестиційним ризиками. Серед іншого Методика передбачає критерії для визначення стану дотримання встановлених принципів, а також Додатки для самооцінювання [228].

Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні, затверджена Постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 встановлює загальні правила, види і стандарти безготівкових розрахунків клієнтів банків в національній валюті. Акт встановлює ряд важливих вимог: наприклад, правило, за яким кошти з рахунків клієнтів можуть списуватися виключно за дорученнями власників цих рахунків; загальні правила документообігу. Інструкція також регулює безпосередні операції з рахунками, такі як «списання за дорученням», «договірне списання», «примусове списання» й окремі види розрахунків, як «розрахунки за допомогою систем дистанційного обслуговування» тощо. Окрім того НПА встановлює порядок виконання заходів щодо арешту коштів та списання коштів, отриманих від корупційних та інших злочинів. Втім текст наведеного акту жодного разу не використовує термін «ризик» [171].

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів» від 05.04.2001 р. № 2346-III надає визначення ряду поширених термінів, що застосовуються при взаємодії з платіжними системами. До них відноситься «платіжний інструмент» (зокрема «мобільний платіжний інструмент»), «платіжний термінал», «платіжний пристрій» тощо.

Також даний Закон визначає терміни, що стосуються нагляду за переказом коштів, такі як «оверсайт» чи «реконсиляція». Слід відмітити, що закон регулює питання ризиків в такій діяльності: наприклад, обов'язок банку включити в правила платіжної системи управління ризиками; обов'язок попереджати клієнта про випадки підвищеного ризику під час використання електронного платіжного засобу та можливість обмеження способів та місць використання тощо [320].

Окрім іншого, даним нормативно-правовим актом передбачається можливість договірною врегулювання відносин між клієнтом та банком, зокрема передбачається право укладення договору про розрахунково-касове обслуговування, що впливає зі змісту п. 1. ст. 37 Закону; ініціювання переказу при договірному списанні, що закріплюється ст. ст. 26 Закону тощо [320].

Постанова Правління Національного банку України «Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів», від 05.11.2014 р. № 705 встановлює перелік вимог, що стосуються контролю за ризиками при здійсненні відповідних операцій. Між іншим акт накладає на банк обов'язок включити до власних внутрішньобанківських правил систему управління ризиками під час здійснення платіжних операцій, включаючи порядок оцінки кредитного, операційного ризику, оцінки ризиків відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також порядок врегулювання неплатоспроможності й інших випадків невиконання банком своїх зобов'язань. Розділ VI повністю присвячений викладенню загальних вимог до безпеки здійснення платіжних операцій та управління ризиками.

Наведений акт приділяє увагу як правовим ризикам, так і технічним ризикам: наприклад, встановлює умови передання електронного платіжного засобу третій особі; наслідки втрати електронного платіжного засобу; наслідки витоку інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції через дії чи бездіяльність клієнту тощо [316].

Таким чином, судова практика, наукові дослідження потребують наукової систематизації проблем з класифікацією ризиків та розроблення законодавства, що врегулює усунення ризиків в фінансових операціях з коштами.

3.4. Розвиток послуги аудиту фінансового моніторингу

Запровадження з кінця квітня 2020 року положень нового закону про протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму в Україні [302] несуттєво розширило регулювання аудиторської діяльності, тільки у двох статтях (6 та 18) є згадування про неї. Між тим з'явилися певні новації, які відповідають європейським вимогам [102; 328].

Новації з використання незалежного аудиту у фінансовому моніторингу стосуються європейських вимог до рівня контролю за його організацією у визначених установах. Польський досвід свідчить [9; 328], що використовувані методи аудиту аналогічні тим, які застосовує наглядовий орган у складі його контролю. При аудиті дотримання протидії відмиванню коштів перевіряється документація, внутрішні положення, процеси, ринкова практика, процедури ідентифікації клієнтів та ін.

Перехід на РОП у сфері фінансового моніторингу є стратегічним напрямом міжнародного регулювання [51; 110]. Прийняті 2012 року міжнародні стандарти FATF щодо протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму визначають певні допоміжні сектори, зокрема, правників, бухгалтерів, аудиторів та інших спеціально визначених СПФМ. За міжнародними стандартами необхідно зобов'язати адвокатів, нотаріусів, інших незалежних експертів з правових питань та бухгалтерів повідомляти про підозрілі операції, коли вони задіяні у фінансовій операції від імені або за дорученням клієнта, стосовно діяльності, зазначеної в Рекомендації 22 (d). Країнам настійно рекомендується розширити дію вимоги щодо направлення повідомлень на решту професійної діяльності бухгалтерів, включаючи аудит [234].

За положенням нового Закону, відповідно до ст. 6 (розділ II), система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів [302]. СПФМ є: банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи; платіжні організації, учасники чи члени пла-

тіжних систем; товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами; професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку та ін. Серед спеціально визначених СПФМ (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин) виділені суб'єкти аудиторської діяльності та бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку.

Відповідно до ст.18 [302] щодо суб'єктів аудиторської діяльності; бухгалтерів; суб'єктів господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку; суб'єктів господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування відбувається державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Новацією Закону є те, що відповідно до ст. 8 СПФМ зобов'язаний проводити в порядку, встановленому суб'єктом державного фінансового моніторингу, що відповідно до цього Закону виконує функції державного регулювання та нагляду за відповідним суб'єктом первинного фінансового моніторингу, внутрішні перевірки своєї діяльності на предмет дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії або **незалежний аудит** своєї діяльності (крім банківської діяльності) у цій сфері.

За період з 2016 по 2018 роки жодної інформації про підозрілі фінансові операції від аудиторів до Держфінмоніторингу не надходило. Представники фінансової розвідки вважають, що, зважаючи на незначний обсяг аудиторів у секторі аудиторських послуг, загроза їх використання з метою відмивання коштів є невисокою, між тим ризик використання аудиторських послуг з метою відмивання коштів оцінено у Національній оцінці ризиків (2019) в Україні як середній, а з метою фінансування тероризму – як низький [167]. Отже, аудиторська діяльність є певним чином ризикованою щодо фінансового моніторингу, тому розширення її можливостей не зменшує ризики, а тільки їх посилює.

У табл. 3.3 наведено динаміку змін щодо надання аудиторських послуг з урахуванням особливостей фінансового моніторингу [328].

Таблиця 3.3. Динаміка показників з надання аудиторських послуг з урахуванням обліку аудиторів з фінансового моніторингу (складено за [167])

Рік	Кількість аудиторів на аудиторських фірм, які перебувають на обліку у Держфінмоніторингу	Кількість обов'язкового та ініціативного аудиту фінансові звітності, одиниць	Обсяг наданих аудиторських послуг, млн. грн	Відношення кількості договорів до кількості аудиторів, що перебувають на обліку у Держфінмоніторингу	Відношення обсягу наданих аудиторських послуг до кількості аудиторів, що перебувають на обліку у Держфінмоніторингу
2016	74	8221	728	111,09	9,84
2017	87	8085	875	92,93	10,06
2018	114	7608	1040	66,73	9,12

Як видно у табл.3.3, кількість аудиторів, які перебувають на обліку у Держфінмоніторингу зростає, між тим кількість замовлень на аудиторські послуги зменшується, отже відношення цих договорів на одного аудитора на обліку у фінмоніторингу суттєво скорочується, між тим з урахуванням зростання вартості аудиторських послуг, динаміка їх вартості на одного облікованого аудитора майже не змінюється, має певні коливання навколо 10 млн. грн.

За ст. 8 Закону [302] щодо завдань, обов'язків та прав СПФМ він зобов'язаний проводити внутрішні перевірки своєї діяльності на предмет дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації доходів. Щодо новизни та інноваційності у даній сфері СПФМ може замовити незалежний аудит своєї діяльності (крім банківської діяльності) саме у сфері фінансового моніторингу.

Відповідно до ІУ Директиви ЄС щодо протидії відмиванню коштів, СПФМ повинні забезпечити функцію незалежного аудиту щодо правильності внутрішнього контролю та процедур. Ця вимога залежить

від розміру та характеру діяльності установи [25]. Фактором, що підвищує зацікавленість у проведенні незалежного тесту на відповідність, є значне збільшення обсягу та розміру штрафних санкцій. У Польщі на законодавчому рівні визначено накладання штрафів як на фінансові установи, так і на осіб, відповідальних за нагляд за забезпеченням дотримання норм у цих установах, між тим прямо не вимагається незалежний аудит протидії відмиванню коштів, однак має бути запроваджений РОП [25]. Пропозиція включає аудит дотримання протидії відмиванню коштів (документація, внутрішні положення, процеси), перевірку виконання норм національного закону та ринкову практику його застосування [9].

Аудитори за ст.6 належать до спеціально визначених СПФМ, а також можуть самі надати аудиторські послуги щодо визначення відповідності внутрішньої системи у іншого СПФМ встановленим вимогам до фінансового моніторингу. Така практика може суттєво вдосконалити процес організації фінансового моніторингу у визначених суб'єктів господарювання через обмін досвідом.

Отже, в аудиторів з'являється двоїста роль: з одного боку вони самі є СПФМ, а з іншого – можуть бути незалежними аудиторами саме в перевірці дотримання вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу. Тут вони можуть використати власний досвід організації системи внутрішнього фінансового моніторингу в аудиторській діяльності відносно інших осіб.

Такий аудит потрібен СПФМ для переконання в тому, що установа-клієнт та особи, відповідальні за внутрішні процеси фінансового моніторингу належним чином захищені від накладення збільшених за Законом [302] адміністративних штрафів та уникнення кримінальної відповідальності.

Запровадження послуги незалежного аудиту у фінансовому моніторингу є важливою складовою удосконалення системи внутрішнього контролю у сфері фінансового моніторингу, формуванням ефективної складової системи управління ризиками через перехід на РОП, покращення загальної система комплаєнс-контролю ризиків.

3.5. Організаційне забезпечення реалізації оновлених наглядових функцій у сфері фінансового моніторингу на основі ризик-орієнтованого підходу

Актуальні зміни у законодавстві України з питань запобігання та протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (ВК/ФТ), що зумовлені обраним курсом реалізації стратегічного напрямку міжнародного регулювання у цій сфері на засадах ризик-орієнтованого підходу, та перерозподіл повноважень між регулюючими органами ринку фінансових послуг зумовили нововведення у підходах до нагляду за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу (СПФМ).

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [302], державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ здійснюється суб'єктами державного фінансового моніторингу: Міністерством фінансів України (є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення), НБУ, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Міністерством юстиції України та Міністерством цифрової трансформації України. Відповідні суб'єкти державного фінансового моніторингу реалізують нагляд за діяльністю СПФМ у формі планових та позапланових перевірок, у тому числі безвиїзних, порядок яких встановлюється НБУ, Кабінетом Міністрів України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

У межах реалізації наглядових функцій обов'язки суб'єктів державного фінансового моніторингу охоплюють наступні аспекти щодо: участі у розробці нормативно-правового забезпечення та створення структурного підрозділу з питання регулювання і нагляду у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ; перевірки управлінського апарату

СПФМ та професійної підготовки працівників, залучених до здійснення первинного фінансового моніторингу; пред'явлення вимог до підзвітних СПФМ із дотримання відповідного законодавства, вжиття заходів впливу та контролю за їх виконанням; визначення ознак неналежної системи управління ризиками СПФМ; взаємодії із спеціально уповноваженим органом; інформаційної підтримки СПФМ для застосування законодавства у сфері фінансового моніторингу, зокрема, попередження щодо встановлення відносин із суб'єктами, що за географічним принципом пов'язані із державами та юрисдикціями, для яких виявлено недотримання міжнародних рекомендацій та ін.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу повинні щороку надавати спеціально уповноваженому органу (Держфінмоніторингу України) узагальнену інформацію щодо дотримання вимог законодавства з питань протидії ВК/ФТ суб'єктами первинного фінансового моніторингу, які охоплені їх наглядовою діяльністю.

Окремим пунктом ст. 18 Закону [302] визначено особливості нагляду щодо банків, які віднесено до категорії неплатоспроможних. Нагляд за діяльністю таких банків у сфері запобігання та протидії здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), який визначає особливості виконання неплатоспроможними банками вимог законодавства у сфері запобігання та протидії ВК/ФТ, погоджуючи їх із спеціально уповноваженим органом (Держфінмоніторингом України). У цілому спеціально уповноважений орган за погодженням із іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу, що здійснюють регулювання та нагляд у цій сфері, має право брати участь у підготовці та/або проведенні перевірок діяльності СПФМ (ст. 27 «Права спеціально уповноваженого органу» [302]). Проте, ці можливості спеціально уповноваженого органу не поширюються на перевірки СПФМ, які підзвітні НБУ.

Оскільки незалежний аудит є альтернативою внутрішнім перевіркам СПФМ щодо дотримання вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ, у результаті його проведення повинні бути сформовані звіти та висновки, у тому числі щодо достатності вжитих заходів для забезпечення функціонування належної системи управління ризиками ВК/ФТ.

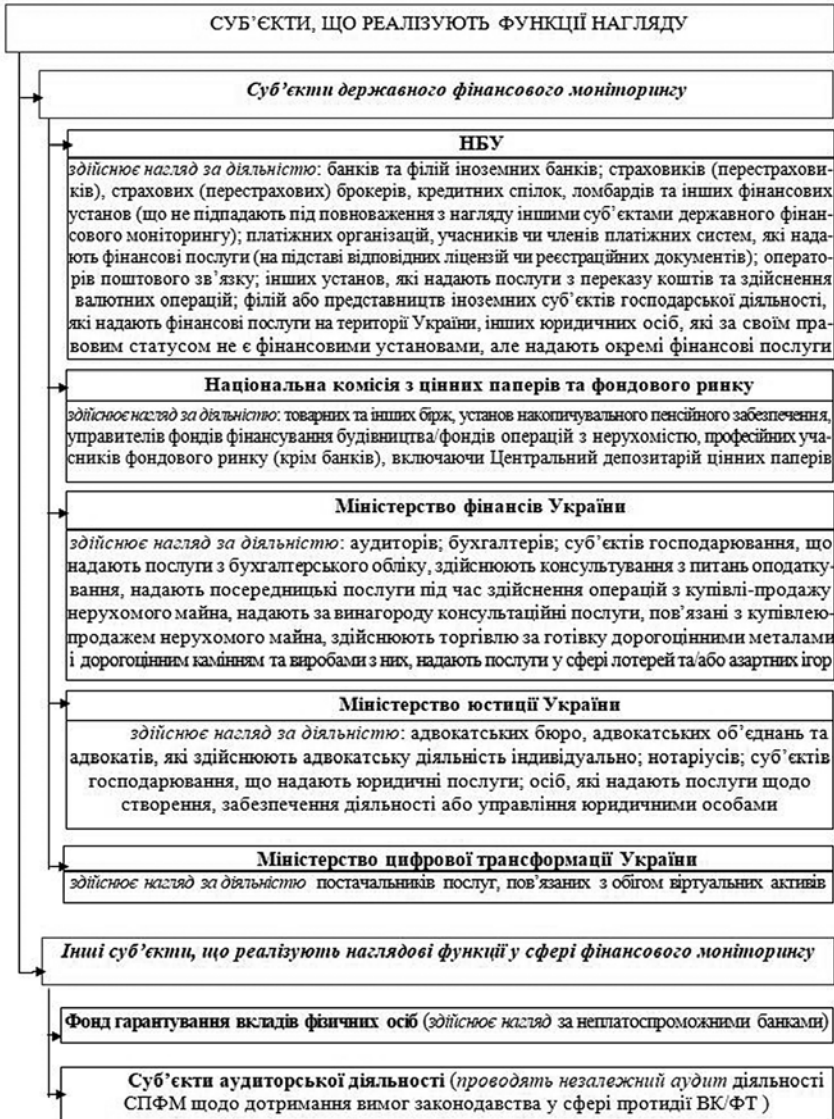

Рис. 3.3. Розподіл функцій нагляду за дотриманням СПФМ вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ

Відповідно до чинного законодавства, можна виокремити два напрями реалізації функціонального навантаження щодо нагляду за діяльністю СПФМ (рис. 3.3). Ці напрями диференціюються в залежності від компетенцій суб'єктів його реалізації – суб'єктів державного фінансового моніторингу та інших суб'єктів, що реалізують нагляд у цій сфері (ФГВФО та аудитори, що проводять незалежний аудит СПФМ).

У Положенні НБУ «Про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [321] представлено консолідований підхід до реалізації наглядових функцій НБУ як суб'єкта державного фінансового моніторингу за банками та небанківськими фінансовими установами. На основі цього Положення [321], Положення «Про здійснення банками фінансового моніторингу» [315] та відповідно до висновків, зроблених за аналізом статей Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [302] сформовано організаційне забезпечення реалізації нагляду за дотриманням банками вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ (табл. 3.4). Розроблене організаційне забезпечення включає процедури: виїзного нагляду (проведення планових та позапланових виїзних інспекційних перевірок); безвиїзного нагляду; незалежного аудиту. Таким чином, синтезовано функції НБУ щодо нагляду у сфері фінансового моніторингу та функцію незалежного аудиту.

За сформованим організаційним забезпеченням проведення нагляду за дотриманням банками вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ слід зробити висновок, що наглядові функції повинні реалізовуватись через процедури наглядової діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу, що здійснюють нагляд за підзвітними СПФМ відповідно до чинного законодавства, та процедури незалежного аудиту первинного фінансового моніторингу.

Таблиця 3.4. Організаційне забезпечення реалізації нагляду за дотриманням СПФМ вимог законодавства у сфері ВК/ФТ (на прикладі банків)

Напрями реалізації наглядових функцій	Особливості організації нагляду
<p>Віізний нагляд, що здійснюється НБУ шляхом проведення планових та позапланових інспекційних перевірок</p>	<p>1. Підготовчий етап здійснення віізного нагляду:</p> <p>1.1. Розроблення та оприлюднення плану проведення віізних інспекційних перевірок та його коригування з урахуванням інформації та фактів, що можуть свідчити по порушення банками законодавства у сфері фінансового моніторингу. Необхідність проведення позапланових інспекційних перевірок визначається за результатами безвіізного нагляду, віізних перевірок або на основі інформації, отриманої від інших державних органів, органів нагляду іноземних держав.</p> <p>1.2. Письмове попередження банку про проведення перевірки (для планової перевірки – не пізніше ніж за 20 календарних днів до її початку) шляхом направлення НБУ інформаційного листа. В листі міститься інформація щодо основних аспектів програми перевірки: строків проведення (ключових дат); переліку питань (визначається з урахуванням ризик-орієнтованого підходу за результатами проведеної Національним банком оцінки ризиків діяльності банків/установ); періоду, що підлягає перевірці; контактних даних керівника/заступника керівника інспекційної групи; даних, які необхідно надати до початку проведення перевірки (із точними строками надання) та ін.</p> <p>1.3. Проведення до початку інспекційної перевірки зустрічі керівництва банку та представників від НБУ (керівництва інспекційної групи та ін.)</p> <p>2. Процедура проведення віізної інспекційної перевірки (строк проведення перевірки не може перевищувати 30 робочих днів, але за окремих умов може бути подовжено – строк, на який продовжується віізний нагляд, не повинен перевищувати 60 робочих днів).</p> <p>2.1. Проведення в день початку перевірки зустрічі членів інспекційної групи з керівниками підрозділів/фахівцями, до обов'язків яких належить здійснення діяльності, відповідних операцій, що підлягають віізній перевірці.</p>

Напрями реалізації наглядових функцій	Особливості організації нагляду
	<p>2.2. Перевірка основної інформації, збір та оброблення додаткової інформації шляхом запиту про її надання (матеріалів, документів, даних відеоархіву, документів та письмових пояснень щодо проведених фінансових операцій і з інших питань діяльності банку, обставин, фактів, що можуть підтвердити виявлені під час здійснення виїзної перевірки порушення вимог законодавства).</p> <p>2.3. Проведення до завершення виїзної перевірки зустрічі представників банку та інспекційної групи для обговорення обставин, фактів, що можуть свідчити про порушення вимог законодавства, виявлених під час здійснення виїзної перевірки.</p> <p>2.4. Узагальнення висновків за проведеною виїзною інспекційною перевіркою</p>
	<p>3. Процедура комунікації між НБУ та банком за результатами проведення виїзної інспекційної перевірки:</p> <p>3.1. Проведення після завершення виїзної перевірки зустрічі представників банку, керівника/керівників Національного банку, представників інспекційної групи та ін. для обговорення її результатів.</p> <p>3.2. Відправлення банку офіційної довідки про виїзну інспекційну перевірку (не пізніше 30 календарних днів з дня її закінчення).</p> <p>3.3. Відправлення банком до НБУ листа-відповіді про ознайомлення із довідкою (не пізніше ніж на 10-й день від дати її отримання).</p> <p>У разі виявлення порушень вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу:</p> <p>банком направляються разом із листом-відповіддю про ознайомлення з довідкою за результатами проведеної виїзної інспекційної перевірки пояснення або заперечення щодо висновків за довідкою із документальним підтвердженням;</p> <p>банком протягом 1 місяця з дня отримання довідки про виїзну інспекційну перевірку направляється до НБУ план заходів щодо усунення виявлених порушень законодавства. Повідомлення банком НБУ щодо реалізації заходів здійснюється протягом 5 робочих днів із дати виконання відповідного заходу</p>

Напрями реалізації наглядових функцій	Особливості організації нагляду
<p>Безвізний нагляд, що здійснюється НБУ на постійній основі з урахуванням ризик-орієнтованого підходу</p>	<p>1. Процедура проведення безвізної перевірки: 1.1. Перевірка дотримання банком вимог законодавства за результатами аналізу: статистичної звітності банків; матеріалів та довідок за візним наглядом; інформації, отриманої від суб'єктів державного фінансового моніторингу, інших державних органів, а також іншої інформації та документів, отриманих Національним банком під час виконання ним своїх функцій. 1.2. Запит (банку та/або органам державної влади, юридичним, фізичним особам), отримання та оброблення додаткової інформації для роз'яснення питань, за якими виникли підозри щодо порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу. Банк повинен своєчасно та у повному обсязі надіслати інформацію, вказану у запиті НБУ. 1.3. За необхідністю запрошення до НБУ працівників банку та проведення із ними інтерв'ю, матеріали за якими залучаються до справи за безвізним наглядом</p> <p>2. Процедура комунікації між НБУ та банком у випадку виявлення порушень вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу за результатами безвізного нагляду: 2.1. Проведення зустрічі за участю керівників та представників банку, керівників Національного банку, працівників, що проводять безвізний нагляд. 2.2. Відправлення НБУ до банку акту про результати безвізного нагляду, у тому числі рекомендацій щодо підвищення ефективності організації та проведення первинного фінансового моніторингу, застосування ризик-орієнтованого підходу та усунення виявлених недоліків. 2.3. Відправлення банком до НБУ листа про ознайомлення з актом за результатами безвізного нагляду (не пізніше ніж на 10-й робочий день із дати його отримання). Разом із листом-ознайомлення із документальним підтвердженням надсилаються пояснення або заперечення щодо обставин та фактів порушення за актом. 2.4. Направлення банком до НБУ плану заходів усунення виявлених порушень та виконання рекомендацій (протягом місяця з дня отримання акта/рекомендацій). 2.5. Письмове повідомлення банком НБУ про виконання заходів та рекомендацій з доданням документального підтвердження (протягом п'яти робочих днів із дати виконання відповідного заходу/рекомендації)</p>

Напрями реалізації наглядових функцій	Особливості організації нагляду
Незалежний аудит первинного фінансового моніторингу	<p>1. Процедура проведення незалежного аудиту (перевірка аудиторами документації, внутрішніх положень, процесів, ринкової практики, механізмів ідентифікації клієнтів та ін.) та узагальнення висновків за його результатами.</p> <p>2. Процедура комунікації керівництва банку із суб'єктами аудиторської діяльності (шляхом проведення зустрічей щодо роз'яснення результатів перевірки виконання вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу).</p> <p>3. Процедура комунікації банку із НБУ щодо подання звіту за результатами незалежного аудиту первинного фінансового моніторингу. Відповідно до Положення НБУ «Про здійснення банками фінансового моніторингу» (розділ II «Належна організація внутрішньобанківської системи протидії ВК/ФТ») [315], електронні версії аудиторських звітів та висновків, а також пропозицій у вигляді плану з усунення виявлених недоліків та порушень, разом із супровідним листом направляються банками до Департаменту фінансового моніторингу (не пізніше 20 робочого дня від дати затвердження цих документів). НБУ за необхідністю може вносити пропозиції та зауваження до розроблених банками планів</p>

Дані напрями реалізації наглядових функцій у сфері протидії ВК/ФТ є взаємопов'язаними та націленими на спільний результат – попередження та мінімізацію відповідних ризиків. У даному випадку проведення незалежного аудиту не тільки дозволяє СПФМ належним чином бути захищеними від накладання адміністративних штрафів та уникнення кримінальної відповідальності, але й для суб'єктів державного фінансового моніторингу, що здійснюють регулювання та нагляд, його результати можуть бути обґрунтованою підставою для проведення виїзного та безвиїзного нагляду, виявлення та фіксації порушень вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ.

3.6. Аналіз тенденцій застосування заходів впливу Національного банку України за порушення банками вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу

У Законі України «Про банки і банківську діяльність» (ст.73 Заходи впливу) [295] та у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (ст. 32 Відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії) [302] зазначено, що **заходи впливу** за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу застосовуються Національним банком України до банків та філій іноземних банків адекватно вчиненому порушенню.

Згідно з Положенням «Про застосування Національним банком України заходів впливу», штраф за порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу накладається на банк у розмірі не більше ніж 400 000 грн. за кожний вид порушення.

Штраф у розмірі до 8 млн. грн. включно, але не більше 1 % від суми зареєстрованого статутного капіталу банку, накладається Національним банком у разі виявлення порушень банком з усіх/більшості питань його діяльності у сфері фінансового моніторингу, та якщо рівень управління ризиками банку в частині здійснення достатніх заходів для дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу за результатами виїзної перевірки оцінений як недостатній (незадовільний).

Загальна сума штрафу, що накладається на банк у разі встановлення факту здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу не може становити більше 1 % від суми зареєстрованого статутного капіталу банку [304].

Максимальний розмір штрафу за порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії ВК/ФТРЗ не може перевищувати 7950 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [302].

За останні чотири роки НБУ зафіксовано достатньо велику кількість широко диверсифікованих видів порушень банками вимог

законодавства у сфері фінансового моніторингу та впроваджено адекватні (тотожні) до них заходи впливу.

Систематизовану на основі даних Національного банку України інформацію щодо застосованих заходів впливу до банків [163] за виявлені порушення у 2018–2020 рр. (станом на 01.07.2020 р.) за підходом, представленим у [15], подано у Додатку А. Зокрема, у табл. А.1 наведено узагальнену інформацію за результатами інспекційних перевірок банків у розрізі визначених заходів впливу (письмових застережень та штрафів) та у табл.А.2 – здійснено поділ банків за відповідними видами застосованих до них заходів впливу. Аналіз цієї інформації дозволив провести дослідження щодо розподілу показників штрафних санкцій, застосованих до банків, у розрізі двох груп: група 1 – банки, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів; група 2 – банки, до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно (табл. 3.5).

Таблиця 3.5. Статистичні характеристики розподілу показників штрафних санкцій, застосованих до банків протягом 2018–2020 рр., у розрізі їх груп

Група банків та її умовне позначення	Кількість банків у групі	Середній розмір штрафу за групою банків, грн.	Максимальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Мінімальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Середнє квадратичне відхилення обсягів штрафів за групою банків	Коефіцієнт варіації обсягів штрафів, %
Банки, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів (група 1)	20	2275569,76	6852526,49	200000	2101129,54	92,33

Група банків та її умовне позначення	Кількість банків у групі	Середній розмір штрафу за групою банків, грн.	Максимальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Мінімальний обсяг штрафу за групою банків, грн.	Середнє квадратичне відхилення обсягів штрафів за групою банків	Коефіцієнт варіації обсягів штрафів, %
Банки, до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно (група 2)	20	8330488,65	94737499,8	200000	21 010 840	252,22

Як видно з табл. 3.5, протягом аналізованого періоду загальний обсяг штрафів за першою групою банків становить 45511395,28 грн., за другою групою – 166 609773,01 грн, тобто більше ніж у 3,5 рази.

У цілому середнє значення обсягів штрафів, які накладено на банки (з урахуванням того, що окремі банки оштрафовано декілька разів), складає 5 582 136 грн. За цим показником та іншими параметрами, представленими у табл. 3.5, в результаті їх аналізу зроблено наступні висновки. При порівнянні середньо групових значень обсягів штрафів із середньоарифметичним значенням за усією сукупністю банків виявлено, що для другої групи цей показник є вищим, ніж середній обсяг штрафів за усіма оштрафованими банками. Мінімальний обсяг **штрафу** за обома групами банків є однаковим та становить 200 000 грн. При цьому показник максимального обсягу штрафів за групою 2 більше, ніж у 10 разів є вищим у порівнянні з групою банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів (група 1). Показники середньоквадратичного відхилення обсягів штрафів та варіації обсягів штрафів за групами банків показують не тільки достатньо високу неоднорідність обох вибірок, але і значно відрізняються. Зокрема, коефіцієнт варіації для групи банків,

до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно, у декілька разів перевищує аналогічний показник для групи банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів. Це дає підставу стверджувати, що за зафіксованими результатами перевірок у сфері протидії ВК/ФТ є висока вірогідність необхідності реалізації комплаєнс-ризиків фінансового моніторингу для банків другої групи й у майбутньому. Окрім цього, аналогічні висновки слід зробити й відносно окремих банків, до яких протягом аналізованого періоду Національним банком повторно застосовані заходи впливу (табл. 3.6) [163].

Таблиця 3.6. Перелік банків, до яких протягом періоду 2018–2020 рр. Національним банком повторно застосовано заходи впливу

Банк	2018 рік	2019 рік	2020 рік
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	у листопаді – письмове застереження; у грудні – штраф на суму 450 000 грн	–	–
АТ «ЮНЕКС БАНК»	Письмове застереження	Письмове застереження	
ПАТ «МТБ БАНК»	Письмове застереження	Штраф на суму 4 350 000,50 грн	–
АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	–	у лютому – письмове застереження; у грудні – штраф на суму 2 265 000 грн	–
АТ «Місто Банк»	Штраф на суму 4 226 096,56 грн та письмове застереження	Письмове застереження	–
АТ «СБЕРБАНК»	Штраф на суму 94 737 499,80 грн та письмове застереження	Письмове застереження	–

Банк	2018 рік	2019 рік	2020 рік
ПАТ «ТАСКОМ-БАНК»	Штраф на суму 6 080 000,50 грн	–	Штраф на суму 2 363 200,15 грн та письмове застереження
АТ «МЕГАБАНК»	–	у лютому – штраф на суму 6 200 000 грн.; у листопаді – штраф на суму 200 000 грн.	–
АТ «РВС БАНК»	–	Штраф на суму 3 000 390, 52 грн	Штраф на суму 3 000 390,52 грн
АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	Штраф на суму 1 207 205,1 грн та письмове застереження	–	Штраф на суму 800 000 грн

Дані, наведені у табл. 3.6, підтверджують, що у діяльності суттєвої частки проінспектованих банків (АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «ЮНЕКС БАНК», ПАТ «МТБ БАНК», АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ», АТ «Місто Банк», АТ «СБЕРБАНК», ПАТ «ТАСКОМБАНК», АТ «МЕГАБАНК», АТ «РВС БАНК», АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ») в окремі періоди виявлено різного характеру порушення вимог законодавства з питань фінансового моніторингу. Тому, для мінімізації ризиків їх залучення у процеси ВК/ФТ та відповідно комплаєнс-ризиків доцільно здійснювати за такими банками посилений превентивний нагляд на засадах ризик-орієнтованого підходу.

Як вже зазначено, обидві досліджувані вибірки (статистичні характеристики за якими представлені у табл. 3.5) є досить неоднорідними. Це пов'язано із високою варіабельністю сум штрафів аналізованих банків та демонструється суттєвим розривом між їх мінімальними та максимальними значеннями у кожній із груп, наявністю так званих «викидів» у вибірці. За таких умов виникає необхідність аналізу відповідних груп банків за іншими параметрами. Критерієм для порівняння банків обрано джерело походження їх капіталу (враховано такий параметр як резидентність).

Відповідно до даного критерія, усі банки в межах розглянутих груп диференційовано на банки з приватним капіталом, банки іноземних банківських груп та банки з державною часткою (за використуваною Національним банком України класифікацією банків [169]). Окрім цього, в межах кожної із груп банків проведено їх ранжування за розміром штрафів із прив'язкою до критерію походження капіталу (додаток А, табл.А.3–4). У табл. 3.7 представлено рейтингові позиції банків, до яких застосовано штрафні санкції у розмірі більше 1 млн. грн.

За даними табл. 3.7 видно, що більшість банків, які попали у першу частину обох сформованих рейтингів (понад 90 %), це банки з приватним капіталом. Виключенням є банки іноземних банківських груп, до яких одночасно застосовані заходи впливу у виді штрафів та письмових застережень, – АТ «СБЕРБАНК», АТ «УКРСОЦБАНК» та АТ «ОТП БАНК».

Слід зазначити, що у 2019 році НБУ відкликано банківську ліцензію у АТ «УКРСОЦБАНК». правонаступником активів та зобов'язань АТ «УКРСОЦБАНК» з 15 жовтня 2019 року стало АТ «Альфа-Банк» [241].

Таблиця 3.7. Рейтинг банків України, до яких застосовано заходи впливу у виді штрафів на суму більше 1 млн. грн (протягом 2018–2020 рр.)

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція банку у рейтингу за розміром штрафу	Розподіл банків за критерієм «джерело походження капіталу»
<i>Банки, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів (група 1)</i>			
АКБ «ІНДУСТРИАЛБАНК»	6 852 526,49	1	Банк з приватним капіталом
АТ «МЕГАБАНК»	6 400 000	2	Банк з приватним капіталом
ПАТ «ТАСКОМ-БАНК»	6 080 000,5	3	Банк з приватним капіталом

Розділ III

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція банку у рейтингу за розміром штрафу	Розподіл банків за критерієм «джерело походження капіталу»
АТ «РВС БАНК»	6 000 781,04	4	Банк з приватним капіталом
ПАТ «МТБ БАНК»	4 350 000,5	5	Банк з приватним капіталом
«КБ «ГЛОБУС»	3 000 000	6	Банк з приватним капіталом
АТ «БАНК АЛЬЯНС»	2 600 000	7	Банк з приватним капіталом
ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК»	2 313 086,75	8	Банк з приватним капіталом
АТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	2 265 000	9	Банк з приватним капіталом
АТ «АЛЬПАРИ БАНК»	2 000 000	10	Банк з приватним капіталом
<i>Банки, до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень одночасно (група 2)</i>			
АТ «СВЕРБАНК»	94 737 499,80	1	Банк іноземної банківської групи
АТ «УКРСОЦ-БАНК»	30 454 928,35	2	Банк іноземної банківської групи
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	14 382 472,28	3	Банк з приватним капіталом
АТ «ОТП БАНК»	7 142 125,42	4	Банк іноземної банківської групи
ПАТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ»	5 000 000,00	5	Банк з приватним капіталом
ПАТ «Місто Банк»	4 226 096,56	6	Банк з приватним капіталом
АТ «ТАСКОМ-БАНК»	2 363 200,15	7	Банк з приватним капіталом
ПАТ «АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «КОНКОРД»	1 550 000,00	8	Банк з приватним капіталом
ПАТ «БАНК СІЧ»	1 284 000,00	9	Банк з приватним капіталом

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція банку у рейтингу за розміром штрафу	Розподіл банків за критерієм «джерело походження капіталу»
ПАТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	1 207 205,00	10	Банк з приватним капіталом
ПАТ «Комерційний банк «Центр»	1 200 000,00	11	Банк з приватним капіталом

За офіційними повідомленнями НБУ у діяльності зазначених банків виявлені такі типи порушень.

Так, АТ «СБЕРБАНК» у грудні 2018 року оштрафовано за повторне здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, зокрема, за продовження проведення масштабних фінансових операцій (з видачі готівки) із ознаками таких, що можуть бути пов'язані з легалізацією кримінальних доходів та здійсненням фіктивного підприємництва; письмове застереження зроблено за незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, неналежне виявлення та вивчення публічних діячів, недотримання порядку надання інформації СУО, порушення порядку зупинення фінансових операцій, а також за здійснення операцій за рахунками клієнтів – юридичних осіб на підставі документів, що містять недостовірну інформацію [243].

АТ «УКРСОЦБАНК» у листопаді 2018 року оштрафовано за здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, яка полягала у проведенні фінансових операцій з видачі готівкових коштів на підставі документів з ознаками фіктивності (або взагалі за відсутності будь-яких підтверджуючих документів з рахунків клієнтів); письмове застереження зроблено за порушення вимог щодо ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів банку, незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, невиконання обов'язку відмовити в проведенні фінансових операцій, порушення порядку реєстрації фінансових операцій, їх зупинення та подання спеціально уповноваженому органу інформації [244].

«ОТП БАНК» у березні 2019 року оштрафовано за здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, що полягала у проведенні фінансових операцій із перерахування коштів клієнтів та їх інкасації іншим банкам; письмове застереження зроблено за незабезпечення виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, нездійснення обов'язку стосовно національних публічних діячів, незабезпечення надання НБУ повної та достовірної інформації у звітах за формами [242].

У цілому дослідження обох груп банків за обраним додатковим критерієм показало: у групі 1 кількість банків з приватним капіталом у загальній кількості банків за групою – 16 (банки оштрафовані на суму 44 061 395,28 грн), банків іноземних банківських груп – 1 (банк оштрафовано на суму 450 000 грн), банків з державною часткою – 3 (банки оштрафовані на суму 1 000 000 грн); у групі 2 кількість банків з приватним капіталом у загальній кількості банків за групою – 14 (банки оштрафовані на суму 33 375 219,44 грн), банків іноземних банківських груп – 5 (банки оштрафовано на суму 132 934 553,57 грн), банків з державною часткою – 1 (банк оштрафовано на суму 300 000 грн).

Показники структури аналізованих груп банків, до яких застосовано заходи впливу за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом 2018-2020 рр., наведені у табл. 3.8.

Таблиця 3.8. Показники структури аналізованих груп банків, до яких застосовано заходи впливу за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом 2018–2020 рр.

Показник	Група 1	Група 2
<i>Питома вага обсягів штрафів банків у групах</i>		
Питома вага штрафів банків іноземних банківських груп у сукупному обсязі штрафів за групою банків, %	0,99	79,80
Питома вага штрафів банків з приватним капіталом у сукупному обсязі штрафів за групою банків, %	96,81	20,0
Питома вага штрафів банків з державною часткою у сукупному обсязі штрафів за групою банків, %	2,20	0,20

Показник	Група 1	Група 2
<i>Питома вага кількості банків у групах</i>		
Питома вага банків іноземних банківських груп у загальній кількості банків за групою, %	5	25
Питома вага банків з приватним капіталом у загальній кількості банків за групою, %	80	70
Питома вага банків з державною часткою у загальній кількості банків за групою, %	15	5

З урахуванням того, що державні банки знаходяться під протекцією держави та підлягають більш посиленому нагляду й контролю, за аналізований період в обох групах їх частка у загальній кількості банків становить до 15 % включно, а питома вага обсягів штрафів, накладених на банки цієї підгрупи, не перевищує 2,5 %. Ситуація із банками з приватним капіталом та банками іноземних банківських груп є дещо неоднозначною. По-перше, якщо розглядати структуру виокремлених груп банків за кількістю банків окремих підгруп з точки зору джерела походження капіталу, як у групі банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів, так і у групі банків із подвійними заходами впливу (штрафами та письмовими застереженнями), превалюють банки з приватним капіталом. Їх частка становить 80 % та 70 % відповідно. По-друге, розподіл часток обсягів штрафів цих категорій банків у даних групах кардинально відрізняється. Так, питома вага штрафів банків іноземних банківських груп у сукупному обсязі штрафів за першою групою банків становить 0,99 %, за другою групою – 79,80 %. У свою чергу дані показники для банків з приватним капіталом становлять 96,81 % та 20 % відповідно. Проте, попри той факт, що за групою 2 частка штрафів банків з іноземним капіталом у три рази перевищує аналогічний показник для банків з приватним капіталом, робити висновок, що саме банки іноземних банківських груп ігнорують зниження ризиків ВК/ФТ неправомірно. Оскільки лише за рахунок штрафів АТ «СБЕРБАНК», АТ «УКРСОЦБАНК» та АТ «ОТП БАНК», на які накладено штрафні санкції за здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу, частка штрафів банків інозем-

них банківських груп у сукупному обсязі штрафів за другою групою банків є також великою.

У цілому узагальнений аналіз виявлених тенденцій у обох групах банків дозволяє зробити висновок, що більшою мірою схильними до продукування ризиків ВК/ФТ є банки з приватним капіталом. Зокрема, вони також ігнорують зниження ризиків. Це свідчить про недостатній розвиток систем протидії ВК/ФТ у банках з вітчизняним приватним капіталом. У свою чергу банки з іноземним капіталом є більш обізнаними у цих питаннях, мають чіткі настанови, досвід та більш жорсткий контроль зі сторони материнських структур.

3.7. Розвиток системи банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу

Структурні дисбаланси, які викликані необґрунтованим розміщенням капіталу та неадекватним управлінням банківськими ризиками, впливають на макроекономічну нестабільність економічних систем. Зміни в світовій економіці призвели до активізації процесу трансформації банківського нагляду, спрямованого на підвищення ефективності контролю управління основними ризиками діяльності банків, а також вдосконалення методологічних підходів, врахування різноманітних чинників, що впливають на формування ризиків.

Дотримання обов'язкових економічних нормативів є фундаментом для здійснення ефективного банківського регулювання та нагляду (табл. 3.9).

Таблиця 3.9. Значення економічних нормативів по системі банків України за 2015–2018 рр. (складено за даними [151])

Норматив		За станом на				Відхилення		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
H1	Регулятивний капітал (млн. грн.)	99305,4	138526,0	112154,5	121742,1	39220,6	-26371,5	9 587,6

Норматив		За станом на				Відхилення		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	8,92	13,34	15,35	15,52	4,4	2,0	0,2
Н4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	72,25	59,30	45,61	61,76	-13,0	-13,7	16,2
Н5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	78,76	87,40	106,67	104,72	8,6	19,3	-2,0
Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	88,82	91,01	96,52	94,17	2,2	5,5	-2,3
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	23,13	21,37	20,61	20,43	-1,8	-0,8	-0,2
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	551,47	321,28	232,12	173,88	-230,2	-89,2	-58,2

Норматив		За станом на				Відхилення		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)	63,72	28,80	20,05	11,23	-34,9	-8,8	-8,8
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,002	0,001	0,000005	0,0003	0,0	0,0	0,0
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	1,39	0,64	0,32	0,16	-0,8	-0,3	-0,2

З аналізу динаміки основних економічних нормативів діяльності банків України можна зробити висновок, що протягом 2015–2018 рр. спостерігається їх дотримання, але при цьому простежується зменшення значення переважної більшості економічних нормативів.

До Державної служби фінансового моніторингу від банків надходить найбільша кількість повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Протягом 2011–2018 рр. від банківських установ отримано більш ніж 96 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції (рис. 3.4, складено за даними [254]).

У 2018 р. кількість повідомлень, отриманих від банківських установ збільшилась у порівнянні з 2011 р. на 829,34 % і становила 9 871 608 грн.

Рис. 3.4. Динаміка кількості повідомлень, отриманих від банківських та небанківських установ протягом 2011–2018 рр., шт.

В умовах змін інформаційної економіки, появи віртуальних валют, децентралізованих систем розрахунків, прямих позик між учасниками ринку, хмарних технологій та «великих даних» невід’ємною складовою світової економіки стає зростання організованої злочинності та виникнення умов для ефективного функціонування різних форм протиправної діяльності, які генерують значні потоки доходів, одержаних злочинним шляхом.

Беручи до уваги те, що контроль процесу відмивання грошей є дуже складним завданням і банки можуть бути залучені для легалізації кримінальних грошей, важливим стає запровадження сучасних заходів виявлення та перешкоджання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [129]. Це у свою чергу зумовлює пріоритетність стратегічних завдань для регуляторів фінансових ринків щодо адаптації до змін, пов’язаних з виявленням та перешкоджанням ризикам відмивання коштів задля запобігання втраті фінансової стабільності [351].

Оскільки існуючі економічні нормативи не можуть в повній мірі запобігати накопиченню системних криз та для гарантування належного функціонування фінансової системи в кризові періоди недо-

статньо мати ефективний нагляд за окремими фінансовими установами, був обраний інший вектор розвитку банківського нагляду, а саме – макропруденційна політика. На сучасному етапі в Україні активно впроваджується ця концепція та ризик-орієнтований підхід, консолідуються зусилля державних органів з метою нагляду за ринком фінансових послуг.

Система заходів протидії відмиванню грошей у зарубіжних країнах працює таким чином [374]:

установлюється мінімальний рівень фінансової операції (поріг), після якого всі подібні операції підлягають реєстрації банківською або іншою фінансовою установою з метою можливої подальшої перевірки;

розробляється та вводиться в дію перелік ознак, які дозволяють визначити, чи належить здійснена валютна операція до тих, що проводяться з метою відмивання грошей;

відповідальність за інформування правоохоронних органів і органів контролю покладається на працівників банківських або інших фінансових установ, через які здійснюються фінансові операції;

уряди вказаних країн уповноважують один з органів виконавчої влади правом координації діяльності усіх правоохоронних органів та органів контролю країни у галузі боротьби з відмиванням грошей.

Постанова № 42 НБУ внесла зміни до визначення поняття «ризик-орієнтований підхід», а саме надається наступне визначення даного терміну: «визначена банком система з управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму та вжиття ним відповідних заходів у спосіб та обсяги, які забезпечують ефективну мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня» [290].

Впровадження ризик-орієнтованого підходу в процес здійснення банками внутрішнього фінансового моніторингу в Україні стикається з такими проблемами:

недостатня відкритість та поінформованість суспільства щодо реалізації банками функції внутрішнього фінансового моніторингу, наявних і потенційних ризиків легалізації, а також наявних фактів відмивання грошей, які відбулися у цьому процесі;

необхідність створення єдиної програми оцінювання ризиків за базовими категоріями країни, клієнта і послуги;

недостатня та малоефективна кількість осіб, які задіяні у процес реалізації внутрішнього фінансового моніторингу, сприяє підвищенню рівня ризику легалізації банків;

необхідність врахування індивідуального ризику відповідальних працівників банку при виявленні підозрілих операцій.

Для підвищення рівня банківського нагляду та фінансової стійкості банківської системи в цілому НБУ планує завершити розробку нового нормативу ліквідності NSFR, а також нового положення про структуру капіталу. У першому півріччі 2019 року НБУ завершив розробку положення з методологією розрахунку нового нормативу ліквідності – коефіцієнта чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR). Розробка цього нормативу є важливим кроком до гармонізації пруденційних вимог ліквідності банків України із CRR. Початкове значення нормативу та перехідний період для впровадження буде визначено за результатами тестових розрахунків.

В планах НБУ: регулятивний капітал складатиметься з капіталу першого рівня (основного та додаткового) і другого рівня. Мінімальні вимоги до достатності капіталу буде збережено на рівні 10 %.

НБУ працює над гармонізацією українського законодавства та практик в банківському надгляді, щоб запровадити міжнародні підходи до виявлення підозрілих операцій та захисту банківської системи України.

Нормативно-правовими актами Національного банку України у межах здійснення банківського нагляду визначено можливість проведення інспекційних та камеральних перевірок банків. Такі самі види перевірок існують у Сінгапурі, Італії та Франції.

Грошово-кредитне управління Сінгапуру здійснює постійний моніторинг фінансової стійкості і показників ризику фінансових установ, розвитку напрямів їх діяльності та ситуації в країнах їх реєстрації, а також відстежує тенденції у фінансовому секторі. Грошово-кредитне управління Сінгапуру також проводить аналіз звітності, що подається фінансовими установами в рамках нормативних вимог і аудиторських звітів.

Беручи до уваги світовий досвід, слід зазначити, що у Великій Британії немає інспекторів, які працюють на постійній основі, проте Банк Англії обов'язково проводить періодичну виїзну інспекцію банків з метою оцінювання певних сфер діяльності комерційного банку або проблем, які виникли. У Німеччині органи нагляду уповноважені проводити виїзну інспекцію банків, проте проводять її у виняткових випадках, переважно працюючи з матеріалами зовнішніх аудиторів.

Ще однією важливою особливістю банківського нагляду у Великій Британії та Німеччині є те, що вони проводять виїзну інспекцію також для того, щоб оцінити і затвердити систему внутрішнього контролю й аудиту в банківській установі. Основним завданням, що покладається на внутрішньобанківський контроль наглядовими органами в цих країнах, є розрахунок необхідного рівня капіталу залежно від ризиків, які несе комерційний банк при здійсненні своєї діяльності.

Отже, слід зазначити, що в системах банківського нагляду інших країн є спільні і відмінні риси. Зокрема, наявність кримінальної відповідальності за проведення операцій, пов'язаних з відмиванням коштів, наявність порогової суми та предмет таких операцій відрізняється в різних країнах. Те, що є відповідальність за проведення операцій, пов'язаних з легалізацію брудних коштів, застосування принципу «Знай свого клієнта» та власних методик оцінки ризиків є спільною рисою.

Ефективне функціонування банківської системи, а саме забезпечення її стабільності неможливо без сучасної системи банківського регулювання та нагляду. Збільшення обсягів операцій, пов'язаних з відмиванням коштів збільшую важливість заходів запобігання легалізації грошей, здобутих злочинним шляхом. Саме для цих цілей створена система фінансового моніторингу, яка є сукупністю заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду передбачає:
аналіз бізнес моделей та стратегій банку;
щорічне стрес-тестування;
посилений контроль операцій банків з пов'язаними особами.

Також в стратегію банківського нагляду входить підвищення якості розкриття фінансової та пруденційної звітності та гармонізація пруденційних вимог до банків з нормами законодавства ЄС та рекомендаціями Базельського комітету [351].

Важливим також є посилення вимог до інформаційної безпеки з метою забезпечення безперервного функціонування банківської системи та захисту від кібератак.

Національний банк України продовжує запровадження нових наглядових інструментів, що ґрунтуються на проведенні оцінки ризиків банків та якості управління цими ризиками (risk-based approach) на підставі методології SREP [178; 179].

Протягом 2018 р. відбулося законодавче закріплення застосування нових ризик-орієнтованих інструментів, а саме до них можна віднести оцінку банку та камеральні перевірки банку. Зокрема, визначено можливість проведення камеральних перевірок банків на безвізному рівні з окремих питань діяльності банків або здійснених банком операцій (постанова Правління НБУ від 06.12.2018 № 135) [291].

Досягнення стратегічної цілі НБУ «Стабільна, прозора та ефективна банківська система» відбувається через удосконалення банківського нагляду з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Процес оцінки банків (SREP) є безперервним, здійснюється одночасно за всіма банками шляхом оцінки ризиків та якості управління ними на підставі аналізу наявних тенденцій у діяльності банків, у т.ч. з порівнянням ключових показників діяльності банку з «peer-group» (подібними банками), результатів поточного моніторингу фінансового стану банків.

Оцінка банків (SREP) проводиться щорічно на 1 січня. Актуалізація оцінки проводиться щокварталу, на підставі аналізу змін кількісних показників та з урахуванням нової суттєвої нефінансової ін-

формації, у т.ч. інформації, отриманої від підрозділів НБУ. Результати оцінки банків (SREP) наведені на рис. 3.5.

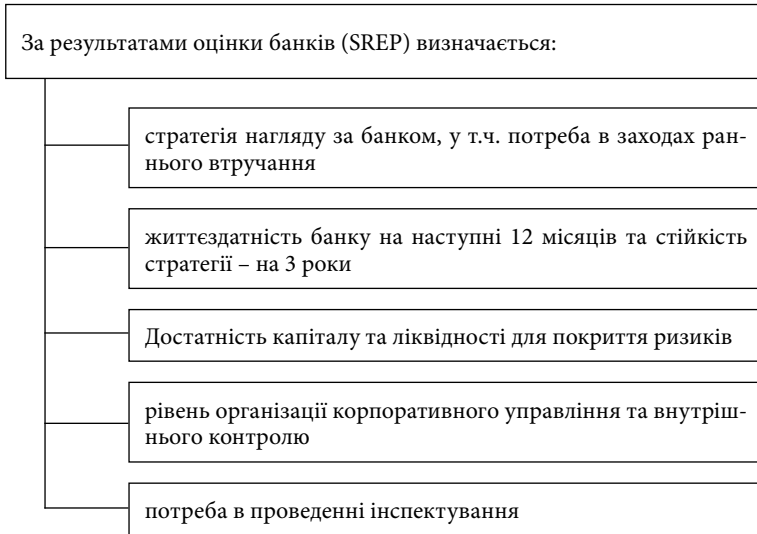

Рис. 3.5. Переваги проведення оцінки банків (SREP) (складено на основі [178; 179])

Основний принцип ризик-орієнтованого нагляду – принцип пропорційності. Методологія SREP для оцінки банків передбачає 4 елементи (рис. 3.6).

Про результати оцінки банків (SREP) інформується Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем з пропозиціями щодо подальшої стратегії нагляду за банком.

За результатами оцінки SREP складається Звіт, в якому висвітлюються ризики банку, оцінка якості управління ризиками, результати аналізу бізнес-моделі банку, оцінка достатності капіталу та ліквідності для покриття ризиків банку, оцінка рівня організації корпоративного управління та внутрішнього контролю банку.

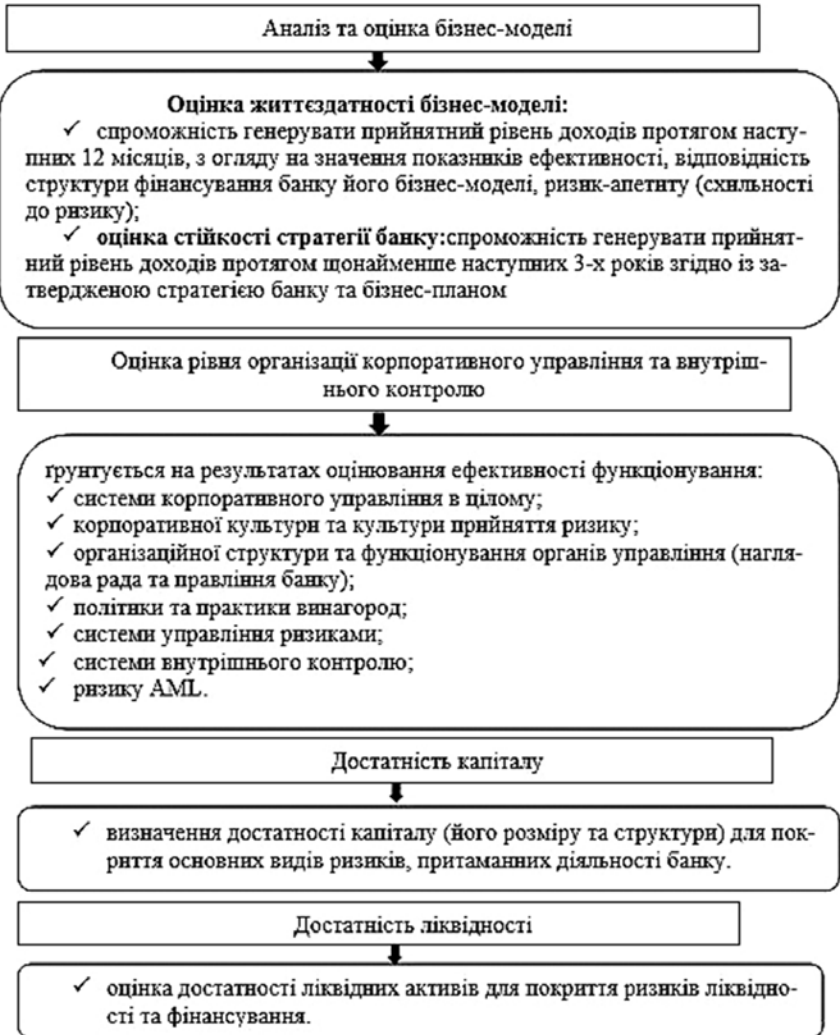

Рис. 3.6. Загальні підходи до проведення оцінки банків за методологією SREP (складено на основі [178; 179])

Про результати оцінки SREP НБУ повідомляє банк листом, з інформацією про загальну оцінку SREP та за потреби надає рекомендації щодо поліпшення діяльності банку, зокрема щодо:

коригування бізнес-плану в частині перегляду запланованих обсягів за певними операціями, напрямками діяльності;

посилення вимог до корпоративного управління, у тому числі до системи внутрішнього контролю та управління ризиками;

розроблення та подання заходів щодо підтримки капіталу, у разі якщо операційний прибуток є недостатнім для покриття витрат, пов'язаних із збільшенням кредитного ризику (або формуванням резервів), що може призвести до порушення встановлених значень економічних нормативів капіталу;

зменшення наявної невідповідності між строками погашення активів та зобов'язань.

Особливий режим контролю є додатковим інструментом банківського нагляду, який застосовується у разі визначення за результатами безвиїзного банківського нагляду потреби в посиленому нагляді за діяльністю банку.

Куратор банку здійснює посилений нагляд за діяльністю банку перебуваючи безпосередньо в банку та/або шляхом проведення аналізу фінансової/статистичної звітності та іншої інформації щодо банку.

Серед нових інструментів банківського нагляду можна зазначити камеральні перевірки банку. Камеральна перевірка банку проводиться під час здійснення безвиїзного банківського нагляду, без відвідування банку, з метою підтвердження/спростування дотримання банком банківського законодавства, достовірності визначення розміру кредитного ризику, наявності ознак ризикової діяльності. Камеральна перевірка може охоплювати окремі питання діяльності банку або перевірку проведених банком операцій.

Отже, можна зробити висновок, що запровадження нових інструментів має позитивний ефект на розвиток системи банківського нагляду, побудованої на ризик-орієнтованому підході [351] завдяки забезпеченню гармонізації підходів щодо банківського нагляду з

законодавством ЄС; посиленню наглядового реагування на ранніх стадіях ідентифікації ризиків банку; проведенню оцінки банків України з урахуванням підходів, які використовуються в країнах ЄС, що надає можливість порівнювати банки України із банками інших країн, з точки зору їх життєздатності; відповідності стратегічним цілям Національного банку щодо забезпечення «стабільної, прозорої та ефективної банківської системи», що передбачає перехід до ризик-орієнтованого банківського нагляду; сприянню відкритості Національного банку, у т.ч. з урахуванням норм антикорупційного законодавства; підвищенню ефективності використання наглядових ресурсів шляхом застосування принципу пропорційності у визначенні обсягу, періодичності та застосуванні наглядових дій щодо банків залежно від рівня їх ризиків та системного впливу (визначення єдиної стратегії нагляду за банками).

3.8. Ризик-орієнтований підхід до обґрунтування наглядових режимів за діяльністю системно важливих банків

Запровадження у банківській сфері нагляду на основі оцінки ризиків (*risk-based supervision*) ініційовано Базельським Комітетом з питань банківського нагляду (зокрема, у форматі міжнародних стандартів Базель II та Базель III) з метою мінімізації ризиків банківської діяльності та як відповідь на руйнівні наслідки останньої світової фінансової кризи. На сьогодні РОП став світовим стандартом, але гармонізація українського банківського законодавства і досі триває, що зумовлено повільними темпами поширення процесів створення необхідного нормативно-методичного підґрунтя для його реалізації та іншими внутрішніми факторами. При цьому позитивним є те, що протягом останніх років все ж таки поступово відбувається реформатування змістовної складової документів нормативної та методичної спрямованості за принципами ризик-орієнтованого банківського нагляду. Так, наприклад, НБУ змінив вимоги до плануван-

ня інспекційних перевірок банків та інших осіб, які охоплюються його наглядовою діяльністю, з урахуванням настанов Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки. Відтак план інспекційних перевірок банків складається на підставі ризик-орієнтованого підходу та враховує приналежність банку до певної категорії з урахуванням його розміру в банківській системі, характеру та складності операцій, рівня ризиків, притаманних його діяльності, а також на підставі визначеної загальної оцінки SREP.

Враховуючи вплив зміни показників діяльності системно важливих банків на фінансову стабільність усієї банківської системи, зокрема, через вплив на процеси продукування та накопичення системного ризику, доцільним є посилення складової обґрунтування наглядових процедур за їх діяльністю. З урахуванням цього, із використанням матричного підходу сформовано пропозиції щодо визначення типів режимів нагляду за системно важливими банками, що відрізняються періодичністю проведення виїзних інспекційних перевірок.

Оскільки у міжнародній практиці з метою обґрунтування вимог щодо діяльності системно важливих банків визначено доцільність їх диференціації за ступенем системної значимості (зокрема, про це наголошено у методиці Базельського комітету з питань банківського нагляду щодо визначення глобальних системно важливих банків [28]), розроблена 9-ти квадрантна матриця (модифікована матриця McKinsey) утворена співвідношенням рівня ризикованості діяльності системно важливого банку та ступенем його системної значимості (рис. 3.7).

Відповідно до визначення позиціонування системно важливих банків у сформованій матриці, надається наступна інтерпретація. При попаданні банків у квадранти 1–3 (існує висока вірогідність колапсу банківської системи) пропонується здійснювати посилений режим нагляду за їх діяльністю (виїзні інспекційні перевірки організовуються кожні 3 місяці). В свою чергу при попаданні банків у квадранти 4–6 та 7–9 доцільно запроваджувати помірний та послаблений

режими нагляду відповідно. При цьому періодичність перевірок при помірному режимі становить кожні півроку, а при послабленому – раз на рік.

		Ступінь системної значимості системно важливого банку		
		1-го порядку	2-го порядку	3-го порядку
Рівень ризикованості діяльності системно важливого банку	високий	Квадрант 1 посиленний режим нагляду	Квадрант 2 посиленний режим нагляду	Квадрант 4 помірний режим нагляду
	середній	Квадрант 3 посиленний режим нагляду	Квадрант 5 помірний режим нагляду	Квадрант 7 послаблений режим нагляду
	низький	Квадрант 6 помірний режим нагляду	Квадрант 8 послаблений режим нагляду	Квадрант 9 послаблений режим нагляду

Рис. 3.7. Матриця вибору типів режимів нагляду за системно важливими банками

Слід зазначити, що підходи до ідентифікації системно важливих банків постійно удосконалюються та включають різні набори критеріїв. При цьому обсяг активів банків був і залишається ключовим критерієм їх віднесення до категорії системно важливих [17; 31]. А у джерелах [1; 16; 29; 65] зазначено, що розмір банків суттєво впливає на їх внесок у системний ризик. Тому, в межах розробленого підходу системно важливі банки визначаються за такої умови [86]: банк можна вважати системно важливим, якщо частка його активів у сукупних активах банківського сектору (показник розміру банку) дорівнює або більше 3,5 %. Згідно до цього, показник розміру банку можна розглядати як параметр оцінки рівня його системної значимості.

Зважаючи на те, що кількість визначених системно важливих банків для різних національних банківських систем може суттєво відрізнятись, для розмежування банків визначається їх приналежність до трьох груп – SIBs із системною значимістю 1-го порядку

(SIB_1), SIBs із системною значимістю 2-го порядку (SIB_2) та SIBs із системною значимістю 3-го порядку (SIB_3). При формулюванні вимог до групування банків в якості точки відсіку (критерію диференціації) використано середнє арифметичне значення показника рівня системної значимості за визначеними системно важливими банками [86]. Ті банки, показник системної значимості для яких буде вищим за середнє арифметичне значення, необхідно віднести до банків із системною значимістю 1-го порядку. В свою чергу банки, рівень системної значимості яких є нижчим за середнє арифметичне, повторно диференціюються за середнім рівнем показника системної значимості (вже для цих банків). Тобто за аналогією визначення банків із системною значимістю 1-го порядку, проводиться друга ітерація розподілу і обґрунтовується перелік банків із системною значимістю 2-го та 3-го порядку.

Для визначення рівнів ризикованості діяльності системно важливих банків (відповідно до рис. 3.7) передбачено побудову узагальнюючих індикаторів на основі згортки показників фінансових ризиків, що сигналізують про порушення стану банків та відображують їх схильність до дефолту. Для оцінювання фінансових ризиків системно важливих банків використано наступний набір показників [34]: коефіцієнт миттєвої ліквідності (ризик ліквідності); частка валютних депозитів у зобов'язаннях банку (валютний ризик); чиста процентна маржа (процентний ризик); частка резервів під знецінення кредитів у кредитному портфелі (кредитний ризик); частка резервів під знецінення цінних паперів у портфелі цінних паперів (інвестиційний ризик); коефіцієнт нестійкості ресурсної бази (ризик стабільності ресурсної бази).

Інтегральне оцінювання ризикованості діяльності кожного із системно важливих банків (показник $IRSIB_i$) здійснюється методом ентропії, відповідно до якого інтегральний показник (I_j як узагальнююча характеристика для j -го об'єкту) визначається відповідно до формули:

$$I_j = \sum_{l=1}^m E_l \times Z_{lj}, \quad (3.1)$$

де E_i – ентропія для l -ої ознаки (показника); z_{ij} – нормалізоване значення l -ої ознаки для j -го об'єкта; m – кількість ознак, за якими здійснюється оцінка.

В свою чергу для на основі статистичних характеристик (а саме: середнього арифметичного ($\bar{X}$), середнього квадратичного відхилення (σ), медіани (Me) та моди (Mo), коефіцієнту асиметрії (As)) розподілу значень $IRSIB_i$ за методом «трьох сигм» формується інтервальна шкала, за якою розмежовуються низький, середні та високий рівні ризикованості діяльності системно важливих банків. Особливості визначення меж для інтервальних шкал при симетричному (або близькому до нормального) та асиметричному розподілу значень аналізованих показників наведені у формулах 3.2–3.4.

Обґрунтування інтервалів шкали при умові симетричного розподілу даних або близькому до нормального (якщо коефіцієнт асиметрії менше 0,5 по модулю):

$$\bar{X} - 3\sigma; \bar{X} + 3\sigma \quad (3.2)$$

Обґрунтування інтервалів шкали при умові суттєвої лівобічної асиметрії даних (коефіцієнт асиметрії більше 0,5 та має від'ємне значення):

$$Me - 3\sigma (k + 1); Me + 3\sigma \quad (3.3)$$

Обґрунтування інтервалів шкали при умові суттєвої правобічної асиметрії даних (коефіцієнт асиметрії більше 0,5 та має додатне значення):

$$Me - 3\sigma; Me + 3\sigma (k + 1) \quad (3.4)$$

Як бачимо, на відміну від формули 3.2, у формулах 3.3 та 3.4: по-перше, замість середньоарифметичного значення використовується медіана; по-друге, використано запропонований у дослідженні Н. І. Зінченко [170] коригуючий коефіцієнт (k).

Оскільки коректність побудови сформованої інтервальної шкали залежить від обсягу необхідних для її формування даних, дослідження ґрунтується на результатах розподілу на групи системно важливих банків України та аналізу показників їх фінансових ризиків за період 2009–2018 рр. [264]. Умови, відповідно до яких проведено розподіл системно важливих банків України за ступенем їх системної значимості представлені у табл. 3.10.

Таблиця 3.10. Критерії визначення приналежності системно важливих банків України до трьох груп в залежності від ступеня їх системної значимості

Роки	Частка активів (A _i , %) системно важливих банків у загальних активах банківського сектору	Критерії визначення приналежності системно важливих банків до груп в залежності від ступеня їх системної значимості		
		системно важливі банки із системною значимістю 1-го порядку	SIBs системно важливі банки із системною значимістю 2-го порядку	системно важливі банки із системною значимістю 3-го порядку
2009	45,7	$A_1 \geq 5,7\%$	$5,7\% > A_2 \geq 4,4\%$	$4,4\% > A_3 \geq 3,5\%$
2010	43,3	$A_1 \geq 6,2\%$	$6,2\% > A_2 \geq 4,6\%$	$4,6\% > A_3 \geq 3,5\%$
2011	48,4	$A_1 \geq 6,1\%$	$6,1\% > A_2 \geq 4,5\%$	$4,5\% > A_3 \geq 3,5\%$
2012	43,7	$A_1 \geq 6,2\%$	$6,2\% > A_2 \geq 4,0\%$	$4,0\% > A_3 \geq 3,5\%$
2013	38,6	$A_1 \geq 7,7\%$	$7,7\% > A_2 \geq 5,2\%$	$5,2\% > A_3 \geq 3,5\%$
2014	40,1	$A_1 \geq 8,0\%$	$8,0\% > A_2 \geq 5,1\%$	$5,1\% > A_3 \geq 3,5\%$
2015	54,2	$A_1 \geq 6,8\%$	$6,8\% > A_2 \geq 3,9\%$	$3,9\% > A_3 \geq 3,5\%$
2016	66,3	$A_1 \geq 8,3\%$	$8,3\% > A_2 \geq 4,0\%$	$4,0\% > A_3 \geq 3,5\%$
2017	68,1	$A_1 \geq 8,5\%$	$8,5\% > A_2 \geq 4,0\%$	$4,0\% > A_3 \geq 3,5\%$
2018	70,4	$A_1 \geq 8,8\%$	$8,8\% > A_2 \geq 4,2\%$	$4,2\% > A_3 \geq 3,5\%$

Перелік системно важливих банків та частки їх активів у сукупних активах банківського сектору визначалися щорічно станом на 01 січня (за статистичною звітністю НБУ). Надані у табл. 3.10 дані обґрунтовані з використанням 2-етапної ітеративної процедури щодо визначення середньо групової частки активів системно важливих банків.

За сформованими у табл. 3.10 критеріями, системно важливі банки України розподілені на 3 групи, і засобом методу ентропії (формула 3.1) на основі фінансової звітності на кінець року проведено розрахунки для інтегральної оцінки ризикованості їх діяльності (табл. 3.11).

Таблиця 3.11. Результати кількісної оцінки ризикованості діяльності системно важливих банків України (в межах виокремлених груп)

Інтегральні показники оцінки ризикованості діяльності системно важливих банків	Роки									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
$IRSIB_1$	0,364	0,369	0,37	0,37	0,318	0,378	0,474	0,564	0,539	0,513
$IRSIB_2$	0,399	0,394	0,415	0,366	0,422	0,46	0,537	0,575	0,507	0,429
$IRSIB_3$	0,203	0,38	0,394	0,389	0,396	0,441	0,553	0,476	0,441	0,467

Представлені у табл. 3.11 розрахунки засвідчують про наявність спільних тенденцій щодо зміни кількісних рівнів ризикованості діяльності кожної із трьох груп системно важливих банків протягом аналізованого періоду. Зокрема, в більшій мірі у 2014–2016 рр., коли визначені максимальні значення інтегральних показників оцінки ризикованості діяльності системно важливих банків (першого, другого та третього порядку) та спостерігалось суттєве їх зростання у цей період. Максимальні значення $IRSIB_1$ та $IRSIB_2$ (становили 0,564 та 0,575 відповідно) зафіксовані у 2016 році, а максимальне значення $IRSIB_3$ (0,553) – у 2015 році. Також у процесі аналітичного дослідження підтверджено, що ризики системно важливих банків є взаємопов'язаними і є висока ймовірність появи так званого «ефекту доміно». Відповідно до шкали Чеддока, між інтегральними показника-

ми оцінки ризикованості діяльності системно важливих банків існує позитивний високий та помітний кореляційний зв'язок. Зокрема, показник парних кореляцій між $IRSIB_1$ та $IRSIB_2$ дорівнює 0,777; між $IRSIB_1$ та $IRSIB_3$ – 0,571; між $IRSIB_2$ та $IRSIB_3$ – 0,655.

Оскільки інтегральні показники оцінки ризикованості діяльності системно важливих банків розподілені із правобічною асиметрією (коефіцієнт асиметрії дорівнює 0,57), при побудові інтервальної шкали використано формулу 4 та отримано три інтервали для розмежовування кількісних значень $IRSIB_1$, $IRSIB_2$ та $IRSIB_3$: [0; 0,417] – низький рівень, (0,417; 0,497] – середній рівень, (0,497; 1] – високий рівень. Інтерпретацію результатів оцінювання рівня ризикованості діяльності системно важливих банків України (табл. 3.12) продемонстровано на прикладі таких, що визначені як системно важливі 2018 року.

Таблиця 3.12. Результати кількісного та якісного вимірювання рівня ризикованості діяльності системно важливих банків України

Системно важливі банки у 2018 році	Ступінь системної значимості банків	$IRSIB$	Рейтинг за $IRSIB$	Якісний рівень ризикованості діяльності банків
АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	1-го порядку	0,561	1	високий рівень
АТ «ОЩАДБАНК»		0,464	6	середній рівень
АТ «Укрексімбанк»		0,513	2	високий рівень
АБ «УКРГАЗБАНК»	2-го порядку	0,471	5	середній рівень
АТ «Райффайзен Банк Аваль»		0,387	8	низький рівень
ПАТ «ПУМБ»	3-го порядку	0,476	4	середній рівень
АТ «УкрСиббанк»		0,490	3	середній рівень
ПАТ «Альфа-Банк»		0,434	7	середній рівень

Розподіл системно важливих банків, наведених у табл. 3.12, за квадрантами матриці «Рівень ризикованості діяльності системно важливого банку – Ступінь системної значимості системно важливого банку» подано на рис. 3.8.

		Ступінь системної значимості системно важливого банку		
		1-го порядку	2-го порядку	3-го порядку
Рівень ризикованості діяльності системно важливого банку	високий	Квадрант 1 АТ КБ «ПРИВАТ-БАНК», АТ «Укрексімбанк»	Квадрант 2	Квадрант 4
	середній	Квадрант 3 АТ «ОЩАДБАНК»	Квадрант 5 АБ «УКРГАЗБАНК»	Квадрант 7 ПАТ «ПУМБ», АТ «УкрСиббанк», ПАТ «Альфа-Банк»
	низький	Квадрант 6	Квадрант 8 АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Квадрант 9

Рис.3.8. Позиціонування системно важливих банків України у матриці вибору типів режимів нагляду за їх діяльністю

Відповідно до визначених позицій системно важливих банків у квадрантах сформованої матриці, нагляд за діяльністю АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «Укрексімбанк» та АТ «ОЩАДБАНК» (попали у квадранти 1–3) доцільно було б здійснювати у посиленому режимі, тобто планувати та організовувати виїзні інспекційні перевірки з періодичністю раз у квартал. В свою чергу нагляд за діяльністю АБ «УКРГАЗБАНК» (позиція у квадранті 5) та ПАТ «ПУМБ», АТ «УкрСиббанк», ПАТ «Альфа-Банк» та АТ «Райффайзен Банк Аваль» (позиції у квадрантах 7–8) – проводити у помірному та послабленому режимах з інтенсивністю виїзних перевірок раз у півріччя та раз на рік, відповідно до кожного з типів режимів.

Слід зазначити, що визначена інтенсивність проведення інспекційних перевірок системно важливих банків може бути уточнена та/або відкоригована (наприклад, за рахунок проведення позапланових перевірок) за результатами як дистанційного нагляду (здійснюється на постійній основі), так і стрес-тестування банків. У результаті проведення загальних інспекційних перевірок, по-перше, мають бути конкретизовані причини, які провокують погіршення фінансового

стану системно важливих банків, що в подальшому може вкрай негативно відобразитись на стані банківської системи. По-друге, повинні бути визначені строки усунення проблем та надані рекомендації щодо фінансового оздоровлення банків, зокрема, відносно реструктуризації їх активів та бізнес-процесів. У цілому, використання представлених пропозицій щодо обґрунтування інтенсивності проведення інспекційних перевірок системно важливих банків сприятиме підвищенню ефективності реалізації наглядових функцій НБУ щодо завчасного вияву та нейтралізації кризових процесів, які призводять до накопичення системного ризику.

Зроблені висновки щодо здійснення нагляду за системно важливими банками пропонується враховувати під час організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Така необхідність зумовлена існуванням причинно-наслідкових зв'язків між ризиками банків, зокрема, у контексті впливу фінансових ризиків банків на ризик ВК/ФТРЗ (так, наприклад, у роботі І. М. Чмутової та Є. О. Ткачової [372] у результаті емпіричних досліджень виявлено, що для банків із низьким рівнем надійності притаманний високий рівень ризику відмивання коштів), що в свою чергу каталізує ризик їх ділової репутації. До того ж виявлені під час загальних інспекційних перевірок факти здійснення та запобігання ризиковій діяльності можуть бути використані в якості підстави для проведення позапланових виїзних перевірок з питань фінансового моніторингу. Зокрема, до системно важливих банків, для яких передбачено посилений та помірний режим нагляду (тобто банки, що попали у квадранти матриці 1–6) повинні бути розроблені розширені програми інспекційних перевірок з питань фінансового моніторингу та сформовані більш жорсткі вимоги щодо організації їх внутрішньої системи фінансового моніторингу.

Висновки за розділом 3

У третьому розділі сформовано теоретико-методичний інструментарій реалізації комплаєнс-контролю у системі управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу та наглядових процедур за їх діяльністю.

Впровадження системи комплаєнс у практику вітчизняних банків та інших СПФМ знаходиться лише на початковому етапі, в той час як зарубіжний досвід свідчить про те, що такі системи використовуються дуже активно, забезпечуючи позитивний фінансовий результат. Тому, на часі система комплаєнс-контролю ризиків потребує розвитку і має бути адаптована до вимог міжнародної практики. Впровадження та ефективне здійснення комплаєнс-контролю ризиків сприятиме позитивній діловій репутації, мінімізації витрат та збереженню активів банків через систему фінансового моніторингу, який ґрунтується на зарубіжному досвіді.

Судову практику щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг проаналізовано з урахуванням таких аспектів: суб'єктів розрахункових відносин, права яких порушено; сутності порушень; відносин, що можуть бути об'єктом фінансового моніторингу; змісту ризиків проведених розрахункових операцій.

Розглянутий розподіл функцій нагляду за дотриманням СПФМ вимог законодавства для запобігання та протидії ВК/ФТ узагальнює функції СДФМ та інших суб'єктів, що реалізують наглядові функції у цій сфері. За врахованими положеннями оновленого законодавства з питань фінансового моніторингу, у тому числі визначення двоїстої ролі аудиторів (з одного боку як СПФМ, з іншого – як суб'єктів, що здійснюють незалежний аудит діяльності інших СПФМ), сформовано організаційне забезпечення реалізації наглядових функцій у сфері фінансового моніторингу на основі РОП (на прикладі банків).

Проведений аналіз тенденцій застосування заходів впливу Національного банку України за порушення банками вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу за період 2018-2020 рр. (на основі показників середньоквадратичного відхилення обсягів штра-

фів та варіації обсягів штрафів) показав неоднорідність розглянутих двох груп банків – банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів, та банків, до яких застосовано заходи впливу у формі штрафів та письмових застережень. Попри це, виявлено спільні тенденції щодо схильності до ризиків ВК/ФТ та їх ігнорування з позиції диференціації банків за критерієм походження їх капіталу.

Досягнення стратегічної цілі НБУ щодо забезпечення стабільності, прозорості та ефективності банківської системи у теперішній час відбувається через удосконалення банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу. Активізації процесів трансформації банківського нагляду, спрямованого на підвищення ефективності контролю управління основними ризиками діяльності банків, а також вдосконалення методологічних підходів, врахування різноманітних чинників, що впливають на формування ризиків, є результатом змін у світовій економіці.

Розроблено інструментарій визначення необхідності проведення позапланових інспекційних перевірок системно важливих банків у сфері фінансового моніторингу, що спирається на результати обґрунтування із використанням матричного підходу посиленого, помірного або послабленого типів режимів ризик-орієнтованого нагляду за їх діяльністю та враховує зв'язок фінансових ризиків із ризиком ВК/ФТРЗ та взаємопов'язаність системно важливих банків.

Основні висновки і пропозиції за третім розділом монографії знайшли своє відображення у таких публікаціях [15; 46; 102; 193; 194; 328].

ВИСНОВКИ

Результати вирішення завдань, які поставлено у дослідженні щодо питань удосконалення економіко-правових ризик-орієнтованих засобів регулювання ринку фінансових послуг, розроблення концепції формування ризик-орієнтованої системи (РОС) протидії ВК/ФТРЗ України та пошуку моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії ВК/ФТРЗ через запровадження РОП, дозволяють зробити такі висновки.

Застосування ризик-орієнтованого підходу до реформування системи фінансового моніторингу в Україні здійснюється відповідно до міжнародних стандартів, що визначає основні положення ризик-орієнтованого напрямку правового регулювання засобом оновлення вітчизняного законодавства у цій сфері та передбачає проведення типологічних досліджень.

Встановлено, що ключові зміни міжнародних стандартів FATF внесені у відповідь на загострення загроз глобальній безпеці і стосуються: введення ризик-орієнтованого підходу у систему протидії ВК/ФТ; введення Рекомендації 7 щодо протидії фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; посилення уваги до заходів протидії фінансуванню тероризму. Узагальнення міжнародного досвіду застосування ризик-орієнтованого підходу у банківському секторі дозволило довести необхідність врахування у вітчизняному банківському нагляді фактору пов'язаності фінансових установ при оцінюванні ризиків ВК/ФТРЗ; здійснювати аналіз ризиків діяльності банків на макро-, мезо- і мікро- рівнях; у процесі оцінки ризиків враховувати не лише їхній ступінь, а й рівень ефективності заходів управління ними; розробляти у банках власну систему оцінювання ризиків ВК/ФТРЗ.

Концепція формування ризик-орієнтованої системи протидії ВК/ФТРЗ повинна базуватись на новому науковому підході до пошуку напрямів удосконалення функціонування та розвитку системи протидії ВК/ФТРЗ, що у підсумку дозволить досягти очікуваних результа-

тів – забезпечення стійкості до системних криз, створення стабільної бази для її довгострокового розвитку.

Подальший розвиток системи фінансового моніторингу України має супроводжуватися адаптацією до міжнародних стандартів, продуктивною міжнародною кооперацією, діяльним обміном інформацією, підвищенням взаємодії з правоохоронними органами і судовою системою, поглибленням методичних засад проведення протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Оскільки чинне регулювання РОП у сфері протидії ВК/ФТРЗ на рівні компетентних органів в Україні не є повною мірою ефективним (базується на встановлених і оприлюднених формальних критеріях виявлення і оцінки ризиків ВК/ФТРЗ) для забезпечення реалізації дієвого РОП слід запроваджувати об'єктивне вимірювання ризиків СПФМ бути залученими до ВК/ФТРЗ на основі обробки та аналізу значної кількості показників їх діяльності для виявлення мережевих схем ВК/ФТРЗ.

Розглянуто функціональні економіко-правові системні вимоги до фінансових установ з урахуванням їх поділу на основні та додаткові. Пікреслено необхідність встановлення таких груп додаткових вимог до суб'єктів ринку фінансових послуг щодо обліку та звітності фінансової установи, управління ризиками, проведення аудиту та здійснення фінансового моніторингу, інформаційного забезпечення.

Банківські установи за кількістю сформованих та відправлених повідомлень є ключовими СПФМ в Україні, тому розвиток системи управління ризиками ВК/ФТРЗ банків відіграє пріоритетну роль у розвитку всієї РОС ПВК/ФТРЗ. Засобом емпіричних досліджень доведено, що ризик відмивання коштів та фінансування тероризму тісно пов'язаний із надійністю банків.

Визначено необхідність доповнення щодо врахування ознак ризику використання операцій з криптовалютами, що характеризуються беззвітністю, незабезпеченістю, низькою контрольованістю. Це підвищує ймовірність їх використання для «відмивання» коштів та фінансування тероризму.

Обґрунтовано, що неприбуткові організації можуть використовуватися безпосередньо з метою вчинення предикатного злочину та/або для «відмивання» коштів та/або фінансування тероризму, бути прикриттям для незаконної діяльності інших пов'язаних суб'єктів господарювання.

Відповідно до умов фінансового моніторингу на ринку нерухомого майна, окреслено напрями визначення високого рівня ризику клієнта. З метою скорочення часу на ухвалення рішення щодо попередження порушень у сфері легалізації доходів і відмивання коштів доведено доцільність автоматизації процесу оцінки ризику клієнта.

Сформовано бальну методикау визначення рівня ризику легалізації злочинних доходів банку, яка враховує пріоритетність кількісних та якісних показників, є зрозумілою і зручною для використання, дозволяє зробити достовірні та обґрунтовані висновки.

До критеріїв дотримання банками виконання заходів належної обачності щодо клієнтів з високим рівнем ризику ВК/ФТ на ринку фінансових послуг віднесено: призначення відповідального співробітника з фінансового моніторингу, дотримання принципу «KYC», навчання та підвищення кваліфікації персоналу, класифікація клієнтів за рівнем ризику, повідомлення про підозрілі операції, щорічний внутрішній аудит перевірок вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ, заборону ведення анонімних рахунків банків-оболонок.

Комплаєнс-систему банку розглянуто як складову управління банківською установою. Як основні структурні елементи комплаєнсу визначено інформаційне та організаційне забезпечення, фінансові важелі управління комплаєнс-ризиками та комплаєнс-контроль. Розглянуто особливості функціонування підсистем комплаєнсу на рівні окремої банківської установи та на рівні банківської системи.

Попередження реалізації ризику суб'єкта первинного фінансового моніторингу з невиконання нормативних вимог щодо організації системи фінансового моніторингу може бути здійснено за рахунок ефективної підготовки кадрів. З цією метою розроблено фаховий тренінг для формування необхідних компетентностей у системі взаємодії з Держфінмоніторингом України (передбачає використання

спеціального програмного забезпечення для вирішення завдань з обробки анкет фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб).

Аналіз сучасної судової практики щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг дозволив визначити необхідність наукової систематизації проблем з класифікацією ризиків та розроблення законодавства, що враховує усунення ризиків у фінансових операціях з коштами.

Однією з новацій вітчизняного законодавства у сфері протидії ВК/ФТ, що відповідає європейським вимогам до організації фінансового моніторингу, є розширення функцій аудиторів. Аудитори належать до спеціально визначених СПФМ та можуть надавати послуги аудиту фінансового моніторингу шляхом перевірки дотримання іншими СПФМ протидії ВК (здійснюючи перевірку їх документації, внутрішніх положень та процесів, ринкової практики, процедур ідентифікації клієнтів та ін.). Відповідні нововведення впроваджені при формуванні організаційного забезпечення реалізації нагляду НБУ за дотриманням банками вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ. Розроблене організаційне забезпечення синтезує процедури в межах наглядових функцій НБУ – виїзного (здійснюється шляхом проведення планових та позапланових перевірок банків) та безвиїзного нагляду (проводиться на постійній основі з урахуванням РОП), а також включає можливість замовлення послуги незалежного аудиту фінансового моніторингу.

У результаті проведеного аналізу тенденцій застосування заходів впливу НБУ за порушення банками вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом 2018-2020 рр. виявлено, що, у порівнянні з державними банками та банками іноземних банківських груп, банки з приватним капіталом більшою мірою схильні до продукування ризиків ВК/ФТ (зокрема, також ігнорують їх зниження).

У результаті розгляду аспектів розвитку системи банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу визначено, що запровадження нових інструментів має позитивний ефект на розвиток системи банківського нагляду, побудованої на основі РОП завдяки забезпеченню гармонізації підходів щодо банківського нагляду з за-

конодавством ЄС; проведенню оцінки банків України з урахуванням підходів, які використовуються в країнах ЄС; посиленню наглядово-го реагування на ранніх стадіях ідентифікації ризиків банків; підвищенню ефективності використання наглядових ресурсів шляхом застосування принципу пропорційності у визначенні обсягу, періодичності та застосуванні наглядових дій щодо банків залежно від рівня їх ризиків та системного впливу (визначення єдиної стратегії нагляду за банками); сприянню відкритості Національного банку (у т.ч. з урахуванням норм антикорупційного законодавства).

Надано пропозиції щодо обґрунтування інтенсивності проведення інспекційних перевірок системно важливих банків в контексті реалізації ризик-орієнтованого банківського нагляду. Запропонований інструментарій ґрунтується на визначенні ризикованості діяльності системно важливих банків та врахуванні ступеня їх системної важливості. Зроблені висновки щодо здійснення нагляду за системно важливими банками пропонується розглядати як підстави для проведення позапланових виїзних перевірок з питань фінансового моніторингу. Це зумовлено існуванням причинно-наслідкових зв'язків між ризиками банків, зокрема, у контексті впливу фінансових ризиків банків на ризик ВК/ФТРЗ, що в свою чергу каталізує ризик їх ділової репутації. До системно важливих банків, для яких передбачено посилений та помірний режими нагляду повинні бути розроблені розширені програми інспекційних перевірок з питань фінансового моніторингу та сформовані більш жорсткі вимоги щодо організації їх внутрішніх систем фінансового моніторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Acharya V. V., Pedersen L. H., Philippon T., Richardson M. P. Measuring systemic risk. AFA. Denver Meetings Paper. 2010. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1573171>.
2. Achkasova S. Ensuring financial security of non-governmental pension funds in Ukraine. *Economic Studies*. 2018. No 1. pp. 152–172.
3. Achkasova S. Preventing and counteraction corruption risks in introducing and implementing riskbased approach in financial monitoring system. Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities : collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi Vol. 3. Higher School of Social and Economic. – Przeworsk : WSSG, 2019. Vol. 2. p. 82–91.
4. Achkasova S. The scale measurement of the indicators of the stress resistance assessment of insurance companies in Ukraine. *Economic Studies Journal*. 2019. No 2. pp. 161–183.
5. Adebola Adeyemi. Slipping through the net: The financial conduct authority’s approach in lessening the incidence of money laundering in the UK, *Journal of Money Laundering Control*, 2018. Vol. 21 Issue: 2, pp.203–214, URL: <https://doi.org/10.1108/JMLC-06-2017-0025>.
6. Amir R., Brander J., Zott C. Why do Venture Capital Firms Exist? *Theory and Canadian Evidence of Business Venturing*. 1998. vol. 13. pp.441–466.
7. An up-to-date overview of the ratings on both effectiveness and technical compliance for all countries assessed against the 2012 FATF Recommendations and using the 2013 Assessment Methodology. URL: [http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/?hf=10&b=0&s=desc\(fatf_releasedate\)](http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/?hf=10&b=0&s=desc(fatf_releasedate)).
8. Andriichenko Zh., Vnukova N., Chmutova I. Risk-based approach in the regulation of supervisory authorities in Ukraine : part in the monograph : Contemporary issues of sustainable development. Contemporary issues of sustainable development: Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019. p. 8–17.
9. Audyty AML. URL: <https://www.biinsight.pl/pl/aml-fraud/audyty-aml>.
10. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs128.htm>.
11. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs128.htm>.

12. Basel II: Revised international capital framework. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbsca.htm>.
13. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems - revised version June 2011. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.
14. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>.
15. Bezrodna O. S. Strategic Risk of a Bank: Assessment Proposals and Interrelation with the Compliance Risk. *Бізнес Інформ*. 2019. No 12. pp.317–324.
16. Borri N., Caccavaio M., Giorgio Di G., Sorrentino A. M. Systemic risk in the European banking sector [Electronic resource]. CASMEF Working Paper Series. – 2012. – No. 11. – URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2112919>.
17. Capera L., Gómez E., Laverde M., Morales M. Á. Measuring systemic risk in the Colombian financial system: a systemic contingent claims approach 2011. URL: http://www.banrep.org/docum/Lectura_finanzas/pdf/tref_sep_2011.pdf.
18. Compliance and the compliance function in banks, 2005. URL: www.bis.org/publ/bcbs113.pdf.
19. Compliance and the compliance functions in banks. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs113.pdf>.
20. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.
21. Directive 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions (recast). URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NOT/?uri=CELEX:32006L0048&qid=1464258066229>.
22. Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NOT/?uri=CELEX:32013L0036&qid=1464258114451>.
23. Dodgson M., Rothwell R. *The Handbook of Industrial Innovation*. 1995. 480 p.
24. Erin Pentz, Comment, Third Time's the Charm: Will Basel III Have a Measurable Impact on Limiting Future Financial Turmoil?, 3 Penn. St. J.L. & Int'l Aff. 261 2014. URL: <http://elibrary.law.psu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1072&context=jlia>.
25. Florek J., Strzelecka M. Przeciwdziałanie praniu pieniędzy a niezależny audyt procesów AML. URL: <https://www.rp.pl/Firma/304039993-Przeciwdziałanie-praniu-pieniedzy-a-niezalezny-audyty-procesow-AML.html>.
26. Ganguli I., Ernoult J. Combating proliferation financing: a European banking perspective. *EU Non-Proliferation Consortium. Non Proliferation Papers*. 2012. No 24.

- URL: http://www.sipri.org/research/disarmament/eu-consortium/publications/EUNPC_no%2024.pdf.
27. Glibko S.V. Problems of legal provision of innovative banking. *Evropský politický a právní diskurz*. 2016. Vol. 3, 168-174.
  28. Global systemically important banks: revised assessment methodology and the higher loss absorbency requirement. *Basel Committee on Banking Supervision* [Electronic resource]. 2018. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d445.pdf>.
  29. Guidance to assess the systemic importance of financial institutions, markets and instruments: initial considerations [Electronic resource] Report to the G-20 Finance Ministers and Central Bank Governors. 2009. URL: <https://www.imf.org/external/np/g20/pdf/100109.pdf>.
  30. Hamin Z., Othman R., Omar N., Selamat H. S. Conceptualizing terrorist financing in the age of uncertainty. *Journal of Money Laundering Control*. 2016. Vol. 19. Issue 4. pp.397–406.
  31. Haubrich J., DeKoning Ch. Sizing up systemic risk [Electronic resource] Federal Reserve Bank of Cleveland. Economic Commentary. 2017. URL: <https://www.clevelandfed.org/newsroom-and-events/publications/economic-commentary/2017-economic-commentaries/ec-201713-sizing-up-systemic-risk.aspx>.
  32. Jarco M. Kryptowaluty to maszynka do prania brudnych pieniędzy. W Europie nawet 3-5 mld funtów. URL: <http://forsal.pl/artykuly/1103871,kryptowaluty-to-maszynka-do-prania-brudnych-pieniedzy-w-europie-nawet-3-5-mld-funtow.html>.
  33. Kolodziejew O. M., Chmutova I. M., Lebid O. V., Kotsiuba O. V. Risk Assessment Of Using Banks For Money Laundering. *Strategies For Economic Development: The Experience Of Poland And The Prospects Of Ukraine: Collective monograph*. Edited by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce, Poland, 2018, Volume 1, pp. 157–182.
  34. Kuznyetsova A., Pogorelenko N. Assessment of the banking system financial stability based on the differential approach *Banks and Bank Systems*. 2018. Vol. 13, Issue 3. pp. 120–133.
  35. Lebid O., Chmutova I., Zuieva O., Veits O. Risk assessment of the bank's involvement in legalization of questionable income considering the influence of fintech innovations implementation. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. Issue 2. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/68770/>.
  36. Levi M., Reuter P., Haliday T. Can the AML/CTF systems be evaluated without better data? *Crime, Law and Social Change*. 2018. Vol. 69 (2). p. 307-328.
  37. Mason C., Harrison R. *Venture Capital: Rationale, Aims and Scope*. *Venture Capital*. 1999. vol. 1. no. 1. pp. 1–46.
  38. Matthew C. T. Reframing international financial regulation after the global financial crisis: rational states and independence, not regulatory networks and soft law. URL: <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol36/iss1/2>.
  39. Methodology for assessing technical compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT systems. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publica>

- tions/mutualevaluations/documents/fatissuesnewmechanismstostrengthenmoney-launderingandterroristfinancingcompliance.html.
40. Mohammed Ahmad Naheem, China's dirty laundry – international organizations posing a risk to China's AML systems, *Journal of Money Laundering Control*, 2018. Vol. 21 Issue: 2, pp. 189–202, URL: <https://doi.org/10.1108/JMLC-08-2015-0032>.
  41. Momot T., Koliada I. Compliance control for ensuring the financial security of banking institutions: state, problems, prospects *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2017. No 2 (2). URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/kafuprfin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/40-80-1-SM.pdf>.
  42. Money Laundering Red Flags : Federal Financial Institutions Examination Council's (FFIEC). URL: <http://www.ffiec.gov>.
  43. Narayan S. Anti-Money Laundering Law in India: A 'Globalization' Model. *Statute Law Review*. 2018. Vol. 00. № 00. p. 0–12.
  44. OECD Report to G20 Finance Ministers and Central Bank Governo. URL: <https://www.oecd.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-ENG.pdf>.
  45. Oleh Kolodiziev, Iryna Chmutova, Vitaliy Lesik. Use of causal analysis to improve the monitoring of the banking system stability. *Banks and Bank Systems*. Volume 13, 2018. Issue 2. pp. 62–76.
  46. Olena Bezrodna, Zoia Ivanova, Yulia Onyshchenko, Volodymyr Lypchanskyi and Serhii Rymar. Systemic risk in the banking system: measuring and interpreting the results. *Banks and Bank Systems*, 2019. No. 14(3), pp. 34–47. doi:10.21511/bbs.14(3).2019.04.
  47. Omelchenko O. I., Rats O. M. Leveling the Financial Risks of Banking System with Use of Monitoring Instruments. *Бізнес Інформ*. 2018. No. 12. pp. 379–385.
  48. Pleskun I. V. Improvement of the Methodology to Control Risk of Bank Customers in the Context of Implementation of an Effective Risk-Based Approach. *Бізнес Інформ*. 2019. No. 12. p. 302–310.
  49. Pleskun I. V. The Banks' Risks Management: The Current Development Tendencies. *Бізнес Інформ*. 2018. No 12. p. 358–364.
  50. Pukała R., Kvasnytska R., Vnukova N., Achkasova S. The Scale Measurement of the Main Indicators of Capitalization of the Insurance Market (on the Example of Ukraine) Advances in Economics, Business and Management Research, *Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM)* 2019. Vol. 95. Atlantis Press, pp. 103–107.
  51. Pukała R., Vnukova N. M., Achkasova S. Identifying the priority methodology for reinsurer default risk assessment. Rozprawy ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych. *Journal of Insurance, Financial Markets and Consumer Protection*. 2018. Vol. 28(2/2018). pp. 120–134.
  52. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms

- and amending Regulation (EU) No 648/2012. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1511771458579&uri=CELEX:32013R0575>.
53. Risk-based Approach. Guidance for the Banking Sector. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/risk-based-approach-banking-sector.html>
54. Small and medium-sized enterprises' access to finance. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet_small-medium-enterprises-access-finance_en.pdf. (дата звернення: 01.08.2019 р.).
55. The FATF Recommendations. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>. – Дата доступу: 31.01.2020.
56. Ukraine's measures to combat money laundering and the financing of terrorism and proliferation: fifth round mutual evaluation report. December 2017. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/mutualevaluations/documents/mer-ukraine-2017.htm>.
57. Verhage A. Great expectations but little evidence: policing money laundering. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 2017. Vol. 37, Issue: (7/8):14, pp. 477–491.
58. Vnukova N. M., Andriichenko Zh. O., Hontar D. D. The conceptual framework for the formation of a risk-based system for combating money laundering, terrorist financing, and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction. *Problems of Economy*. 2018. No 4 (38). pp. 201–215.
59. Vnukova N. M., Kavun S. V., Kolodiziev O. M., Achkasova S. A., Hontar D. D. Determining the level of connectivity banks for combating money laundering, terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction. *Banks and Bank Systems*. Vol. 14. 2019. Issue 4. pp. 42–54.
60. Vnukova N. M., Kolodiziev O. M. Use of typologies and risk maps in the system of internal financial monitoring. *Sustainable socio-economic development strategies and mechanisms for their implementation in the global dimension: collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi: Bulgaria, 2020*.
61. Vnukova N., Hontar D., Andriichenko Zh. International Preconditions for Development the Basics of a Concept of Risk-oriented System on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism and Proliferation. *Modern Management: Economy and Administration: Monograph*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. pp. 37–44.
62. Vnukova N., Kavun S., Kolodiziev O., Achkasova S., Gontar D. Indicators-Markers for Assessment of Probability of Insurance Companies Relatedness in Implementation of Risk-Oriented Approach. *Economic Studies (Ekonomicheski Izsledvania)*, 32 (1), 2020. pp. 151–173.
63. Walutawirtualnatoniepieniadz. URL: <https://uwazajnakryptowaluty.pl/>.

64. Xue Y.-W., Zhang Yan-Hua. Research on money laundering risk assessment of customers – based on the empirical research of China. *Journal of Money Laundering Control*. 2016. Vol. 19. Issue 3. pp.249–263.
65. Yun Ja., Moon H. Measuring systemic risk in the Korean banking sector via dynamic conditional correlation models *Pacific-Basin Finance Journal*. 2014. Vol. 27. pp. 94–114.
66. Zhukov V. V., Kotsiuba O. V. Analysis of Problematic Issues in Building an Effective Bank Compliance System. *Проблеми економіки*. 2018. No. 4. pp. 226–232.
67. Акімова О. В. Дослідження можливостей адаптації та використання міжнародних типологій в системі фінансового моніторингу України. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 5/4 (31). С. 51–57.
68. Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму : Типологічне дослідження від 2012р. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologichne-doslidzhennya-aktualni-metodi-i-sposobi-legalizacziji-vidmivannya-dohodiv-oderzhanix-zlochinnim-shlyahom-ta-finansuvannya-terorizmu.html>.
69. Андрійченко Ж. О. Визначення напрямів інституційних змін для забезпечення ефективного функціонування ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. URL: <http://globalnational.in.ua/issue-17-2017>.
70. Андрійченко Ж. О. Визначення рівня конкордації НОР і результатів 5 раунду взаємного оцінювання MONEYVAL відповідності системи ПВД/ФТ України рекомендаціям FATF. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 441–447. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/ 85.pdf>.
71. Андрійченко Ж. О., Внукова Н. М. Ачкасова С. А., Марамзіна Н. В., Методичні рекомендації до фахового тренінгу з електронного подання СПФМ Держфінмоніторингу України інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, із використанням програмного забезпечення «Експерт-ФМ». Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 69768 від 16.01.2017.
72. Андрійченко Ж. О., Внукова Н. М., Пукала Р., Смоляк В. А. Розвиток ризик-орієнтованого підходу в сфері фінансового моніторингу в Україні згідно з європейськими вимогами. Євроінтеграційні аспекти розвитку ринків фінансових послуг : монографія. за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Н. М. Внукової та канд. екон. наук Р. Пукала. Харків: ТО Ексклюзив, 2018. С. 121–142.
73. Андрійченко Ж. О., Літвінова С. О. Статистичне обґрунтування необхідності запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу в Україні. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць ХНАДУ*. № 2 (17). 2017. Харків : ХНАДУ, 2017. С. 49–55.
74. Андрійченко Ж. О. Фінансовий моніторинг у системі управління ризиками ринків фінансових послуг Розвиток системи управління ризиками ринків фі-

- нансових послуг: монографія. Наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук, проф. Н. М. Внукова. Харків: Ексклюзив, 2014. С. 140–150.
75. Астраханцева І. А., Дубов Д. А., Кутузова А. С. Комплаєнс-контроль в комерційному банку. URL: http://www.astrakhantseva.ru/pub/fin_2014_6.pdf.
76. Ачкасова С. А. Критерії віднесення фінансових операцій до сумнівних або незвичних. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу: Збірник наукових праць за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Харків, 2013. С. 18–23.
77. Ачкасова С. А. Науково-практичні рекомендації щодо застосування fintech для підвищення конкурентоспроможності послуг у системі накопичувального пенсійного забезпечення, Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 90367 від 01.07.2019 р.
78. Ачкасова С. А., Ковальова Г. Є. Структурно-функціональне моделювання процесу оцінки та управління комплаєнс-ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу, Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 94981 від 24.12.2019 р.
79. Ачкасова С. А., Михайлова Л. В. Структурно-функціональне моделювання процесу ризик-контролю клієнтів щодо можливостей застосування мережесхем у сфері фінансового моніторингу, Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 94980 від 24.12.2019 р.
80. Ачкасова С. А., Притаула Н. И. Риск-ориентированный подход в системе финансового мониторинга для противодействия коррупционным рискам. Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции : сб. науч. тр. , специальное тематическое издание. ГУ «Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и правопорядка Генер. прокуратуры Респ. Беларусь»; редкол. : В. В. Марчук (гл.ред.) [и др.] ; науч. ред А. В. Солтанович. – Минск : Изд. центр БГУ, 2019. Вып. 12. С. 30–35.
81. Ачкасова С. А., Урум А. Методика оцінки ефективності інвестування активів суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення в боргові цінні папери, Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 89942 від 19.06.2019 р.
82. Балануца О. О. Місце і роль фінансового моніторингу в Україні як основоположного чинника ефективної боротьби держави з легалізацією (відмиванням коштів) та фінансуванням тероризму. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2011. № 1. С. 5–42.
83. Баранов Р. О. Світова емпірика впровадження політики протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Вісник НАДУ*. 2015. № 3. С.33–39.
84. Баранов Р. О. Формування та реалізація державної політики запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом: дис. д-ра наук держ. управл.: 25.00.02. *Національна академія державного управління при Президенті України*. Київ, 2018. 310 с.

85. Бачо Р. Й. Формування концепції розвитку ринків небанківських фінансових послуг України. *Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки» Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2016. № 13. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/132.pdf>.
86. Безродна О. С., Лесик В. О. Теоретико-методичні аспекти оцінювання фінансової стабільності банківської системи. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 251–262.
87. Береславська О. І. Перспективи імплементації рекомендацій Базельського комітету в практичну діяльність банків України. *Наукові записки Херсонського національного університету. Серія «Економіка»*. Випуск 23. 2013. С. 262–266.
88. Білько Т. О. Правові проблеми визначення поняття «фінансовий моніторинг». *Фінансове право*. 2011. № 2 (16). С. 4–7.
89. Болдирев О. О. Оцінка використовуваних методів діагностики в системі механізмів управління попередження кризових ситуацій в банках. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=870>.
90. Болобуев А. Ф. Про деякі стандарти злочинної поведінки в технології організованої економічної злочинності. *Тенденції української економіки*. 2013. № 76. С. 8–12.
91. Бондар М. І., Бондар Т. А. Ідентифікація клієнтів аудиторами (аудиторськими фірмами) у процесі здійснення фінансового моніторингу. *Незалежний аудитор*. 2014. № 7. С. 2–10.
92. Буткевич С. Національний банк України як суб'єкт державного фінансового моніторингу. *Юридична Україна*. 2010. № 3. С. 52–57.
93. Вейц О. І. Обґрунтування поняття легалізації доходів клієнтів банку. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 337–342.
94. Вейц О. І. Свідectво про реєстрацію авторського права на твір «Фактори легалізації злочинних доходів та їх врахування при здійсненні операцій клієнтів банків» № 80166 від 11.07.2018 с.
95. Вейц О. І. Система запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку в Україні : проблеми формування та структуризації. *East European Science Journal*. 2019. № 5 (45). Volume 10. pp. 13–21. URL: https://eesa-journal.com/wp-content/uploads/EESA_may10.pdf.
96. Вейц О. І. Фактори легалізації злочинних доходів та їх врахування при здійсненні операцій клієнтів банків. *Evropský časopis ekonomiky a managementu*. 2018. Svazek 4. vydání 1. 2018. С. 53–64.
97. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 2 лютого 2016 р., судова справа №461/9689/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56000284>.
98. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 21 червня 2016 р., судова справа №718/715/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58423498>.
99. Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 30 листопада 2015 р., судова справа №592/10041/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54076885>.

100. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 13 грудня 2016 р., судова справа №712/6118/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63412092>.
101. Власюк В. Що насправді передбачає фін моніторинг. URL: <https://lexinform.com.ua/v-ukraini/finmonitoring-pravda-i-mify/>.
102. Внукова Н. М Розвиток інноваційної послуги аудиту фінансового моніторингу в євроінтеграційних процесах. Основні напрями удосконалення бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах євроінтеграції: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 90-річчю з дня заснування Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка, 15 травня 2020 року / редкол.: Т. Г. Маренич [та ін.]; Харківський національний технічний університет сільськогосподарства імені Петра Василенка. Харків. Стильна типографія, 2020. С. 111–113.
103. Внукова Н. М. Застосування ризик орієнтованого підходу для розвитку системи фінансового моніторингу. INFOS-2019: Збірник тез доповідей учасників Міжнародного форуму з інформаційних систем і технологій, м. Харків, 24-27 квітня 2019 року. Харків, 2019. С. 18-21.
104. Внукова Н. М. Застосування ризик орієнтованого підходу до реформування системи фінансового моніторингу за міжнародними стандартами. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 2 ч. (м. Суми, 21–22 травня 2020 року). редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Резнік. Суми. Сумський державний університет, 2020. Ч. 2. С. 314–317.
105. Внукова Н. М. Нормативні та організаційні аспекти здійснення фінансових розслідувань у системі фінансового моніторингу. *Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій забезпечення : колективна монографія.* / За заг. ред. д. е. н., доц. Вівчар О. І. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 395 с. ISBN 978-966-654-544-5 С. 361–382.
106. Внукова Н. М. Перспективи впровадження ризик-орієнтованого підходу у систему фінансового моніторингу. *Концептуальні засади менеджменту та фінансів в умовах глобальної нестабільності:* збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми менеджменту та фінансів в сучасних глобалізаційних процесах» (14 березня 2019 р.). Ірпінь. Університет ДФС України, 2019. С. 194–196.
107. Внукова Н. М. Ризик орієнтований підхід і використання типологій у системі фінансового моніторингу. *25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славна історія та горизонти майбутнього:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21-22 лютого 2020 року, м. Суми). Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2020. С. 337–339.

108. Внукова Н. М. Ризик-орієнтований підхід суб'єктів первинного фінансового моніторингу до класифікації клієнтів. Сучасні проблеми фінансового моніторингу: *Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Харків: ХНЕУ ім.С.Кузнеця, ТОВ ТО «Ексклюзив», 2018. С. 20–24.
109. Внукова Н. М. Розвиток системи фінансового моніторингу за новими міжнародними стандартами. Сучасні проблеми фінансового моніторингу: *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 10 квітня 2015 р.). Харків, 2015. С.9–12.
110. Внукова Н. М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острого: Вид-во НаУОА, березень 2018. № 8(36). С. 64–68.
111. Внукова Н. М. Фахове забезпечення розвитку системи фінансового моніторингу за новими міжнародними стандартами. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу: збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 8-9 грудня 2016 р.). – Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТОВ ТО «Ексклюзив», 2018. – С. 20-24.
112. Внукова Н. М., Ачкасова С. А. Оцінка впливу моделі державного регулювання на розвиток ринку фінансових послуг. *Ринок фінансових послуг: погляд у майбутнє*: монографія. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2019. С. 80–101.
113. Внукова Н. М., Гонтар Д. Д. Свідцтво про реєстрацію авторського права на твір «Базові аспекти концепції формування ризик-орієнтованої системи забезпечення протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення» № 81285 від 07.09.2018 р.
114. Внукова Н. М., Гонтар Д. Д., Воротинцев М. М. Інструментарій управління ризиками «відмивання» коштів на основі визначення рівня зв'язності фінансових компаній та кредитних спілок. *Управління розвитком*. 2018. № 4. С.40–51.
115. Внукова Н. М., Гонтар Д. Д., Воротинцев М. М., Ачкасова С. А. Послідовність визначення рівня зв'язності банків для удосконалення процесу управління ризиками «відмивання» коштів», Свідцтво про реєстрацію авторського права на твір № 89416 від 05.06.2019 р.
116. Внукова Н. М., Давиденко Д. О. Розвиток ризико-орієнтованого підходу до оцінки клієнта при фінансовому моніторингу на ринку нерухомого майна. *Управління розвитком*. 2019. № 17. Вип. 1. С. 63–72. doi:10.21511/dm.5(1).2019.06.
117. Внукова Н. М., Давиденко Д. О. Свідцтво про реєстрацію авторського права на твір. Алгоритм вибору найкращого об'єкту інвестування на основі системи підтримки прийняття рішень (СППР) Decision Grid. Свідцтво про реєстрацію авторського права на твір від 25.09.2015, № 61854. опубл. 30 жовтня 2015 р., Бюл. № 38.
118. Внукова Н. М., Кавун С. В., Колодізев О. М., Ачкасова С. А., Гонтар Д. Д. Методичне обґрунтування оцінки вірогідності зв'язності страхових компаній з удо-

- сконалення процесу управління ризиками у сфері фінансового моніторингу, Свідцтво про реєстрацію авторського права на твір № 90503 від 05.07.2019 р.
119. Внукова Н. М., Колодизев О. М., Чмутова І. М. Аналіз міжнародного досвіду застосування ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. URL: <http://globalnational.in.ua/issue-17-2017>.
120. Внукова Н. М., Онегіна В. М. Agricultural Insurance in the USA: An Example of Public-Private Partnerships in Agricultural Risk Management. *Social transformations of the national economy in the context of european integration processes: Collective monograph*. Yu. Pasichnyk and others: [ed. by Doctors of Economics Sciences, Prof. Lupenko Yu., Pasichnyk Yu.] Shioda GmbH, Steyr, Austria, 2019. pp. 104–111.
121. Внукова Н. Н. *Риск-ориентированный подход в борьбе с отмыванием средств и финансированием терроризма в законодательстве Украины в соответствии с международными стандартами*. Материали VIII Международной научно-практической конференции «Борьба с преступностью: теория и практика» (23 апреля 2020 года). Могилев. Университет МВД. URL: http://elib.institutemvd.by/bitstream/MVD_NAM/4298/1/vnukova.pdf.
122. Воловец Я. В. *Фінансова діяльність суб'єктів господарювання*: навч. посіб. Київ : Алерта, 2005. 199 с.
123. Всеукраїнське щотижневє професійне юридичне видання «Юридична газета». URL: <http://yur-gazeta.com>.
124. Гаврікова А. В. Застосування системи комплаєнс-контролю в процесі здійснення інноваційної кредитної політики банку. *Економіка і організація управління*: [збірник наукових праць]. 2012. № 1 (11). С. 21–30.
125. Глібка С.В. Правове забезпечення використання інновацій банку ми при наданні послуг в мережі Інтернет. *Правове регулювання відносин у мережі Інтернет* \ за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. – Харків: Право. 2016. С. 155-165.
126. Глібка С.В. Відкриття рахунків у банку х та платіжні послуги: господарсько-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 126.
127. Глуценко О. О., Вороніна Р. М. Інноваційний підхід до ідентифікації банківських клієнтів підвищеного ризику (на прикладі PEPs). *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. С. 169–178.
128. Глуценко О. О., Семеген І. Б. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід : монографія / за ред.: Р. А. Слав'юк; Ун-т банк. справи Нац. банку України. Київ: УБС НБУ, 2014. 386 с.
129. Глуценко О. О., Вороніна Р. М. Аналіз основних об'єктів ідентифікації у системі заходів первинного фінансового моніторингу банку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 6. Т. 2. С. 68–71.

130. Голова Державної служби фінансового моніторингу України надав інтерв'ю Національному інформаційному агентству України «УКРІНФОРМ» URL: http://sdfm.gov.ua/news.php?news_id=3490&lang=uk.
131. Гончарова К. Г. Система комплаєнс як елемент економічної безпеки банку. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Економічні науки». № 33 (366). 2015. с. 27-36.
132. Грачева М. В., Ляпина С. Ю. Управление рисками в инновационной деятельности. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 351 с.
133. Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2008/20.09.08/40_ukr_new-3.htm.
134. Данилов Ю. А., Абрамов А. Е., Буклемишев О. В. Реформа финансовых рынков и небанковского финансового сектора. Москва : РАНХиГС, 2017. 106 с.
135. Дедова О. П., Киселева В. В. Методы оценки рисков в венчурном финансировании и способы их снижения. *Инновации*. 2015. № 7. С. 110–115.
136. Демчишак Н. Б. Фінансове регулювання інноваційної діяльності в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2017. 460 с.
137. Держфінмоніторинг підбив підсумки своєї роботи за I квартал 2020 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhfinmonitoring-pidbiv-pidsumki-svoyeyi-robotiza-i-kvartal-2020-roku>.
138. Деева Н. Е. Внутрішній контроль у системі ризик-менеджменту комерційного банку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Черкаси: ЧДТУ, 2009. Вип. 23, ч. 2. С. 86–91.
139. Дзедзик І. Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи. *Регіональна економіка*. 2010. № 4. С. 109–114.
140. Дикинс Д., Фрил М. Предпринимательство и малые фирмы / пер. с англ. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр / Раппопорт А. Б., 2014. 448 с.
141. Діденко С. В. Ризик-менеджмент банку: нова парадигма в умовах невизначеності фінансових ринків. *Ефективна економіка*. 2009. №4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_4_17.
142. Дмитренко Е. Роль фінансового моніторингу у мінімізації латентності злочинів, передбачених статтями 209 та 209-1 Кримінального кодексу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 43–49.
143. Дмитренко М. Г. Легалізація кримінальних доходів та фінансування тероризму: сучасні економічні аспекти і вплив на розвиток банків : монографія. Київ : УБСНБУ, 2014. 302 с.
144. Дмитров С. О., Коваленко В. В., Єжов А. В., Бережний О. М. Фінансовий моніторинг в банку: навч. посібн. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 336 с.
145. Дмитров С. О., Діденко С. В., Медвідь Т. А. Фінансовий моніторинг у банку : навч. посібн. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2014. 266 с.
146. Дмитров С. О., Меренкова О. В., Дмитров С. О., Медвідь Т. А., Ващенко О. М. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації криміналь-

- них доходів або фінансування тероризму в комерційному банку : монографія. / за заг. ред. О. М. Бережного. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 114 с.
147. Документи Базельського комітету з банківського нагляду. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php? cat_id=535&art_id=587&lang=uk.
148. ДСТУ ISO/IEC 27001:2015. Методи захисту системи управління інформаційною безпекою: затв. Наказом від 18.12.2015 р. № 193. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2015.
149. Дубина М. В. Дослідження змісту дефініції «фінансовий моніторинг». URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/index.pl?task= arcls&id=102>.
150. Е. И. Харитонов, Е. О. Харитонов, В. Н. Коссака и др. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий: учебник / под ред. Е. И. Харитоновой. Харьков: ООО «Одиссей», 2008. С. 109.
151. Економічні нормативи URL: <https://www.bank.gov.ua/statistic/ supervision-statist/ data-supervision#2>.
152. Експерт ФМ. URL: <http://www.expert-fm.com/docs/manual>.
153. Ерпылева Н. Ю. *Международное банковское право: теория и практика применения*. Москва : НИУ ВШЭ, 2012. 671 с.
154. Єгоричева С. Б. Впровадження ризик-орієнтованого нагляду у системі фінансового моніторингу в Україні. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу : збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 23 листопада 2018 р.). Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТО Ексклюзив, 2018. С. 5–8.
155. Єгоричева С. Б. Організація фінансового моніторингу в банках : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури. 2014. 292 с.
156. Єгоричева С. Б. Протидія фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення як новий напрям фінансового моніторингу. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Харків, 10 квітня 2015 р.). Харків : 2015. С.11–15.
157. Єфименко Т. І., Гасанов С. С., Користін О. Є. та ін. Розвиток національної системи фінансового моніторингу. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2013. 380 с.
158. Жарій Я., Куфаєва В. Комплаєнс-модель процесу забезпечення фінансової безпеки комерційного банку. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. № 2 (6). 2016. С. 312–319.
159. Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 184 с.
160. Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 20 с.
161. Завдання і загальні засади боротьби з «відмиванням» коштів. URL: http://otherreferats.allbest.ru/finance/00031007_0.html.

162. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. № 1586-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1586-18>.
163. Заходи впливу НБУ URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=1103935&page=0.
164. Звіт FATF «Ризики фінансування тероризму». URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160727/ Zmist1.pdf.
165. Звіт за результатами секторальної оцінки ризиків використання ринку нерухомості для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансування тероризму. URL: http://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/11/sektoralna-neruxomist_21_11_2018.pdf.
166. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=558 &art_id=23773&lang=uk.
167. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. URL: <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf>.- Дата доступу: 10.04.2020.
168. Звіт про проведення Національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161125/ zvit_ukr.pdf.
169. Згруповані балансовані залишки. Дані наглядової статистики НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision>.
170. Зінченко (Притула) Н. І. Етапи визначення кредитно-рейтингової оцінки підприємств-емітентів. *Управління розвитком*. 2007. № 4. С. 48–49.
171. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: затв. Постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text>.
172. Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за 2018 рік. URL: http://www.sdfm.gov.ua/news.php?news_id=3774&lang=uk.
173. Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за I квартал 2019 року. URL: <http://www.sdfm.gov.ua/print.php?what=news&id=3833&lang=uk&archived=0>.
174. Каднічанська В. М., Ромась Т. О. Оцінка ризику легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. №1(16). С. 251–254.
175. Каднічанська В. М., Уткіна О. В. Теорія та практика функціонування системи фінансового моніторингу в банках України. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 149–152.

176. Калініченко Л. Л. Теоретичні аспекти функціонування комплаєнсу у вітчизняних банках. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. Випуск 6. Частина 4. 2014. С. 242–245.
177. Карчева І. Я. Економічна ефективність інноваційної діяльності банків: автореф. дис. на здобуття канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Київ, 2016. 242 с.
178. Касаткіна Т. Впровадження нового наглядового процесу SREP. Департамент банківського нагляду НБУ, 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80321367>.
179. Касаткіна Т., Плахота А. Аналіз бізнес-моделей банків у рамках Supervisory review and evaluation process (SREP). Департамент банківського нагляду Національного банку України, 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900832>.
180. Керівництво по застосуванню ризик-орієнтованого підходу «Віртуальні валюти». URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160805/rek%202.pdf.
181. Керівництво FATF щодо використання ризик-орієнтованого підходу для банківського сектора. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160805/rek%201.pdf.
182. Керівництво FATF щодо застосування ризик-орієнтованого підходу до передплачених карток, мобільних платежів і послуг онлайн-платежів. URL: www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/rba-npps-2013.html.
183. Київець О. В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням “брудних” грошей: дис. канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київець Олена Валеріївна. Київ, 2003. 189 с.
184. Ключко Л. А. Фінансовий моніторинг та комплаєнс-контроль в банках. *Фінансы, учет, банки*. №1 (20). 2014. С. 153–160.
185. Кобилянська Л. М. Міжнародний досвід протидії злочинним доходам. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 3. С. 45–49.
186. Коваленко В. В. Методичні підходи до реалізації етапів фінансового моніторингу. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1147/1/Методичні%20підходи%20до%20реалізації%20етапів%20фінансового%20моніторингу.pdf>.
187. Коваленко В. В., Дмитров С. О., Ежов А. В. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму : монографія. Суми: УАБС НБУ. 2007. С. 110–140.
188. Коваленко В. В. Фінансовий моніторинг банків : навч. посіб. Суми : Мрія. 2012. 120 с.
189. Ковальчук О. Поняття системи комплаєнс-контроль та особливості управління ризиком комплаєнс у банках України. *Молодь і ринок*. – № 7. – 2010. с. 153–157.

190. Козак Ю. Г., Мацкул В. М. Математичні методи та моделі для магістрів з економіки. Практичні застосування : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 254 с.
191. Колдовський М. В. Діяльність банків з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом: дис. канд. екон. наук. / ДВНЗ «УАБС НБУ», Суми. 2009. 235 с.
192. Колдовський М. В. Світовий досвід боротьби з відмиванням грошей банківського сектора в сучасних умовах глобалізації фінансових ринків. *Європейський вектор економічного розвитку* : зб. наук. пр. – № 1 (4). Донецьк : ДУЕП, 2008. С. 26–32.
193. Колодізев О. М., Коцюба О. В. Зростання ролі банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу на етапі мінімізації ризиків відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. *Банківська справа*. № 1-2 (147), 2018. С. 24–40.
194. Колодізев О. М., Коцюба О. В. Розвиток теоретичних основ забезпечення фінансової стабільності банку за результатами морфологічного аналізу сутності поняття «комплаєнс». *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 365–373.
195. Колодізев О. М., Лебідь О. В., Зуєва О. В. Фінансовий потенціал банку: сутність, методи оцінювання, інструменти протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 246 с.
196. Колодізев О. М., Плєскун І. В. Систематизація практичних рекомендацій щодо пошуку моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії легалізації «брудних коштів». *Управління стійким розвитком економіки: теоретичні та практичні аспекти [Текст монографії]: колективна монографія / за ред. д. е. н., проф. Прохорової В. В. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. С. 264–278.*
197. Колодізев О., Агаджанян А. Оптимізація управління кредитним обслуговуванням клієнтів банку. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2019. Вип. 41. С. 248–255.
198. Коломієць І. В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення. *Форум права*. 2010. № 1. С. 164–169.
199. Коляда І. В. Поняття та сутність комплаєнс-контролю у вітчизняній економічній науці та суспільному дискурсі. *Молодий вчений*. № 12.1 (40). 2016. С. 791–794.
200. Коммерческое право: учебник / А. Ю. Бушев, О. А. Городов, Н. Л. Вещунова и др.; Под. ред. В. Ф. Попондопуло, В. Ф. Яковлевой. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1998. 518 с.
201. Конєва І. Зарубіжний досвід боротьби з відмиванням коштів, отриманих у результаті злочинної діяльності. *Тенденції української економіки*. 2014. № 5. С. 11–16.
202. Конопатська Л. В. Вплив процесу капіталізації на забезпечення стабільності банківської системи України. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. Вип. 20. С. 88–96.

203. Корженівський Я. В. Методи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Науковий вісник Національного університету ДПС України*. 2011. №1. С. 289–295.
204. Коротюк В., Карманов Є. Деякі аспекти правового регулювання боротьби з відмиванням грошей у банківській системі. *Все про бухгалтерський облік*. 2011. № 56. С. 17–19.
205. Костюченко О. Є., Кривуля К. А. Правові умови та шляхи вдосконалення системи фінансового моніторингу в банку. *Економічні науки*. Сер. Облік і фінанси. 2012. Ч. 4, Вип. 9(33). С. 205–214.
206. Критерії оцінювання рівня ризику суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство інфраструктури України, бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства інфраструктури України від 2.11.2015. № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-15>.
207. Критерії, за якими Міністерством фінансів України оцінюється рівень ризику суб'єкта первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства фінансів України від 26.01.2016 № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0481-16>.
208. Критерії, за якими оцінюється ризик суб'єкта первинного фінансового моніторингу – професійного учасника ринку цінних паперів бути використаними для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 31.05.2016 № 617. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0871-16>.
209. Критерії, за якими оцінюється рівень ризику для суб'єктів первинного фінансового моніторингу державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Нацкомфінпослуг : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 13.10.2015 № 2481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1335-15>.
210. Критерії, за якими оцінюється рівень ризику суб'єкта первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства фінансів України від 26.01.2016 р. № 18. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0482-16/paran7#n7>.
211. Критерії, за якими оцінюється рівень ризику суб'єкта первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства

- юстиції України від 6.10.2015 № 1899/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1217-15>.
212. Критерії, за якими оцінюється рівень ризику суб'єкта первинного фінансового моніторингу бути використаним з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 25.09.2018 № 1368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1173-18>.
213. Кузнєцова С. А. Фінансовий моніторинг в Україні: якісний аспект. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. № 1 (10). С. 90–96.
214. Куришко О. О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні. *Фінансовий простір*. 2013. № 2 (10). С. 8–15.
215. Куришко О. О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 267–275.
216. Куць Н. Фінансова надійність банківської установи та методи її оцінки. *Економіст*. 2016. № 5. С. 34–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2016_5_10.
217. Кушнір О. С. Характеристика операційного ризику як об'єкту моделювання. *Економічний форум*. 2016. № 4. С.232–239.
218. Лазебник Л. Л. Управління ризиками відмивання незаконних доходів у комерційному банку. *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 4–7.
219. Лебідь О. В., Гаркуша В. О. Особливості діяльності офшорних зон та їх роль у системі світових фінансових центрів та процесах відмивання коштів. *Бізнес Інформ*. 2019. № 11. С.290–296.
220. Леонов С. В., Куришко О. О. Напрямки врахування досвіду fintrac при удосконаленні системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка, фінанси, право*. 2010. № 10. С. 27–31.
221. Майбутнє регулювання кредитних спілок: Біла книга. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannya-kreditnih-spiлок>.
222. Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями: Біла книга. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannya-rinku-kredituvannya-finansovimi-kompaniyami>.
223. Майбутнє регулювання ринку страхування: Біла книга. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannya-rinku-strahuvannya>.
224. Майбутнє регулювання ринку факторингу: Біла книга. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/bila-kniga-maybutnye-regulyuvannya-rinku-faktoringu>.
225. Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору: Біла книга. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/proekt-biloyi-knigi-maybutnye-u-regulyuvanni-nebankivskogo-finansovogo-sektoru>.
226. Майнінг отримує власний код у класифікаторі видів економічної діяльності. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/mayning-poluchit-sobstvennyy-kod-klassifikatore-1521108584.html>.

227. Мединский В. Г., Шаршукова Л. Г. Инновационное предпринимательство: учебное пособие. Москва : ИНФРА-М, 1997. 240 с.
228. Методика комплексного оцінювання системно важливих платіжних систем: Постанова Правління Національного банку України від 24.09.2015 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0635500-15#Text>.
229. Методичні матеріали з питань фінансового моніторингу для суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/-Site_docs/2018/20181221/Metod_2_1.pdf.
230. Методологія наукової діяльності : навч. посіб. / за ред. Д. В. Чернілевського. Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.
231. Миськів Г. В. Функціонування та розвиток кредитного ринку: дис.доктора екон. наук спец. 08.00.08 / Г. В. Миськів. Київ, 2016. 533 с.
232. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням доходів та фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення – Рекомендації FATF 2012 року (зі змінами станом на червень 2016 року). URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=180&lang=uk.
233. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/ Site_docs/2012/ 22.03.2012/1.pdf.
234. Міжнародні стандарти щодо боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення: рекомендації FATF Оновлено в жовтні 2018: Затверджені Пленарним засіданням FATF у лютому 2012 року Неофіційний переклад здійснено Державною службою фінансового моніторингу України. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181017/BOOK.pdf.
235. Міністерства фінансів Республіки Литви та України організують Координаційний комітет для реалізації реформи ДФС та створення Служби фінансових розслідувань. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/ministerstva-finansiv-respubliki-lytvu-ta-ukrainny-orhanizovuiut-koordynatsinyi-komitet-dlia-realizatsii-reformy-dfs-ta-stvorennia-sluzhby-finansovyykh-rozsliduvan?category= novini-ta-media&subcategory=vsi-novini>.
236. Мінфін створить робочі групи щодо оподаткування операцій із криптовалютами і постачання програмного забезпечення. URL: <https://gordonua.com/ ukr/news/money/-minfin-stvorit-robochi-grupi-z-opodatkuwannja-operatsij-z-kriptovaljutami-i-postachannja-programnogo-zabezpechennja-410338.html>.
237. Мірошниченко О. А., Сенаторов М. В., Сенаторова О. В. Банківське право в Європейському Союзі та Україні: порівняльно-правове дослідження. *Державний департамент з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України*. 340 с. С. 58–61.

238. Москаленко Н. В. Фінансовий моніторинг як інструмент економічної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 1–7.
239. Належне ставлення банків до клієнтів. Стандарти Базельського комітету банківського нагляду від 01.10.2001р. / Банк міжнародних розрахунків. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
240. Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 12. С. 39–48.
241. Національний банк відкликав банківську ліцензію у АТ «Укрсоцбанк» у результаті приєднання до АТ «Альфа-Банк» / Медіа простір НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-vidklikav-bankivsku-litsenziyu-u-at-ukrsotsbank-u-rezultati-priyednannya-do-at-alfa-bank>.
242. Національний банк у березні застосував до АТ «ОТП БАНК» заходи впливу за порушення законодавства у сфері фін моніторингу. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-berezni-zastosuvav-do-at-otp-bank-zahodi-vplivu-zaporushennya-zakonodavstva-u-sferi-finmonitoringu>.
243. Національний банк у грудні застосував до п'яти банків заходи впливу за порушення законодавства у сфері фін моніторингу. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-u-grudni-zastosuvav-do-pyati-bankiv-zahodi-vplivu-zaporushennya-zakonodavstva-u-sferi-finmonitoringu>.
244. Національний банк у листопаді застосував до трьох банків заходи впливу за порушення законодавства у сфері фін моніторингу. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=78594526.
245. Невиконані рекомендації FATF та чергова «жовта картка» для України. URL: <https://www.unian.ua/politics/2383128-nevikonani-rekomendaciji-fatf-ta-cherгова-zhovta-kartka-dlya-ukrajini.html>.
246. Нью-Йоркська фондова біржа почала відслідковувати вартість електронної валюти біткоїн. URL: <https://tsn.ua/groshi/nyu-yorkska-fondova-birzha-pochala-vidslidkovuvati-vartist-elektronnoyi-valyuti-bitkoyn-428351.html>.
247. Огляд щодо використання неприбуткових організацій в незаконних цілях за I півріччя 2018 року. Державна служба фінансового моніторингу України. Київ, 2018. 20 с.
248. Оприлюднено новий порядок фінмоніторингу небанківськими установами. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oprilyudneno-noviy-poryadok-finmonitoringunebankivskimi-ustanovami>.
249. Отмывание денег через рынок ценных бумаг. Типологический отчет ЕАГ // 18-е Пленарное заседание ЕАГ, 21-24 мая 2013 г., Республика Беларусь, г. Минск. – WGTYP, 2013. URL: http://www.eurasiangroup.org/files/Typologii%20EAG/WGTYP_2013_4_rus_copy0.pdf.
250. Офіційний сайт АТ «ProCredit Bank». URL: <https://www.procreditbank.com.ua>.
251. Офіційний сайт АТ «Альфа Банк». URL: <https://alfabank.ua>.

252. Офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків (BIS). URL: <https://www.bis.org/bcbs/membership.htm>.
253. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <http://www.sdfm.gov.ua/>
254. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=88&lang=uk.
255. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
256. Офіційний сайт ПАТ КБ «Приватбанк». URL: <https://privatbank.ua>.
257. Парфирьев Д. Н. Гражданско-правовой статус и организационно-правовая форма потребительского кооператива: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2006. 22 с.
258. Патюта І. М. Державний моніторинг в контексті банківського секторі економіки України. *Кримський економічний вісник*. 2013. № 6 (07). Частина II. С. 69–72.
259. Петрук О. М., Левківська К. Д. Особливості розвитку фінансового моніторингу. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. Серія «Економічні науки». 2013. № 2. С. 288–293.
260. Пилипів Н. І., Пилипів М. І. Проблеми формування ділової репутації комерційних банків для функціонування системи ділового партнерства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2014. Вип.10. Т. 1. С. 40–48.
261. Пищик І., Дорошкевич А. Пути минимизации рисков в платежной системе. *Банку ўскі веснік*. 2006. №28. С. 6-10. URL: <https://www.nbrb.by/bv/articles/1166.pdf>.
262. Плєскун І. В. Визначення рівня сукупного ризику банків в системі фінансового моніторингу. *East European Science Journal*. 2019. № 7 (47). Part 5. С. 23–29.
263. Плєскун І. В. Теоретичний підхід до визначення сутності поняття ризик-контролю клієнтів банків в системі фінансового моніторингу. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 45. С. 157–163. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/45_2019/31.pdf.
264. Показники банківської системи. / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
265. Положення про Державний реєстр фінансових установ: затв. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.08.2003 р. № 41 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03>.
266. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного банку України № 417 від 26.06.2015 р (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
267. Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами: затв. Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 05.08.2003 р. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0715-03>.
268. Положення про надання послуг з фінансового лізингу юридичними особами – суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими

- установами: затв. Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 22.01.2004 р. № 21. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0492-04>.
269. Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах : Постанова Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>.
270. Положення про організацію системи управління ризиками в банку х України та банківських групах: Постанова Національного банку України від 11.08.2018 р. № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text>.
271. Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Постанова Правління Національного банку України від 20.06.2011 № 197 (у редакції постанови Правління Національного банку України від 31.07.2015 № 499). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0852-11>.
272. Пономаренко В. С., Внукова Н. М., Колодізев О. М., Ачкасова С. А. Вплив державного регулювання на розвиток ризик-орієнтованої системи фінансового моніторингу України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 2 (29). С. 419–429.
273. Пономаренко В.С., Внукова Н. М., Колодізев О. М., Ачкасова С. А. Вплив державного регулювання на розвиток ризик-орієнтованої системи фінансового моніторингу України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2019. № 2 (29). С. 419–429. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/171986>. Дата доступу: 28.03.2020.
274. Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах: затв. Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 05.06.2014 р. № 1772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-14>.
275. Посібник FATF «Ризики відмивання коштів та фінансування тероризму через комерційні веб-сайти та платіжні системи Інтернету». URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2008/161208/Pay-sys.pdf.
276. Посібник FATF «Стратегії оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму». URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2009/Strategij.pdf.
277. Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму в сфері надання грошових послуг. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=227&art_id=1110&lang=uk.
278. Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику відмивання коштів та фінансування тероризму «Принципи та процедури для брокерів по операціям з нерухомістю». URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=227&art_id=989&lang=uk.
279. Посібник щодо застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризику відмивання коштів та фінансування тероризму. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=227&art_id=988&lang=uk.

280. Постанова Верховного Суду від 21 березня 2018 р., судова справа №761/7390/15-ц. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_21_03_2018_roku_u_spravi_761_7390_15_ts/.
281. Постанова Верховного Суду від 23 січня 2018 р., судова справа №202/10128/14-ц. URL: [https://protocol.ua/ua/vs_ktss_koristuvach_ne_nese_vidpovidalnosti_zazdiysnennya_platignih_operatsiy_pri_vidsutnosti_dokaziv_spriyannya_nim_vtrativikoristannyu_pin_kodu_abo_inshoi_informatsii_yaka_dae_zmogu_initsiyuvativplatigni_operatsii_\(sprava_202_10128_14_ts_23_01_18\)/](https://protocol.ua/ua/vs_ktss_koristuvach_ne_nese_vidpovidalnosti_zazdiysnennya_platignih_operatsiy_pri_vidsutnosti_dokaziv_spriyannya_nim_vtrativikoristannyu_pin_kodu_abo_inshoi_informatsii_yaka_dae_zmogu_initsiyuvativplatigni_operatsii_(sprava_202_10128_14_ts_23_01_18)/).
282. Постанова Верховного Суду України від 07 березня 2018 р., судова справа № 910/10154/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72692628>
283. Постанова Верховного Суду України від 13 травня 2015 р., судова справа №6-71цс15. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vsu_vid_13_05_2015_roku_u_spravi_6_71tss15/.
284. Постанова Вищого господарського суду України від 10 лютого 2016 р., судова справа №910/18725/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55822195>.
285. Постанова Вищого господарського суду України від 20 квітня 2016 р., судова справа № 910/26348/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57307810>.
286. Постанова Вищого господарського суду України від 24 лютого 2016 р., судова справа №910/12902/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56095787>.
287. Постанова Вищого господарського суду України від 25 травня 2016 р., судова справа №903/891/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58013541>.
288. Постанова Вищого господарського суду України від 3 жовтня 2018 р., судова справа №910/22347/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69383999>.
289. Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України» № 867 від 29.12.2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14>.
290. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Змін до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу № 42 від 25.05.2017 р., із змінами, внесеними 04.04.2019 р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0042500-17>.
291. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення Національним банком України безвізного банківського нагляду» № 135 від 06.12.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0135500-18/conv>.
292. Прес реліз НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=63441871&cat_id=55838.
293. Причетні до корупції: Як компанії-мільярдери та уряди ЄС не справляються з проблемами українських лісів. URL: https://docs.wixstatic.com/ugd/624187_0d15e932377e4251898be6aa71edf2e.pdf?fbclid=IwAR0CQDexMG_XaGQSDTwS8ZaH_6NN-hLHt7r3M0_xz8uYDS9efsWcEH0g0Eg.
294. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 9. Ст. 50.

295. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III (Редакція станом на 03.07.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
296. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
297. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 40. Ст. 365.
298. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.09.2019 року №79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20>.
299. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 45. Ст. 400.
300. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.
301. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 28.11.2012 р. № 249-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249-15#Text>.
302. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. *Голос України*. 2019. 28 грудня. № 251.
303. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. №1702-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text>.
304. Про застосування Національним банком України заходів впливу: положення (затверджене Постановою правління НБУ 17.08.2012 № 346). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12?#Text>.
305. Про затвердження Змін до Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Постанова правління НБУ № 59 від 05.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0059500-18>.
306. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму: Наказ Держфінмоніторинг України від 03.08.2010 № 126. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0909-10>.
307. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: наказ Міністерства фінансів України від 8 липня 2016 року № 584. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16>.

308. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-п>.
309. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу до установ за порушення законодавства з питань фінансового моніторингу: Постанова правління НБУ № 106 від 28 липня 2020 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_28072020_106.
310. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу: Постанова правління НБУ № 107 від 28 липня 2020 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_28072020_107.
311. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні: Постанова Національного банку України від 28.11.2014 № 755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14#Text>.
312. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України: Постанова Правління Національного банку України № 867 від 29.12.2014 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
313. Про затвердження Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України: Постанова від 28.09.2017 р. № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0095500-17#Text>.
314. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.
315. Про здійснення банками фінансового моніторингу: Положення затверджене постановою Правління НБУ від 19.05.2020 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>.
316. Про здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів: Постанова Національного банку України від 05.11.2014 р. № 705. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14#Text>.
317. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 23. Ст. 158.
318. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47–48. Ст. 372.
319. Про платіжні системи і переказ коштів в Україні: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/ed20101005>.
320. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>
321. Про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Положення затверджене постановою Правління НБУ від 30.06.2020 №90. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_30062020_90.

322. Про реалізацію Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 30 серпня 2017 р. № 601-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/601-2017-p>.
323. Про схвалення Концепції розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму на 2005–2010 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.08.2005 р. № 315-р // *Офіційний вісник України*. – 2005. № 32. С. 1951.
324. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1407-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-p>.
325. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.
326. Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг: проект Закону України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FP_proekt_zakon_fin.pdf?v=4.
327. Пугинский Б. И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. Москва: Юрид. лит., 1984. С. 162.
328. Пукала Р., Внукова Н. М. Спеціально визначений фінансовий моніторинг аудиторів за міжнародними стандартами. *Сучасний стан та перспектив розвитку обліку, аналізу, аудиту, звітності і оподаткування в умовах євроінтеграції*: тези доповідей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Ужгород, 16 квітня 2020 р.). Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. С.183–186.
329. Регеза П. П. Місце банків в системі фінансового моніторингу України, як суб'єктів первинного фінансового моніторингу. *Кримський економічний вісник*. 2013. № 6 (07). II частина. С. 133–136.
330. Рекомендации FATF. Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения: пер. с англ. М.: Вече, 2012. 176 с. URL: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF-40-Rec-2012.pdf>.
331. Рекомендації FATF міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення методологія з оцінки технічної відповідності рекомендаціям FATF та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму правила та процедури 5-го раунду взаємних оцінок комітетом MONEYVAL. FATF, EUACI, 2018. 260 с.

332. Рекомендації FATF. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення. Методологія з оцінки відповідності рекомендаціям FATF та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму. Правила та процедури 5-го раунду взаємних оцінок комітетом Moneyval, 2017. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181017/BOOK.pdf.
333. Рекомендації для суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна щодо порядку звітування про підозрілі фінансові операції на підставі ризик-орієнтованого підходу. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=302&art_id=9173&lang=uk.
334. Рекомендації для суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України. / Державна служба фінансового моніторингу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001827-14>.
335. Рисін В. Критерії оцінки ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей, у процесі формування ресурсної політики банку. *Вісник Львівського університету*. (Серія : Економіка). 2008. Вип. 39. С. 473–475.
336. Розвиток банківської системи в умовах формування нової архітектури фінансового ринку / за ред. В. В. Коваленко. Одеса: Видавництво «Атлант». 2012. 765 с.
337. Розслідування українського Держфінмоніторингу про корупцію визнали найкращим у світі. URL: http://www.sdfm.gov.ua/news.php?news_id=3677&lang=uk.
338. Розслідування українського Держфінмоніторингу про корупцію визнали найкращим у світі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2547920-rozsliduvanna-ukrainskogo-derzfinmonitoringu-pro-korupciu-viznali-najkrasim-u-sviti.html>.
339. Румельт Р. Хорошая стратегия, плохая стратегия. В чем отличие и почему это важно. / Пер. с англ. О. Медведь. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 448 с.
340. Сайт ПАТ “КРЕДОБАНК”. URL: <http://www.kredobank.com.ua/>.
341. Сайт ПАТ “Укрексімбанк”. URL: <https://www.eximb.com/>.
342. Сайт ПАТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК». URL: <https://credit-agricole.ua/>.
343. Сайт ТОВ «Експерт ФМ». URL: <http://www.expert-fm.com/docs/manual>.
344. Сарахман О. М., Козьол В. Функціонування комплаєнс-контролю у вітчизняній банківській справі. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит*. Випуск 2 (112). 2015. С. 87–90.
345. СБУ: перевод криптовалют – основной механизм финансирования ОРДЛО. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/sbu-perevod-kriptovalyut-osnovnyy-mehanizm-finansirovaniya-09022018122300/>.
346. Секторальна оцінка ризиків банківської сфери. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1-RITuY4HPr1j7Y4A7pkBol0LEGRlKisR>.
347. Секторальна оцінка ризиків НКЦПФР. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1-RITuY4HPr1j7Y4A7pkBol0LEGRLKisR>.

348. Селезнева М. В. Комплаенс контроль в банковской сфере. Новый подход к управлению рисками. URL: http://www.buk.irk.ru/library/sbornik_13/selezneva.pdf.
349. Статистичний класифікатор України. Класифікація інституційних секторів економіки України (KICE): затв. наказом Держжаної служби статистики України від 03.12.2014 р. № 378 (зі змінами від 25.02.2020 р. № 85). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2020/85/85 (зі змінами).pdf.
350. Статистичні дані щодо отриманих Держфінмониторингом повідомлень про фінансові операції протягом III кварталу 2018 року. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181018/IIIkv_2018ukr.pdf.
351. Стратегія Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/about/strategy>.
352. Стрельников К. А. Государственно-правовая стратегия как категория современной юридической науки. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2009. № 8. С. 3–4.
353. Стрижиченко К.А. Формування концепції регулювання фінансового ринку України. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 10. С. 324–330.
354. Сухонос В. В. Легалізація злочинних доходів у банківській сфері і боротьба з нею. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2012. № 1. С. 149–153.
355. Таїланд заборонив банкам операції з крипто валютами. URL: <https://economics.unian.ua/finance/2392731-tajland-zaboroniv-bankam-operatsiji-z-kriptovalyutami.html>.
356. Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних в результаті здійснення фінансових операцій з неліквідними цінними паперами: Наказ Держфінмониторингу України № 230 від 20.12.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0230387-07/print>.
357. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік. Київ, 2018. 148 с.
358. У США та Британії вірус змусив державні комп'ютери майнити криптовалюту. URL: <https://economics.unian.ua/finance/2391253-u-ssha-ta-britaniji-virus-zmusiv-derjavni-kompyuteri-mayniti-kriptovalyutu.html>.
359. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).
360. Умова Е. В. Трансформация внутреннего контроля в коммерческих банках в целях совершенствования управления рисками: диссертация ... канд. экон. наук: 08.00.10 / Иваново, 2013. 164 с.
361. Унгур Д. Системный риск в различных моделях платежных систем. *Банку ўскі веснік*. 2010. № 25 (498). С. 58–64. URL: <http://www.nbrb.by/bv/articles/8210.pdf>.
362. Фещенко О. Управління ризиками фінансових установ, що пов'язані з відмиванням коштів. URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/sdu/047.htm.

363. Фінмоніторинг: НБУ наклав штраф на Укрсиббанк. URL: <http://finbalance.com.ua/news/Finmonitorinh-NBU-naklav-shtraf-na-Ukrribbank>.
364. Хаустова Т. В. Об оценке рисков венчурного бизнеса. *Креативная экономика*. 2010. № 12. С. 22–27.
365. Худокормова М. І. Методика оцінювання ризику клієнта при використанні ним послуг банку для легалізації кримінальних доходів. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6. С. 283–289.
366. Хуторна М. Е. Організація ефективної системи комплаєнс-контролю у банку. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 113–119.
367. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 1. С. 142–143.
368. Чайкін І.Б. Правове регулювання страхування ризиків на ринках фінансових послуг: монографія. Х.: Юрайт, 2012. 184 с.
369. Черевко О. В. Вдосконалення методології моніторингу ризиків легалізації доходів у банківській системі. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір : монографія / за ред. Черевка О. В. Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А., 2014. 442 с.
370. Череп О. Г. Необхідність управління ризиками платіжних систем в умовах ринкової економіки. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Сер. Економічні науки. 2012. № 6. С. 326–327. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vkpruen_2012_6_85.pdf.
371. Чернявський С. С., Користін О. Є., Некрасов В. А. та ін. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні : метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 164 с. URL: https://www.naiiu.kiev.ua/files/naukovadiyalnist/naukovizaxodi/zbirnuki/2017/metod_recom_17.pdf.
372. Чмутова І. М., Ткачова Є. О. Фінансова стійкість банку як індикатор ризику відмивання коштів та фінансування тероризму. *Економіка і суспільство*. 2018. № 14. С. 867–875.
373. Чубенко А. Г. Методика проведення оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму. Український вимір. *Збірка матеріалів спільного міжнародного семінару ОБСЄ та Держфінмоніторингу на тему: «Впровадження національної оцінки ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму як елементу державної політики детінізації економіки України»* (м. Київ, 25 листопада 2014 р). Київ. 2014. С. 88–104.
374. Шевченко А.Ю. Зарубіжний досвід функціонування органів банківського нагляду. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 10. URL: <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-10-2015/item/356-zarubizhnyy-dosvid-funktsionuvannya-orhaniv-bankivskoho-nahlyadu-shevchenko-a-yu>.

375. Шиян Д. В. Аналіз міжнародних стандартів з протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 1(48). С. 314–320.
376. Шотік Т. М. Венчурне підприємництво як складова інноваційної інфраструктури. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2008. № 633. С. 805–814.
377. Щербина В. С. Використання світового досвіду у побудові національної системи фінансового моніторингу в Україні. *Сучасні проблеми фінансового моніторингу: Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 квітня 2015 р.)*. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, ТО Ексклюзив. 2015. С. 44–46.
378. Щодо фінансових операції з ознаками фіктивності: Лист НБУ від 26.05.2017 № 25-0008/37888. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v7888500-17#Text>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Заходи впливу НБУ на банки України, які порушували законодавство у сфері фінансового моніторингу(дані за 2018–2020 рр., станом на 01.07.2020 р.)

Місяць	Банки, до яких за порушення законодавства застосовано заходи впливу	Види заходів впливу та їх розподіл за банками	
		Штрафи (сума)	Письмові застереження
2018 рік			
лютий	ПАТ «ТАСКОМБАНК»	6 080 000,50 грн.	Ні
	ПАТ «АСВІО БАНК»	Ні	Так
березень	ПАТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	1 207 205,1 грн.	Так
	ПАТ «АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «КОНКОРД»	1 550 000 грн.	Так
	ПАТ «БАНК СІЧ»	1 284 000 грн.	Так
	ПАТ «УКРАЇНСЬКИЙ БУДІВЕЛЬНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	Ні	Так
травень	ПАТ «Промінвестбанк»	Ні	Так
	ПАТ «КРЕДОБАНК»	Ні	Так
	ПАТ «МТБ БАНК»(до 05.03.2018 – ПАТ «МАРФІН БАНК»)	Ні	Так
	ПАТ «УКРСИББАНК»	400 000 грн.	Так
червень	ПАТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ»	5 000 000 грн.	Так
серпень	ПрАТ «АЙБОКС БАНК»	462 245,45 грн.	Так

Місяць	Банки, до яких за порушення законодавства застосовано заходи впливу	Види заходів впливу та їх розподіл за банками	
		Штрафи (сума)	Письмові застереження
жовтень	АТ «ЮНЕКС БАНК»	Ні	Так
	ПАТ «Ідея Банк»	Ні	Так
	ПАТ «АЛЬТБАНК»	Ні	Так
	ПАТ «Комерційний банк «Центр»	1 200 000 грн.	Так
листопад	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Ні	Так
	ПАТ «Місто Банк»	4 226 096,56 грн.	Так
	АТ «УКРСОЦБАНК»	30 454 928,35 грн.	Так
грудень	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	450 000 грн.	Ні
	ПАТ «ПУМБ»	Ні	Так
	ПАТ «КБ «ГЛОБУС»	3 000 000 грн.	Ні
	ПрАТ «БАНК ФАМІЛЬНИЙ»	Ні	Так
	АТ «СБЕРБАНК»	94 737 499,80 грн.	Так
2019 рік			
січень	АТ «ПРАВЕКС БАНК»	200 000 грн.	Так
	АТ «ЮНЕКС БАНК»	Ні	Так
	АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	14 382 472,28 грн.	Так
лютий	АТ «МЕГАБАНК»	6 200 000 грн.	Ні
	АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	Ні	Так
березень	АТ «ОТП БАНК»	7 142 125,42 грн	Так
квітень	ПАТ «БАНК ВОСТОК»	300 000 грн.	Так
	АТ «АЛЬПАРИ БАНК»	2 000 000 грн.	Ні
	ПАТ «МТБ БАНК»	4 350 000,50 грн.	Ні
	«РВС БАНК»	3 000 390, 52 грн.	Ні
	ПАТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР З ОБСЛУГОВУВАННЯ ДОГОВОРІВ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ»	200 000 грн.	Ні
травень	АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	Ні	Так
червень	АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК»	6 852 526,49 грн.	Ні
липень	АБ «Південний»	Ні	Так
	АТ «Місто Банк»	Ні	Так
	АТ «Банк Кредит Дніпро»	300 000 грн.	Так

Місяць	Банки, до яких за порушення законодавства застосовано заходи впливу	Види заходів впливу та їх розподіл за банками	
		Штрафи (сума)	Письмові застереження
серпень	АТ «БАНК АЛЬЯНС»	2 600 000 грн.	Ні
	АТ «СВЕРБАНК»	Ні	Так
	АБ «УКРГАЗБАНК»	300 000 грн.	Так
	АТ «КІВ»	200 000 грн.	Ні
листопад	АТ «ЄПБ»	400 000 грн.	Ні
	АТ «МЕГАБАНК»	200 000 грн.	Ні
	АТ «АБ «РАДАБАНК»	300 000 грн.	Ні
	АТ «Ощадбанк»	200 000 грн.	Ні
грудень	АТ «ОКСІ БАНК»	Ні	Так
	АТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	2 265 000 грн.	Ні
	АТ «КРИСТАЛБАНК»	Ні	Так
2020 рік			
січень	ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК»	2 313 086,75 грн.	Ні
лютий	АТ АКБ «ЛЬВІВ»	400 000 грн.	Так
	АТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	200 000 грн.	Ні
	АТ «А-БАНК»	400 000 грн.	Так
березень	АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	Ні	Так
	АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	800 000 грн.	Ні
	АТ «РВС БАНК»	3 000 390,52 грн.	Ні
	АТ «Укресімбанк»	600 000 грн.	Ні
квітень	АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК»	Ні	Так
	АТ «МІБ»	Ні	Так
	АТ «Полтава-банк»	300 000 грн.	Так
травень	АТ «ТАСКОМБАНК»	2 363 200,15 грн.	Так
	АТ «Полікомбанк»	300 000 грн.	Ні

Джерело: систематизовано автором за даними НБУ

Таблиця А 2

Розподіл банків на групи за видами заходів впливу Національного банку за порушення ними законодавства у сфері фінансового моніторингу¹

<p>Перелік банків, яким в якості заходів впливу надіслані письмові попередження</p> <p>(21 банків)</p>	<p>Перелік банків, до яких застосовано лише штрафні санкції</p> <p>(20 банків)</p>	<p>Перелік банків, до яких одночасно застосовано штрафні санкції та надіслані письмові попередження</p> <p>(20 банків)</p>
<p>ПАТ «АСВІО БАНК», ПАТ «УКРАЇНСЬКИЙ БУДІВЕЛЬНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК», ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ «КРЕДОБАНК», ПАТ «МТБ БАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «ПУМБ», ПАТ ПрАТ «БАНК ФАМІЛЬНИЙ», АТ «ЮНЕКС БАНК», АТ «КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ», АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АБ «Південний», АТ «Місто Банк», АТ «СБЕРБАНК», АТ «ОКСІ БАНК», АТ «КРИСТАЛБАНК», АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК», АТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК», АТ «МІВ», ПАТ «Ідея Банк», ПАТ «АЛЬТБАНК»</p>	<p>ПАТ «ТАСКОМБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «МЕГАБАНК», АТ «АЛЬПАРИ БАНК», ПАТ «МТБ БАНК», «РВС БАНК», ПАТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР З ОБСЛУГОВУВАННЯ ДОГОВОРІВ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ», АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК», АТ «БАНК АЛЬЯНС», АТ «КІБ», АТ «ЄПБ», АТ «АБ «РАДАБАНК», АТ «Ощадбанк», АТ «КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ», ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК», АТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК», АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ», АТ «Укрексімбанк», АТ «Полікомбанк», «КБ «ГЛОБУС»</p>	<p>ПАТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ», ПАТ «АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «КОНКОРД», ПАТ «БАНК СІЧ», ПАТ «УКРСИББАНК», ПАТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ», ПАТ «Місто Банк», АТ «УКРСОЦБАНК», АТ «СВЕРБАНК», АТ «ПРАВЕКС БАНК», АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК», АТ «ОТП БАНК», ПАТ «БАНК ВОСТОК», АТ «Банк Кредит Дніпро», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ АКБ «ЛЬВІВ», АТ «А-БАНК», АТ «Полтава-банк», АТ «ТАСКОМБАНК», ПАТ «Комерційний банк «Центр», ПрАТ «АЙБОКС БАНК»</p>
<p>Примітка 1 за результатами однієї перевірки</p>		

Таблиця А.3

Аналіз групи банків, до яких застосовано заходи впливу лише у формі штрафів

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція у рейтингу за розміром штрафу	Приналежність банку до групи за критерієм «джерело походження капіталу»
АКБ «ІНДУСТРІАЛ-БАНК»	6 852 526,49	1	Банк з приватним капіталом
АТ «МЕГАБАНК»	6 400 000	2	Банк з приватним капіталом
ПАТ «ТАСКОМ-БАНК»	6 080 000,5	3	Банк з приватним капіталом
«РВС БАНК»	6 000 781,04	4	Банк з приватним капіталом
ПАТ «МТБ БАНК»	4 350 000,5	5	Банк з приватним капіталом
«КБ «ГЛОБУС»	3 000 000	6	Банк з приватним капіталом
АТ «БАНК АЛЬЯНС»	2 600 000	7	Банк з приватним капіталом
ПуАТ «КБ «АКОРД-БАНК»	2 313 086,75	8	Банк з приватним капіталом
АТ "КБ «ЗЕМЕЛЬНИЙ КАПІТАЛ»	2 265 000	9	Банк з приватним капіталом
АТ «АЛЬПАРИ БАНК»	2 000 000	10	Банк з приватним капіталом
АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	800 000	11	Банк з приватним капіталом
АТ «Укресімбанк»	600 000	12	Банк з державною часткою
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	450 000	13	Банк іноземної банківської групи
АТ «СПБ»	400 000	14	Банк з приватним капіталом
АТ «АБ «РАДАБАНК»	300 000	15	Банк з приватним капіталом
АТ «Полікомбанк»	300 000	15	Банк з приватним капіталом
ПАТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР З ОБСЛУГОВУВАННЯ ДОГОВОРІВ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ»	200 000	16	Банк з державною часткою
АТ «КІБ»	200 000	16	Банк з приватним капіталом
АТ «Ощадбанк»	200 000	16	Банк з державною часткою
АТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	200 000	16	Банк з приватним капіталом
Примітка: суми штрафів для АТ «МЕГАБАНК» та «РВС БАНК» визначено відповідно до даних табл.			

Таблиця А.4

Аналіз групи банків, до яких одночасно застосовано штрафні санкції та письмові застереження

Банк	Сума штрафу, грн.	Позиція у рейтингу за розміром штрафу	Приналежність банку до групи за критерієм «джерело походження капіталу»
АТ «СБЕРБАНК»	94 737 499,80	1	Банк іноземної банківської групи
АТ «УКРСОЦБАНК»	30 454 928,35	2	Банк іноземної банківської групи
АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	14 382 472,28	3	Банк з приватним капіталом
АТ «ОТП БАНК»	7 142 125,42	4	Банк іноземної банківської групи
ПАТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ»	5 000 000,00	5	Банк з приватним капіталом
ПАТ «Місто Банк»	4 226 096,56	6	Банк з приватним капіталом
АТ «ТАСКОМБАНК»	2 363 200,15	7	Банк з приватним капіталом
ПАТ «АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК «КОНКОРД»	1 550 000,00	8	Банк з приватним капіталом
ПАТ «БАНК СІЧ»	1 284 000,00	9	Банк з приватним капіталом
ПАТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ»	1 207 205,00	10	Банк з приватним капіталом
ПАТ «Комерційний банк «Центр»	1200 000,00	11	Банк з приватним капіталом
ПрАТ «АЙБОКС БАНК»	462 245,45	12	Банк з приватним капіталом
ПАТ «УКРСИББАНК»	400 000,00	13	Банк іноземної банківської групи
АТ АКБ «ЛЬВІВ»	400 000,00	13	Банк з приватним капіталом
АТ «А-БАНК»	400 000,00	13	Банк з приватним капіталом
ПАТ «БАНК ВОСТОК»	300 000,00	14	Банк з приватним капіталом
АТ «Банк Кредит Дніпро»	300 000,00	14	Банк з приватним капіталом
АБ «УКРГАЗБАНК»	300 000,00	14	Банк з державною часткою
АТ «Полтава-банк»	300 000,00	14	Банк з приватним капіталом
АТ «ПРАВЕКС БАНК»	200 000,00	15	Банк іноземної банківської групи

Наукове видання

Автори:

Андрійченко Жанна Олегівна

Бачо Роберт Йосипович

Безродна Олена Сергіївна

Борисов Ігор Вячеславович

Внукова Наталія Миколаївна

Воротинцев Михайло Михайлович

Глібка Сергій Васильович

Гонтар Дар'я Дмитрівна

Жорнокуй Юрій Михайлович

Колодізев Олег Миколайович

Пукала Ришард

Чмутова Ірина Миколаївна

**СУЧАСНІ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ
РИЗИК-ОРІЄНТОВАНІ ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ
РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ**

Монографія

За загальною редакцією Н. М. Внукової, С. В. Глібка

**С 91 Сучасні економіко-правові ризик-орієнтовані засоби регулювання розвитку ринку фінансових послуг : монографія / За ред. Н. М. Внукової, С. В. Глібка. – Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. – 304 с.
ISBN 978-617-7806-15-7**

У монографії розглядаються питання економіко-правових ризик-орієнтованих засобів регулювання розвитку ринку фінансових послуг: проведено аналіз міжнародного досвіду застосування ризик-орієнтованого підходу, сформовано концептуальні положення та розвинуто організаційно-методичні аспекти функціонування ризик-орієнтованої системи протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, розроблено інструментарій оцінювання ризиків та здійснення комплаєнс-контролю фінансовими установами як суб'єктами первинного фінансового моніторингу, сформовано пропозиції щодо процедур нагляду за їх діяльністю.

Видання призначене для викладачів, науковців, аспірантів, студентів закладів вищої освіти та фахівців органів державної влади, фінансових установ та суб'єктів господарювання.

УДК 346.62:336.13 (477)

Підписано до друку 27.11.2020 р.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Minion.
Ум. друк. арк. 17,65. Обл.-вид. арк. 15,25. Вид. № ____ . Тираж 30 прим.

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
61002, Харків, вул. Чернишевська, 80 Тел.: (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com Сайт: ndipzir.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014 р.

ТОВ «ПромАрт»
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5748 від 06.11.2017.
тел. (057) 717-28-80
www.promart.in.ua
e-mail: promart.izdat@gmail.com